

COLECȚIA
„RESTITUTIO HISTORIAE“

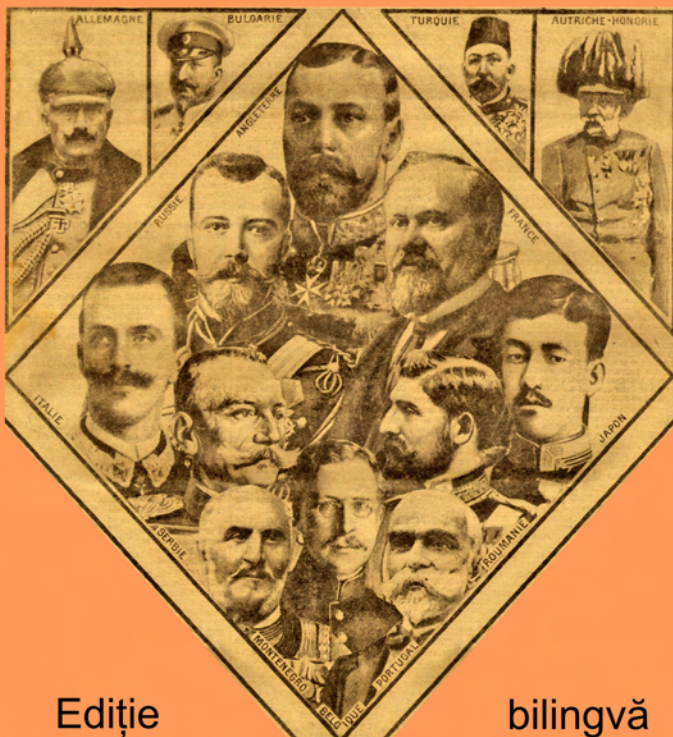

5

Nicolae Petrescu-Comnen

**ÎNSEMNĂRI DESPRE RĂZBOIUL
ROMÂNESC (1916-1917)**

**NOTES SUR LA GUERRE ROUMAINE
(1916-1917)**

Ediție

bilingvă

**EDITOR
CRISTIAN-DRAGOȘ CĂLDĂRARU**

**EDITURA
Muzeului de Istorie Galați**

N. P. COMNEN

**ÎNSEMĂNĂRI DESPRE RĂZBOIUL
ROMÂNESC
(1916 – 1917)**

**NOTES SUR LA GUERRE
ROUMAINE
(1916 – 1917)**

N. P. COMNEN

**ÎNSEMNĂRI DESPRE RĂZBOIUL
ROMÂNESC
(1916 – 1917)**

precedate de o scrisoare a Dlui Albert Thomas
și de o prefață de Maurice Muret

Ediție îngrijită, cuvânt înainte și note:
Cristian-Dragoș CĂLDĂRARU

Traducere: **Anca CĂLIN**

O, măcel ! O, sete de sânge ! Cumplită
Încrâncenare ! Miroas de moarte, ne sufoci, ne-năbuși !
Blestemate fiți pentru suta de mii de cadavre
Și-orografia stupidă a acestui carnagiu !

Iar dacă, sub soarele-arzător ori pe câmpia neagră,
Lovind gura de tun direct cu pieptul gol
Murit-au, Libertate, acești neînfricați, murit-au pentru tine,
Slăvit le fie sângele ce fumează pur spre-a ta mărire !
(LECONTE DE LISLE, *Le soir d'une bataille*)

EDITURA
Muzeului de Istorie Galați

Galați - 2018

© EMIGI 2018.

Toate drepturile asupra acestei ediții sunt rezervate Editurii Muzeului de Istorie Galați. Orice preluare, parțială sau integrală, a textului sau a materialului grafic din această lucrare se face numai cu acordul scris al editurii.

EDITOR: Cristian-Dragoș CĂLDĂRARU
Machetă grafică: Cristian Ovidiu NEDU
Fotoprosesare: Alexandru ȘEITAN
Coperte: Liliana Carmen PALADE

Coperta I: **Antanta și Puterile Centrale**, *Excelsior. Jurnal Illustré Quotidien*, 30 august 1916, <https://gallica.bnf.fr/>

Coperta IV: **Infanteriști români în marș**, *L'image*, nr. 219, august 1919, <https://gallica.bnf.fr/>

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

PETRESCU-COMNEN, NICOLAE

Notes sur la guerre roumaine : (1916-1917) = Însemnări despre războiul românesc : (1916-1917) / Nicolae Petrescu Comnen ; ed. îngrij., cuv. înainte și note: Cristian-Dragoș Căldăraru ; trad.: Anca Călin. - Galați : Editura Muzeului de Istorie Galați, 2018

Conține bibliografie

ISBN 978-606-8769-21-9

I. Căldăraru, Cristian-Dragoș (ed.) (pref.) (note)

II. Călin, Anca (trad.)

94

© 2018 Editura MUZEULUI DE ISTORIE GALAȚI

Galați, str. Alexandru Ioan Cuza, nr. 80, cod 800010

Redacția: tel.: 0236.460797, Fax2Mail: 0336.880008

E-mail: muzeuistoriegalați@yahoo.com

Web: <http://migl.ro/>

Tipar executat la Tipografia OPANIS

Tel. : 0727.837.844 ; 0743.901.318

www.tipografiaopanis.ro

ISBN 978-606-8769-21-9

Tabla de materii

CUVÂNT ÎNAINTE de Cristian-Dragoș Căldăraru.....	7
SCRISOAREA DLUI ALBERT THOMAS	17
DISCURSUL DLUI ALBERT THOMAS.....	19
PREFAȚĂ DE DL. MAURICE MURET	25
INTRODUCERE	27
I. CAUZELE INTERVENȚIEI ROMÂNEȘTI ÎN RĂZBOIUL EUROPEAN.....	33
Condiția românilor din Austria și din Ungaria	35
§I. Contextul istoric	35
§II. Contextul etnografic	44
§III. Politica de maghiarizare a provinciilor românești din Ungaria	54
a) <i>Persecuții electorale</i>	59
b) <i>Persecuții îndreptate împotriva limbii române</i>	64
c) <i>Persecuții îndreptate împotriva libertății presei</i>	67
d) <i>Abolirea dreptului de a se reuni și de a se asocia</i>	75
e) <i>Persecuții îndreptate împotriva Bisericii românești</i>	77
II. A DOUA CAUZĂ A INTERVENȚIEI ROMÂNIEI.....	89
Amenințarea germană	91
III. PARTICIPAREA ROMÂNIEI LA RĂZBOIUL EUROPEAN.....	101
IV. SACRIFICIUL ROMÂNESC	117
V. VIITORUL ROMÂNIEI	131
APENDICE	149
HĂRȚI.....	155

CUVÂNT ÎNAINTE

Motto: „*Altfel vezi lucrurile și altfel gândești
când spiritul îți este liber de orice apăsare*”.

Mareșalul Alexandru AVERESCU,
Notițe zilnice din război (1916-1918)

În timpul aprigelor lupte din vara anului 1917, pentru apărarea ultimului *petec* de pământ românesc neocupat de trupele Puterilor Centrale, era „zămislită” la Lausanne o „broșură” în limba franceză intitulată *Notes sur la guerre roumaine (1916-1917)*, semnată de Nicolae Petrescu-Comnen.

Născut în anul 1881 la București, Nicolae Petrescu-Comnen, a făcut parte din „*pleiada interbelică de diplomați români alături de Nicolae Titulescu și Grigore Gafencu*”¹. Avocat, politician și diplomat, el s-a remarcat atât în timpul Primului Război Mondial cât și în perioada interbelică, prin activitatea sa legată de drepturile inalienabile ale românilor din teritoriile aflate sub ocupație străină.

Bolnav, Nicolae Petrescu-Comnen va pleca în primăvara anului 1917 la sanatoriul Mont Pellerin de lângă Lausanne - Elveția, via Moldova.² Adrian Vițălaru, istoricul care a cercetat în profunzime viața și activitatea lui Nicolae Petrescu-Comnen, remarca faptul că viitorul diplomat român din prima jumătate a secolului al XX-lea „*a fost un personaj asupra căruia s-a așternut, puțin câte puțin, uitare*”³.

După multe așteptări și speranțe din anii neutralității (1914-1916), România a decis, în data de 14 august 1916, să intre în Marele Război alături de

¹ Nicolae Petrescu, *Nicolae Petrescu-Comnen, un diplomat pe nedrept uitat*, în *Muzeul Național*, XIV, 2002, p. 331.

² Victor Vernescu, *Consemnări din notele lui Nicolae Petrescu-Comnen și alte adnotări istorice*, Editura AGIR, București, 2015, p. 19.

³ Adrian Vițălaru, *Nicolae Petrescu-Comnen – Diplomat*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, p. 11.

Antanta (Franța, Anglia, Rusia și Italia). Decizia a fost luată în concordanță cu temele majore care vizau problema reîntregirii teritoriilor locuite de români cu patria mamă.

Dacă secolul al XIX-lea a fost dominat de problemele naționalităților din Europa, începutul veacului următor găsește sintagma „*elementul național*” folosită de marile imperii europene ca pretext al ambițiilor lor coloniale și de reîmpărțire a sferelor de influență.

În acest context, declanșarea conflictului austro-sârb din anul 1914 aducea în discuție regândirea prevederilor Tratatului de pace de la București, din anul 1913. O modificare a acestui Tratat ar fi condus la consecințe grave pentru națiunea română.⁴ Neutralitatea României a creat „*nervozități*” în Austro-Ungaria și Germania, dar și „*speranțe pentru Rusia care-și dorea implicarea în conflictele din Balcani și Italia care era cu gândul la politica sa adriatică și mediterană*”⁵.

Oamenii politici din România au considerat conflictul austro-sârb, la început european, oportun pentru politica noastră externă, care era „*departe de a rămâne numai apanajul intern al fiecăruia din statele poliетnice*”⁶. La începutul de secol XX, în Europa se prefigura posibilitatea declanșării unui război între marile puteri, care ar fi readus în central atenției „*problema eliberării și reîntregirii națiunilor*”⁷.

Pentru națiunea română de la acea vreme „*pământul tradițional românesc era sub formă ovală și simetrică, între Tisa, Nistru și Dunăre ... în mijloc un podiș, Transilvania, înconjurat ca o cetate, din toate părțile de munții Carpați. Pe toată această regiune unitară nu s-a putut dezvolta natural decât o națiune cu aceeași limbă fără dialecte, aceleași obiceiuri și cu aceeași mentalitate. De aceea, îmbucătățit politicește în tot timpul istoric, neamul nostru se găsește tot pe același pământ*”⁸.

În Europa, propaganda imperială Austro-Ungară și Germană a inoculat ideea că România își dorește să ocupe „*teritorii străine*”. De aceea, Nicolae Petrescu-Comnen, alături de alți români aflați în străinătate, au hotărât să combată propaganda falsă a celor două imperii și să pună pe masa cancelariilor din capitalele europene articole de presă privind parcursul istoric al națiunii

⁴ Vintilă I. Brătianu, *Pentru conștiința națională*, Editura „Flacăra”, București, 1915, p. 18-19.

⁵ *Ibidem*, p. 20.

⁶ G. Arghirescu, *Teritoriul etnic al românilor*, Editura „Flacăra”, București, 1915, p. 3.

⁷ *Ibidem*, p. 7.

⁸ *Ibidem*, p. 9-10.

române. În condițiile „defecțiunilor rusești” de pe teatrul de operațiuni militare din Moldova (a doua jumătate a anului 1917) și a zvonurilor false transmise de Austro-Ungaria, Petrescu-Comnen „a înțeles cât de necesară era în timp de război propaganda pe care mareșalul Joffre o considera mai primejduoasă decât chiar faimosul tun Dicke Berta; de aceea a hotărât să treacă la contracararea acestora – mai ales că singurul roman ce încercase să țină piept în presa elvețiană propagandei inamicilor, Aurel Popovici, murise la începutul anului 1917”⁹. Propaganda, „cu efecte demoralizante a fost folosită cu dibăcie și netăgăduit succes de Puterile Centrale în Primul Război Mondial”¹⁰

În demersul său, Nicolae Petrescu-Comnen a fost susținut de către „profesorul Georges Fazy, consulul onorific al României la Geneva”¹¹, care l-a îndemnat să publice în ziarele elvețiene *Le Genevois*, *Gazette de Lausanne*, *Journal de Genève*, *National Zeitung* sau *Der Bund*¹², o serie de articole „pentru a rupe această conspirație a tăcerii, fructul cuvântului de ordine dat presei din Franța și Anglia de politicienii care forțaseră mâna României să intre în vâltoare înainte de vreme și care, pentru a evita controverse supărătoare, preferau să vorbească cât mai puțin despre sacrificarea României”¹³.

În primăvara anului 1917, Nicolae Petrescu-Comnen primește un sprijin substanțial din partea generalului Dumitru Iliescu, a diplomaților Alexandru Em Lahovary și Mihail Pâcleanu pentru „a obține documentația necesară definitivării lucrării *Notes sur la guerre roumaine (1916-1917)*”¹⁴.

Albert Thomas, ministrul Armamentului din Franța, urma să scrie Prefața la această carte, însă a trimis discursul său „rostit în data de 28 iulie 1917 cu ocazia ceremoniei solemne de predare către România a steagului lui Ștefan cel Mare, care a fost găsit în mănăstirea bulgărească Zografu și trimis în Franța de generalul Sarrai”¹⁵.

Maurice Muret, „redactor al ziarului *Gazette de Lausanne*, cu afinități pentru România”¹⁶ va prefața această lucrare, apărută în limba franceză la mijlocul lunii octombrie 1917¹⁷. Citind cu atenție toate argumentele aduse de către Nicolae Petrescu-Comnen, Maurice Muret era convins că acestea vor lămuri pe „citorii

⁹ Nicolae Petrescu, *op. cit.*, p. 333.

¹⁰ Victor Vernescu, *op. cit.*, p. 17.

¹¹ Adrian Vițălaru, *op. cit.*, p. 37-38.

¹² *Ibidem*, p. 39.

¹³ Victor Vernescu, *op. cit.*, p. 20.

¹⁴ *Ibidem*, p. 42.

¹⁵ Nicolae Petrescu-Comnen, *Notes sur la guerre roumaine (1916-1917)*, p. 161.

¹⁶ Adrian Vițălaru, *op. cit.*, p. 43.

¹⁷ *Ibidem*, p. 42.

de bună credință de sinceritatea patrioților români care afirmă că scopul lor în acest război este eliberarea teritoriului care le aparține și nu cucerirea unui teritoriu străin”. Și aceasta, cu atât mai mult cu cât „politică de opresiune a oligarbiei maghiare s-a simțit la românii din monarhia austro-ungară mult mai dur decât la oricare altă naționalitate”.

În *Introducerea* cărții sale, Nicolae Petrescu-Comnen arată motivul pentru care era necesară publicarea acesteia chiar în toiul luptelor din vara anului 1917; argumentul principal îl constituia discreditarea României de către unii politicieni europeni care încercau să inducă în opinia publică din Europa, și nu numai, ideea că „România a declarat război Austro-Ungariei doar pentru a participa, pe nedrept, la împărțirea iminentă a imperiului Austro-Ungar”.

În perioada 1917-1918 au apărut 22 de ediții în limba franceză, din care 13 ediții până la sfârșitul anului 1917. Georges Fazy îi propune lui Nicolae Petrescu-Comnen să „publice o ediție a lucrării în limba engleză, pentru a putea fi distribuită cu mare folos în Marea Britanie și Statele Unite ale Americii”¹⁸.

Prima traducere în limba română apare la Editura „Moldova” din Iași, în anul 1996, cu titlul *Războiul românilor; însemnări și documente din prima conflagrație mondială*. Traducerea, aparținând lui Haralambie Năstase, s-a realizat după una din cele nouă ediții apărute în anul 1918.

În anul 2000 *Centrul de Studii Românești* –Iași publică o ediție în limba engleză, cu titlul *The Great War and the Romanians. Notes and Documents on World War I*, generalul Mircea Chelaru semnând *Cuvântul înainte*, „Credință și Victorie”.

La sfârșitul anului 2016 editorul lucrării de față a achiziționat, pentru Muzeul de Istorie „Paul Păltănea” din Galați, un exemplar din prima ediție, apărută în anul 1917.

Prețiozitatea acestui volum, legat în piele, cu simbolurile crucii și al globului celest imprimate pe coperta I, constă în faptul că este primul exemplar din seria specială, dăruit regelui Ferdinand I, cu o dedicație a autorului din 28 octombrie 1917. Tot din această serie specială a fost dăruit un exemplar regelui Italiei.¹⁹

Cartea „*păstrează amprentele regale*” de la Ferdinand I Întregitorul, Carol II și Mihai I, fiind aproape necunoscută și necitită până acum în România. Așa cum s-a întâmplat și se întâmplă din păcate cu marile valori bibliofile, și această

¹⁸ *Ibidem*, nota 129.

¹⁹ *Ibidem*, p. 43.

lucrare, păstrată în Biblioteca Regală, probabil în castelul Peleş din Sinaia, a ajuns să fie vândută pe taraba unui anticar.

Traducerea acestei ediții princeps a fost încredințată doamnei Anca Călin, care, necondiționat, s-a străduit să facă față cu succes acestei provocări. Am considerat util să prezentăm publicului această primă ediție bilingvă, iar pentru demersul nostrum editorial am avut sprijinul redactării din partea colegului Cristian-Ovidiu Nedu, cercetător științific la Muzeul de Istorie „Paul Păltănea” din Galați.

Acum, în anul Centenarului Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918, cititorul poate analiza prin această carte, retrospectiv, dorința românilor pentru recunoașterea identității lor naționale, culturale și spirituale într-un teritoriu etnic în care au trăit sute de ani, din generație în generație, ca „*un popor mare și omogen, stăpân pe o țară întinsă, sintetică și unitară, admirabil articulată, având gurile celui mai important fluviu european, Dunărea*”²⁰.

Importanți oameni politici ai Europei de la începutul veacului XX au considerat că „*Istoria, îi va pune pe picior de egalitate pe învingătorii nemuritori de la Marne și de la Verdun cu soldații-țărani care au luptat unu contra cinci, sub amenințarea obuzelor de mare calibru și fără niciun moment de odihnă, pentru a salva din invazie ceea ce mai rămăsese încă liber din teritoriul aliatului român*”²¹.

Ediția de față conține completări biografice, bibliografice și istorice, făcute de editor și evidențiate în paranteze pătrate.

18 noiembrie 2018

Prof. Cristian - Dragoș CĂLDĂRARU
Director al Muzeului de Istorie „Paul Păltănea” din Galați

²⁰ G. Arghirescu, *op. cit.*, p. 40.

²¹ Nicolae Petrescu-Comnen, *Însemnări despre războiul românesc (1916-1917)*, ediție bilingvă, p.296.

Majestății Sale Ferdinand I,
Regele tuturor românilor

Vă rog să-i permiteți, Sire, unuia dintre cei mai umili supuși, să-i ofere Majestății Vostre această modestă contribuție la apărarea adevăratei noastre cauze.

Tot ce mi-am permis să spun în lucrarea de față despre Majestatea Voastră reprezintă gândirea unanimă a celor mai curajoși oameni din Univers.

Orice s-ar întâmpla, cum afirm și în conținutul lucrării, atunci când numele a numeroși Suverani e sortit disprețului veșnic, numele Majestății Voastre va fi rostit de generațiile ce vor veni cu admirație și recunoștință.

Sire, al Majestății Voastre, prea plecat servitor,

N. P. Comnen

Doctor în drept

Fost Magistrat

Avocat al Statului Român

Membru al mai multor Societăți savante în România și în Franța

Lausanne

28 octombrie 1917

Franței,
prima țară care a apărut
cu sabia în mână principiul naționalităților,
îi dedic aceste pagini triste
în care sunt descrise suferințele și aspirațiile
unui întreg popor.
Cu recunoștință, admirație și încredere,
N. P. C.

DE ACELAȘI AUTOR:

Studiu asupra condiției israeliților în România. Paris, Pédone, 1905, Fr. 5.

Ziua de lucru de 8 ore. București, Louis, 1906, Fr. 1.

Accidentele de muncă. București, Göbl, 1907, Fr. 1.

Paraziții judiciari. București, Dreptul, 1908, Fr. 0.50.

Socialismul. București, Gutenberg, 1909, Fr. 1.

Acțiunea în seducție (epuizat). București, Ionescu, 1909, Fr. 2.50.

Capital și muncă (lucrare premiată de Academia Română). Editura Academiei. București, 1910, Fr. 3.

Paris, 30 iulie 1917

Stimate Domn,

Am citit cu mare interes manuscrisul cărții pe care o veți publica sub titlul *Însemnări despre războiul românesc*, mi-ar fi făcut mare plăcere să-i scriu prefața dacă aș fi avut puțin timp disponibil.

Din păcate, probleme urgente îmi ocupă tot timpul, dar ceea ce pot să fac totuși în acest moment este să vă trimit discursul pe care l-am rostit în data de 28 iulie 1917 cu ocazia ceremoniei solemne de predare către România a steagului lui Ștefan cel Mare care a fost găsit la mănăstirea bulgărească din Zografu și trimis în Franța de Generalul Sarrail.

Veți remarca, în aceste câteva rânduri, admirația și imensa simpatie pe care mi-o inspiră efortul României, iar dacă le veți considera potrivite, mi-ar plăcea să figureze în deschiderea lucrării dumneavoastră în care acest efort este comentat și explicat cu foarte multă competență și talent.

Distinse salutări,

Albert THOMAS^[22]

[22] Albert Thomas (1878-1932), politician socialist francez, primar al orașului Champigny-sur-Marne, deputat, ministrul armamentului în timpul Primului Război Mondial.

DISCURSUL ROSTIT DE DL ALBERT THOMAS,

Ministru al Armamentului și al Producției de Război,

în data de 28 iulie 1917, la Sorbona, cu ocazia ceremoniei solemne de predare către România a steagului lui Ștefan cel Mare^[23] găsit de trupele franceze la mănăstirea bulgărească din Zografu (Muntele Athos)^[24] și trimis în Franța de generalul Sarrail^[25].

Domnule Președinte al Republicii,
Domnule Președinte al Senatului,
Domnule Președinte al Camerei Deputaților,
Domnule Ministru al României,
Doamnelor,
Domnilor,

[23] Cornel Constantin Ilie, *1917-1919: recuperarea și repatrierea stindardului liturgic al lui Ștefan cel Mare de la Muntele Athos*, în „Stindardul liturgic al lui Ștefan cel Mare”, Institutul Cultural Român și Muzeul Național de Istorie a României, catalog de expoziție, Chișinău, 2011, p. 34-36.

[24] *Proschinitar al Sfântului Munte al Atonului*, București, 1856, Tipografia Nifon Mitropolitul, ulița Tipografiei, p.132, descriere a ieroshimonahului Serafim, tradus în limba română de către monahul Varnava Lukianov din mănăstirea Esfigmen, în timpul principelui Barbu Dimitrie Știrbei, chinovia Zografu, cu hramul „Sfântului Mare Mucenic Gheorghe”, a fost întemeiată la sfârșitul veacului IX de trei frați: Moise, Aron și Ioan din Ohrida. Distrusă de incursiunile „barbarilor, cea de acum mănăstire s-a zădit din nou deasupra dărâmatelor ruine de Ștefan, Domnul Moldovei, la anul 1502 de la Hristos”; în realitate Ștefan cel Mare a rezidit și pictat biserica mare a mănăstirii Zografu în anul 1502, iar până atunci a contribuit, prin danii, la refacerea fortificațiilor mănăstirii athonite.

[25] Maurice Sarrail (1856-1929), general francez în Primul Război Mondial, comandantul Corpului VI armată și apoi a Armatei a III-a franceză; a comandat o armată multinațională în Grecia.

Cu mândrie și emoție, implic astăzi Guvernul Republicii în predarea solemnă a acestui steag, care i-a aparținut lui Ștefan cel Mare, către reprezentantul Guvernului Român și al Națiunii române.

Acest steag este simbolul Victoriei.

Da, este simbolul victoriei pe care ați plătit-o scump, cu prețul atâtor suferințe și sacrificii. Este simbolul eroismului românesc neschimbat, însuflețit de-a lungul secolelor de străvechile aspirații ale neamului vostru.

Cronicarii ne-au povestit în ce circumstanțe și cu ce dificultăți a fost trimis la Mănăstirea din Zografu acest steag al lui Ștefan cel Mare.

Ștefan cel Mare ieșise învingător în marea luptă pe care o amintea mai devreme Generalul Mallerterre, apoi, după victorie, mulți vrăjmași au revenit pe teritoriul românesc, iar Ștefan, pe care chiar și adversarii polonezi îl recunoșteau drept conducătorul coaliției creștine împotriva turcilor, a fost nevoit, și el, să se retragă. A urcat încă o dată pe dealurile moldave, a ajuns până la intrarea în cetatea Hotin. Pe metereze, îl aștepta mama lui, în picioare. Când Ștefan a vrut să intre în oraș, aceasta i-a spus: „*Îți voi deschide poarta doar după ce-i vei învinge pe vrăjmași, căci, dacă nu le poți ține piept pe câmp, slabe speranțe mai rămân că ai putea să o faci din spatele zidurilor. Pasărea moare în cuibul ei. Du-te, adună-ți oștile și victoria va fi a ta!*”.

Ștefan cel Mare a plecat spre cetatea Voroneț unde trăia un sihastru pe nume Daniil. A bătut la poartă, să i se deschidă, dar sihastrul a răspuns: „*Prințul Ștefan să aștepte afară până ce îmi termin rugăciunea!*”. Și-a terminat rugăciunea, iar Ștefan i-a spus: „*Oștile mele sunt învinse. Trebuie să supun țara? Nu, i-a răspuns sihastrul, țara nu trebuie predată turcilor. Promite că vei înălța o mănăstire la Sfântu Gheorghe și vei învinge!*”.

Ștefan s-a spovedit, aflăm de la cronicari, i-a spus Domnului o rugăciune profundă și a adormit. În vis, i-a apărut Sfântul Gheorghe care i-a vorbit: „*Să ai încredere în tine, Ștefan, să nu te sperie sumedenia de turci; adună-ți oștile, năpustește-te asupra vrăjmașilor în sunet de goarnă și vei învinge!*”.

A doua zi de dimineață, Ștefan, adunându-și trupele, s-a năpustit ca un uragan asupra maselor de turci și i-a nimicit.

Când s-a întors de la război, a trimis icoana Sfântului Gheorghe, pe care o ținea întotdeauna la el în timpul luptelor și care acum era sfredelită din cauza loviturilor, la mănăstirea din Zografu împreună cu două steaguri ce purtau

imaginea acestui Sfânt. Unul dintre aceste steaguri este acum, aici, în fața dumneavoastră.

Doamnelor, Domnilor, nu este acesta simbolul admirabilei istorii a României, acest Prinț care, timp de patruzeci și șapte de ani, a rezistat tuturor hoardelor de turci, de polonezi, de tătari care veniseră pe pământul românesc?

Bătrânul cronicar moldovean Ureche ne spune: „*Ștefan era dintre aceia care nu se lăsau ușor doborâți. În momentul în care toți îl credeau căzut, se ridica împotriva biruitorilor*”.

Și voi, prieteni români din secolul al XX-lea, voi, români Marelui Război, v-ați ridicat împotriva biruitorilor voștri, iar astăzi, aproape că se aude canonul românesc care va atesta cât de curând, sperăm, următoarele victorii triumfale.

Dați-mi voie să vă povestesc acum momentele de neuitat pe care le-am trăit în timpul recente mele călătorii.

Fără îndoială, am văzut lucruri admirabile în ultimele săptămâni. Am văzut un mare popor în drumul lui spre libertate și care, în ciuda crizelor pe care le traversează astăzi, are dreptul la încrederea și speranțele noastre. Am văzut guvernanți eroici care reformau pas cu pas toate structurile de conducere la nivel național. Dintre toate amintirile, cel mai mult mă emoționează momentele petrecute în România.

Acolo mi-a fost dat să văd, la începutul primăverii românești, orașul Iași cu miremele lui; tot pe acea fâșie îngustă de pământ, am văzut Regele, Regina, monarhia națională, în jurul căreia era strâns Guvernul pentru salvarea țării; am văzut, de asemenea, un Președinte al Consiliului cu spirit ager, lucid, precum și miniștri care doreau să realizeze, deși treceau prin dificultăți și crize cum am cunoscut și noi, uniunea rațională a partidelor, garanție supremă de apărare națională.

Parlamentul dumneavoastră, Domnule Ministru al României, animat de marele suflu al Revoluției noastre, a susținut un dublu efort, a realizat o dublă sarcină, aceea de a apăra țara împotriva inamicului și de a îndeplini în același timp cele mai îndrăznețe reforme: sufragiul universal și reforma agrară.

În final, ceea ce vreau să evoc în fața dumneavoastră este imaginea acestei admirabile armate române, astăzi reconstituite, așa cum am perceput-o eu.

Ah! frați români, știm ce ați îndurat în toamna anului 1916. Am urmărit pe hărțile noastre coborârea armatelor germane prin văile Carpaților, am urmărit

mișcarea de cotitură care se încerca pentru a vă încercui armata. Am trăit cu emoție orele dureroase, atroce, ale retragerii și, după retragere, înfrângerea, boala, foamea pentru populația civilă și pentru armată.

Apoi, în momentul în care vă credeam pierduți, în momentul în care credeam că nu veți mai putea niciodată să redeveniți o forță activă în coaliția noastră pentru libertate, ați revenit la viață, armata voastră a înviat. Am văzut-o defilând prin fața Regelui, am văzut-o pusă în mișcare. Am auzit în baterii salvele tunurilor noastre de 75. Am văzut la umărul soldaților români puștile noastre de la Saint-Etienne, am văzut tot echipamentul nostru folosit în mod admirabil; i-am văzut pe soldații voștri purtând căști franțuzești, mergând cu chip vioi, alură firească, aer degajat, privire ținută, iar în spatele meu l-am auzit pe Generalul Berthelot adresându-le cel mai frumos elogiu pe care un general francez îl poate face unei armate:

„Uitați-vă la ei, a spus acesta, parcă ar fi bravii noștri francezi!”

Doamnelor, Domnilor, acest efort imens și superb al României ne-a determinat să o iubim.

Franța și-a dedicat întotdeauna dragostea și resursele națiunilor care au luptat pentru independență și pentru unitate.

Nu demult, celebrăm, într-una din secțiile noastre socialiste de la periferia pariziană, memoria unuia dintre ai noștri căzut pe câmpul de onoare. Erau de față muncitori, socialiști, iar unul dintre oratori vorbea, nu doar despre obiectivele de război ale Franței și despre reintegrarea în unitatea franceză a Alsaciei și Lorenei, ci și despre toate luptele de independență care au loc în același timp și care dau grandoare acestui Mare Război. Evoca Serbia, Belgia, România. Aș fi vrut ca cei care, la noi, uneori, cred că poporul nostru este sătul de război, să vadă cu cât curaj, cu ce entuziasm era aclamată ideea independenței, a eliberării tuturor oprimaților de către acest popor muncitoresc din Paris.

Da, prieteni români, noi vă iubim; v-am spus-o toți astăzi, dar vă mai iubim și pentru alte lucruri decât pentru cele pe care le-am spus. Vă iubim ca reprezentanți ai latinității, acolo, pe frontul oriental, în marele conflict pe care îl trăim.

Vă iubim ca frații și este aproape o banalitate să o spun, căci ne amintim că toți am avut colegi români pe băncile liceelor, ne amintim că aici, la Sorbona,

ne-am trăit anii tinereții cu prieteni români. Dar trebuie să ajungem la voi, doar așa putem simți că prietenia noastră nu ține doar de transferul unei culturi sau al unei civilizații comune în cercurile înalte, dar și pentru a înțelege că fraternitatea popoarelor noastre este profundă.

Când am ajuns la frontieră, după traversarea imensei câmpii rusești, după contactul cu trupele rusești din Carpați, după întâlnirile de la Cernăuți cu reprezentanții armatelor ruse și franco-române, era acolo un agent al serviciului vamal din România care controla pașapoartele și se uita la bagaje. Avea mustața neagră și pielea închisă ca meridionali noștri, graiul aproape ca al unui francez de-al nostru din Sud. Jean Richepin caracteriza excelent această impresie când spunea: „*Dar e de-al nostru, suntem rude*”. Exact asta am simțit când am constatat că acest om, care semăna atât de mult cu unul de-ai noștri, vorbea franceză aproape ca unul din Marsilia.

Mai târziu, pe drum, am întâlnit o nuntă țărănească; oamenii mergeau pe câmp îmbrăcați în costume populare. Ne-am oprit. Au recunoscut imediat uniforme de ofițeri francezi. Ne-au aclamat mult în românește, fără îndoială, totuși în grupul acesta de țărani, răsuna un strigăt care le domina pe celelalte: „*Trăiască Franța!*”.

Mai târziu, la fereastra unui spital, tinere grațioase, recunoscându-ne francezi, ne-au întrebat: „*Unde mergeți? - La Iași. - Luați-ne și pe noi*”. Astfel, tot drumul, multe întâmplări și întâlniri ne-au făcut să credem că eram deja pe pământ francez.

De asemenea, prieteni români, pentru că v-ați luptat vitejește și pentru că sunteți frații noștri latini, cu ce simpatie, cu ce bucurie, își va îndeplini Franța față de voi misiunea tradițională! Această misiune, chiar dacă nu avea pentru voi sentimente de afecțiune, era de datorie Franței să nu o încalce, căci dacă și-ar fi trădat această datorie, nu ar mai fi fost Franța. Această misiune este lupta pentru independență, pentru unitatea popoarelor și, repet, pentru triumful principiului naționalităților.

Domnule Președinte al Camerei Deputaților, ați avut dreptate mai devreme să spuneți că în secolul al XIX-lea principiul naționalităților s-a întors adesea împotriva tradițiilor Revoluției Franceze și a intereselor Franței. Ați avut dreptate să amintiți că țara noastră, pentru că a vrut să mențină acest principiu, s-a aflat adesea într-o situație diplomatică mai dificilă decât dacă și-ar fi urmărit

doar propriul interes. Dar este onoarea Franței de-a fi menținut și restaurat întotdeauna ideea de drept. Dacă Franța vrea cu pasiune, în mod unanim, restituirea Alsaciei și Lorenei, nu o vrea pentru a intra în posesia unor teritorii care i-au fost furate, ci pentru că vede în această restituire chiar simbolul dreptului, pentru că nu poate admite violarea dreptului popoarelor și pentru că vrea să elibereze toate Alsaciile și Lorenele. Iar în lupta pentru triumful acestui drept și în efortul popoarelor de a se elibera și de a se uni, nimic nu poate opri Franța, nimic nu o poate speria.

Este de datoria ei să elibereze, pentru toate popoarele pătrunse mai mult sau mai puțin de sofismul germanic, ideea de naționalitate, concepută în tradiția Revoluției franceze, împotriva tradiției germane care confundă constant dreptul popoarelor de a dispune de ele însele cu instinctul de dominație al unui neam asupra altora.

Am susținut întotdeauna, răspicat, acest principiu al libertății pe care îl au popoarele de a dispune de ele însele; Franța nu are nicio ezitare, nicio rezervă în a servi nobilele aspirații de libertate ale altor popoare. De aceea, acestea nu-i pot face niciun reproș în legătură cu abandonurile pe care uneori, în trecut, din cauza situației în care se afla, a fost obligată să le consimtă. Popoarele au încredere în Franța. De-a lungul secolului al XIX-lea, Franța a ajutat popoarele care doreau să se elibereze, atât în domeniul politic, cât și în planul ideilor. Și astăzi păstrăm aceleași tradiții și îndeplinim aceeași datorie.

Am putea să reluăm împreună frumoasa și profunda rugăciune pe care Ștefan cel Mare a inscripționat-o pe steagul său:

„O, Mare Sfânt Gheorghe”, spunea Ștefan cel Mare, iar noi vom spune astăzi: „O, Libertate, tu care ești întotdeauna victorioasă, tu care, între necazuri și nevoi, ne aduci un ajutor neîntârziat și un sprijin puternic, tu care dai năpăstuiților bucurie nespusă, primește de la noi și păstrează acest steag în acest secol și în secolele următoare ca să te slăvim pe veci”.

Or, așa cum sunt unite astăzi în doliu și în luptă, Franța și România, vor rămâne, dincolo de victoriile ce vor veni, pe veci unite în pacea triumfală a dreptului, pentru a te servi, o, Libertate!

PREFAȚĂ

Propaganda austro-germană a reușit atât de bine să discrediteze politica românească începând din 1914, că încă se mai găsesc în țările neutre mulți oameni onești care contestă dreptul României.

Cartea atât de clară și atât de precisă a dlui Comnène va reuși cu siguranță să-i instruiască și să-i convingă pe toți cititorii de bună credință, pe cei preocupați să cunoască doar adevărul.

Aceștia nu se vor mai îndoii, după ce vor fi citit aceste pagini strălucite și justițiare, de sinceritatea patrioților români care afirmă că scopul lor în acest război este eliberarea teritoriului care le aparține și nu cucerirea unui teritoriu străin.

Cuceritorii! dar aceștia sunt vrăjmașii României, este poporul ungar, acest popor maghiar mai exact, arogant, tiranic, atât de demn, într-un cuvânt, să participe alături de minoritatea germană din Austria la exploatarea Austro-Ungariei pentru a obține rezultatele pe care le cunoaștem.

Mult timp, o aureolă imaginară de cavalerism și de liberalism a decorat frontul politicianilor maghiari. Țara lor, transformată în urma evenimentelor din 1848, nu avea cum, în opinia unor observatori superficiali, să nu-și respecte originile. În plus, maghiarii exploatau, cu o abilitate care nu se mai folosea în Franța și în Marea Britanie, legenda generozității și a „*spiritului occidental*” care i-ar caracteriza. Agenții pe care-i aveau înaintea de război în aceste țări din Occident, nu lăsau ei să se înțeleagă discret că războiul pangermanist nu ar izbucni, pentru că Guvernul de la Budapesta, element moderator în Tripla Alianță, s-ar opune?

Ce s-a întâmplat în schimb? Conte Tisza, șeful Guvernului de la Budapesta, a început să instige, mai activ decât oricine altcineva, mai activ chiar decât suveranii și oamenii de stat de neam german, degringolada de astăzi.

Politica de opresiune a oligarhiei maghiare s-a simțit la românii din monarhie mult mai dur decât la oricare altă naționalitate.

Astfel, România, trebuia neapărat, cu riscul dezonoarei, să intervină în favoarea românilor neeliberați de sub jugul maghiar.

România a intervenit la momentul oportun cu un entuziasm de care cartea pe care o vom citi nu ne permite să ne îndoim. Își pregătise ea participarea cu

toată grija? Din păcate, nu avem nicio îndoială, iar dl Comnène lasă să se înțeleagă că greșelile fuseseră deja comise.

Cea mai vinovată de această situație nefericită este Rusia, mai exact criminalii și nenorociții care au deținut puterea la Petrograd și au trădat în favoarea Vienei și a Berlinului.

Se știe astăzi că dl Stürmer^[26], prim ministru și om de încredere al împăratului, decăzut din toate Rusiile, a sabotat campania României pentru ca războiul mondial să se termine cu grandoarea armatelor austro-germane. A mai înregistrat vreodată istoria universală o trădare atât de cumplită? Trădătorii moscoviți nu vor mai plăti niciodată atât de scump această crimă cumplită împotriva patriei și a civilizației.

Să înțeleagă tânăra democrație rusă toată amploarea datoriei pe care o are față de români și să o plătească cât mai repede!

Conducătorii români, armata română și poporul român sunt demni de toată admirația și de toată încrederea. Se cuvine să ne înclinăm cu respect în special în fața regelui Ferdinand al României care a știut să combată și să-și depășească instinctele atavice și prietenii personale pentru a-și îndeplini cu fermitate datoria națională.

Ocupată, jefuită, înfometată, populația română suferă cumplit; dar, la fel ca belgienii și sârbii, românii nu se îndoiesc de eliberarea lor. Privesc cu dârzenie viitorul surâzător care le va aduce satisfacerea revendicărilor naționale în detrimentul dușmanului speciei umane.

Rusia se reclădește deja, iar trupele nord-americane debarcă în Franța. Dictonul belgian ne anunță, pe bună dreptate: „*Va veni ziua în care totul se va plăti*”.

Dl Take Ionescu, ilustru om de stat român, a spus: „*Nu înțeleg cum cetățenii unui stat mic nu simt deloc că autorii ultimatumului dat Serbiei și ai invaziei belgiene sunt dușmanii lor ireductibili*”.

Repet, împreună cu dl Take Ionescu: „*Nu înțeleg!!!*”.

Dar mă consolez că există totuși destui elvețieni care „*au înțeles*”.

Și mai cred și că, în fiecare zi, crește numărul celor care „*înțeleg*”.

Morges^[27], iulie 1917

Maurice MURET

^[26] Boris Stürmer (1848-1917), prim-ministru, ministru de interne și de externe al Rusiei în 1916, acuzat de corupție și incompetență și considerat un “*dictator cu puteri depline*”.

^[27] Morges, aflat în cantonul Vaud din Elveția, este locul nașterii lui Maurice Jules Henri Muret (1870-1954), editor al revistei *Journal des Debats*, publicând și în *Gazette de Lausanne*.

INTRODUCERE

Există destui oameni în Europa care nu au înțeles încă semnificația intervenției României alături de Aliți și care nu sunt încă lămuriiți asupra motivelor de război ale guvernului român.

Inamicii acestei țări, cu scopul de a o discredita, s-au străduit, luni întregi, să prezinte lumii politica românească ca o politică de cucerire, de pradă mai degrabă, ca și cum România ar declara război Austro-Ungariei doar pentru a participa pe nedrept la împărțirea iminentă a Imperiului Habsburgic.

Asistând la desfășurarea evenimentelor din România, ne propunem să explicăm în aceste pagini cauzele care au determinat această țară să intre în luptă și modul în care a participat la războiul european.

Vom aminti totodată cât de loială a fost atitudinea guvernului român chiar de la începuturile crizei europene și cât de justificate sunt revendicările românești, din rațiuni istorice, politice și juridice.

Putem afirma de acum înainte că politica sa nu a fost inspirată doar de revendicările naționale, ci și, ca să folosim formula lapidară rostită de dl Aristide Briand, „de afinitățile de neam și de educație, cu grijă pentru drept și pentru comunitatea de aspirații spre idealul comun de libertate și de dreptate”²⁸.

Guvernul român și-a dezvoltat în detaliu punctul de vedere chiar în documentul prin care a declarat război Austro-Ungariei. Credem că este util, pentru edificarea cititorului, să prezentăm integral acest document istoric.

Iată-l:

„Alianța încheiată între Germania, Austro-Ungaria și Italia, avea, după declarațiile propriilor guverne, un caracter în esență conservator și defensiv. Scopul principal al acesteia era apărarea țărilor aliate împotriva oricărui atac din afară și consolidarea stării lucrurilor create de tratatele anterioare. Din dorința de a-și pune propria politică în acord cu aceste tendințe pacifiste, România s-a alăturat acestei alianțe.

Consacrându-se reconstrucției interne și hotărâtă să rămână în mod loial un element de ordine și echilibru în regiunea Dunării de Jos, România nu a încetat să contribuie la menținerea păcii în Balcani. Ultimele războaie balcanice, distrugând statu-quo-ul, i-au impus o nouă linie de conduită. Intervenția sa a grăbit pacea și a restabilit echilibrul de putere; s-a mulțumit cu o rectificare a frontierei, ceea ce-i dădea o mai mare securitate împotriva oricărei agresiuni și repara totodată nedreptatea comisă în detrimentul său la congresul din Berlin. Dar, în raport cu acest obiectiv, România a fost dezamăgită de atitudinea cabinetului de la Viena, care nu a fost aceea la care avea dreptul să se aștepte²⁹.

Când a izbucnit actualul război, România, la fel ca Italia, a refuzat să se asocieze declarației de război a Austro-Ungariei, despre care nu primise oricum nicio notificare din partea cabinetului de la Viena. În primăvara anului 1915, Italia a declarat război Austro-Ungariei, iar Tripla Alianță nu a mai existat. Au dispărut totodată și motivele care angajaseră România să se alăture acestui sistem politic. În locul unei grupări de state care se străduiau, printr-un efort comun, să lucreze la unison în vederea asigurării păcii și a menținerii situației de fapt și de drept create de tratate, eram în prezența unor puteri în război unele împotriva celorlalte cu scopul precis de a efectua o transformare completă a vechilor orânduiiri care serviseră drept bază pentru tratatul lor de alianță.

Aceste schimbări profunde au fost o dovadă evidentă pentru România că obiectivul pe care l-a urmărit alăturându-se Triplei Alianțe nu mai putea fi atins și că trebuia să-și îndrepte vederile și eforturile în alte direcții; cu atât mai mult cu cât prin acțiunea întreprinsă Austro-Ungaria își asumase un caracter amenințător atât pentru interesele esențiale ale României, cât și pentru cele mai legitime aspirații naționale ale acesteia.

În fața unei modificări atât de radicale a situației create între monarhia austro-ungară și România, aceasta din urmă și-a reluat libertatea de acțiune.

A fost adoptată neutralitatea pe care guvernul regal și-o impusese în urma unei declarații de război care nu era conformă nici dorințelor nici intereselor sale, în virtutea asigurărilor date de guvernul imperial și regal cum că monarhia, declarând război Serbiei, nu acționa în spirit de cucerire și nu viza în nici un caz ocupări teritoriale. Aceste asigurări nu au fost respectate.

²⁸ Discurs rostit în Camera deputaților, la data de 14 septembrie 1916.

²⁹ Se știe că al doilea război balcanic a avut loc doar datorită intrigilor Ambasadorului Austriei la Sofia, Conte de Tarnowsky, și că România și Serbia nu au reușit niciodată să găsească o formulă de conciliere cu Bulgaria din cauza uneltirilor acestui diplomat nefast (n. a.).

Ne aflăm astăzi în fața unei situații de fapt care poate da naștere unor mari transformări teritoriale și a unor schimbări politice de natură să constituie o gravă amenințare la viitorul și securitatea României. Acțiunea pacifică pe care România, fidelă spiritului Triplei Alianțe, s-a străduit să o îndeplinească a devenit ineficientă chiar din cauza celor care trebuiau să o susțină și să o apere.

Aderând, în 1883, la grupul Puterilor Centrale, România, departe de a uita legăturile de sânge care uneau popoarele din regat de românii din monarhia austro-ungară, văzuse, în relațiile de prietenie și de alianță care se stabiliseră între cele trei mari puteri, o garanție prețioasă pentru liniștea sa internă și pentru ameliorarea soartei românilor din Austro-Ungaria.

De fapt, Germania și Italia care-și construiseră statele pe baza principiului de naționalitate, nu puteau să nu recunoască legitimitatea fundamentelor pe care se sprijină propria lor existență. În ceea ce privește Austro-Ungaria, aceasta a găsit în relațiile amicale care s-au stabilit între ea și România asigurări pentru liniștea sa internă și pentru cea a frontierelor noastre comune. Ea cunoștea gradul de nemulțumire al națiunii române de pe teritoriul ei care își dorea să vină spre noi și care amenința în orice moment să tulbure bunele relații dintre cele două state.

Speranța pe care ne-am făcut-o în această privință în momentul aderării la Tripla Alianță a fost deșartă. Pentru o perioadă mai lungă de treizeci de ani, românii din monarhie nu au văzut niciodată reforme care să le dea senzația de satisfacție; chiar au fost tratați drept o națiune inferioară și condamnați să suporte opresiunea unui element străin care nu reprezenta decât o minoritate printre diversele naționalități ce compuneau statul austro-ungar.

Toate nedreptățile la care frații noștri au fost supuși au menținut între țara noastră și monarhia austro-ungară o stare permanentă de animozitate pe care guvernul din regatul României nu a reușit să o calmeze decât cu prețul unor dificultăți imense și a numeroase sacrificii.

Când a izbucnit actualul război, a apărut speranța că guvernul austro-ungar ar fi fost convins, în ultimul moment, de nevoia urgentă de a pune capăt acestei nedreptăți, căci acest lucru punea în pericol nu doar relațiile de prietenie dintre noi, ci și legăturile naturale care trebuiau să existe între state vecine.

Doi ani de război au demonstrat României că Austro-Ungaria, ostilă oricărei reforme interne capabile să amelioreze traiul națiunilor pe care le guvernează, era pregătită chiar să le sacrifice pentru că era incapabilă să le apere împotriva oricărui atac din afară.

Războiul la care participă aproape toată Europa readuce în discuție cele mai grave probleme care afectează dezvoltarea națională și chiar existența statelor; România, pătrunsă de dorința de a participa la grăbirea sfârșitului conflictului și sub nevoia imperativă de a-și salva interesele de neam, se vede în situația de a intra în rândurile celor care sunt în măsură să-i asigure unitatea națională.

Din aceste motive, România se consider, încă din acest moment, în stare de război cu Austro-Ungaria.

București, 27^[30] august 1916, ora 9 seara.

Semnăt: Em. PORUMBARU^[31].

Acest document arată clar motivele intervenției românești:

- 1) Un motiv de ordin pur românesc: eliberarea românilor din Transilvania și din celelalte provincii românești supuse jugului austro-maghiar.
- 2) Un motiv de ordin general, european: triumful principiului libertății și al dreptului împotriva „forțelor” ridicate la rang de principiu universal, politic, economic, social, și chiar religios.

În consecință, și este indispensabil să fixăm corect această idee chiar de la începutul acestui studiu, adică „poporul român nu a intrat în război pentru a face cuceriri alături de Aliați; scopul său a fost doar de a elibera teritoriile românești aservite Ungariei, de a-i elibera pe români și de a-i reda patriei lor”³².

^[30] În ediția franceză din anul 1917 Nicolae Petrescu Comnen folosește data de 27 august 1916, stil nou, ca dată în care România a declarat război Austro-Ungariei. Era respectul dat statelor din Europa Centrală care foloseau calendarul Gregorian în vigoare din anul 1582. O serie de state ortodoxe, printre care și România, foloseau calendarul Iulian (stil vechi). La 5 martie 1919 Consiliul de Miniștri a emis decretul-lege nr.1053, act normative publicat în Monitorul Oficial din 6 martie 1919. Conform acestui act legislativ, ziua de 1 aprilie 1919 stil vechi a devenit 13 aprilie 1919 stil nou. Pentru secolul al XX-lea diferența de zile între cele două calendare era de 13 zile. Așadar, data de 27 august 1916, stil nou, era pentru România, 14 august 1916, stil vechi.

^[31] Alexandru Marghiloman, *Note politice*, vol. II, 1916-1917, Institutul de Arte Grafice „Eminescu” S.A., Parlamentului, 2, p.157, „Seara la ora 9, deci 14/27 august 1916, Mavrocordat a remis la Viena declarația de război?”. Edgar Mavrocordat era ministru României la Viena; Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României, 1916-1919*, Vol. I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p. 203-204, „declarația de război pe care regatul României o făcea Imperiului Austro-Ungar era iscălită de titularul Ministerului de Externe al României, Em. Porumbaru, care în tot timpul tratativilor lui Brătianu cu puterile străine stătuse în umbră”.

³² A se vedea declarația Președintelui Consiliului de Miniștri ai României, dl Brătianu, pe care a dat-o corespondentului ziarului *Le Petit Parisien*, la Petrograd, în data de 6 iunie [publicată în data de 7 iunie 1917, p. 1].

Sunt sincere aceste cuvinte?

Românii din Ungaria sunt cu adevărat aserviți națiunii maghiare?

Comportamentul maghiarilor față de românii din Transilvania justifică revolta fraților lor din România?

Iată ce vom examina, destul de succint, în primul capitol al acestei schițe istorice.

În al doilea capitol, ne vom ocupa de evoluția opiniei publice din România în ceea ce privește Germania și politica sa.

În al treilea și al patrulea capitol, vom explica ce a însemnat participarea României la acest război și, în final, în al cincilea capitol, vom spune care este, după umila noastră părere, soarta care-i este rezervată Neamului Românesc.

I.
**CAUZELE INTERVENȚIEI ROMÂNEȘTI ÎN
RĂZBOIUL EUROPEAN**

I. Condiția românilor din Austria și din Ungaria

§I. Contextul istoric

Națiunea română reprezintă astăzi, în ansamblu, 14.000.000 de suflete dintre care aproximativ 8.000.000 trăiesc pe teritoriul Regatului României, 4.000.000 în provinciile supuse monarhiei austro-ungare (Transilvania, Banatul Timișoarei, Crișana, Maramureș și Bucovina), 1.200.000 în Basarabia supusă astăzi Rusiei și între 5 și 600.000 sunt dispersați în Macedonia, Serbia, Istria etc.

Această națiune formează un grup compact de cea mai mare importanță prin numărul și calitatea populației, în toată regiunea cuprinsă între Nistru, Marea Neagră, Dunăre și Tisa. Acest teritoriu corespunde vechiului regat al dacilor, cucerit de legiunile romane ale împăratului Traian la începuturile erei creștine, iar românii - așa cum arată și numele lor - sunt descendenții colonizatorilor romani și ai neamurilor autohtone complet romanizate.

Găsim dovada neo-latinismului națiunii române în istoria ei, în limbă, în legende și obiceiuri, precum și în structura antropologică. Despre acest subiect, un slav, profesorul Ladislav Pic, ne oferă informații prețioase. Acesta declară că a găsit la populația română din Banat, din comitatul Arad, din Munții Bihorului etc., un tip de roman clasic, „*cel de pe medalii și sculpturi*”: talie medie, păr negru, creț, ochi negri și scipitori, nas acvilin, barbă scurtă, partea inferioară a feței ovală. În regiunile nordice ale Transilvaniei, autorul observă tipuri romane deformate, slăbite, amestecate cu trăsături dace. La câmpie, tipul pur apare mai puțin frecvent decât la munte, căci au existat încrucișări cu slavii.^[33]

[33] În varianta originală a lucrării, această enumerare de evenimente apărea într-o notă de subsol; în prezenta ediție românească a fost mutată în text (nota ed.). Vezi B. Auerbach, *Les Races et les nationalités d'Autriche-Hongrie*, Alcan, Paris, 1917, p. 401 ; Cf. N. Iorga, *Histoire des Roumains de Transylvanie et de Hongrie*, Joseph Göbl, Bucarest, 1916, I, p. 5 și urm.; Momsen, *Römische Geschichte*, vol. V, p. 202, 204 și urm.; A. D. Xenopol, *Histoire de la Dacie-Trajane*, Leroux, Paris, 1885, p. 1, 35 și urm.; *Ibid.*, *Magyars et Roumains devant l'histoire*, Leroux, Paris, 1900, *passim*; Lavissee

Colonizarea acestor ținuturi nu este - așa cum s-a crezut mult timp - doar opera împăratului Traian. Avem astăzi dovezile unei importante imigrații în Dacia a țăranilor latini, cu mult înainte de războaiele lui Traian, solul fertil din câmpia Dunării și din câmpia Panonică oferindu-le condiții de viață mai bune decât cele pe care le oferea solul arid și suprapopulat din patria lor.

După cucerirea acestor regiuni, acțiunea oficială de colonizare a fost întreprinsă la o scară atât de largă încât, la puțin timp de la înfrângerea armatelor dace, se constată asimilarea aproape completă a elementelor indigene care rezistaseră la influența izolată a pionierilor civilizației romane.

Ca să ne dăm seama de proporțiile pe care Traian a înțeles să le dea colonizării acestei noi provincii, trebuie să ne raportăm la textele ilustrului istoric roman Eutropius care afirmă că Traian ar fi transplatat în Dacia „*Infinitas copias hominum ad agros et urbes colendas*”.

Această provincie fericită pe care istoricii din epocă o numiseră „*Dacia Felix*”, aflându-se din păcate în contact imediat cu goții și slavii care bântuiau Nordul și Vestul Europei, era în mod fatal destinată ocupării și, în consecință, abandonării de către autoritățile imperiale, incapabile să reziste la nesfârșit asalturilor impetuoase și neîncetate ale barbarilor. Astfel, în anul 270, împăratul Aurelian, în fața presiunii irezistibile a goșilor, s-a văzut obligat să abandoneze Dacia, retrăgându-și trupele și funcționarii în Moesia, pe malul drept al Dunării.

Acesta este evenimentul care ne reține atenția, căci pe acesta îl invocă maghiarii din zilele noastre pentru a-și justifica detestabila politică de persecuții îndreptată către români.

Astfel, ungurii citează în favoarea lor relatările istoricilor Eutropius³⁴ și Flavius Vopiscus³⁵ pentru a pretinde că Dacia a fost complet abandonată de toată populația daco-romană; că fosta Dacia Traiană, în momentul invaziei ungare (895) era complet părăsită și că, în consecință, elementele românești găsite mai târziu de-o parte și de alta a Carpaților nu sunt în realitate descendenți ai foștilor stăpâni ai Daciei, ci intruși veniți din Panonia din sudul Dunării în evul-mediu. „*Veniți în această provincie*, spun ei, (care, mai târziu, se va numi

și Rambaud, *Histoire générale*, vol. III, Collin, Paris, 1899, *passim*; Al. A. C. Stourdza, *La Terre et la race roumaines*, Lucien Lavour, Paris, 1904, *passim*.

³⁴ Eutropius, *Breviarium ab urbe condita*, IX, 15.

³⁵ Flavius Vopiscus, *Historia Augusta*, 39.

Transilvania), *atunci când devenise pământ unguresc, românii, în ciuda unui număr cu mult superior față de al nostru, nu pot pretinde egalitate de drepturi cu singurii stăpâni ai acestui pământ: noi, maghiarii*³⁶.

Deși în zilele noastre adagiul „*Prior tempore potior jure*” nu ar mai putea fi invocat pentru a justifica persecuțiile exercitate de o parte din populația unei țări împotriva celeilalte părți, vom încerca să demonstrăm că maghiarii nu se pot prevala de acest așa-zis drept istoric.

Într-adevăr, ansamblul istoric construit cu dificultate de către istoricii maghiari este sec la bază; raționamentul lor este fals, una dintre premisele silogismului lor fiind complet eronată.

Nu, Dacia nu era pustie în momentul invaziei maghiare, iar dacă putem da calificativul de „*intrusă*” unuia dintre națiunile care trăiesc astăzi în Panonia, aceasta nu este cu siguranță națiunea română.

Este cert că Dacia a fost abandonată de legiunile lui Aurelian, de funcționari și poate chiar și de clasa bogată a coloniei care a putut să-și ia cu ea averile mobiliare, dar s-a demonstrat în detaliu, așa cum vom vedea imediat, că imensa majoritate a coloniștilor - toți agricultori, ciobani sau proprietari de mine, cu toții atașați de pământul dac prin această pasiune telurică pe care o simțim și astăzi cu adevărat vie la țărani români - nu și-au părăsit glia. Au rămas aici pentru a o apăra împotriva barbarilor. Au rămas aici și pentru a-și împlini zburciumul destin de santinele latine la granița cu lumea orientală.

Dovezi

1) Călugărul istoric Nestor, din secolul al XI-lea, afirmă că maghiarii au găsit, când au invadat Panonia, o puternică populație română. Această afirmație este coroborată cu cea a ungarului Thomas care declară, și el, că Transilvania „*dicitur antiquitus fuisse pascua Romanorum*”. Istoricul ungar Keza afirmă de asemenea că, în perioada invaziei maghiare, Panonia era încă locuită de o populație română, formată din „*vechi păstori și coloniști romani*”. Existența lor în Transilvania este semnalată spre 1100 și de un grec, Niketas Choniates.

³⁶ Eduard Robert Rössler, *Rumänische Studien. Untersuchungen zur älteren Geschichte Rumäniens*, Leipzig, 1871; Hunvalphy Pál, *Az olabok Toertene*, Budapest, 1894; Alexandre Sandor De Bertha, *Magyars et Roumains devant l'histoire*, Paris, 1899.

„Cronicarul anonim” al regelui Béla al IV-lea, care a scris istoria instalării maghiarilor în Panonia, povestește, dând nenumărate detalii, luptele maghiarilor cu „*ducii români*” din Transilvania.

Doi dintre acești duci, Litovoi și Seneslau, spune cronicarul maghiar, domneau pe la 1247, primul în munții din Valahia Mică, al doilea în munții din Valahia Mare.

Existența principatului lui Litovoi, aparținând vechii familii Basarab, este confirmată și de cronicarul persan Fazel-Ulach-Rachid care povestește luptele pe care acesta le-a avut cu tătarii pe la 1241. Iată câteva dintre aceste texte edificatoare, exclusiv ungurești.³⁷ Amintirea unuia dintre acești duci români, Herzog Ramunc, și a camarazilor săi Walachen³⁸ este păstrată astăzi prin *Nibelungenlied*³⁹. Importanța acestui fapt este cu atât mai considerabilă cu cât acest poem datează din vremea invaziei hunilor, care a avut loc cu cinci secole⁴⁰ înainte de cea a maghiarilor.

Iată deci că românii, departe de a fi părăsit Dacia, s-au organizat cu timpul în principate independente, cu existență proprie, organizare proprie, cu prinții și chiar cu armatele lor.

Un număr considerabil de cronici bizantine din secolele al XII-lea și al XIII-lea, cronici grecești, dar și texte maghiare și germane confirmă în mod incontestabil teza noastră.

³⁷ Simon de Keza, *Chronicon Hungaricum*, Buda, 1782, lib. I, cap. V § 6 : „*Isti enim Zaculi Hunorum residui, qui dum Hungaros in Panoniam literatoscognoverunt, non tamen in plano Panoniae: sed enim Blachis in montibus confiniis dormem habuerunt unde Blachis comixti literis ipsorum uti perhibentur.*”; *Chronicon Anonymi Belae Regis Notarii Gesta Hunganorum*, c. 27 : „*Tunc habitatores (Blachi) terrae (ultra silvanae) videntes mortem domini sui (Blachi Gelu), sua propria voluntate dextram dantes dominum sibi eligerunt tubutum, qui a die illo terram illam obtinuit pacifice et feliciter.*”; *Diploma Andraei regis* (1221), „...*ut nullum tributum debeant persolvere cum transierint per terram siculorum aut Blachorum, homines nunc quoque terram habitantes.*”; d'Andrée, III din 1291, *ibid.* : „*Cum nos universis nobilibus Saxonibus, Siculis et Olachis in partibus transilvanicis apud Albam Iule pro reformatione status corundem congregationem cum iisdem fecissemus, ab eisdem nobilibus Saxonibus, Siculis et Olachis diligenter inquiri fecissemus...*”.

³⁸ *Walach, Wallach* sau *Valaque*: valah, străin (pentru germani), latin.

³⁹ Text de Lachmann, nr. 1283.

⁴⁰ Xenopol, *op. cit.* 1, p. 50 și urm.; *Ibid.*, *Théorie de Rössler*, Iași, 1884; *Ibid.*, *Une Énigme historique*, Paris, 1885; *Ibid.*, *Magyars et Roumains devant l'histoire*, Paris, 1900. p. 11; N. Iorga, *Geschichte des Rumänischen Volkes*, Gotha, 1905, 1; *Ibid.*, *Histoire des Roumains de Transylvanie*, Göble, Bucarest, 1916, I; P. Major, *Istoria pentru începutul Românilor în Dacia*, Budapesta, 1883; M. Sirianu, *La Question de Transylvanie*, Jouve, Paris, 1916, p. 64 și urm.; A se vedea, de asemenea, toate

2) Toponimia vechii Dacii, păstrată aproape intactă, mai ales în regiunile de munte și de pădure, vine să confirme argumentele textelor pe care le-am invocat mai sus. Râuri, munți, sate și orașe și-au păstrat vechiul nume roman, dacic, și chiar scitic, așa cum le găsim în Herodot. Cum s-ar putea explica atunci această minunată coincidență dacă, după cum susțin maghiarii, Dacia fusese complet părăsită de toate populațiile daco-romane? Căror fenomene supranaturale le datorează ei, ungerii, miracolul de-a fi găsit singuri nume latinești, dacice sau scitice, cu care, în urmă cu șase secole colonizatorii romani și populațiile autohtone își numeau munții, fluviile și castrele? Sunt treizeci de ani de când punem fără încetare această întrebare istoricilor oficiali și neoficiali din maghiarime, iar răspunsul se lasă în continuare așteptat.

3) Pentru a explica prezența populației române în Dacia, după retragerea ordonată de împăratul Aurelian în anul 274 d. Hr., maghiarii bănuiesc o reemigrare românească care s-ar fi produs, (evident) după ce s-au stabilit ei în Panonia; ori, este pe deplin concludent să constatăm că această bănuială nu se verifică prin niciun document, nicio cronică, niciun vestigiu, nici măcar prin legendele, obiceiurile sau tradițiile acestei țări. Totuși, este cu totul inadmisibil ca un eveniment atât de important să se fi produs fără să lase vreo urmă, absolut nicio urmă, nicăieri.

În schimb, un număr nesfârșit de documente și inscripții din secolele al XIII-lea și al XIV-lea aduc un nou argument în sprijinul tezei noastre spunându-ne că principatele române din Moldova și Valahia au fost create de prinți veniți din Nord și nu din Sud, din Transilvania și din Maramureș și nu din Moesia. Capitalele lor au fost orașe îndepărtate în munți, precum Câmpulung, Târgoviște și nu orașe situate în Câmpia Dunării, cum ar fi fost logic dacă teza ungurească ar fi fondată.

Nenumărate argumente de ordin etnografic, filologic și istoric vin să respingă triumfător teza complet politică și deloc științifică inventată de istoricii maghiari pentru nevoile cauzei.

De altfel, retorica unora ca Rössler, Hunvalfy, Bértha n-a avut darul să convingă pe nimeni, nici măcar pe oamenii de știință maghiari. În anul 1910, „*la ordinul Ministrului regal ungar al comerțului*”, institutul artistic al Curtii I. și R. din

argumentele noi aduse tezei noastre de către N. Iorga în lucrarea sa, deja citată, despre românii din Transilvania, vol. I, p. 12 și urm.

Budapesta, Erdélyi, a publicat o lucrare intitulată *Ungaria*, redactată în colaborare cu personalități maghiare precum Dr Julius Bondar, Etienne Barsony, Dr Samuel Borovszky, Dr Béla Erödi, Béla Gonda, Dr Guillaume Hankô, Dr Louis Loczy, Th. Nôvak, Dr Wilibald Semayer, Charles Siegmeth, Dr Jean Szyklay, Dr Ladislav Toldy etc. Or, în această lucrare (p. 13), găsim o mărturie prețioasă:

„*TĂRNĂCOAPELE ȘI TOPOARELE LEGIONARILOR ȘI ALE TRUPELOR AUXILIARE ALE IMPERIULUI ROMAN AU FOST CELE CARE NE-AU RIDICAT ȚARA LA NIVELUL STATELOR CIVILIZATE ȘI NU PUTEM ADMITE CĂ, DUPĂ PIERDEREA PANONIEI ȘI ABANDONAREA DACIEI, RĂZBOINICI DIN NEAMURI DIFERITE CARE S-AU STABILIT AICI ȘI CARE ÎȘI LUASERĂ CU SUDOAREA FRUNȚII PĂMÂNTURI, VII, CASE, SĂ-ȘI FI ABANDONAT, ÎMPREUNĂ CU FAMILIILE LOR, TOT CE DEȚINEAU PENTRU A MERGE ÎN CĂUTAREA UNEI ALTE GLII. « UBI BENE, IBI PATRIA »: ACEST ADAGIU CAPĂTĂ SEMNIFICAȚIE ÎN GLASUL PRIMILOR OAMENI CIVILIZAȚI?».*

Suntem complet de acord cu opinia acestor domni.

Iată deci că maghiarii nu-și pot justifica pretențiile imorale nici măcar cu ajutorul acestui „*drept istoric*” care servește ca fundament acestui trist sistem politic al lor bazat pe violență și opresiune. O dată tranșată această chestiune, să examinăm condiția politică a românilor de-a lungul timpului.

În Evul Mediu, îi vedem pe români formând trei grupuri politice distincte: dincoace de Carpați, principatele Moldovei⁴¹ și Valahiei; dincolo de Carpați, marele ducat al Transilvaniei.

În secolul al XV-lea, prea slabi pentru a rezista poftelor violente ale vecinilor lor, românii din Moldova și Valahia sunt constrânși să se întoarcă spre Constantinopol pentru a obține sprijinul, atunci atotputernic, de la Sublima Poartă. După părerea voievozilor români, aceasta era singura modalitate de a asigura autonomia țării. Astfel, sub hegemonie musulmană, principatele române își păstrează autonomia completă. Doar principatul transcarpatin intră sub hegemonie ungară; totuși, își păstrează și acesta autonomia politică, organizarea, instituțiile proprii, adunarea obștească (Dietă) și prinții domnitori. Nu ține de

⁴¹ Moldova, până în secolul al XVIII-lea, cuprindea Bucovina și Basarabia.

Coroana Ungariei decât printr-o legătură feudală foarte slabă care dispare, și aceasta, după puțin timp.⁴²

Într-adevăr, după bătălia de la Mohács (1526), Transilvania reușește să se elibereze complet de hegemonia ungară și să se afirme ca principat independent cu prinți suverani aleși de Dietă.

În 1599-1601, cele trei principate române, Transilvania, Moldova și Valahia, s-au reunit sub sceptrul marelui voievod valah Mihai Viteazul. Acest eveniment istoric nu a durat decât o clipă, dar amintirea lui va rămâne timp de secole înscrisă adânc în orice inimă de român. Asasinarea acestui erou, săvârșită de austriacul Basta în aplauzele nobilimii maghiare, a pus capăt acestui vis drag românilor. Transilvania își păstrează totuși, chiar și după asasinarea acestui prinț, independența completă, astfel încât, în momentul tratatului de la Westphalia (1648), aceasta figurează printre statele libere ale Europei.⁴³

Copleșită de luptele pe care trebuia să le dea fără încetare ba împotriva turcilor, ba împotriva ungarilor sau a polonezilor, Transilvania se vede obligată, la rândul ei, să caute sprijin extern.

Împăratul Austriei i-a făcut propuneri și aceasta a acceptat uniunea personală cu casa de Habsburg, în persoana lui Leopold I.

Această dată (1691) este una dintre cele mai importante din istoria acestei țări pentru că, în acel moment, relațiile dintre Transilvania și casa din Austria au fost fixate definitiv, printr-un document celebru, „*Diploma leopoldină*”. Această convenție de drept public, acceptată atât de Leopold I, cât și de Dieta Transilvaniei, reprezintă pactul fundamental al Transilvaniei până în zilele noastre, adică până în 1867. Acest document recunoaște, o dată pentru totdeauna, întreaga autonomie a Transilvaniei, cu toate drepturile aferente acestei condiții, și anume: dreptul de a se governa după propriile legi, dreptul ca legile să fie votate doar de dieta sa, dreptul de a poseda un sistem financiar distinct, dreptul de a-și alege singură demnitarii și funcționarii dintre proprii cetățeni etc.

⁴² Eugen Brode, *Un memoriu politic. Cestiunea română în Transilvania și Ungaria*, Voința Națională, București, 1895, p. 14 și urm.; Henry Gaidoz, *Les Roumains de Hongrie*, Chaix, Paris, 1894, p. 11; Aurel C. Popovici, *La Question roumaine de Transylvanie*, Vienne, Budapest, Garz, Cluj, 1892, p. 5 și urm.

⁴³ Cf. lucrările citate mai sus precum și Sentupéry, *L'Europe politique, l'Autriche-Hongrie*, Lecène, Paris, 1893, p. 269.

Această diplomă este recunoscută și confirmată fără discuție de către împărații care i-au succedat lui Leopold I.

Sub împăratul Carol al VI-lea, „*Pragmatica sancțiune*”, care modifica ordinea de succesiune la tronul Austriei, a fost liber consimțită în 1722 de către Dieta Transilvaniei ce nu pierde ocazia să afirme, prin asta, încă o dată, autonomia principatului și mai ales independența completă față de Regatul Ungariei.

În 1790, sub regimul lui Iosif II, Transilvania își afirmă încă o dată autonomia, de data aceasta într-o manieră critică adresată împăratului care arătase anumite veleități de a aduce atingere independenței sale. Se declară răspicat, „*per se subsistens et a balio regno independens principatus Transylvaniae*”.

Leopold al II-lea (1791) și succesorul său Ferdinand I (1837) confirmă, din nou, autonomia principatului.

Răposatul împărat Franz Joseph urmează și el exemplul predecesorilor și recunoaște această stare de drept și de fapt printr-un document pe care-l adresează Dietei din Transilvania în data de 15 iunie 1863. Pe 21 august, în același an, Dieta care, aparent, avea îndoieli privind sinceritatea intențiilor acestui prinț, răspunde mesajului imperial printr-o adresă elocventă în care amintește suveranului care sunt drepturile și privilegiile lor reciproce. Amintește, mai ales, cu franchețe, despre: „...*scumpa independență și integritate a acestui mare principat, păstrată de-a lungul secolelor...*”; amintește, de asemenea, că pe 4 decembrie 1691 „...*Majestatea Sa, preafericitul Leopold I nu a luat Transilvania decât sub protecția sa*”, iar diploma din 1691 are caracterul „*unui contract de drept public, constituit în mod solemn și care nu ar putea fi revocat*”.

Iar împăratul a răspuns la această adresă, pe 5 septembrie 1863, pentru a-și afirma sentimentele de înaltă loialitate și pentru a recunoaște „...*importanța publico-juridică (sic!) a acestei diplome memorabile pentru totdeauna*”.

Iată deci autonomia Transilvaniei proclamată răspicat, încă o dată, chiar de cel care, câțiva ani mai târziu, o va sacrifica poftelor maghiare.

Acest fapt istoric incontestabil merită întreaga noastră atenție, căci acesta reprezintă fundamentul în același timp moral, juridic și istoric al tuturor revendicărilor popoarelor oprimate din Transilvania.

Învinsă în 1866 la Sadova, Austria s-a văzut obligată să se reconcilieze cu maghiarii pe care nu putuse până atunci să-i mențină sub jugul său decât printr-o condamnată politică de opresiune. Ungaria cerea pentru prețul reconcilierii întreaga sa independență, recunoașterea de drepturi egale cu cele ale Austriei într-un guvern devenit dualist și cedarea, pur și simplu, a Transilvaniei. Atunci Franz Joseph, „*pentru a salva dinastia*”, ca să folosim expresia ungarului, uitând

cuvântul dat câțiva ani mai devreme Dietei din Transilvania, uitând credința jurată de strămoșii săi Constituției principatului, uitând serviciile imense aduse propriei sale cauze, în special contra maghiarilor, de către cei pe care-i numea încă, nu de mult, „*fideli și bravi săi români*”⁴⁴, a acceptat acest act imoral care se numește „*compromisul (Ausgleich) din 1867*” și care pune capăt autonomiei Transilvaniei.

Poate nu este inutil să spunem, în interesul istoriei, că ungurii care pregăteau de mult timp „*lovitura anexării*” avuseseră grijă ca Dieta să voteze atât în 1848, cât și în 1865, unirea Transilvaniei cu Ungaria. Dar această Dietă, din care românii fuseseră excluși, nu reprezenta voința reală a națiunii române, majoritară în Transilvania.^[45]

Prin acest act nefast, marele principat, anexat pur și simplu Ungariei, își pierde toate drepturile seculare, „*iar numele de Transilvania nu mai este de acum înainte decât o expresie geografică*”⁴⁶.

Începând din acest moment, ungurii, deveniți stăpâni absoluți ai principatului, nu mai au decât un singur vis, o singură politică: maghiarizarea provinciei.

Îi vom vedea imediat la lucru.

Istoria Bucovinei este mult mai simplă.

Parte integrantă a Moldovei, a fost leagănul românismului moldav, sediul prinților și al episcopilor metropolitani chiar de la fondarea Principatului (secolul al XV-lea). Nu a încetat niciodată să aparțină Moldovei, cu capitala la Suceava timp de mai multe secole.

În anul 1775, Turcia care, cum am spus mai sus, nu era decât suzerana Moldovei și Valahiei, s-a crezut autorizată să cedeze Bucovina Austriei, în ciuda

⁴⁴ În 1848, Franz Joseph adresa românilor următorul mesaj: „*Accept cu bucurie omagiul de fidelitate și de afecțiune de la brava națiune română și recunosc cu grațitudine grelele sacrificii pe care le-a făcut pentru tronul meu și pentru monarhia mea unitară împotriva unei adunături fără scrupule care a stârnit războiul civil și care, prin încăpățânarea sa, îl face încă să dureze...*”. În 1848, românii formau „*o națiune fidelă și bravă*”, după 1867, maghiarii sunt cei care devin în ochii împăratului „*o națiune nobilă*”, iar românii „*o adunătură fără scrupule!*”

^[45] În varianta originală a lucrării, acest paragraf apare într-o notă de subsol; în prezenta ediție românească a fost mutată în text (nota ed.); a se vedea în acest sens Lavissee și Rambaud, *op. cit.*, XI, p. 121; Popovici, *op. cit.*, p. 33; B.Auerbach, *op. cit.*, p. 406; ziarul german *Siebenbürgischdeutsches Tageblatt*, nr. 5368 C.18 etc.

⁴⁶ Lavissee și Rambaud, *op. cit.*, XI, p. 175.

opозиției formale a Prințului din Moldova care plătise cu viața îndrăzneala de a fi protestat împotriva acestui act de violență.

Această cedare este nulă atât în drept, cât și din punct de vedere istoric și politic. Turcia nu putea ceda Austriei un teritoriu care nu-i aparținea căci, repetăm de câte ori este nevoie, Moldova și Valahia nu au făcut parte niciodată din imperiul otoman. Sultanul de la Constantinopol nu era decât suzeranul acestor principate care erau administrate de proprii lor prinți domnitori, aveau legi, instituții, finanțe separate, chiar și o armată diferită de cea a otomanilor. Toate tratatele încheiate între Poarta Otomană și principate le garantează acestora, fără excepție, integritatea teritorială.

Principiul juridic „*Nemo plus jure transfere potest quam ipse habere*” este pus în practică pe deplin. Acest act de violență, contrar dreptului internațional și tratatelor formale, nu este nul doar din aceste motive de ordin istoric, ci și din motivul politic cel mai serios, și anume că cea mai mare parte dintre locuitorii acestei țări sunt români care și-au păstrat complet naționalitatea și nu au încetat niciodată să ceară reîncorporarea acestei provincii românești la partea de Țară de unde a fost ruptă.

Este adevărat că se aflau acolo și ruteni, conform statisticilor austriece, tot în număr mare, dar nu trebuie să pierdem din vedere totuși faptul că aceste statistici nu s-au referit niciodată la naționalitatea locuitorilor, ci la „*limba pe care o foloseau*” (*Umgangssprache*) și că românii, mai inteligenți, mai deschiși, au adoptat ușor, în anumite regiuni, în relațiile cotidiene cu compatrioții lor ruteni, idiomul acestora.^[47]

Credem că ar fi inutil să insistăm mai mult pe temeiul solicitărilor românești în ceea ce privește această provincie.

§II. Contextul etnografic

Harta etnografică a Ungariei, după dl Auerbach, arată imaginea unui câmp de luptă, grupul central al maghiarilor fiind înconjurat din toate părțile de mase compacte de români, sârbi, croați, slavi, slovaci, sloveni și ruteni. (v. harta nr. 1 de la sfârșitul acestei lucrări).

Numărul maghiarilor este cu mult inferior celui al românilor și al slavilor.

^[47] În varianta originală a lucrării acest paragraf apare într-o notă de subsol ; în prezenta ediție românească a fost mutată în text (nota ed.); a se vedea în acest sens Weigand, *op. cit.*, p. 14-15; Simiginovitz, *Die Völkergruppen der Bukowina*, Pardini, Czernovitz, 1885, citat de Auerbach, p. 268.

După ultimul recensământ (1910), naționalitățile în Ungaria au următoarele proporții:

	În milioane	%o
maghiari	10.050	482
români	2.950	141
germani	2.030	98
slovaci	1.960	94
croați	1.830	88
sârbi	1.110	53
ruteni	470	23
alții	460	21

Deși statisticile regatului sunt „aranjate” pentru a da de înțeles că problema naționalităților în Ungaria este mai puțin importantă decât pare, că maghiarii sunt aproape peste tot „în număr” și mai ales că maghiarizarea este pe calea cea bună, noi ne vom servi constant de date oficiale. O facem cu și mai multă plăcere deoarece știm că sub mărturia acestor cifre oficiale, teza noastră devine infailibilă.

Este necesar totuși să prezentăm cititorului procedeele de informare ciudat și unic în Europa, adoptate de autoritățile ungare pentru a stabili statisticile Regatului. Anchetele nu privesc niciodată naționalitatea celor recenzați. În operațiunea destinată să stabilească naționalitatea locuitorilor Regatului, aceștia nu sunt întrebați niciodată care este naționalitatea lor. Trebuie să declare, nu dacă sunt români, maghiari sau sârbi, ci „*ce limbă folosesc de preferință*”. Se înțelege ușor la ce rezultate bastarde pot conduce asemenea procedee. „*De ce, se întreabă puțin naiv dl Auerbach, de ce să te eschivezi de la o anchetă cinstită și directă privind chiar naționalitatea? De ce să nu păstrezi o coloană specială acestui cuvânt care întreține aproape toată viața politică și socială din Austria și Ungaria?*”⁴⁸. Răspunsul este simplu: pentru că o statistică cinstită ar dovedi și mai mult cât de odioasă este politica maghiarilor și cât de lipsite de fundament sunt pretențiile lor la supremație. Elocvența brutală a cifrelor ar fi avut în plus darul de a trezi conștiința națională

⁴⁸ B. Auerbach, *Les Races et les nationalités en Autriche-Hongrie*, Alcan, Paris, 1917, p. 22.

a celor care nu erau convingși încă să arate și mai bine naționalităților că ele ar trebui să însemne totul și că în acest moment nu înseamnă nimic.

La întrebarea: „*Ce limbă folosiți de preferință?*”, ne spune Dr Cantacuzino, „*numeroși români, în special cei care intrau în contact, mai mult sau mai puțin, cu administrația publică sau privată (angajați, preoți, mici funcționari etc.), sub presiunea intimidării permanente exercitate asupra lor, răspundeau că maghiara era limba « preferată ».* În statisticile definitive, limba preferată se transforma în « limba maternă », iar autorii răspunsurilor erau astfel înscrși ca maghiari. În aceeași rubrică a maghiarilor, au fost trecuți și copiii mai mici de doi ani (așadar, incapabili să vorbească), mușii și, în fine, țiganii sau vagabonzii, atât de numeroși, după cum se știe, în Ungaria. Prin acest mecanism atât de elementar, sute de mii de locuitori au fost, într-un mod absolut nejustificat, desemnați drept maghiari”⁴⁹.

Tocmai aceste practici erau condamnate de profesorul Julius Jung calificându-i răspicat pe unguri drept „*fabricanți de statistici*”⁵⁰, practici pe care deputatul Kramarz le denunța la tribuna de la Reichsrath, calificând întregul sistem drept o „*detestabilă înșelătorie (Schwindel)*”⁵¹.

Ne va fi ușor așadar să demonstrăm că aceste statistici sunt trucate din plin. Nu vom cita decât câteva cazuri concrete:

Conform statisticilor oficiale ungurești din 1890⁵², populația Ungariei era în acel moment de 17 349 398 locuitori, dintre care 7 426 730 maghiari și 9 922 668 (adică 57,80 %) nemaghiari, printre care români erau în număr de 2 591 900. Or, după cum ar reieși din aceste statistici, între 1850 și 1890, populația maghiară ar fi crescut într-o proporție necunoscută încă de știința statistică, și anume cu 35,74 % (!), în timp ce populația nemaghiară nu ar fi crescut decât cu 6,23 %. Românii, în toată această perioadă, și-ar fi văzut numărul scăzând chiar, de la 2 648 000 la 2 591 905!

Aceste cifre par cu atât mai fantastice cu cât aceleași statistici oficiale demonstrează că populația României este cea mai prolifică din regat⁵³!

⁴⁹ *La Revue hebdomadaire*, nr. din 20 martie 1915.

⁵⁰ *Römer und Romanen in den Donauländern*, Wagner, Innsbruck, 1877, p. 300.

⁵¹ Ședința din 24 noiembrie 1909, ap. Auerbach, p. 22.

⁵² *A Magyar korona országainak helységnévtára. Dr Jekelfalussy Jozsef. Kiadja a. m. k. statisztikai hivatal*, Budapest, 1892.

⁵³ *Anuar statistic*, XIX, 1911, p. 42, tabelul 20, apud. Auerbach, p. 344.

Vom mai cita, ca o curiozitate, cazul Contelui de Thurocz pentru care creșterea numărului de maghiari în procente, între 1900 și 1910, este de 154 % (!!); cazul lui Zólyomi de 82 %; cel al lui Lipto de 60 % etc.⁵⁴

În ciuda tuturor acestor eforturi care nu au avut ca scop decât alterarea adevărului, maghiarii nu reușesc totuși să dovedească imposibilul. Aceste remarcabile „opere de artă” nu fac decât să demonstreze reaua credință, pasiunea, dar și vanitatea pretențiilor lor la supremație⁵⁵.

Conform statisticilor oficiale unguerești din 1910:

	români	unguri	germani	slovaci	sârbi	alții
în Transilvania trăiesc	1.472.021	918.217	234.085	2.404	421	11.219
în Banat	592.049	242.152	387.545	22.131	284.329	53.927
în Crișana	654.281	581.162	43.416	25.537	2.517	10.000
în Maramureș	213.863	322.805	66.949	928	34	162.087
Total	2.932.214	2.064.336	731.995	51.000	287.301	277.301
Procente	46,2 %	32,5 %	11 %	0,8 %	4,5 %	4,1 %

Aceste cifre, cu totul false, am avut posibilitatea să le corectăm, cel puțin în parte, datorită statisticilor, tot oficiale, care se referă la confesiunile religioase.

Aceste statistici arată, printre altele, și numărul locuitorilor din Ungaria care aparțin confesiunilor „uniată” și „greco-orientală”. Cei care aparțin celor două Biserici sunt doar români, sârbi, ruteni și câțiva slovaci. Din numărul total de fideli, lăsându-i la o parte pe cei de naționalități neromâne, obținem următoarele cifre⁵⁶:

⁵⁴ *Ibid.*, p. 344.

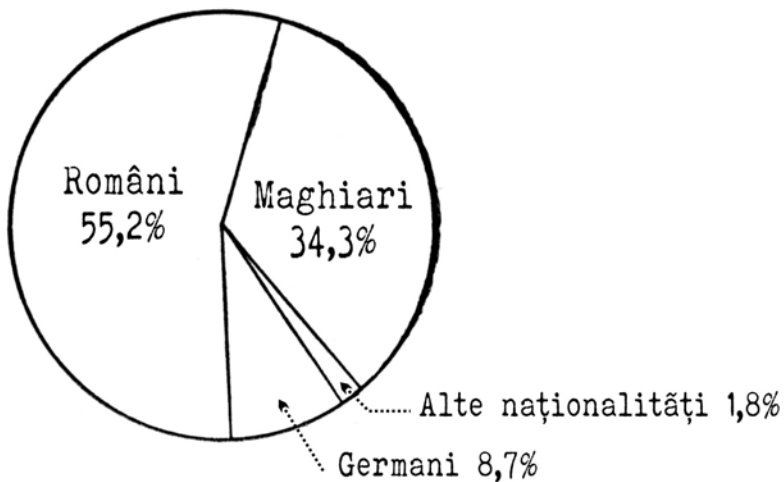
⁵⁵ Pe subiectul „valoarea științifică a acestor statistici”, invocăm și mărturia irecuzabilă a dlui Naumann, *Mitteleuropa*, Berlin, 1915, p. 88 și urm.

⁵⁶ Cnf. Cantacuzène, *op. cit.*; Auerbach, *op. cit.*, p. 414; Sirianu, *op. cit.*; Brote, *op. cit.*; Popovici, *op. cit.* etc.

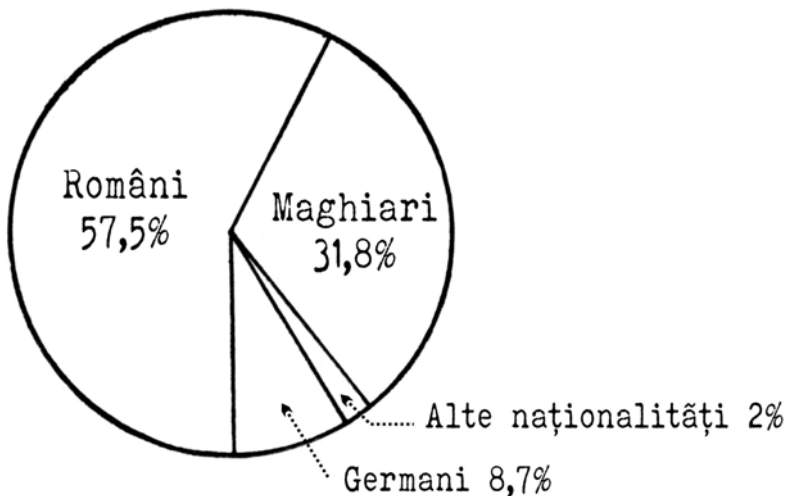
	DISTRICT	NAȚIONALITATE						TOTAL
		români	unguri	secui	germani	evrei	alte naționa lități	
	I. Transil vania							
1.	Alba de Jos	174.974	31.771	-	7.269	3.845	3.759	221.618
2.	Bistrița- Năsăud	88.890	2.157	-	25.609	7.254	3.933	127.813
3.	Brașov	36.524	-	32.436	29.542	1.503	1.194	101.199
4.	Ciuc	23.721	-	117.842	1.080	2.357	720	145.720
5.	Făgăraș	85.509	4.488	-	3.236	905	1.036	95.174
6.	Trei Scaune	30.971	-	114.288	617	1.222	982	148.080
7.	Hune doara	276.703	42.013	-	8.101	5.679	7.639	340.135
8.	Târnavele Mici	60.758	27.963	-	20.272	1.766	5.332	116.091
9.	Cojocna	167.875	92.262	-	8.386	2.581	5.583	286.687
10.	Mureș- Turda	80.978	-	117.547	8.312	7.550	5.202	219.589
11.	Târnavele Mari	68.757	9.009	-	62.224	1.089	7.747	148.826
12.	Sibiu	115.716	6.550	-	49.757	1.565	3.333	176.921
13.	Solnoc- Dăbâca	193.811	35.016	-	6.902	12.797	3.410	251.936
14.	Turda- Arieș	219.409	38.241	-	576	2.648	3.501	174.375
15.	Odorheiu	5.492	-	114.493	2.202	1.313	673	124.173
	TRANSIL VANIA	1.540.088	289.470	496.606	234.085	64.074	54.044	2.678.367
		57,5 %	10,8 %	18,6 %	8,7 %	2,4 %	2 %	100 %

	DIS TRICT	NAȚIONALITATE								TOTAL
		români	unguri	germani	slovaci	sârbi	ruteni	evrei	alte naționali- tăți	
	II. Banat									
1.	Torontal	19.699	118.529	165.779	16.143	199.750	11	6.114	18.126	615.151
2.	Timiș	184.503	54.753	165.883	3.080	69.905	30	9.734	12.947	500.835
3.	Caras-Severin	340.134	24.940	55.883	2.908	14.674	2.351	4.795	20.462	466.147
	BANAT	615.336	198.222	387.545	22.131	284.329	2.392	20.643	51.535	1.582.133
		38,9 %	12,5 %	24,5 %	1,4 %	18 %	0,1 %	1,3 %	8,3 %	100 %
	III. Crișana									
1.	Arad	243.410	110.458	38.695	5.451	2.138	677	10.102	3.457	414.388
2.	Bihor	290.314	307.964	3.599	8.457	122	211	32.462	3.172	646.301
3.	Sălaj	142.484	71.066	816	3.727	6	52	9.849	2.140	230.140
4.	Cenad și Bichiș	14.086	2.892	306	7.902	251	-	356	359	26.152
	CRI ȘANA	690.294	492.380	43.416	25.537	2.517	940	52.769	9.128	1.316.981
		52,4 %	37,4 %	3,3 %	1,9 %	0,2 %	0,1 %	4%	0,7 %	100 %
	IV.Mara mureș									
1.	Mara mureș	96.157	20.000	15.175	503	6	159.489	65.694	681	357.705
2.	Satu- Mare	170.931	187.746	6.670	425	27	114	29.468	1.251	396.632
3.	Ugocea	10.529	151	27	-	-	-	1.069	553	12.329
	MARA MUREȘ	277.617	207.897	21.872	928	33	159.603	96.231	2.485	766.666
		36,2 %	27,1 %	2,9 %	0,1 %	0,0 %	20,8 %	12,6 %	0,3 %	100 %
	Recapi- tulare									
	Transil- vania	1.540.088	786.076	234.085	2.404	421	1.759	640.074	49.460	2.678.367
	Banat	615.336	198.222	387.545	22.131	284.329	2.392	20.643	51.535	1.582.133
	Crișana	690.294	492.380	43.416	25.537	2.517	940	52.769	9.128	1.316.981
	Mara mureș	277.617	207.897	21.872	928	33	159.603	96.231	2.485	766.666
	TOTAL	3.123.335	1.684.575	686.918	51.000	287.300	164.694	233.717	112.608	6.344.147
		49,2 %	26,6 %	10,8 %	0,8 %	4,5 %	2,6 %	3,7 %	1,8 %	100 %

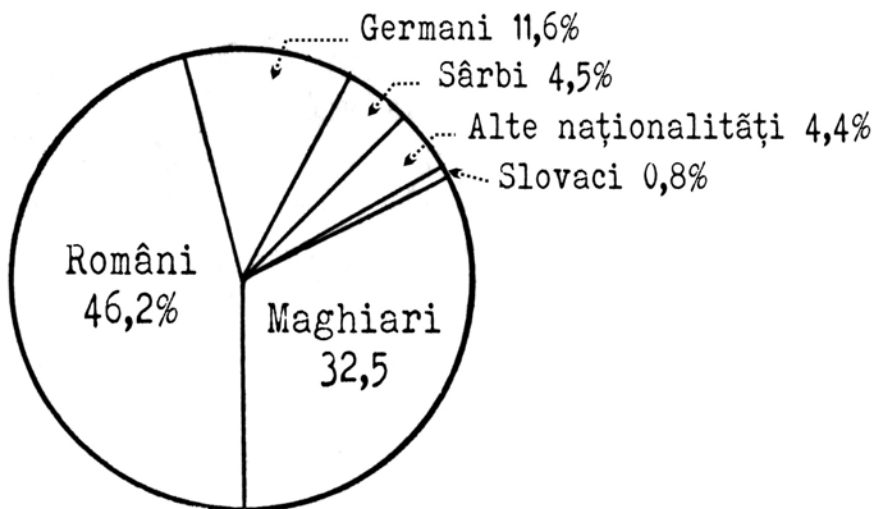
Naționalitățile din Transilvania, după statisticile de mai sus, pot fi, în consecință, reprezentate prin graficul următor:

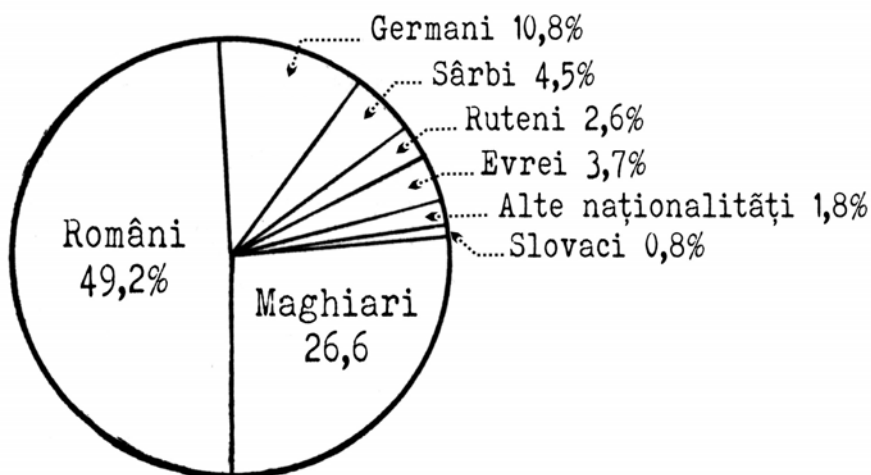
Aceleași cifre, corectate pe baza statisticii religioase:

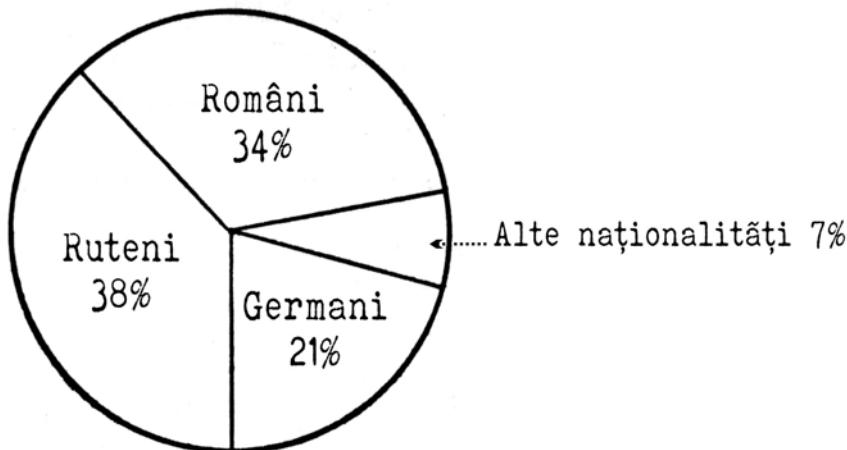
Populația din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, după „*limba maternă*”, poate fi reprezentată prin graficul următor, stabilit pe baza statisticii ungurești din 1910:

Aceleași cifre, corectate pe baza statisticii religioase:

În ceea ce privește Bucovina, după limba maternă a locuitorilor, numărul românilor ar fi (tot în 1910) de 273 254; cel al rutenilor de 305 101 locuitori.

După Dr Weigand, superioritatea coeficientului rutean asupra coeficientului român trebuie atribuită ușurinței de adaptare a elementului român „*mai plastic, mai poliglot*” care a adoptat cu o facilitate deosebită limba ruteană.⁵⁷

Autorul acestei lucrări, în timpul unei călătorii de studiu întreprinse în 1906 în Bucovina, a putut să constate, și el, că statisticile oficiale nu corespund deloc realității, că cifra reală a populației române este cu mult superioară celei menționate de statistici. Aceste diferențe ne-au frapat mai ales la Suceava, Sucevița, Gura Humorului, Voroneț, Rădăuți, Câmpulung, Vatra Dornei, Putna etc. Dacă inversăm proporția românilor în raport cu rutenii, vom fi tot în afara realității, numărul românilor fiind mai mare cu 350 000.

După statisticile ungrești și austriece, cifra totală a românilor din provinciile ocupate ar fi deci de 3 205 468 de suflete.

Aceste cifre corectate, cum am arătat mai sus, ar da un total de 3 473 335 de români. Când ne gândim totuși la modul în care sunt făcute recensămintele, putem afirma că numărul real al românilor din aceste provincii, după naționalitatea lor, este cu siguranță mai mare de 4 000 000.

⁵⁷ Apud. Auerbach, *op. cit.*

Pentru a ne da seama de gruparea acestor elemente românești nu trebuie decât să urmărim harta etnografică și politică anexată la această lucrare (harta nr. 2), completată doar cu datele din statistica oficială.

Vedem, chiar în inima blocului transilvan, o insulă de maghiari care înconjoară și pătrund insule mai mici de naționalitate germanică, totul înecat într-o masă foarte întinsă, în toate sensurile, de naționalitate română. Apoi, pe măsură ce ne apropiem de periferia ținutului românesc, spre vest sau spre nord, vedem grupuri românești care se răresc din nou sau în care se infiltrează elemente străine. Teritoriul în ansamblu este deci înconjurat de o zonă mixtă în care, în ciuda prezenței a numeroși români, elementele străine ajung să domine: sârbi și germani spre extremitatea orientală a Banatului, în unghiul format de confluența dintre Tisa și Dunăre; maghiari în zona Crișanei, chiar lângă Tisa; ruteni în părțile nordice ale Maramureșului și ale Bucovinei. În Maramureș, cursul superior al Tisei trasează o linie de demarcație, absolut naturală, între zona românească și cea ruteană; în Bucovina, capitala Cernăuți se află la limita a două teritorii. Această privire aruncată asupra hărții noastre nu aduce până la urmă decât o impresie schematică și deloc adecvată realității; în părțile din Transilvania, de exemplu, desemnate drept maghiare, populația ungară este departe de a fi omogenă, fiind amestecată cu numeroase elemente românești; aceeași situație se găsește și în părțile germane. Tabelul următor ne va arăta că aproape că nu există sectoare, nici măcar printre cele care sunt cel mai mult pătrunse de elemente străine, care să nu aibă o proporție respectabilă de locuitori de naționalitate română.

Astfel, în Transilvania, în optzeci și unu de sectoare, cât are întreaga provincie, găsim în⁵⁸:

14 sectoare	90,95 % români
16 sectoare	80,90 % români
8 sectoare	70,80 % români
20 sectoare	50,70 % români
7 sectoare	40,50 % români
3 sectoare	30,40 % români
2 sectoare	15,30 % români
10 sectoare	2,15 % români
1 sector	0 % români

⁵⁸ Dr J. Cantacuzino în *Revue hebdomadaire*, nr. 12, din 20 martie 1915.

Românii, în consecință, au majoritatea absolută în 71 % dintre arondismente și nu lipsesc decât într-unul singur. Iar aceste cifre OFICIALE, repetăm pentru ultima dată, sunt cu mult inferioare realității.

Teza noastră, din acest punct de vedere cel puțin, nu este contestată nici măcar de maghiarii care recunosc preponderența, în aceste regiuni, a elementului român.

Astfel, în lucrarea oficială *Ungaria* citată mai sus, găsim această afirmație: „*Masa principală a populației transilvane este formată astăzi din români*”, precum și alte constatări prețioase: „*Partea nord-occidentală a Ungariei de Sus este locuită de aproximativ două milioane de slovaci, în timp ce 400 000 de ruteni trăiesc în văile Carpaților nord-orientali.*”

ȚINUTUL PE CARE ÎL ÎNCONJOARĂ MUNȚII ÎNALȚI AI TRANSILVANIEI ESTE OCUPAT DE ROMÂNI ÎNTR-UN NUMĂR DE APROAPE TREI MILIOANE”⁵⁹.

Dacă acestea sunt mărturiile oficialităților maghiare, nu e greu să ne imaginăm care este realitatea.

§III. Politica de maghiarizare a provinciilor românești din Ungaria

Să vedem acum cum sunt tratați cei 4.000.000 de români de către minoritatea austro-ungară, care le sunt drepturile și de ce fel de libertate se bucură ei în propria lor patrie sub regimul de compromis din anul 1867.

Pentru a nu fi suspecți de parțialitate, ne vom informa în special asupra acestor puncte din istoricii germani pe care adversarii noștri, cu siguranță, nu-i pot bănui de atitudine părtinitoare.

Ne vom adresa apoi scriitorilor francezi și englezi care au denunțat lumii civilizate mașinațiile maghiare cu mult înainte de 1914, așadar în epoca în care maghiarii erau încă considerați, atât la Paris, cât și la Londra, drept „*adoratorii clasici ai libertății*”. Aceste mărturii nu pot fi bănuite deci de parțialitate.

Să începem cu germanii.

Istoricul Fessler, care a studiat chestiunea la fața locului, declară că „...*acești români care nu demult erau stăpânii Transilvaniei și care astăzi încă formează*”

⁵⁹ *Ungaria*, p. 11 și urm.

majoritatea zdrobitoare a populației au fost supuși altor popoare și sunt din ce în ce mai mult în sclavie”.⁶⁰

Aceeași constatare este făcută și de un alt istoric, Leopold von Ranke, care tratează politica maghiară față de români drept „odioasă și reacționară”⁶¹.

Un francez, dl Leroy Beaulieu, cunosător remarcabil al problemelor politice ale Ungariei, scria, acum douăzeci și trei de ani⁶², așadar într-un moment în care ungerii se bucurau în Franța de toată simpatia, următoarele rânduri:

„Sunt unul dintre aceia care s-au bucurat împreună cu ungerii de victoria lor asupra centralismului austro-german. Cu atât îmi vine mai greu să le iert lipsa de generozitate față de alte naționalități ale coroanei Sfântului Ștefan. Sunt convins că sunt pe drumul cel prost, că mai devreme sau mai târziu, maghiarii își vor ispăși politica opresivă față de aceste popoare care, până la urmă, sunt descendentele camarazilor lui Árpád”.

Henri Rochefort, denunțând la rândul său, „opresiunile, persecuțiile maghiarilor față de români, care sunt tratați ca niște animale sălbatice în Transilvania...”, scrie: „Cum de sunt posibile asemenea infamii la momentul actual? Cum se face că puterile europene nu s-au organizat deja de mult timp într-un mare tribunal arbitral care să împiedice unele popoare să le asuprească pe altele? S-ar părea că nu am făcut niciun pas înainte de pe vremea cavernelor!”⁶³

Dl Georges Clemenceau, cunosător emerit al problemei naționalităților Ungariei, după ce a făcut istoria revendicărilor românești „atât de legitime” se ridică cu energie și împotriva „acestei suveranități a forței erijată în principiu de drept public în Transilvania de către ungeri”; apoi adaugă cu suflet: „...românii nu au pentru ei decât dreptul. Este un cuvânt atât de mic, dar maghiarii au știut să facă din el un lucru mare. Propria lor istorie să le fie învățătură de minte”⁶⁴.

Dna Juliette Adam, scria în *La Nouvelle Revue* din 15 mai 1894, următoarele rânduri:

„Liberalii ungeri, dacă ne uităm cu atenție, sunt, la fel ca liberalii austro-germani, autoritari: liberali doar în ceea ce privește grupurile lor, politica lor, partidul lor. Ei sunt cei care, în ciuda propriilor tradiții egalitare, căci sunt fii ai revoluției de la 1848, asupresc

⁶⁰ *Geschichte von Ungarn*, Leipzig, 1885, vol. 5, p. 547.

⁶¹ *Weltgeschichte*, Drüker und Humboldt, Leipzig, 1883, p. 111, 272; *Zur rumänisch-magyarischen Streitfrage*, p. 448 și urm., Walshausen, Wien, 1891.

⁶² *Voix latines*, Socec, Bucarest, 1894, p. 26.

⁶³ *Ibid.*, p. 38.

⁶⁴ *Ibid.*, p.105, 106, 107.

naționalitățile nemaghiare, la fel cum fusese asuprită și naționalitatea maghiară de către Imperiul Austriac. Știm ce se întâmplă, în ciuda promisiunilor de emancipare ale lui Kossuth, ale lui Deák, cu micile naționalități slave din regatul Sfântului Ștefan. De mai mult de patruzeci de ani, la fel și în Transilvania, urmașii germanofilului Tisza se încrâncenează să maghiarizeze locurile, dar românii din Transilvania și din Banat au un spirit de rasă intangibil și pretind să rămână latini. Legile de excepție care conduc Transilvania sunt o amenințare perpetuă de tulburări. Patru milioane de români trăiesc sub regimul bunului plăc al unui guvern, care nu face favoruri excepționale decât pentru ceea ce este de neam german”.

DI Flourens, fost ministru al Franței, scria, tot în 1894, rândurile următoare:

„Ar fi o imprudență din partea noastră să lăsăm să se distrugă, sub greutatea asupririlor finice și germanice, acest grup de 10 milioane de români care reprezintă în continuare o avangardă a civilizației latine spre Orient și care, în ziua când popoarele se vor regrupa științific, după afinitățile de neam, de origine și de limbă, se vor apropia cu siguranță de națiunile latine și le vor servi drept santinelă avansată...”

La începutul acestui secol, ungerii au știut să cucerească simpatia întregii Europe liberale prin îndrăzneala, curajul și perseverența revendicărilor lor naționale. De-a lungul întregii perioade a luptei lor împotriva opresiunii tiranice și stupide a birocrăției vieneze, Franța nu i-a cruțat nici de încurajări, nici de aplauze...

Astăzi, abia emancipați după despotismul german, astăzi, se sprijină pe alianța germană pentru a pune la un jug și mai greu, și mai opresiv, popoarele care le-au fost camarade în mizerie, în lupte și necașuri, își îndepărtează încet-încet simpatiile care le-au dat forță și le-au permis să triumfe... Popoarele libere din Occidentul european au intervenit pentru unguri împotriva opresorilor germani atunci când despotismul acestora le refuza egalitatea în drepturi. Nu trebuie să se mire dacă opinia acelorași popoare se întoarce împotriva lor acum când, printr-un șovinism orb și tiranic, le refuză naționalităților slave și române, care nu sunt unite cu ei decât printr-o expresie geografică, recent inventată, cu scopul nevoilor unui echilibru nesigur pentru o politică neclară, a Transleithaniei^{65]}, nu doar egalitatea în drepturi civile și politice, ci chiar dreptul la existență...

Pretențiile românilor, care coexistă în număr egal dacă nu superior cu ungerii pe solul Transleithaniei, sunt dintre cele mai juste și mai moderate. Ne și mirăm, citindu-le, că mai este posibil ca la sfârșitul secolului al XIX-lea, un popor european să fie încă redus la a cere exercitarea unor drepturi esențiale și incontestabile⁶⁶.

^{65]} Partea ungară a Imperiului dualist Austro-Ungar.

⁶⁶ *Voix latines*, p. 109.

Un englez cunoscut, dl R. Seeton Wattson, care scrie sub pseudonimul Scotus Viator, după ce a studiat îndelung, cu perseverență, la fața locului, chestiunile care ne interesează, a publicat, în 1905 și 1908, două lucrări intitulate *Viitorul Austro-Ungariei*⁶⁷ și *Persecuția politică în Ungaria*⁶⁸.

Ziarul maghiar *As Újság* din Budapesta vorbește despre acest scriitor în termeni extrem de elogioși: „*Ne cunoaște, spune el, atât de bine durerile cele mai mari, apreciază atât de exact încât, în loc să încercăm să-l instruim pe acest scriitor străin, mai bine am învăța de la el*”. Și *Berliner Tageblatt* declară, la fel, că „*Scotus Viator este un om care vede situația din Europa cu un ochi avizat și cu o judecată clară și înțelege mai ales situația complicată din Orient*”. *Neue Freie Presse* și *Die Zeit* de la Viena, *Allgemeine Zeitung* de la München și *Kölnische Zeitung* de la Köln nu încetează să-l elogieze.

Ei bine, lucrările lui sunt adevărate rechizitorii împotriva „*comportamentului barbar*” al ungarilor care, prin felul în care acționează împotriva celorlalte naționalități „*au pierdut dreptul la titlul de civilizați*”. Aceste lucrări, de o imparțialitate incontestabilă, ne vor servi o dată în plus în cursul acestui studiu rapid pentru a ilustra cazuri concrete ale afirmațiilor noastre.

Dl Henry Wickham Steed, care a trăit zece ani acolo și dovedește o simpatie incontestabilă pentru monarhia habsburgică, se vede obligat totuși să scrie aceste rânduri remarcabile: „*Ed. de Laveleye*^[69], *cu o lună înainte de Sadova*^[70] și *cu aproape un an înaintea aranjamentului dualist, făcea această observație profundă: ungarii nu văd decât ceea ce este conform cu dorințele lor, iar față de ceea ce nu le convine, sunt orbi. Ungurii au practicat rar virtutea moderației. Uitând că aranjamentul din 1867 reprezenta un maxim smuls de la dinastie sub presiunea circumstanțelor, au cultivat cu asiduitate spiritul șovinismului maghiar de o violență extremă și, sub Kálmán Tisza, cel care a ocupat funcția de*

⁶⁷ Constable & Co., London, 1905.

⁶⁸ Traducere în limba franceză la Ed. Cornély, Paris, 1908.

^[69] Édouard-Émile-Albert de Laveleye (1854-1938), inginer, finanțator și scriitor belgian

^[70] Bătălia de la Sadova, lângă Königgrätz-Boemia (actualul *Hradec Králové*, Republica Cehă), din 3 iulie 1866, a fost decisivă în războiul austro-prusac, cunoscut și sub numele de *războiul celor 7 săptămâni*; s-a soldat cu victoria prusacilor și eliminarea Austriei din procesul de unificare a statelor germane în care rolul predominant îl avea Prusia. În acest conflict Prusia a folosit pentru prima dată în Europa, ca tehnică de război, transportul unităților militare pe calea ferată. Teama Austriei de a nu pierde Ungaria l-a determinat pe împăratul Franz Joseph să încheie Tratatul de pace de la Praga din 23 august 1866.

*prim-ministru al Ungariei între 1875 și 1890 și care a guvernat o mare parte din această perioadă alături de Taaffe, au ridicat șovinismul la nivelul unei politici de stat*⁷¹.

*Franz-Joseph, cu riscul de a pierde națiuni importante precum românii din Transilvania, a tolerat tactica maghiarizantă a lui Tisza și a prim-miniștrilor unguri care l-au urmat și s-a arătat indiferent la folosirea corupției și a presiunii ca mijloc de guvernare*⁷².

*În acest caz, ca și în problema slavilor din Sud, șovinismul limitat al maghiarilor trebuie încă blamat. Încercând în van maghiarizarea unui neam prolific, bine dotat, deloc inferior din punct de vedere intelectual, deși disprețuit mult timp, maghiarii au distrus sistematic sentimentele de loialitate ale românilor, nu doar față de statul maghiar, ci și față de dinastia habsburgică, și au pus toponul la rădăcina sistemului austro-ungar de rezistență față de Rusia în Europa sud-orientală*⁷³.

Dl Lavissee și dl Rambaud stigmatizau și ei, încă de acum douăzeci de ani, în lucrarea lor esențială, *Istoria generală*, această politică de „maghiarizare declarată” și se ridicau indignați împotriva măsurilor aplicate în Transilvania „cu o rigoare și o meschinărie nemaipomenite”⁷⁴.

Ne cade în mână, din întâmplare, un articol publicat în *Gazette de Lausanne* din 11 septembrie 1914 care ni se pare interesant pentru că deține mărturii despre unele lucruri văzute recent în Transilvania de către un elvețian care nu poate fi bănuit de parțialitate:

„Acest popor, scrie el, duce încă apa cu mâinile pentru a-și uda pepenii și porumbul; au o obsesie, asta e baza alimentației lor. Românul se hrănește cu nimicuri, se mulțumește cu un salariu care abia ajunge la un franc pe zi. Excelent agricultor, nu cunoaște însă decât plugul primitiv. Maghiarului îi e teamă că românul s-ar putea îmbogăți. Bogat, și-ar cumpăra un petic de pământ și ar deveni alegător.

Regimul maghiar este execrabil; populus et plebs; noblețea și misera plebs contribuens; supraviețuire de-a lungul timpului, de la constituția ungară din secolul al XIII-lea. Un anacronism în secolul al XX-lea. Țigan, cerșetor, român care pupă mâinile; maghiar, în haine strănse pe corp, împodobit cu galoane; polițist care supraveghează și pușca perceptorului. Aceasta este Transilvania de astăzi. Pepeni și porumb pentru român, vinuri și mâncăruri cu

⁷¹ Henry Wickham Steed, *La Monarchie des Habsbourg*, A. Colin, Paris, 1916, p. 66.

⁷² *Ibid.*, p. 69.

⁷³ *Ibid.*, p. 429.

⁷⁴ Ernest Lavissee, Alfred Rambaud, *Histoire générale, du IVe siècle à nos jours*. Tome XII *Le Monde contemporain (1870-1900)*, Paris, 1901, p. 170.

paprica pentru maghiar. Și nu crește decât un spic de grâu acolo unde un popor liber ar recolta zecel!”

Dacă ne-ar permite cadrul acestei lucrări, am putea cita la nesfârșit mărturiile a nenumărați călători francezi, englezi, italieni, chiar și germani, ale căror inimi au fost atinse de spectacolul lamentabil dat de acest popor nefericit.

Pentru românul din aceste provincii, nu există drepturi, libertăți sau onoare. El este la dispoziția unui „fișpan”^[75] sau a unui jandarm ungar. Nu e lăsat să-și părăsească glia, i se iau toate mijloacele de progres, nu e lăsat să meargă la școală sau să spună ce gândește, nu e lăsat să-și vadă conaționalii, nici să-și vorbească propria limbă și, în ultima perioadă, nu e lăsat nici măcar să se roage așa cum îi este obiceiul.

O campanie nemiloasă de denaționalizare se urmărește de 50 de ani încoace împotriva a tot ce este românesc; se face cu un spirit sectar, cu o violență și cu o aroganță nemaîntâlnite la alte popoare din Europa. Nu degeaba Bismarck, personalitate notorie care-i cunoștea foarte bine pe maghiari, îi catalogase drept „poporul cel mai arogant din Europa”.

* * *

Persecuțiile exercitate de către maghiari împotriva românilor pot fi clasate în cinci categorii pe care, pentru edificarea completă a cititorului, le vom examina separat.

A) PERSECUȚII ELECTORALE

Cu scopul de a face Parlamentul inaccesibil românilor, pentru a-i menține cât mai departe de viața publică și pentru a le lua, în consecință, orice posibilitate de a-și apăra public drepturile și interesele, maghiarii au adoptat în anul 1876 o lege electorală excepțională. Această lege, aplicabilă doar în regiunile locuite de români, presupune un cens electoral de până la opt ori mai mare decât cel cerut locuitorilor din restul Ungariei și acordă în același timp scutiri de cens aproape tuturor cetățenilor care nu sunt români.

În anul 1914, contele Tisza, atunci președintele Consiliului de miniștri ai Ungariei, convins că această lege, de o inechitate totuși strigătoare la cer, era

^[75] fișpan = prefect maghiar.

insuficientă pentru a satisface șovinismul partidului său atotputernic, a făcut o nouă lege, de un spirit încă și mai îngust, și mai sectar. În termenii acestei legi de excepție, doar cetățenii „literați” au drepturi electorale. Or, pentru a obține o carte electorală, cetățenii trebuie să justifice, în fața unui simulacru de juriu eliminator, că știu să citească și să scrie. Acest juriu, format exclusiv din agenți devotați guvernului, îi îndepărtează fără milă pe români, sub pretextul că nu posedă o instruire „suficientă”, în timp ce arată o indulgență semnificativă maghiarilor.

„Felul în care sunt pregătite listele electorale arată clar modul în care acționează administrația locală din Ungaria. Nume de electori sunt omise în mod arbitrar sau sunt ortografiate greșit sau sunt înscrise cu erori de vârstă sau de profesie, ceea ce face ca aceste persoane să fie descalificate în momentul votului... Toate documentele și toate actele care privesc procedura alegerilor sunt redactate în maghiară, cele mai mici greșeli în această limbă servesc adesea drept pretext pentru anulare. Voturile sunt uneori anulate în masă sub pretextele cele mai ieșite din comun... Se întâmplă chiar, în cazuri extreme, ca voturile să meargă către candidatul oșus!”⁷⁶

Dar toate acestea li se păreau încă guvernului de la Budapesta de o eficacitate îndoielnică. Trebuiau să o facă și mai bine. Se grăbeau atât de tare să schimbe „conturul circumstanțelor electorale” astfel încât să le facă extrem de favorabile maghiarilor și să paralizeze pe cât posibil elementul românesc. Astfel, în ciuda majorității zdrobitoare a populației române din provinciile transilvane, din 370 de circumscripții electorale, nu există majoritate românească decât în 50!

Dacă alegătorii s-ar fi bucurat măcar de dreptul de a-și exprima liber votul!

„Dar contele suprem, ne spune un cetățean din Transilvania, vice-contele, pretorii, notarii, primarii, jandarmii sunt aproape exclusiv maghiari pe care regimul actual i-a trimis în țara noastră. În timpul alegerilor, toți acești onorabili membri ai națiunii care guvernează se întrec în a ghida voința alegătorilor.

Toate aceste organe publice care, conform legii, nu au niciun drept să influențeze alegătorii, nu doar că îi influențează, dar sunt chiar cei care decretează și scot la liman succesul candidaților maghiari”⁷⁷.

⁷⁶ Scotus Viator, *op. cit.*, p. 26 și 30.

⁷⁷ Popovici, *op. cit.*, p. 38.

Aceste afirmații sunt coroborate de constatările făcute *de visu* de către diverși scriitori. Cităm, de exemplu, mărturiile a doi străini, un francez și un englez, dl André Duboscq^[78] și dl Seeton Watson^[79].

În remarcabila sa broșură, intitulată *Ungaria de ieri și de azi*, André Duboscq scrie:

„Sufragiul este oral acolo, ceea ce ne face să ne gândim că votul tuturor celor care au nevoie în oarecare măsură de guvern nu poate fi complet independent. În plus, pot fi create alegătorilor candidaților din opoziție tot felul de dificultăți dintre care cea mai mică este de a nu ține cont de votul lor atunci când aceștia pronunță greșit numele candidatului. Când se prezintă în grupuri, cum este obiceiul, se întâmplă ca o bandă sau jandarmeria să-i înconjoare pentru a-i ține la distanță de registre; numele candidatului este strigat de două ori, alegătorii nu pot rupe cordonul și Biroul declară votul încheiat”⁸⁰.

Constatările făcute de dl Seeton Watson nu diferă în niciun punct:

„Nu doar că, scrie el, comisiile electorale nu sunt întotdeauna deasupra oricărei bănuieli, dar funcționarii se amestecă direct în politică și iau parte la campania electorală (care nu este adesea decât un cuvânt politic pentru a desemna corupția), fără să fie vreodată pedepsiți pentru această infracțiune la lege”⁸¹.

Și pentru a ne da seama de ceea ce înseamnă în realitate libertatea de vot în Ungaria, nu trebuie să pierdem din vedere faptul că legea impune ca votul să fie exprimat public, sub ochiul inchizitor și amenințător al aparatului administrativ mobilizat în secția de vot.

Dl Seeton Watson ne furnizează și câteva exemple instructive de activitate „binefăcătoare” a administrației maghiare cu ocazia „alegerilor libere din Ungaria”. Cităm câteva dintre acestea:

„Câteva poduri au fost declarate periculoase pentru mașini în ziua alegerilor, astfel încât să-i oblige pe alegătorii din opoziție să meargă pe jos distanțe enorme sau să renunțe la vot. Mulți alegători au fost frecvent împiedicați să ajungă la secția de vot de către jandarmi sau prin cordoane de trupe.

[78] André Duboscq (1876-1949), jurnalist la „Temps” și apoi redactor la „Monde”.

[79] Seeton Watson (1879-1951), istoric, a susținut destrămarea Imperiului Austro-Ungar, iar după Primul Război Mondial a militat pentru formarea Cehoslovaciei și a Iugoslaviei.

⁸⁰ André Duboscq, *Ungaria de ieri și de azi*, Editura Bloud et Gay, Paris, 1916, p. 9.

⁸¹ Scotus Viator, *op. cit.*, p. 31.

Dacă un grup de țărani veniți să voteze are curajul să reziste, sunt folosite cartușe și, se cunoaște cazul (din fericire, excepțional), mai mult de douăzeci de persoane au fost ucise într-o singură circumscripție.

În momentul alegerilor, într-un district slovac sau român, se întâmplă des să vedem autorități care trimit 1000 de soldați și 300 de jandarmi pentru a „menține ordinea”, iar presa maghiară este plină de poveștile unor acte de terorism făcute de agitatori nemaghiari (!) în asemenea circumstanțe!”

Libertatea electorală este descrisă într-o poveste luată la întâmplare din „Pester Lloyd”^[82], în timpul alegerilor din 1905:

„Cséke (Bihar) - Candidatul român a instigat populația atât de tare încât a fost arestat la ordinul unui főszołgabiro (funcționar executiv local, un fel de sub-prefect).”⁸³

Alegerile din Transilvania, ne spune un alt copil al acestei nefericite țări, reprezintă un adevărat război civil în care alegătorii români, în cea mai mare parte țărani fără arme, sunt la dispoziția jandarmilor unguri înarmați, pușca cu baionetă jucând un rol foarte activ”⁸⁴.

În povestirile sale, citate mai sus, Mr. Seeton Watson crede că actele de violență pe care le amintește sunt „din fericire, excepționale”; din păcate nu este așa!

Chiar și ziarele maghiare au arătat multe cazuri asemănătoare celor citate de Mr. Watson și, în ciuda șovinismului lor, de mai multe ori au crezut că este de datoria lor să le denunțe opiniei publice.

Ziarul maghiar „Egyetértés”, pentru a nu da decât un exemplu, arată cititorilor săi un „specimen” de alegeri „libere” în Transilvania:

„(La Turda)... Jandarmii îi scoteau cu forța pe alegători din casele lor. Husarii alergau prin județ, îi prindeau pe alegători și îi forțau să meargă la vot”⁸⁵.

Aurel Popovici povestește și cazul lui Chioti (Transilvania) care s-a terminat cam la fel cu cazul citat de dl Watson: cum românii au refuzat să meargă să voteze pentru candidatul maghiar, jandarmii au vrut să-i conducă la urne cu forța și, confrunțați cu refuzul categoric al românilor, aceștia au făcut uz de arme. Mai mulți morți și răniți au fost împrăștiați pe drumurile satului.⁸⁶

[82] „Pester Lloyd”, cel mai important ziar de limbă germană din Ungaria (1853-1945).

⁸³ Scotus Viator, *op. cit.*, p. 27.

⁸⁴ M. R. Sirianu, *op. cit.* Cf. și H. Gaidoz, *Les Roumains de Hongrie*, Chaix, Paris, 1894, p. 21; L. Saintupery, *L'Europe politique, l'Autriche-Hongrie*, Lecène, Oudin, Paris, 1893, p. 270; Pierre de Lannux, în „*Revue hebdomadaire*” din 4 septembrie 1915; Brote, *op. cit.*, p. 90 și urm. etc.

⁸⁵ „Egyetértés”, nr. 30 din 1892.

⁸⁶ Popovici, *op. cit.*, p. 41.

DI Dr. Cantacuzino ne dă și dumnealui o întregă listă de cazuri similare, cu o precizie mai puțin obișnuită. Iat-o:

26 aprilie 1903, Șepreuș. Jandarmii, la ordinul pretorului venit să asiste la alegerile comunale, trag asupra țăranilor care nu vor să-l aleagă pe protejatul său și refuză să plece. Cinci morți și mai mulți răniți.

3/16 februarie 1905, Cebu Silvaniei. Cu ocazia alegerii unui deputat, președintele biroului refuză să vegheze la siguranța alegătorilor români. Sub ochii jandarmilor, ungurii îl lovesc pe Gheorghe Pop de Băsești, președintele partidului național, atunci în vârstă de 70 de ani, care se alege cu capul spart, și rănesc alți 30 de români; președintele dă ordin ca victimele să fie arestate!

25-29 aprilie 1906. La Amati, ungurii îi omoară pe românii Gheorghe Conci, Ioan Suta și Iosif Dragoș, partizanii candidatului naționalist.

17-30 aprilie, Bichiș. Înaintea alegerilor, jandarmii deschid focul asupra mulțimii. Un mort și un rănit.

29 aprilie 1906. La Corni, jandarmii îi omoară pe Nicolae Pop, fiul lui Costa, și pe Ioan Gonț și îi rănesc pe Zaharia Pop, Costa Bert și Ioan Costin care voiau să meargă la alegeri pentru a-l vota pe candidatul român, doctorul Vaida (cercul Șomcuța Mare).

29 aprilie 1906, Cebu Silvaniei. Ungurii, sub privirea autorităților impasibile, îi omoară în bătaie pe parohul Dumitru Pop din Motiș și pe Iacob Botiș din Naprade. Aceștia nu vor fi pedepsiți.

9 mai 1906, Baia Mare. Ungurii îi atacă în timpul nopții pe alegătorii români chiar în casele lor pentru a-i împiedica să participe la alegeri. Sunt uciși șase români, iar trei sunt răniți mortal. De data aceasta, 27 de unguri sunt arestați, dar... achitați.

7 decembrie 1910, Galați (Făgăraș). Țăranii nu vor să aleagă ca primar un specimen precum pretorul ungar Distrai; își poartă pe umeri propriul candidat și cer ca această alegere să fie confirmată. Distrai invocă revoltă și ordonă jandarmilor să tragă. Sunt 3 morți și 9 grav răniți dintre care unii au fost vindecați la Spitalul Brâncovenesc din București.

1911, Drama. Jandarmii îl bat, apoi îl înjunghie cu baioneta pe notabilul țăran Gropa.

1911, la Chiroc. Îl omoară în bătaie pe preotul Romul Vasianu, naționalist.

1911, Făget (Banat). Îl omoară cu lovituri de baionetă pe românul Traian Murărescu.

1911, Romos (Orăștie). Trag asupra lui Mihai Hudita.

1912 și 1913, Jelna (Alba Iulia). Jandarmii trag de mai multe ori și rănesc grav mai multe persoane acuzate de demonstrații împotriva unității statului maghiar pentru că nu vor să-și scoată brăurile tricolore.⁸⁷

Iată, în câteva cuvinte, ce se înțelege în Ungaria prin „regim parlamentar” și „libertate electorală”!

Toate aceste fraude, toate aceste violențe sunt constatate și confirmate în unanimitate de către toți cei care au avut ocazia să asiste la această tristă mascaradă care se numește în Ungaria „alegeri legislative”. Datorită acestor procedee odioase, românii, care ar fi trebuit să ocupe cel puțin 75 de locuri din 516, în Camera Deputaților de la Budapesta, nu ocupă decât cinci.⁸⁸

Condiția sârbilor, a slovacilor, a slovenilor etc. nu diferă cu nimic de cea a românilor, poate doar cu câteva excepții în avantajul lor.

B) PERSECUȚII ÎNDREPTATE ÎMPOTRIVA LIMBII ROMÂNE

Limba română este eliminată din școlile publice, din administrația publică, din curți și tribunale, iar de ceva timp, chiar și din bisericile românești.

Deși contribuie la stat în aceeași măsură ca maghiarii și, prin urmare - după principiile moderne de drept public și după textele formale ale legii fundamentale din anul 1868, numită „legea naționalităților” - au dreptul să beneficieze de învățământ public și gratuit, românii nu dețin nicio școală publică în care învățământul să fie ținut în limba lor națională.

În ciuda a numeroase proteste, în ciuda campaniilor neîntrerupte întreprinse de naționaliștii români în scopul aplicării legii din 1868, această lege a căzut în desuetudine.

Conform articolului 44 din această lege, părțile au dreptul să-și prezinte cauzele, de cele mai multe ori, în limba maternă (alin. 3 și 7). Funcționarii din jurisdicții sunt obligați să folosească limba naționalităților (alin. 6); comunitățile religioase au dreptul să-și aleagă limba în care își vor ține registrele, își vor organiza școlile și își vor îndeplini datoriile de cult (alin. 14 și urm.). Chiar și în

⁸⁷ Vezi articolul doctorului I. Cantacuzino în *Revue hebdomadaire*, 4 septembrie 1915.

⁸⁸ V. *Journal de Genève* din 1 iunie 1917.

școlile de stat, ministrul educației publice este obligat să vegheze ca învățământul să fie ținut în limba maternă a naționalității cetățenilor care se găsesc în număr considerabil în fiecare regiune, iar acest lucru trebuie să se întâmple până în momentul în care începe educația academică (alin. 17). Alineatul 18 prevede ca în regiunile în care se vorbesc limbi diferite să fie creată o catedră pentru limba și literatura fiecărei limbi. Funcționarii comunelor sunt obligați să folosească limba națională în raporturile pe care le au cu locuitorii din comunele lor (alin. 21). În cele din urmă, alineatul 27 vorbește despre principiul conform căruia naționalitatea cetățenilor nu creează o piedică în numirea lor în funcții și locuri de muncă publice. Vom avea ocazia în curând să ne dăm seama de modul în care această lege a fost aplicată.^[89]

Astfel, românii s-au văzut obligați să-și fondeze propriile școli naționale, întreținute din propriile venituri, în care învățământul să fie în limba română.

Până în 1905, românii își creaseră, pe cheltuiala lor, mai mult de 3.500 de școli primare. Furioși, ungurii au decis să-i pedepsească. Am spus mai sus că învățământul, în aceste școli, se făcea în limba română; trebuie să adăugăm totuși că maghiara nu era lăsată deoparte. În fiecare săptămână, un număr suficient de ore era consacrat studierii acestei limbi.

Ei bine, contele Apponyi, ministrul educației publice, a dat în 1907 o serie de legi și decrete în virtutea cărora li se dădeau autorităților ungare dreptul să închidă școlile românești „în care învățarea limbii maghiare ar fi considerată insuficientă”. În urma acestor măsuri odioase, au fost închise, din acel moment, aproape în fiecare an, sistematic, un număr considerabil de școli românești.

Și se povestește că împăratul Franz Joseph, promulgând aceste decrete, i-a spus dlui Apponyi, zâmbind: „sper ca de acum înainte maghiarizarea să meargă mai bine.” Era totuși același împărat care, în iunie 1848, scrisese: „le promit românilor legi organice care să se potrivească cu adevăratele nevoi ale acestui popor și în consonanță cu viitorul monarhiei...” și care, o lună mai târziu, declarase: „Puteți fi siguri că dorințele rezonabile și juste ale românilor vor fi îndeplinite.”^[90]

Trebuie să amintim, alături de aceste legi și decrete, de o altă lege, mai veche și totodată mai odioasă, cea din 1875, modificată în data de 5 mai 1891,

[89] În varianta originală a lucrării, acest paragraf apare într-o notă de subsol ; în prezenta ediție românească a fost mutată în text (nota ed.)

[90] *Idem.*

conform căreia toți copiii de 3 ani sunt luați, cu bunăvoința mamelor lor, pentru a fi trimiși în grădinițele guvernului, pentru a învăța maghiara. Inutil să mai amintim că sancțiuni pecuniare severe asigură aplicarea acestei legi.

Cât despre școlile superioare, în 1915, pentru 4.000.000 de locuitori, românii nu dețineau decât cinci licee. Degeaba cerea națiunea română să fie create colegii noi, pe cheltuiala ei, la Arad, Caransebeș etc., autoritățile maghiare se arătau inflexibile; în plus, nu ezită să maghiarizeze chiar și vechile școli românești.

Un episcop român, Vulcan, pentru a cita doar un singur exemplu, donase comunității române din Beiuș fondurile necesare pentru crearea unei școli. După ce învinsese rezistența maghiară, datorită unor intervenții sus puse, școala a putut în sfârșit să înceapă să funcționeze. Evident, cursurile erau ținute în română. Autoritățile maghiare nu vedeau prea bine această nouă școală „*valahă*” și, în pofida legii din anul 1868 și a actului de fondare a școlii din anul 1851 care cerea în mod expres ca învățământul să aibă loc în limba română, nu au întârziat să obțină de la guvernul din Budapesta o ordonanță care interzicea în viitor predarea în limba română, cu riscul închiderii definitive a școlii.^[91]

Învățământul universitar este și mai insuficient: în toată Transilvania nu există decât o singură universitate, și aceea tot ungiurească în realitate.

Limba română nu doar că este exclusă din învățământ, este scoasă și din toată administrația publică. Astfel, justiția este făcută în limba maghiară de către magistrați unguri. Nu sunt rare cazurile în care judecători dau hotărâri care nu pot fi înțelese de către părți, după ce le-au ascultat doleanțele într-o limbă pe care ei înșiși nu au înțeles-o. De mai multe ori, magistrați mai șovini au respins plângerile reclamantilor pur și simplu pentru că acestea nu erau formulate în maghiară. Justiția, făcută în acest fel, este doar o formalitate derizorie, dacă nu chiar o denegare calificată de justiție. Iar acest lucru, spunem încă o dată, este contrar textelor formale ale legii din 1868.

Profesorul H. Gaidoz, fostul director al școlii superioare de înalte studii din Paris, un excelent cunoscător al problemelor din Ungaria, scrie următoarele rânduri:

„Împunerea limbii maghiare este un prejudiciu de alt ordin, un prejudiciu și mai grav, căci limba nu este doar simbolul, este și expresia naționalității, și aceasta este cauza pentru

^[91] *Idem.*

care maghiarii vor să-și impună propria limbă tuturor naționalităților din Ungaria. Nu trebuie să credeți despre Ungaria, stat mixt și amestecat, că este o țară ca Franța, stat unitar, în care de secole o naționalitate și o limbă s-au impus provinciilor de origini diverse. Dacă mai există un stat în Europa cu care am putea compara Ungaria, acesta ar fi Elveția cu cele patru naționalități și patru limbi, dar există această diferență că în Elveția nicio naționalitate (nici măcar cea germană superioară ca număr) nu pretinde să le oprime pe celelalte. Impunerea limbii maghiare nu este doar o măsură opresivă față de națiunile nemaghiare din Ungaria, ci și o noutate, și nu poate fi invocat acest « drept istoric » atât de drag maghiarilor când vine în sprijinul pretențiilor lor. Dacă statul maghiar a putut să subziste timp de secole fără ca gelozia să provoace tulburări printre populațiile atât de diverse, a fost posibil pentru că limbile acestora au fost toate ceea ce evul mediu numea limbi « vulgare », în opoziție cu limba oamenilor cultivați, latina. Latina era limba politică, parlamentară, administrativă, judiciară a Ungariei; era o limbă accesibilă tuturor și în același timp o limbă neutră. A rămas limba oficială a Ungariei până în 1840. Se vorbea chiar și în parlamentul de la Pesta până în 1848. Limba maghiară, impusă ca limbă oficială în toate branșele, nu doar în politica generală, ci și în administrația din justiție și în cele mai mici detalii ale administrației locale, devine un afront permanent pentru națiunile nemaghiare din Ungaria. Doleanțele românilor nu diferă aici de cele ale maghiarilor; dar ei se plâng în plus că sunt excluși din toate posturile administrative din comitatele în care dețin majoritatea, că accesul la cariere liberale le este aproape închis, că sunt tratați ca niște străini pe pământul pe care s-au născut⁹².

C) PERSECUȚII ÎNDREPTATE ÎMPOTRIVA LIBERTĂȚII PRESEI

Deși în principiu libertatea presei este garantată în Ungaria prin legile și constituția în vigoare, pentru români, această libertate nu mai există de aproape 30 de ani. Codul penal, art. 171 (alin. 4), o lege veche, altădată căzută în desuetudine, „*patenta imperială din 27 mai 1852*” și articolul 13 din legea din 1893 (XXVI) asigură maghiarilor arme suficiente pentru a paraliza orice mișcare intelectuală românească și pentru a reduce la tăcere națiunea română.

Legea din 1893 este cu adevărat eficientă; reprimă cu severitate „*orice acțiune îndreptată împotriva constituției, a stării actuale a lucrurilor, a unității, a independenței și a integrității teritoriale de stat sau împotriva folosirii limbilor oficiale, conform prescripțiilor legale*”. „*Totul pare foarte precis - spune Scotus Viator - dar în realitate este*

⁹² Gaidoz, *Revue de Paris*, din 15 mai 1894.

atât de evaziv astfel încât se dă liber la sentințe arbitrare împotriva tuturor celor care refuză să renunțe la originea lor...⁹³.

În Transilvania, meseria de jurnalist nu este o sinecură! Îți riști în orice moment libertatea și soarta. Pentru a edita un ziar trebuie să plătești înainte o garanție considerabilă destinată să acopere cheltuielile de judecată și condamnările care nu întârzie să apară. Pentru orice articol despre care se crede că intră sub dispozițiile legii din 1893, amintită mai sus, procurorii regelui au dreptul să deschidă o acțiune publică împotriva autorului articolului incriminat și împotriva administratorului ziarului. Procesul poate fi judecat de orice alt juriu decât cel care ține de domiciliul celor învinovați, iar membrii acestui juriu sunt triați cu grijă printre elementele cele mai loiale maghiarismului militant. Nu e greu să ne dăm seama care sunt rezultatele acestor procedee.

Între 1886 și 1896, jurații unguri au avut de judecat 36 de procese de presă intentate românilor (celelalte procese strict politice nu sunt incluse în aceste cifre). Din cei 87 de acuzați, 66 au fost condamnați la pedepse ce variază între 15 zile și 5 ani de închisoare și la amenzi de mii de franci.

În ultimii 20 de ani, lucrurile au mers și mai rău; ziaristii români au fost condamnați la mai mult de o sută de ani de închisoare și la amenzi de 250 000 de coroane! Și pentru a înțelege cât de serioase erau acuzațiile aduse împotriva acestor ziaristi, este important să știm că înainte de 1885 cea mai mare parte a proceselor de presă se țineau în fața Curții cu juri de la Sibiu, iar Curtea, deși compusă exclusiv din germani, achita fără drept de apel jurnaliștii români, ceea ce a dus la dizolvarea acestei Curți, iar atribuțiile ei au fost transferate jurisdicției Curții maghiare din Cluj (prin Ordinul ministerial nr. 31482 din 27 iunie 1885). Or, jurnaliștii români s-au văzut obligați să constate, chiar de la primele procese, „efectele salvatoare” ale acestei schimbări.

Vom găsi în lunga listă a jurnaliștilor români condamnați câteva „specii” care spun mai multe despre ele însele decât cea mai elocventă pledoarie în favoarea cauzei pe care o apăram. Să vorbim mai întâi despre faimosul proces „Memorandum” care a pasionat la momentul respectiv opinia publică europeană.

În 1887, românii, exasperați de persecuțiile îndreptate împotriva lor, organizează un miting de protest la Sibiu, în urma căruia adunarea a dat mandat

⁹³ Scotus Viator *op. cit.*, p. 14.

comitetului executiv al partidului național să redacteze un memorandum în care să fie expuse revendicările națiunii române din Ungaria, iar drepturile lor apărate.

Acest document, redactat în maghiară, germană și română, conceput în termeni extrem de respectuoși, trebuia să fie prezentat împăratului-rege, Franz Joseph.

O delegație formată din 300 de români notabili s-a deplasat la Viena în acest scop, la data de 28 mai 1892. Delegația, acționând astfel, nu face decât să se folosească de unul din drepturile prevăzute de legile țării. La Cabinetul de la Budapesta, împăratul a refuzat să primească atât delegația cât și memorandumul pe care voia să i-l dea delegația.

În timp ce acești delegați se aflau la Viena, casele le-au fost jefuite, soțiile și copiii insultați, molestați și, odată întorși, au fost ei înșiși obiectul celor mai dure violențe din partea maghiarilor, chiar sub privirea binevoitoare a autorităților. Șeful partidului național român, Dr Rațiu, a fost pe punctul de a fi linșat și a trebuit să părăsească Turda, orașul în care trăia, pentru a se stabili la Sibiu. O acțiune publică nu a întârziat să fie deschisă împotriva celor 25 de membri ai Comitetului român în fața Curții de la Cluj unde maghiarii aveau o puternică populație „conformistă”. Evident, juriul a fost triat pe sprânceană.

„Au avut loc atunci - povestește un ziarist străin care era de față - dezbateri cum n-au mai avut loc în nicio țară civilizată: avocații au fost împiedicați să-i apere pe acuzați, jurații se amuzau insultându-i, mărturiile favorabile traduse sau mai degrabă trădate din românește în ungurește de către interpreți de rea credință, parțialitatea judecătorilor afirmându-se constant cu un cinism nemaiîntâlnit”⁹⁴.

Aproape toți acuzații au fost condamnați: doctorul Lucaci la cinci ani de închisoare de stat, doctorul Rațiu la doi ani, profesorul Comșa la trei ani, doctorii Coroianu, Barcianu, Mihail, Patița și Domide la doi ani și jumătate, domnii Pop de Băsești și Velcico la doi ani, Suciul la un an și jumătate, Cristea la opt luni, Patriciu la două luni.

În fața acestei nedreptăți, conștiința universală s-a ridicat indignată. „Acest proces, scria la data de 12 mai 1914 dl Georges Clemenceau, este o adevărată rușine pentru națiunea maghiară liberă”.

⁹⁴ Vezi *Le Phare d’Alexandre* din 6 iunie 1894, *Le Journal des Débats*, *L’Aurore*, *Le Temps*, *La Revue de Paris*, *La Revue des deux Mondes*, *La Nouvelle Revue* etc. din epoca respectivă.

Cele mai ilustre personalități din Europa au condamnat public „*politica de ev mediu a maghiarilor*”. Proteste elocvente au fost semnate în favoarea condamnaților de către Jules Simon, César Cantu, Björnsten Bjornson, Pugliese, viconte E.-M. de Vogüe, A. Naquet, Lavissee, Rambaud, Giosue Carducci, Macias y Rodriguez, Leroy-Beaulieu Vandal, Frédéric Mistral, Flourens, Clemenceau, Rochefort, Accolas, Lecomte de Lisle, Levasseur, François Coppée, Elime de Paul Deschanel, Émile Zola, T. Leveillé, Sully Prud'homme, Arthur Meyer, Georges Fazy, Hugo Lavenga, generalul Parmentier, tinerimea universitară din Paris, Geneva, Roma...⁹⁵.

Au fost adresate memoriile unor oameni politici din Viena și Budapesta, un demers discret a fost riscat în Ballplatz de către reprezentanții națiunilor prietene României și Austriei, totul a fost inutil, condamnații au trebuit să-și ispășească pedepsele în închisorile de stat ungurești.

Emoția provocată de această situație dureroasă abia ce se calmase când un alt scriitor român, Aurel - C. Popovici, a fost la rândul lui arestat și condamnat la patru ani de închisoare pentru că a publicat o broșură în care trasa istoria Transilvaniei și protesta împotriva politicii maghiare de denaționalizare. Ziariștii români, îngroziți de asemenea procedee și ridicând vocea pentru a apăra cauza confratelui lor, s-au văzut trimiși în judecată și condamnați fără milă: dl Slavici a fost condamnat la un an de închisoare, dl Ioan Russu Șirianu la 11 luni de închisoare, dl Roman și dl Balteș nu au avut nici ei o soartă mai bună.

La Revue Hebdomadaire din Paris, cea care a întreprins o anchetă privind revendicările grecești, românești, bulgărești și sârbești, ne oferă următoarea listă de amenzi și condamnări pentru delikte politice de presă, tulburări ale ordinii publice și pentru purtarea culorilor românești, pronunțate de justiția maghiară doar între 1901 și 1912.^[96]

20 mai 1901. Andrei Balteș, redactor responsabil al ziarului *Tribuna* (Sibiu), este condamnat de tribunalul de la Cluj la 15 luni de închisoare și o amendă de 1100 coroane.

10 septembrie 1901. Andrei Balteș este condamnat la 24 luni de închisoare și la 1000 de coroane amendă.

⁹⁵ Autografele acestor personalități au fost reproduse în facsimil de profesorul V.A. Urechia, fost ministru, în albumul intitulat *Voix latines*, Socec, București, 1894.

^[96] În varianta originală a lucrării, această listă apare într-o notă de subsol; în prezenta ediție românească în prezenta ediție românească mutată în text (nota ed.).

25 septembrie 1901. Andrei Balteș este condamnat la 18 luni de închisoare și la 4200 de coroane amendă pentru că a publicat articole care apărau memoria eroului național român, Avram Iancu.

26 septembrie 1901. Proces intentat studenților I. Scurtu și G. Novacovici pentru tulburări la mormântul lui Avram Iancu. Scurtu era în străinătate, Novacovici este condamnat la 10 zile de închisoare și 10 coroane amendă. Curtea ridică pedeapsa la 2 luni de închisoare.

Vara anului 1902. La Balint, căutarea drapelului românesc. Jandarmii îi arestează pe călăreții care fuseseră la întâlnirea cu arhipreotul. Drapelul este căutat până și în altarul bisericii.

10 mai 1902. Ministrul Vladisios ordonă o anchetă împotriva profesorilor din Blaj pentru că, într-o zi de sărbătoare, câțiva elevi de liceu au îndrăznit să cânte imnul popular românesc „Deșteaptă-te, Române”. Alți trei elevi de clasa a opta au fost trimiși în judecată pentru tulburarea ordinii: purtaseră la butonieră mici drapele în culorile românești.

25 ianuarie 1903. G. Mohan, redactor responsabil la *Tribuna* (Sibiu), este condamnat la o lună și 500 de coroane.

19 martie 1903. G. Mohan este condamnat la 8 luni și 1600 de coroane.

9 aprilie 1903. *Tribuna* își face bilanțul: din 1893 până astăzi, adică în 10 ani, a plătit în amenzi și alte cheltuieli, 56.918 de coroane și a atras condamnări de 207 luni de închisoare.

2 mai 1903. *Tribuna* de la Sibiu și *Libertatea* de la Orăștie sunt condamnate la diverse amenzi.

16 martie 1904. V. B. Moldovanu este arestat, escortat la Cluj, apoi la Seghedin, pentru a ispăși pedeapsa de 4 luni de închisoare care-i fusese aplicată în urma unui articol apărut în *Foaia Poporului* de la Sibiu.

5/16 februarie 1905. Tribunalul de la Cluj îl condamnă la un an de închisoare și 1000 de coroane amendă pe redactorul publicației *Libertatea*, I. Ioanovici.

5 decembrie 1905. Ziarele ungurești publică știri senzaționale despre o așa-zisă revoltă a românilor. Satele românești sunt pline de jandarmi și de husari. Împușcăturile fac ravagii. Redactorii publicației *Drapelul* din Lugoj sunt condamnați la 2 ani și 1000 de coroane; *Poporul Român* din Budapesta la 500 de coroane; *Foaia Poporului* la 370 de coroane.

2 noiembrie 1906. Treisprezece țărani din Mighera (Arad) sunt trimiși în judecată pentru că au cântat „Deșteaptă-te, Române”.

14 noiembrie 1906. D. Donga de la ziarul *Unirea* (Blaj) este condamnat la 8 luni și 1200 de coroane, dl Gaspar de la *Drapelul* (Lugoj) la 10 zile.

14 decembrie 1906. Este începută urmărirea împotriva profesorilor de la Beiuș pentru că au participat la celebrarea Expoziției românești de la București la care participaseră și Austria, Ungaria, Germania, Franța etc.

25 ianuarie 1907. Tribunalul de la Cluj îl condamnă pe V.G. Moldovanu la 18 luni pentru tulburarea ordinii.

12 iunie 1907. Doamna Ana Vlad este condamnată la o lună și 200 de coroane pentru tulburarea ordinii.

12 iunie 1907. Voicu Nițescu este condamnat la 2 luni pentru un articol publicat în *Tribuna* de la Arad.

3 octombrie 1907. Vasile Macre, redactor la *Lupta*, este condamnat la 8 luni și 800 de coroane.

13 octombrie 1907. Tribunalul de la Oradea Mare îi condamnă pe țărani: Moise Coș la 2 ani, George Coș la 8 luni și Ion Bordea la 3 luni de închisoare, pentru că au opus rezistență în fața autorităților în momentul alegerii lui Tinca; tot atunci jandarmii l-au omorât pe G. Marcaș. Cetățeanul G. Coș dovedise totuși cu 36 de martori că nici măcar nu fusese în sat în ziua alegerilor.

5/18 noiembrie 1907. Patru țărani din Micălaca sunt condamnați pentru că au cântat „*Hora Unirii*” (dans și cântec popular românesc) și „*Deșteaptă-te, Române*”.

7/20 noiembrie 1907. I.N. Ioja, redactor la *Tribuna* este condamnat la 6 ani și 500 de coroane.

10/25 noiembrie 1907. doctorul I. Lupaș, profesor, este condamnat la 2 luni și 200 de coroane pentru un articol scris în *Țara Noastră* (Sibiu).

11 noiembrie 1907. doctorul Dem Lascu este condamnat la 6 luni și 500 de coroane pentru un articol apărut în *Tribuna*.

3/16 decembrie 1907. V. Macre de la *Lupta* este condamnat la 6 luni și 1200 de coroane.

20 iunie 1907. La Petrumani, jandarmii le lovesc și le sfâșie rochiile domnișoarelor Sofia Cercel, Octavia Mîcu și Viorica Gora pentru că purtau culorile românești. În plus, fiecare a fost pedepsită cu o zi de închisoare și 5 coroane amendă.

20 august 1907. Arhiepiscopul Ierna din cercul de la Satu Mare este condamnat la 100 de coroane pentru că a încurajat poporul să fie fidel limbii române.

24 martie 1908. Ministrul Apponyi ordonă o anchetă împotriva a 40 de profesori români din Caransebeș acuzați de tulburarea ordinii.

20 iunie 1908. Autoritățile din Oradea Mare deschid o anchetă împotriva a cincizeci și patru de învățători români acuzați de „*spirit antipatriotic în școală*”.

12 noiembrie 1908. V. Macre de la *Lupta* este condamnat pentru tulburarea ordinii la 28 de luni și 5200 de coroane.

17 septembrie 1908. I. Spuderea, redactor la *Gazeta Transilvaniei* este condamnat la 300 de coroane și 3 luni de închisoare pentru că reprodusese o scrisoare de la Björnson.

21 septembrie 1908. S. Moldovanu de la *Foiaia Poporului* este condamnat la 4 luni și 400 de coroane.

20 octombrie 1908. N. Jugănarul de la *Drapelul* este condamnat la 3 luni și 400 de coroane pentru că publicase un fragment din scrisoarea lui Björnson.

1908. G. Stoica de la *Lupta* este condamnat la 18 luni, doctorul D. Lascu la 6 luni pentru un articol publicat în *Tribuna*; S. Moldovanu de la *Foiaia Poporului* la 4 luni. N. Jugănarul de la *Drapelul* la 4 luni; N.A. Tulca, învățător, la 6 luni și Cornel Popovici, învățător, la 4 luni.

8 februarie 1909. Victor Braniște de la *Gazeta Transilvaniei* este condamnat la 3 luni de închisoare și 240 de coroane amendă, apoi la 6 luni de închisoare, în aceeași zi.

8 februarie 1909. Casiu Maniu este condamnat la un an și 4000 de coroane pentru un articol publicat în *Gazeta Transilvaniei*.

11 martie 1909. Judecătorul de instrucție îi audiază pe domnii Parteniu Cosma, Hossu Longin, G. Pop de Băsești, Casiu Maniu, Caius Brediceanu, în legătură cu subiectul procesului care le este intentat din cauza unui număr jubiliar al publicației *Gazeta Transilvaniei*.

1 martie 1909. Curtea confirmă condamnarea lui S. Moldovanu la 4 luni și 400 de coroane pentru tulburarea liniștii.

Mai 1909. N. Jugănarul de la *Drapelul* este condamnat la 4 luni și 400 de coroane, iar C. Savu de la *Tribuna* la 6 luni și 400 de coroane.

2 mai 1909. Victor Braniște de la *Gazeta Transilvaniei* este condamnat de un juriu din Târgu Mureș la 6 luni și 1000 de coroane pentru tulburarea liniștii.

Septembrie 1910. Ana Strajan și Ana Câmpeanu sunt arestate la Blaj și trimise în judecată pentru că purtaseră centuri tricolore românești.

1910. Doctorul Lucaci este condamnat la o lună de închisoare pentru tulburarea ordinii în timpul alegerilor.

8 februarie 1911. Poetul Octavian Goga este condamnat la 8 luni pentru câteva poezii apărute în *Țara Noastră*.

1911. Preotul Aurel Popovici din Ticvanul Mic (Banat) la o lună și 200 de coroane pentru tulburarea ordinii. Țăranul Gruia Buna din Ticvanul Mic la 2 luni și 600 de coroane pentru că i-a înjurat pe cei care au votat pentru un român renegat, Segarcea.

12 mai 1911. La Hodac (Mureș-Turda), patru țărănci sunt condamnate la 4 zile de închisoare și 10 coroane fiecare pentru că purtau centuri în culorile românești. La Ocna Sibiului, jandarmii îi smulg centura tricoloră fetei Paraschiva I. Balteș, care se întorcea de la muncă, de pe câmp, cu mama ei. Este dată pe mâna poliției și i se dă o zi de închisoare și 5 coroane amendă.

La Lugoj, Achim Cioca este arestat pentru purtarea centurii tricolore românești.

La Varmeghia (Turda-Arieș), în zi de piață, jandarmii îi dau pe mâna judecătorilor pe toți cei care poartă centuri tricolore.

La fel și la Tisa (Arad), în momentul în care locuitorii mergeau să se întâlnească cu episcopul român I.I. Pop de la Arad.

Și țăranul Toader Ureche de la Morcoveț este tratat în același fel.

La Moneasa, în timpul unei petreceri de nuntă, hainele unei domnișoare sunt rupte pentru că purta panglici roșii, galbene și albastre.

La Năsăud, pe 31 ianuarie, jandarmii îi bat pe oamenii adunați la o nuntă și le rup drapelele pentru că erau făcute din pânză roșie, galbenă și albastră. Toată lumea este condamnată pentru tulburarea liniștii.

La Bucium, Ion Iancu, director de bancă este chemat în justiție și pedepsit cu 200 de coroane pentru că și-a împodobit caii de la trăsură cu panglici roșii, galbene și albastre.

La Hanarade, soția preotului Handrea este pedepsită cu închisoare și amendă pentru că a oferit doctorului Iuliu Maniu un buchet de flori legate cu o panglică tricoloră.

La Aiud, în zi de piață, jandarmii se precipită asupra țăranilor adunați, le smulg culorile românești și le rup hainele. În timpul urmăririlor, pe străzi, mai multe femei sunt aproape despuiate de rochii. Același scenă se petrece și în piața de la Lupșa.

La Câmpeni, între 10 și 14 mai, mai multe fete și femei sunt bătute, hainele le sunt rupte, din același motiv. Culorile românești sunt căutate până și în cuferele și paturile românilor. Sunt trimiși în judecată toți cei la care sunt găsite. Sunt mai mulți răniți cu baioneta. Actele de sălbăticie ale jandarmilor au fost constatate în urma anchetei ministerului de interne care a asigurat ziarul *Tribuna* că vinovații vor fi pedepsiți sever. Această „pedeapsă” se lasă încă așteptată...

29 ianuarie 1912. Șaisprezece elevi români sunt expulzați de la seminarul teologic de la Oradea Mare pentru că au vorbit românește între ei.

La Ciuci (aproape de Mioara), țăranii Isidor Ilea, Ion Nan, Martin Popa, I. German și Andronic Popa sunt condamnați la 15 zile de închisoare pentru că au cântat cântecul popular „*Sus, române, sus?*”.

La Dob (pe Sameș), bătrânul arhiepiscop P. Ciurdariu este condamnat la 3 ani de închisoare pentru că s-a ridicat împotriva „ideii de stat maghiar”.

La Timișoara, tribunalul îl condamnă pe G. Tintariu la o lună și pe D. Codreanu la 8 zile de închisoare pentru „calomnie” împotriva jandarmilor asasini de la Galați (Făgăraș).

La Făgăraș, doctorul M. Șerban, deputat al districtului, este condamnat la 3 luni de închisoare și 9000 de coroane amendă pentru tulburarea ordinii.

La Făgăraș, doctorul M. Șerban este condamnat din nou la 2 luni și 200 de coroane, doctorul T. Popescu, preotul Alb. Șerban, Moise Brunoiu, G. Vasu și I. Publicea, la o lună de închisoare și 100 de coroane amendă fiecare pentru că au cântat „Deșteaptă-te, Române”.

Toate acestea doar până în 1912; vom vedea mai târziu care a fost soarta acestor români după 1913 și mai ales după ce a început războiul european.^[97]

Iată ce se înțelege în Ungaria prin libertatea naționalităților și prin libertatea presei. Nu putem citi această lungă listă de condamnări, jigniri, persecuții morale pe care o facem în notă fără să avem inima plină de indignare și fără să ne mirăm de imensa răbdare a acestor martiri și de „complicitatea”, pentru a folosi expresia lui Seeton Watson, întregii Europe care a tolerat, în secolele al XIX-lea și al XX-lea, asemenea atentate.

D) ABOLIREA DREPTULUI DE A SE REUNI ȘI DE A SE ASOCIA

Aceste drepturi, de care națiunile libere din Occident se arată atât de mândre și atât de atașate, aceste drepturi, pentru care umanitatea a luptat timp de secole, care stau la baza întregii societăți democratice și fără de care nici nu mai poate fi conceput un regim liberal, nu există pentru nemaghiari și în special pentru românii din Ungaria.

Orice asociere, de orice natură ar fi ea, profesională, artistică sau de asistență reciprocă, le este în general interzisă; așa se face că numeroase asociații filarmonice și literare nevinovate nu s-au putut organiza niciodată la Lugoj, la Caransebeș, la Cluj, la Brașov etc. fără să obțină autorizația necesară de la autorități. Vom aminti, din nenumăratele situații, de exemplu, cazurile unor societăți precum: societatea literară „Opinca Română”, societatea literară studentească de la Cluj „Minerva”, societatea de la Arad „Progresul”, societatea

^[97] În varianta originală a lucrării această enumerare de evenimente apărea într-o notă de subsol; în prezenta ediție a fost mutată în text (nota ed.).

femeilor românce din Cluj și Satu Mare, societatea culturală a învățătorilor români din comitatul Satu Mare, Cazinoul român de la Făget, societățile de artizani din Alba Iulia și Blaj etc.

De asemenea, putem afirma, fără teama că am putea fi contraziși, că dreptul de a se reuni a fost abolit și pentru românii din Ungaria; astfel, pentru a organiza o întâlnire, românii sunt obligați să facă în prealabil o cerere de autorizare adresată autorităților maghiare. Dacă ai șansa nesperată de a obține autorizația necesară, ofițerul de poliție și jandarmii care asistă întotdeauna la aceste ședințe, au dreptul să retragă cuvântul oratorului și să dizolve pur și simplu ședința. Scotus Viator citează cazul în care un miting organizat în favoarea „*sufragiului universal*” a fost interzis pentru că organizatorii uitaseră să indice despre ce fel de „*sufragiu universal*” este vorba; aceștia își propuseseră să discute „*despre Consiliul parohiei sau chiar despre Parlament, despre Ungaria sau despre altă țară*”. Un alt miting în aer liber a fost interzis într-o zi „*din lipsă de spațiu*”.

În anul 1914, chiar înainte de războiul european, mitingul de la Alba Iulia la care participau 8000 de persoane a fost dizolvat chiar în mijlocul reuniunii de către prefectul de poliție al orașului după ce jandarmii delegați la acest eveniment, care nu înțelegeau bine limba română, dăduseră un aviz prin care semnalau totuși că „*domnii români țin discursuri care incită poporul*”⁹⁸.

Uneori, lucrurile se petreceau și mai tragic, astfel că în octombrie 1901, la Comanova, locuitorii satului care se prezentaseră la primărie pentru a cere lămuriri privind pășunile comunale au fost obligați să se retragă fără să fi obținut explicațiile pe care aveau dreptul să le ceară; la refuzul lor de a se supune ordinelor jandarmilor maghiari, aceștia au tras în mulțime; 3 morți și condamnarea tuturor românilor care au participat la acest umil demers a fost bilanțul tragic al evenimentului.

La data de 25 octombrie 1901, la Voislova (Banat), în timpul unei slujbe religioase, în ciuda caracterului pur confesional al sărbătorii, jandarmii vor cu orice preț să disperseze mulțimea și, făcând uz de arme în mod necugetat, românul Ștefan Baba este ucis.

La data de 11/24 aprilie 1904, la Lendi (Bihor), la ora 2:30 după-amiaza, jandarmii și husarii atacă și trag asupra românilor pentru că, veniți la o reuniune împreună cu socialiști de diverse naționalități, au refuzat să-i asculte pe adepții

⁹⁸ M.R. Sirianu, *op. cit.*, 354.

lui Kossuth și, după retragerea acestora, au refuzat să se disperseze. Sunt trase 56 de focuri de armă, iar mulțimea este atacată cu baioneta. 23 de cetățeni mor pe loc și alți 7 puțin mai târziu (adică 30 de morți), încă 30 sunt grav răniți și peste 100 răniți ușor.⁹⁹

Ne oprim aici cu citatele, fără să le comentăm. Orice comentariu ar știrbi din elocvența însângerată a faptelor.

E) PERSECUȚII ÎNDREPTATE ÎMPOTRIVA BISERICII ROMÂNEȘTI

În ciuda politicii de maghiarizare dezlănțuite în urmă cu 40 de ani împotriva poporului român, o singură instituție a fost mai mult sau mai puțin respectată de către autoritățile maghiare: Biserica adversarului. Acest lucru nu putea să dureze; cu doi ani înainte de războiul european, o lege specială elimina o parte dintre circumscripțiile Bisericii românești din Transilvania și, fără să se facă distincție între confesiuni, în ciuda protestelor disperate ale întregii națiuni românești, aceasta a fost alipită la noul episcopat unghuresc creat *ad hoc* la Hajdúdorog, maghiara a devenit limba rituală, iar parohii n-au mai fost aleși decât dintre unguri. Din acel oment, românii nu au mai avut nici măcar dreptul să se roage în limba strămoșilor lor.¹⁰⁰

Nu putem termina acest sumbru tablou care nu reprezintă, din păcate, decât o vedere inconsistentă asupra realității, fără să amintim alte câteva „cazuri” sugestive, de natură să edifice cititorul asupra regimului la care este supus poporul român din Ungaria de foarte mulți ani deja, în propria lui țară.

În 1886, se constată, la minele de la Buciumeni, o importantă deturnare de aur. Pentru a descoperi adevărul și pentru a-l descoperi pe vinovat despre care se credea că este român, persoanele bănuite sunt spânzurate de plafon cu capul în jos și bătute cu frânghii înmuiate în oțet cu sare.¹⁰¹

Ziarul unghuresc de la Cluj, *Ellenzék*, nr. 146 din 1887, publică următoarea corespondență de la Caransebeș: „Pe 23 iunie, pe strada Orșova, mergea cu destulă

⁹⁹ *La Revue hebdomadaire*, 4 septembrie 1915.

¹⁰⁰ Sirianu, *op. cit.*, p. 346.

¹⁰¹ P. C. Pelluard, *Les Roumains de Transylvanie*, Paris, 1894, p. 5.

*vitează o mașină în care erau doi jandarmi. În spatele acestei mașini era legat un țaran român; fusese obligat să alerge în urma mașinii pe o distanță de 5 kilometri și, neputând să se țină pe picioare, căzuse, iar acum îl târâiau în starea aceea*¹⁰².

De Paște, militari unguri îi omoară prin împușcare pe țaranii români care protestaseră împotriva insultelor proferate de maghiari față de ritualurile și obiceiurile lor „sălbatic”. În loc să-i pedepsească pe asasini, se intentează proces românilor; aceștia sunt ținuți în arest preventiv timp de mai multe luni și, până la urmă, declarați nevinovați (Decizia nr. 3561 din 1889, Tribunalul din Alba Iulia).

23 aprilie 1907. La Berechiu, primarul Petru Pecsta este rănit de jandarmi cu lovituri de baionetă în prezența Pretorului ungur, pentru că protestase împotriva actului ilegal al acestuia de a încerca să-i determine pe copii să vorbească ungurește la școală.

9 mai 1907. Jandarmii îl omoară pe G. Marcaș din Tinca și arestează mai mulți indivizi acuzați de tulburarea ordinii.

9/22 august 1907. În timpul alegerilor legislative, jandarmii îl rănesc pe țăranul Drăgoiu din Beiuș și îl poartă prin sat cu rănille sângerânde pentru a-i înspăimânta pe românii care ar fi vrut să voteze pentru Dr Lucaci.

12/27 august 1907. La Panade, aproape de Blaj, are loc un masacru înspăimântător al românilor. Batalionul 4 din regimentul 24 de honvezi saxoni era găzduit în sat. După o zi de chef la școala românească, căpitanul Iacob, beat, se ridică și îl lovește cu sabia pe profesorul Ion Bercea, care se prăbușește imediat; apoi îl rănește grav pe țăranul Leon Cipariu. Adunându-se oameni în fața școlii, ofițerul beat le ordonă soldaților săi să ia armele și să disperseze mulțimea. Ordinul este executat, iar oamenii sunt fugăriți pe străzi și maltratați. În timpul acestei curse nebune prin sat, Ion Borcea Sorica este tăiat cu baioneta, două femei sunt înjunghiate în abdomen și abandonate cu măruntaiele scoase, soldații, ca niște fiare, pătrund în case și îi masacrează pe oameni până și în paturi. Iată bilanțul acestei „zile de bravură”: zece persoane grav rănite: Ion Borcea, profesor, tată a cinci copii; Ion Borcea Sorica, celibatar; G. Zorios și soția sa, Maria (cinci copii); Leon Cipariu; văduva lui Dumitru Câmpeanu (cinci copii); Ion Brașoveanu și mama lui (trei copii); Maria Cipariu; Maria Z. Ciugudeanu (patru copii). Și alte patruzeci de persoane aproximativ au fost mai puțin grav rănite: Anton Irimie, Leon Cipariu, fiul lui Iacob, Ana Boldiș, Maria

¹⁰² *Ibid.*, p. 5.

Dicoiu, Irimie Loghin, Vasile Bouar, Petre Brad, Nicolae Brad, Teodor Cipariu și soția sa, Ana, văduva lui Nic. Bărbat, Pavel Lupeanu, Valer Borcea, Vasile Salea, Ion Câmpeanu, fiul lui Augustin, Traian Luceanu, G. Ciuguldeanu, Al. Posa, primar, Dumitru Aldea și alții zece. Numărul oamenilor din acest sat nu era decât de 200 (două sute). Or, ancheta oficială a „constatat” că soldații fuseseră în stare de legitimă apărare, că de fapt cei câțiva oameni citați mai sus atacaseră batalionul, „înarmați cu puști Mannlicher și cu baionete (!?)”. Totuși, se poate constata ușor că printre cele zece persoane rănite se aflau cinci femei, iar printre ceilalți patruzeci de răniți, alte zece femei, și că, în plus, niciun soldat nu a suferit nici măcar o zgârietură în timpul „atentatului organizat de români”.

Septembrie 1907. La Cristian (Brașov), câțiva tineri râd de un husar; acesta își cheamă camarazii de cazarmă. Vin înarmați, îi atacă pe români și rănesc câțiva dintre ei.

6 octombrie 1907. La Pecica Română, un jandarm se ceartă cu un tânăr, scoate sabia și se năpustește asupra lui și a prietenilor lui. Sosesc și alți jandarmi cu baionetele la puști. Lui Ion Siclovanu îi este tăiată mâna stângă; Ion Trif are capul spart, un altul este grav rănit la gât. Alți zece sunt răniți.

Poate că nu este inutil să reproducem și câteva articole din presa maghiară, extrem de interesante pentru tonul pe care-l folosesc.

Ziarul ungiuresc *Kolozsvár* din 3 august 1891 scrie: „Doar forța brutală poate să facă impresie asupra acestor mase inculte (este vorba despre români)”, apoi trage concluzia: „Trebuie să ne câștigăm autoritatea puterii, pentru a o impune României”. Și să nu uităm, un popor prieten și aliat vorbește în felul acesta.

Ziarul ungiuresc *Szatmár* din 28 februarie 1891 scrie următoarele: „Această bestie feroce (românul), crudă și sălbatică, este însetată de sânge maghiar și urlă, e oribil să te uiți la ea. Te măturăm afară din țară, popor ingrât și perfid. Dacă nu vă place limba noastră, plecați de-aici. Nu avem nevoie de trădători. Duceți-vă la dracu’, căci mulți arbori bătrâni din pădurile de pe colinele noastre și nenumărați corbi vă așteaptă leșurile”.

Magyar Hírlap din 22 septembrie 1894 tipărea următoarele rânduri: „Păcat pe veci că instituția salvatoare a tragerii în țeață a căzut în desuetudine. Cum am putea rezolva, și asta în mod radical, chestiunea valabă! și ce spectacol încântător ar fi să-i vedem pe

*faimoșii agitatori (Rațiu, Lucaci etc.) pe capetele ascuțite ale țepelor împopoțonate în culorile lor naționale!*¹⁰³

Credem că este inutil să continuăm acest gen de literatură, mai bogată totuși decât am putea crede. Aceasta îl făcea odinioară (13 mai 1894) pe Henri Rochefort să spună: „...*mergem la Béhanzin*¹⁰⁴ *sub pretextul de a pune capăt sacrificiilor umane, când orori de acest calibru se petrec în fiecare zi la câțiva kilometri de noi!*”

Am fi tentați să credem că cel puțin de la începutul acestei crize înspăimântătoare care a fost dezlănțuită asupra Europei de către coaliția maghiaro-prusacă, soarta naționalităților a fost mai bună.

Ar fi poate interesant să ascultăm ce povestește unul dintre ofițerii români din armata maghiară, despre modul în care ofițerii unguri îi tratează pe soldații români în plin război: „...*Erau trei ofițeri din armata activă, însărcinați să organizeze batalionul. Noi, ceilalți rezerviști, ne uitam la ei cum fac. Întâmpinam și dificultăți. Doi dintre ei, unguri, nu știau românește, al treilea, care părea a fi român, vorbea mai rar. Căpitanul Pataksfalvi vorbea ungurește când voia să dea ordine românilor, nimeni nu-l înțelegea; se enerva, își pierdea răbdarea și începea să-i burdușească pe bieții oameni cu lovituri de pumn, de picioare și injurături în ungurește: « Diszno olah, bűdös olah - porc de valah, stricăciune de valah », politețurile obișnuite cu care ne acopereau maghiarii. ... Ofițerii străini îi molestează pe soldații români, îi tratează cu brutalitate și se arată chiar barbari. Nu mai ținem cont și de injurături; nu este zi de la bunul Dumnezeu în care să nu găsească un mijloc să-i prindă. Odată, pentru că a intrat în latrinele ofițerilor, un om a primit 25 de lovituri de bătă pe spate ; altul, care a refuzat să-i dea apă sergentului, a primit o cizmă în piept; altul, care a fost prins furând cartofi cruzi, a fost arestat și bătut, era din compania mea; am fost somat să-i dau și eu 25 de lovituri, dar s-a scos cu două nopți de gardă și o pereche de palme pe care i le-am dat de formă, pentru a le arăta celorlalți că a fost pedepsit. Nu pot să nu remarc că ofițerii au o adevărată ură împotriva poporului nostrum... Între ofițeri și soldați se formează o prăpastie. Se urăsc de moarte. Ofițerii unguri, iritați să știe că românii nu se declară de partea lor, își varsă mânia pe țăraniii noștri; îi bat adesea cu vine de bou, iar seara se fălesc cu torturile pe care știu să le aplice; înfometarea, serviciul permanent de santinelă, stâlplul (de care îi leagă), sunt pedepsele cele mai ușoare. ... Soldații care se prezintă la raport, fie ca nou-veniți, fie pentru o cerere oarecare, trebuie să se exprime doar în ungurește.*

¹⁰³ Brote, *op. cit.*, p. 113.

¹⁰⁴ Béhanzin a fost ultimul rege al regatului african Dahomey. Devine stat independent în anul 1960, iar în anul 1975 este redemunit Benin.

Înainte de război, era suficient ca oamenii să știe să spună în ungurește formula de început: « Domnule căpitan, vă informez cu supunere... », după care continuau în română. Acum, în plin război, iată-i obligați, din senin, să știe ungurește. Iar cei care nu reușesc să învețe să dea raportul în ungurește sunt legați două ore de stâlpi în plină iarnă. Îi cunosc pe doi dintre ei care au murit imediat după ce au fost dezlegați; regret că nu am notat numele lor. Am văzut ofițeri bătându-i pe români până la sânge pentru că nu vorbeau ungurește. Într-o zi, un ofițer ungar a arestat pe strada Cisnădie un soldat care purta cocarda tricoloră la chipiul: i-a smuls chipiul, i-a rupt cocarda, i-a aruncat-o pe jos, i-a calcat-o în picioare și l-a palmuit pe soldat»¹⁰⁵.

Din păcate, acest război a fost doar un excelent pretext pentru suprimarea pur și simplu a unor elemente notabile din poporul român și cel slav. Preoți, învățători, persoane de vază, literați croați, cehi, sârbi, slovaci, români etc. au fost arestați cu miile, trecuți prin consiliul de război pentru crime imaginare, judecați sumar și condamnați la pedepse dintre care cele mai frecvente au fost pedeapsa capitală și reclusiunea.¹⁰⁶

Din ziarele austriece aflăm că, până la sfârșitul anului 1915, au fost date 3873 de condamnări la moarte pentru români și slavi, pronunțate doar de Consiliul de război al Austriei.¹⁰⁷

Maghiarii, mai prudenți, nu dau informații despre acest subiect; dar un român cunoscut, demn de toată încrederea, declara unui general român care comanda un element militar în momentul ocupației românești din Transilvania (1916), că până în momentul intrării în acțiune a României, numărul de români condamnați la moarte de către consiliul de război ungar depășise 12 000.

Cât despre restul de cetățeni români, situația lor a fost simplă: toți bărbații între 16 și 50 de ani au fost chemați sub drapel și trimiși cu predilecție la moarte, în prima linie, în acțiunile cele mai riscante, acolo unde focul rușilor, al italienilor sau al francezilor era cel mai criminal și unde nu îndrăzneau să plaseze trupele ungurești. 9/10 dintre efectivele românești au fost astfel sacrificate de la începutul acestui război.

¹⁰⁵ În varianta originală a lucrării, acest paragraf apărea într-o notă de subsol; în prezenta ediție românească a fost mutată în text (nota ed.); Octavian Taslaoanu, *Trois mois de campagne en Galicie*, Attinger frères, Paris et Neuchâtel, 1916.

¹⁰⁶ Vezi despre acest subiect prețioasele declarații făcute de profesorul G. Beck de la Berna, în lucrarea sa: *La Responsabilité de la Hongrie*, Payot, Paris, 1917, p. 71.

¹⁰⁷ M. Sirianu, *op. cit.*, p. 420

DI Leonte Moldoveanu, avocat și profesor, originar din Transilvania, actualmente deputat în parlamentul român, denunța la Tribuna Camerei Deputaților de la București această tendință de exterminare a neamului românesc:

„Capii politicii austro-ungare, spunea el în cele din urmă, caută să facă să dispară naționalitatea română din Transilvania. De aceea, brigada 23 a fost întotdeauna trimisă în bătaia puștii, în prima linie. A luat parte la un număr atât de mare de asalturi încât a ajuns să fie numită, în glumă, « brigada Vorwaerts (din față) ». Era formată exclusiv din români. Astăzi nu mai există, a fost complet distrusă în nenumăratele atacuri cu care, de altfel, s-a acoperit de glorie. Oh, ce trist!”

Iată încă câteva pagini edificatoare, scrise de același domn Tăslăuanu^[108], fost locotenent în armata maghiară, citat mai sus: *„Când ajungem la Stare Miasto, ne oprim. Suntem urmați de corpul 5 de armată teritorial din Seghedin, panglici tricolore la chipie și pe piept: sunt unguri pur sânge. N-au luat parte încă la nicio luptă. De la Halâci până aici, este prima trupă maghiară pe care o vedem și este intactă; altminteri, nu am întâlnit decât români: Ardealul se mutase în Galiciia. Vedem că Tisza și înaltul comandament al armatelor austro-ungare își duc până pe câmpurile de bătălie politica de exterminare a naționalităților. Nu este o întâmplare, această Galicia plină de români, pe care tocmai am traversat-o... Numărul cazurilor de holeră crește în mod îngrijorător. Suntem avertizați să ne oprim în special în corpul 24 armată teritorial; bolnavii se numără acolo cu sutele în fiecare zi. Dar cele patru regimente de armată teritorial ale noastre din Ardeal urmează același drum. Nu este luată nicio precauție preventivă, nici măcar nu sunt izolați bolnavii; nici nu se pune problema de vaccinare. Doctorii sunt indignați împotriva comandamentului militar. Se duc toți să se plângă șefului de brigadă. Căpitanul de stat-major Homolya, un ungar pretențios și prost, le răspunde că « e tot una, pentru că regimentele din Ardeal mor oricum sub gloanțele rusești sau de holeră ». Brigada noastră 103 este comandată de generalul Henner, un om slab, o adevărată păpușă în mâinile agbiotantului său, căpitanul Homolya, de o mediocritate ambițioasă și afurisită. Este evident că acest om ține să ne extermine cu orice preț, căci nu ne putem explica altfel ordinele pe care le dă. Din regimentul nostru, care avea*

[108] Octavian Tăslăuanu (1876-1942), cunoscut și sub pseudonimul *T. Codru*, născut la Bilbor (Harghita), director al revistei „*Transilvania*”, a luptat în armata română ca ofițer de informații. După război a intrat în guvernul Averescu, fiind ministru al industriei și comerțului și apoi ministru al lucrărilor publice.

mai mult de 3.500 de oameni, am lăsat la Havay 170. Din compania a 2-a care număra la plecarea din Făgăraș 267 de soldați, au mai rămas astăzi 5, cu mine 6^[109].

Miercuri, 03.10. Această situație nu avea cum să mai dureze!

Orice așteptare, de acum înainte, putea să semene cu o complicitate, iar guvernul român putea fi bănuțit, după o formulă devenită celebră, că tânjește după o Transilvanie „goală de transilvăneni”.

Cu siguranță, nu pe români îi putem acuza că ar fi nutrit vreodată visuri de cucerire sau că ar fi fost nerăbdători! Nici nu putem nega că această excepțională conștiință națională, rămasă intactă în inima acestui neam de-a lungul vicisitudinilor istoriei sale, nu a dat naștere, în sufletul mai multor patrioți români, la ideea unei îndepărtate reconstituiri a vechii Dacii. Guvernele succesive ale regatului, precum și liderii români din Transilvania, doritori, înainte de toate să păstreze pacea în Europa, s-au abținut să încurajeze aceste sentimente. În schimb, și de-o parte și de cealaltă, în mod sincer și cinstit, s-au apucat să calmeze spiritele, să tempereze indignarea; speram să-i aducem într-o zi pe maghiari, prin această loialitate de nezdruccinat și prin acest spirit de mare prudență, la simțul realității, să respecte dreptul și libertatea diverselor naționalități din Ungaria.

Chiar în toiul luptelor politice, în anul 1893, profesorul Urechia, fost ministru de stat, președinte al „*Ligii pentru unitate culturală a tuturor românilor*” declara, din înaltul tribunei Senatului român, că românii din regat nu cereau pentru frații lor decât să-și dezvolte liber propria limbă și propria naționalitate. „...*ideea noastră, spunea el, nu este iredentismul..., ungrui să înceapă să se împace cu Comitetul român de la Sibiu, recunoscându-le românilor dreptul de a-și păstra imensa identitate națională, sacră și în deplin acord cu situația lor de fideli Ungariei*”.

Acestea erau de altfel ideile tuturor oamenilor politici din România, fără excepție. Discursurile rostite la data de 27 noiembrie 1893 în Senatul României de șeful partidului liberal Dem. A. Sturdza, atunci liderul opoziției, arată nota exactă a politicii pline de înțelepciune și de prudență a României. De altfel, și contele Kálnoky, atunci ministru de externe al monarhiei, îi dă dreptate pe acest

[109] În varianta originală a lucrării, acest paragraf apărea într-o notă de subsol; în prezenta ediție românească a fost mutat în text (nota ed.).

subiect guvernului de la București în fața delegațiilor austriece și maghiare, de două ori, pe 18 și pe 19 septembrie 1894.¹¹⁰

Cât despre transilvăneni, nici ei nu gândeau altfel decât conaționali lor de la București.

Eugen Brote^[111], fost vice-președinte al partidului național român din Ungaria, în remarcabila sa lucrare despre problema românilor din Transilvania și din Ungaria, spune clar: „...toate aceste rele, toate aceste pericole nu își au sursa decât în politica agresivă de maghiarizare... Dacă ne-am hotărî să aplicăm și în Ungaria principiul egalității pentru toți, ar dispărea orice neînțelegere, precum și motivele care au împiedicat până în prezent o apropiere sinceră între Regatul României și Austro-Ungaria; pericolele astăzi atât de iminente pentru pacea europeană ar dispărea pe această cale...”.

Nici nu se poate un limbaj mai calm și mai ponderat.

Aceste idei, comune tuturor transilvănenilor, au fost dezvoltate pe larg de Aurel Popovici, unul din șefii partidului român din Transilvania, în admirabila sa lucrare *Problema românească din Transilvania și din Ungaria*, publicată în franceză, germană, română și maghiară, în anul 1892.

„Așadar, ce cerem noi astăzi? se întrebă Popovici. Cerem ca maghiarii să ne cedeze ceva din ceea ce le aparține? Cerem privilegiu? Din 1848 până astăzi, noi, românii, nu am cerut și nu cerem decât ceea ce ne aparține; cerem drepturi naționale în virtutea faptului că trăim în această țară și că dorim să trăim aici, cerem aceste lucruri în virtutea principiului juridic de suum cuique; dorim să fim conduși și judecați de ai noștri, în limba noastră națională, să ne alegem deputați și funcționari față de care nu avem dubii, să stabilim tot atâtea instituții de cultură națională română câte dorim, atâtea de câte avem nevoie, lucruri pe care nimeni nu poate să le știe mai bine decât noi; cerem, și o cerem cu toată energia posibilă, să ni se recunoască că suntem singurii stăpâni ai soartei noastre și, sub nicio formă, atât cât vom trăi, nu vom admite ca maghiarii să-și aroge dreptul de a ne dicta modul în care trebuie să gândim, să simțim și să vorbim, nu vom admite ca maghiarii să ne dea lecții de patriotism sau să hotărască ce e bine pentru noi.

¹¹⁰ Jehan de Witte, *Quinze ans d'histoire, 1866-1881*, Librairie Plon, Paris 1905. A se vedea, de asemenea, discursul rostit de dl V. A. Urechia, traducere de L. Lévêque, Göble, București, 1894, precum și discursurile și documentele de cea mai mare importanță, adunate de E. Brote la sfârșitul lucrării sale deja citate, editate la *Voința națională*, București, 1895.

^[111] Lucian Boia, *Eugen Brote. 1850-1912. Destinul frânt al unui luptător național*, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, Editura Humanitas, București, 2013, o biografie, la zi, a vieții și activității lui Eugen Brote.

Mai precis, vrem și noi să avem pe lumea asta, în realitate, o patrie; vrem și noi să fim stăpânii pământului locuit de secole de părinții și strămoșii noștri; vrem și noi să fim luminați de soarele acesta pe care-l numim libertate națională! Iată de ce întreaga națiune română, cu mici și mari, bătrâni și tineri, ne cerem dreptul de a trăi ca o națiune pe propriul nostru pământ.

Suntem membrii unui popor care are o conștiință vie a valorii sale și a demnității naționale; suntem frați de sânge și de limbă cu românii din regatul liber al României și Dumnezeu ne este martor că naționalitatea strămoșilor noștri doar moartea ne-o poate lua!”

Și mai departe: „...Românii vor să fie în Ungaria o națiune liberă, cu drepturi de același fel ca ale națiunii maghiare...”

În consecință, atâta timp cât națiunea română nu va fi recunoscută ca națiune liberă, bucurându-se de autonomie completă în problemele administrative, judiciare și intelectuale, nu se poate vorbi de pace între români și unguri.

Într-un moment de luciditate, tineretul maghiar își exprima mai demult dorința de a vedea aceste două națiuni trăind pe picior de prietenie.

Este foarte bine, este ceea ce ne dorim și noi; dar între oprimați și opresorii lor, între sclavi și stăpânii lor, nu s-a văzut niciodată și nu se va vedea vreodată prietenie!

Tinerii maghiari vor admite împreună cu noi că pacea, comunitatea de interese, chiar și prietenia între două națiuni precum maghiarii și românii, nu ni le putem imagina ridicate decât pe un singur pedestal mare și durabil, iar acest pedestal se numește: libertate națională!”¹¹²

La aceste cuvinte de o loialitate remarcabilă și de o sinceritate frumoasă, maghiarii au răspuns prin insulte, atacuri, asasinat, condamnări în masă.

Pentru că a scris rândurile pe care le-am citit mai sus, Popovici a fost condamnat la 4 ani de închisoare. Această condamnare, totuși, nu i-a zguduit inima loială în credințele ei. Ca un adevărat apostol, convins că politica dusă față de românii și slavii din Austro-Ungaria puna serios în pericol pacea lumii, dar și existența însăși a monarhiei austriece, a început să caute noi soluții pentru grava problemă pentru care și-a consacrat întreaga viață.

Într-o carte, uimitoare prin logica și claritatea ei, *Die Vereinigten Staaten Oesterreichs*, Popovici a propus să se organizeze „Statele Unite ale Austriei” prin recunoașterea autonomiei naționalităților care compun Imperiul Habsburgic. Sistemul său se inspira, oh!, cât de modest, din Constituția cea mai puțin liberală

¹¹² Eugen Popovici, *op. cit.*, p. 7 și 147.

din Europa, cum am numit-o pe cea a Imperiului german. Preconiza crearea unui parlament ales liber în fiecare stat confederat, o Constituție specială pentru fiecare dintre aceste state, ținând cont de instituțiile, obiceiurile și nevoile fiecăruia, cu finanțe federale, în centru un Reichstag și o Cameră înaltă și, în fiecare stat, o putere executivă condusă de un guvern responsabil...

Dacă l-ar fi ascultat, Franz Joseph ar fi putut fi marele împărat al Austriei și cel mai înțelept suveran al timpului său. Ar fi putut grupa în jurul propriului tron toate naționalitățile și poate, ar fi reușit să le atragă în raza sa de acțiune și pe celelalte popoare din jurul monarhiei sale¹¹³. Ar fi salvat pacea din Europa, și-ar fi salvat imperiul găunos, ar fi pus, poate, bazele unei noi lumi.

„Dacă l-am fi ascultat, scrie dl Charles Andler, șansele de pace ar fi putut fi considerabil mărite, fără ca acest lucru să pună în pericol ambițiile austro-ungare”¹¹⁴.

Nu doar că nu a fost ascultat, dar cartea lui a fost interzisă în Ungaria, iar Popovici expatriat. Popovici nu a fost ascultat, cum n-au fost ascultați nici maghiari iluștri precum Deack, Stephan Zeckenî, Ludovic Mocsary, care, mai clarvăzători decât cea mai mare parte a compatrioților lor, s-au revoltat pe bună dreptate împotriva acestei maghiarizări violente pe care o calificau ei înșiși drept „*incorectă și utopică*”. Presimțiseră bine că această politică urma, în mod fatal, să provoace catastrofa la care asistăm de trei ani.

Loialitatea acestor prieteni, în bătaia focului pentru Franz Joseph, era foarte mare, și tot atât de mare era și dorința lor de a se împăca cu opresorii încât, în 1914 încă, întindeau pentru ultima dată ramura de măslin guvernului maghiar și cereau un minim de drepturi și de garanții, aveau această vanitate să mai spere că nu i-ar mai refuza contele Tisza, atunci președinte al Consiliului de miniștri. Într-adevăr, nu cereau decât:

1. aplicarea legii naționalităților, rămasă fără efect din anul 1868;
2. reevaluarea cinstită a circumscripțiilor electorale astfel încât și românii să aibă un număr de reprezentanți în Parlament, în raport cu numărul populației;
3. modificarea legilor contelui Apponyi privind școlile românești;
4. numirea unor funcționari români în regiunile românești.

Era acesta, se pare, un program de o moderație și de o legitimitate care nici măcar n-ar intra în discuție față de o altă națiune decât cea a stăpânilor din

¹¹³ V. în acest sens, despre sârbi și iugoslavi, G. Beck, *op. cit.*, p. 105.

¹¹⁴ Charles Andler, *Le Pangermanisme*, Collin, Paris, 1915, p. 76.

Ungaria. Șovinismul maghiar a respins propunerile românești, semnând astfel condamnarea la moarte a hibridei monarhii a Habsburgilor.

După ce am citit toate aceste lucruri, după ce am asistat la această luptă odioasă dusă de un neam egoist și încăpățânat împotriva unei populații care nu cere decât un singur lucru opresorilor săi, dreptul de a trăi liber, mai putem să-i acuzăm pe români de ambiții nemăsurate? Mai putem acuza guvernul român că a dus o politică de cuceriri sau că a nutrit nu știu ce scopuri imperialiste necugetate așa cum au făcut toți inamicii săi?

Era normal ca acest guvern să asiste indiferent la asasinat, la condamnări, la ruina propriului popor, la maghiarizarea a aproape jumătate din națiunea română fără să protesteze și, până la urmă, fără să scoată sabia și să-i sară în ajutor? Să-i întrebăm pe germani, pe maghiari, pe bulgari cum ar fi reacționat dacă jumătate din conaționali lor ar fi suportat în țară străină tot ceea ce suportau de ani de zile românii și în propria lor țară.

Iată de ce guvernul român nu putea sta la distanță de acest imens conflict internațional, aceasta este una dintre cauzele care l-a obligat să se așeze de partea aliaților și iată de ce regele Ferdinand al României, chiar și după evenimentele triste cărora li se datorează suferințele pasagere ale armatelor sale, a avut curajul magnific să le arunce în față inamicilor și detractorilor săi aceste cuvinte care au intrat în istorie: „...și dacă ar fi să o iau de la capăt, la fel aș face”¹¹⁵.

¹¹⁵ Interviu acordat corespondentului de la *Le Figaro* și publicat în numărul din 20 aprilie 1917 al acestui ziar.

II.
A DOUA CAUZĂ A INTERVENȚIEI ROMÂNIEI

II. Amenințarea germană

Am amintit mai înainte care sunt suferințele românilor din Ungaria, am spus și care au fost nenumăratele și ineficiente încercări de a-i aduce pe maghiari la sentimente mai bune, am mai arătat și că astăzi gândirea românilor și cea a slavilor este unanimă, că nu-și pot găsi salvarea decât prin ieșirea fericită din acest război, în favoarea armatelor aliate. Ei bine, îndrăznim să afirmăm aici, pentru marea onoare a României, că această țară ar mai fi ezitat poate să intervină în această înspăimântătoare luptă, dacă nu ar fi înțeles că o datorie mai puțin egoistă, dar mai stringentă, o chema alături de Franța, Italia și Anglia: nevoia de a combate pericolul german.

Niciodată totuși situația politică și economică a României nu a fost mai favorabilă decât în ultimii ani.

Cea mai mare parte dintre aspirațiile sale naționale păreau că trebuie să se realizeze fără niciun sacrificiu pentru ea, fără ca măcar o singură picătură de sânge să fie vărsată pe pământul ei și realizând în același timp enorme câștiguri în bani, oferindu-și grâul, petrolul și cărbunii (la fel ca multe alte țări din Europa) celui care oferă cel mai bun preț.

Părea că nu trebuie să urmeze decât sfaturile pe care bătrânul Cancelar de fier i le dădea în anul 1868, și anume „*să întrețină cele mai bune relații posibile cu toți vecinii săi și să aștepte cu răbdare ca fructele coapte ale arborelui european să cadă singure în poala lui... să fie în relații tot atât de bune și cu unul și cu celălalt și, în ultimul moment, dacă totul se prăbușește, să se asocieze cu puterea a cărei victorie pare sigură*”.

Dacă ar fi ascultat cu îngăduință invitațiile, oh, de atâtea ori repetate, ale Puterilor Centrale, doar păstrarea neutralității *usque ad finem* i-ar fi adus Bucovina, libertăți nesperate pentru transilvăneni, numeroase și fericite rectificări de frontiere în diferite puncte și, în caz de victorie a Puterilor Centrale, acest magnific pământ al Basarabiei, odinioară românesc, românesc și astăzi, pământul cel mai bogat din Europa, mai mare decât jumătate din România.

România nu a binevoit totuși să răspundă acestor propuneri, a preferat războiul cu riscurile enorme pe care acesta le presupunea și pe care le cunoștea.

Nu contează momentul în care trebuia să intre în război, ceea ce contează, și ceea ce lumea nu trebuie să ignore, este că, în ciuda aparentelor ezitări, când și-a dat seama de realitatea pericolului german, România, disprețuind cuceririle facile, a optat în mod deliberat pentru luptă, cu nenumărate riscuri și un întreg cortegiu de suferințe.

Am putea urmări evoluția sentimentelor acestei țări, nu fără importanță, în primele luni ale războiului european.

Nici nu mai vorbim despre Franța. Cei care cunosc România știu ce admirație veche și fără limite are această națiune latină față de sora sa mai mare din Galia.

Încă din primul moment al războiului, România a fost pe deplin, cu toată inima, cu tot sufletul, alături de soldații mareșalului Joffre. Succesele Franței au fost succesele sale, înfrângerile Franței au fost înfrângerile sale, căci nicăieri Franța nu este atât de iubită așa cum este în România care, cum spunea mai demult un literat într-o conferință publică: „*este colonia franceză cea mai atașată de metropolă și a costat Franța cel mai puțin în materie de sânge, bani și suferințe*”.

În consecință, nu ne mai ocupăm de simpatia românilor pentru Franța, vom examina doar sentimentele pe care le are România pentru Germania.

În ciuda lipsei de eleganță și a spiritului îngust, neamțul era înainte de acest război, dacă nu iubit, cel puțin foarte respectat, și până la un anumit punct, foarte admirat în România. Admiram la el acest mare spirit întreprinzător, pe care, din păcate, n-am avut ocazia să-l găsim nici la francezi, nici la englezi; admiram la neamț acest minunat spirit organizatoric pe care Europa a fost în stare să i-l aprecieze la justa valoare în timpul acestui război; admiram la el mai ales faptul că era compatriot cu Beethoven, Bach, Goethe, Schiller... În ciuda a ceea ce s-a întâmplat în anul 1870, neamțul rămăsese pentru român locuitorul de pe malurile Rinului eroic, al frumosului Rin care începe la Koblenz și se termină la Rudesheim, al Rinului din *Legenda Rinului* și al lui Henri Heine.

Acest război arată românilor, și totodată întregului univers, că acel german, din păcate, nu mai există; că generațiile de visători frumoși cu ochi albaștri și de filosofi care aspiră la cucerirea rațiunii pure muriseră, iar în locul lor se substituise un popor aproape nou, aspru, feroce, beat de un vis nebun de cucerire universală. Românii învață de la acest război să citească mai atent cărțile, discursurile, cântecele pe care înainte le considerau sporovăieli ale unor retrograzi, învață să scruteze mai atent noua mentalitate germană și să-și dea seama că bunul Dumnezeu, plin de dragoste și milă, Dumnezeul săracilor și al nefericiților a fost alungat din templele germane și înlocuit pe stela sa de către Thor, zeul neîmblânzit al barbarilor germanici, plin de ură și dispreț; românii învață și că toată această generație de filosofi, istorici, preoți se sacrifică la unison pe altarul „*Forței*”, erijat în noul idol; că această fraternitate universală la care aspirau până mai ieri acești buni ideologi „*welsches*” a devenit obiect de batjocură pentru întreaga națiune germană, care, prin profesorii, poeții, politicienii săi, scuiță, plină de dispreț, în fața lumii, vorbe pline de ură și anunță instalarea *Kultur*-ii prin război, acest unic instrument de progres, acest regulator al vieții umanității, acest factor indispensabil de civilizație.

Iată câteva citate din scrierile germane care, reproduse și comentate de ziarele și revistele de la București, au determinat un enorm reviriment al opiniei publice^[116].

Nietzsche: „*Fiiți duri, fiiți nemiloși (...)* Trebuie să iubiți pacea ca un nou mijloc de război, pacea scurtă mai mult decât pe cea lungă. Spuneți că o cauză bună sfințește orice război? Eu însă zic: un război bun este acela care sfințește orice cauză”. (Also sprach Zarathustra)

Treitschke: „*Dumnezeu nu le mai vorbește prinților prin profeți și prin vise, căci acum există o invocație divină peste tot pe unde apare o ocazie de a-ți ataca vecinii și de a-ți întinde propriile frontiere*”. (10 ans de combat)

Profesorul Lasson: „*Între state, nu poate să domnească decât războiul. Conflictul este chiar esența și regula relațiilor dintre state; prietenia nu este decât o întâmplare, o excepție*^[117] (...) *Statul național care realizează cea mai înaltă formă de Kultur a poporului nu se poate constitui decât prin distrugerea altor state, iar acest lucru nu se poate face, logic, decât prin violență*.^[118] (...) *Dreptul la independență nu este un drept înăscut la un popor de înaltă*

[116] În varianta originală a lucrării, acest paragraf și citatele apăreau într-o notă de subsol; în prezenta ediție românească au fost mutate în text (nota ed.)

[117] Adolf Lasson, *La Guerre et l'idéal de la Kultur*, 1868, p. 11.

[118] *Ibidem*, p. 66.

cultură, trebuie dobândit cu mari chinuri (...) Un popor de înaltă cultură, dar de o cultură puțin favorabilă concentrării și acțiunii militare de stat, trebuie, pe bună dreptate, să se supună barbarului cu o organizare politică și militară superioară¹¹⁹ (...) Nu este nimic illogic în asta. Valoarea morală a unei forme de cultură stă în forța ei. Cultura există pentru a se manifesta sub formă de forță¹²⁰ (...) Nimeni nu este forțat să accepte sclavia. Dacă forța nu este suficientă pentru a asigura libertatea, ultima resursă rămâne moartea¹²¹ (...) Civilizația duce la armonie, dar civilizația nu înseamnă cultură. Între forme de cultură, nu pot exista decât conflicte și ură¹²².

A cere o dezvoltare liniștită pentru diverse forme de cultură, înseamnă să ceri imposibilul, să întorci ordinea naturii, să-ți iei un fals idol în locul unei adevărate moralități (...) Această stare paradisiacă (...) nu este decât o frază pe buzele celor simpli sau o minciună ipocrită și conștientă¹²³. Cel slab se mândrește cu plăcere de inviolabilitatea tratatelor care-i asigură existența mișerabilă. Dar războiul chiar asta înseamnă, să-i arăți că un Tratat a putut fi prost, că circumstanțele s-au schimbat. Nu există decât o garanție: o forță militară suficientă¹²⁴. Este o nebunie să vorbești de acest așa-zis drept al popoarelor de a dispune de ele însele (...) A lăsa un popor (...) să decidă în privința unor chestiuni internaționale, de exemplu despre atribuțiile sale față de un stat sau altul, ar însemna să-i pui să voteze pe copiii dintr-o familie după preferințele tatălui (...) Este minciuna cea mai frivolă pe care un cap « welsche » a inventat-o vreodată ... »¹²⁵.

Profesorul von Seyden: „Germania trebuie și vrea să rămână singură. De pe tot pământul, germanii sunt poporul ales. Își vor îndeplini destinul, acela de a guverna lumea”.

Generalul von Clausewitz: „Oricine se servește de forță, fără nici un pic de considerație și fără să cruțe sânge, are supremație, mai devreme sau mai târziu, dacă inamicul nu procedează ca el însuși. Nu am ști să introducem în filosofia războiului un principiu de moderație fără a comite o absurditate (...) Acest drept al oamenilor despre care vorbesc toți avocații impune războiului doar drepturi nesemnificative, ca și cum ai spune nule”.

Generalul Bronsart von Schellendorf: „Stilul bătrânului von Clausewitz este moale, a fost un poet care-și puna în călmară apă de trandafiri (...) Vom anexa Danemarca, Olanda, Belgia, Elveția, Livonia, Trieste și Veneția și Nordul Franței, de la Somme până la Loire. Acest program pe care-l expunem fără teamă nu este opera unui nebun; acest imperiu pe care dorim să-l fondăm nu este o utopie. Avem toate mijloacele pentru a-l realiza”.

¹¹⁹ *Ibidem*, p. 71.

¹²⁰ *Ibidem*, p. 72.

¹²¹ *Ibidem*, p. 75.

¹²² *Ibidem*, p. 79.

¹²³ *Ibidem*, p. 79.

¹²⁴ *Ibidem*, p. 98.

¹²⁵ *Ibidem*, p. 100.

Generalul von Blume: „Tratatetele pe care beligeranții le-au încheiat între ei își pierd valoarea juridică constrângătoare după ce a izbucnit războiul”.

Generalul von Harmann: „Suferința, mizeria profundă a războiului nu trebuie cruțate statului inamic. Trebuie ca povara să fie și să rămână zdrobitoare, nevoia de a o impune reiese chiar din ideea de război național (...) Realismul militar cere neapărat, în interesul său exclusiv, să i se dea întâietate asupra tuturor exigențelor din care un drept internațional, constituit în mod științific, ar putea dori să scoată profit (...) Războiul de astăzi ar trebui dus cu o rigoare lipsită de scrupule, cu mai multă violență, cu o violență mai generală cum nu s-a mai întâmplat niciodată în trecut”.

Generalul von Bernhardi: „Menținerea păcii nu poate și nu trebuie să fie vreodată scopul unei politici. Războiul (...) nu trebuie să fie considerat o barbarie, ci cea mai înaltă expresie de cultură adevărată și o necesitate politică în interesul progresului biologic, social și moral”

Kronprinz: „Trebuie să avem grijă ca vechiul spirit militar să nu fie contaminat de paloarea gândirii”.

Kaiser: „Fiți fără milă. Fiți la fel de răi ca hunii lui Attila...! Amintiți-vă că sunteți poporul ales! Spiritul Domnului a coborât asupra mea, pentru că eu sunt împăratul germanilor. Sunt instrumentul Preamăritului! Sunt spada lui, sunt reprezentantul lui! Nenorociri și moarte celor care nu cred în misiunea mea! Nenorociri și moarte lașilor! Să piară toți inamicii poporului german! Dumnezeu cere distrugerea lor! Dumnezeu care, prin mine, vă cere să-i respectați voiața!”

Preotul Hoefler: „Acest război este sfânt, însuși Dumnezeu ne-a pus spada în mână.”

Deismann: „Este ușor să scoți din rândurile divine ale Noului Testament un cuvânt de ordine și un strigăt de război în ajutorul celor care se luptă”.

Cardinalul-episcop de Köln: „Dumnezeu a fost și este cu soldații noștri eroici, la Est și la Vest, pe mare și în aer, este și va fi cu poporul nostru german, pe care-l cuprinde hotărârea de a merge până la capăt și încrederea în victoria finală (...) Cu Dumnezeu au plecat soldații noștri la războiul care ne-a fost impus și în care luptăm pentru existența și libertatea patriei noastre iubite, precum și pentru tezaurul sacru al creștinismului și al binefacerii sale: Kultur”.

Poetul Henrich Vierordt: „O, Germanie, urăște! urlă milioanele de adversari și clădesc un monument de cadavre fumegânde ce se ridică până la nori. O, Germanie, urăște acum! Pune-ți armura și străpunge cu baioneta inima fiecărui inamic. Fără prizonieri, lasă-i fără glas, transformă în deșert țările vecine. O, Germanie, urăște! salvarea va veni din mânia ta: zdrobește-le craniul cu patul puștii sau cu barda; acești tâlhari sunt bestii sălbatice, nu sunt oameni; fie ca pumnul tău să execute judecata Domnului. O, Germanie, a venit momentul să urășți! Și lovește, împinge ferm! Batalioane, baterii, escadrile, cu toții înainte!

Apoi te vei cățăra pe ruinele lumii, vindecată pe veci de nebunia ta: de dragostea ta pentru străinătate!”

România înțelege așadar că în Germania a apărut o mare schimbare, înțelege că acea Germanie afectuoasă, plină de visuri și poezie, murise, murise de tot.

Înțelege semnificația cuvintelor lui Nietzsche, de la Nietzsche însuși care, regăsindu-și din când în când sufletul de german din altă epocă, striga trist: *„mi se pare că sunt un german dintr-o specie pe cale de dispariție”*.

România înțelege că această nouă Germanie care, prin vocile lui Lamprecht, Ostwald, Haeckel, Bernhardi, pune *„spada deasupra spiritului”* și nu vede decât în război sursa fericirii, a progresului și chiar a frumuseții, care crede că umanitatea fără război este sortită putrefacției (Lamprecht), care disprețuiește și urăște credința jurată, pacea, milostenia, tot ce este frumos, tot ce este bun, care proclamă instalarea mișcărilor Kultur, Realpolitik și Real-Wissenschaft... este o Germanie pe care nu o cunoaște. Înțelege și că această nouă Germanie al cărui ideal nu mai e decât un ideal de orgoliu și de violență este un pericol pentru viitorul lumii. Înțelege, în sfârșit, după cum spune Lloyd George, că *„dacă Germania iese triumfătoare din acest război, ea va fi cea care, în realitate, va dicta legile politicii internaționale. Spiritul său va avea ascendentul; doctrinele sale vor prevala. Printr-un simplu joc de voință, ar face ca spiritele să se plieze după fantezia ei. Germanismul, sub forma lui cea mai recentă și cea mai aspră, ar inspira atunci gândirea și filosofia lumii...; căci dacă Germania triumfă, spiritele rele vor ieși învingătoare din acest război și vom fi atunci vasalii, nu ai celei mai bune Germanii, ai Germaniei cântecelor frumoase și a gândirii nobile și inspiratoare, ai Germaniei care consacră știința în serviciul omului, ai Germaniei cu filosofie virilă care a ajutat Europa să rupă lanțurile superstiției, nu, nu ai acelei Germanii, ci ai unei Germanii care și-a luat drept organ vocea aspră a canoanelor Krupp, ai unei Germanii care a înbămat știința la jugul distrugerii și al morții; ai unei Germanii care practică filosofia cu forță, cu violență și cu brutalitate, ai unei Germanii care, atât pe teritoriul său, cât și în alte țări, ar vrea să stingă cu fluvii de sânge cea mai mică scântee de libertate”*.

În plus, nu este Germania cea care, prin vocea oamenilor politici, a istoricilor și a filosofilor săi, a proclamat sfârșitul statelor mici?

Nu este un german, profesorul Lasson, cel care a strigat că „...*un stat mic nu are dreptul la existență decât în proporție cu forța sa de rezistență (...)* și că ...*între state, nu există decât un singur tip de drepturi: dreptul celui mai puternic*”?¹²⁶

Nu este un alt german, Daniel Freymann, cel care, într-o carte faimoasă, *Dacă aș fi Kaiser*, scrisese că: „...*statele mici și-au pierdut, chiar prin micimea lor, dreptul la existență, că un stat nu ar ști să-și pună în valoare dreptul la independență decât dacă o poate apăra cu spada în mână...*”?

Nu este tot un german, și unul chiar ilustru, Treitschke, cel care a declarat că statele mici erau „*fenomene contra naturii, anomalii ridicole*”? Și că „*statul înseamnă putere, iar neputința vine în contradicție cu ea însăși în momentul în care vrea să se manifeste ca putere*”?

Care era, din acel moment, singura atitudine care i se impunea României, ca membră conștientă a colectivității universale și mai ales ca stat mic?

Victoria Germaniei nu ar fi asigurat triumful ideii germane, a principiilor pe care tocmai le-am examinat? Victoria Germaniei nu însemna eșecul principiului naționalităților și dispariția statelor mici?¹²⁷

Rolul jucat în anul 1913 de „*fidelii săi aliați*” - în momentul dificultăților cu Bulgaria - edificase România încă o dată asupra adevăratelor sentimente nutrite față de ea și la Berlin, și la Viena. Acest război se termină prin a convinge pe deplin poporul român asupra intențiilor germane în Orient, care urmau să vizeze cucerirea Balcanilor, a Turciei și a Indiilor.

Alegerea pe care România trebuia să o facă în acel moment nu mai era dificilă.

¹²⁶ Adolf Lasson, *op. cit.*, p.14.

¹²⁷ În decembrie 1914, dl Tache Ionescu, unul dintre cei mai înflăcărați partizani ai intervenției României alături de Aliați, făcea această remarcabilă declarație: „*Acest război reprezintă lupta între două idealuri: pe de o parte, idealul german care se poate rezuma la cultul forței netulburate de considerații sentimentale sau de justiție; asta înseamnă condamnarea națiunilor mici și, pur și simplu, negarea dreptului naționalităților și, într-un limbaj mai comun, vasalitatea politică și economică a statelor mici; pe de altă parte, circumstanțe neașteptate au făcut ca cele două republici din Occident - de vreme ce, în cel mai înalt sens al cuvântului, și Anglia este o republică - și autocrația din Orient să lupte împreună pentru libertatea europeană în care națiunile mici vor găsi garanția propriei lor libertăți și posibilitatea extinderii după principiul naționalităților (...)* Nu am nimic personal împotriva Germaniei la care admir patriotismul, forța, munca și solidaritatea națională, dar nu pot să mă gândesc la cucerirea Belgiei și la ultimatumul adresat sârbilor fără să simt o revoltă aproape fizică în toată ființa mea! Nu concep ca cetățeanul dintr-un stat mic să nu simtă că autorii acestor două acțiuni sunt inamici ireductibili, ireconciliabili.” (Apud. Mavrodin, *op. cit.*)

Adversarii acestei țări au început totuși, cu înverșunare, să demonstreze „*imoralitatea*” politicii românești care n-ar fi fost făcute decât din oportunism. Românii, urmându-i pe unguri și pe germani, ezitaseră mult timp înainte de a intra în luptă pentru că avuseseră și ei intenția de a se așeza alături de Puterile Centrale în momentul în care respectivele puteri și-ar fi prins victoria la pliul drapelului lor.

Ne va fi ușor să demonstrăm vanitatea acestor afirmații invocând documente ce provin chiar de la adversari.

În acest sens, vom începe prin a cita telegrama din 18 iulie 1914 pe care a trimis-o Ministrul Austriei la București, contele Ottokar Czernin, către contele Berchtold:

*„Regele îmi spune că în cazul în care Rusia ar fi împotriva noastră, noi nu am mai putea conta, din păcate, pe sprijinul militar al României. Regele, făcând această declarație, era atât de emoționat, niciodată nu-l mai văzusem așa, m-a asigurat că dacă ar putea să-și asculte inima, oamenii lui ar lupta cu siguranță alături de Tripla Alianță, doar că nu putea.”*¹²⁸

Vom cita și un al doilea document, la fel de edificator; este vorba despre un pasaj din marele discurs rostit la data de 9 noiembrie 1916 de către cancelarul Imperiului German în fața comisiei de la Reichstag în care afirmă că, încă din data de 29 iulie 1914 telegrafiaseră la Viena, să anunțe că avea „*certitudinea*” că, în cazul unei conflagrații, „*România nu ar merge alături de Germania și Austria*”.

Dacă România nu a intervenit chiar din primele zile ale Marelui Război, nu a făcut-o pentru că, din păcate, cum vom vedea mai târziu, îi lipsea materialul tehnic necesar războiului modern, iar cei care trebuiau să devină mai târziu aliații ei nu erau pregătiți să i-l furnizeze.

Ceea ce este sigur totuși, și o vom repeta la nesfârșit, e faptul că România făcuse alegerea de mult timp, urmărind nu doar propriile interese, ci și această voință ancestrală pe care dr Gustave Le Bon o numește „*sufletul neamului*” și care o conducea cu toată energia alături de surorile sale latine.

Nu putem încheia acest capitol fără să ne oprim în fața unuia dintre cele mai frumoase gesturi pe care le-a cunoscut istoria: cel al Majestății Sale Regele Ferdinand I de România.

¹²⁸ *Cartea Roșie austro-ungară. Acte diplomatice, istorice ce au premers războiul 1914*, Ediție populară, Editura Librăriei Curții I. și R și a Universității proprietatea Manz, Viena, 1916, doc.3, p. 3.

German prin naștere, tradiție și educație, nu a ezitat între inimă și datorie: „Când am urcat pe tron - declara el acum câteva luni - gândul rolului pe care trebuia să-l joace România în marele conflict îmi ocupa fiecare clipă a vieții. Aceasta era marea datorie de la care nu puteam și nici nu trebuia să mă sustrag. Ce frământări! Ce zăbucium interior! Chiar de la început îmi impusesem această regulă de conștiință: să fac abstracție de mine însumi, să nu țin cont nici de originile mele, nici de familia mea, nici de sentimentele personale, să nu văd decât România, să nu mă gândesc decât la ea, doar pentru ea. Nu domnești peste un popor pentru tine, ci pentru acel popor! Aceasta este, mi se pare, onestitatea unui rege. M-am străduit să-i rămân fidel. Atunci când, cu timpul, în urma meditațiilor, a cugetărilor, am dobândit convingerea că locul României este alături de popoarele Antantei, pentru că este de neam și de vocație latină, că interesul ei, nu interesul provizoriu, ci interesul permanent, istoric, trebuie să o așeze alături de Franța, Rusia, Anglia și Italia; și că, dacă neglijăm această misiune, ar deveni ceea ce fusese atât de mult timp, vasala altei puteri, iar asta ar distruge tot ceea ce dă glorie și noblete unei țări: unitatea națională, libertatea de acțiune, independența..., atunci am simțit un mare reconfort pentru că vedeam cu certitudine drumul pe care trebuia să-l urmeze. Dar, în același timp, simțeam o mare tristețe, pentru că înțelegeam că acest drum mă va îndepărta pentru totdeauna de familia mea, de prietenii mei de altădată, de amintirile din copilărie... iertați-mi aceste cuvinte mari, nu-mi place să le folosesc de obicei, dar nu pot să trec peste ele astăzi — am avut în mine lupta conștiinței și a inimii.

*Conștiința a câștigat, am vrut să se întâmple așa. Inima mi-a rămas puțin tristă... Nu trebuie să-i reproșăm*¹²⁹.

Cu siguranță, nu mai are amintiri, nu mai are rude, nu mai are familie în Germania, acest rege care a sacrificat totul pentru binele poporului său a câștigat un loc atât de important în istorie, în inima poporului său, în inimile oamenilor curajoși din lumea întreagă, încât cei mai iluștri dintre înaintașii lui ar fi geloși.

Numele mai multor suverani din epoca noastră va fi sortit disprețului, dar numele Său va fi rostit de generațiile următoare cu admirație și recunoștință.

Constatăm cu mare plăcere că spiritele cele mai elevate din Franța, Anglia și Italia, recunoscând întreaga frumusețe etică a gestului românesc, s-au întrecut în a aduce omagii acestui popor, regelui și guvernului său.

¹²⁹ *Le Figaro*, 20 aprilie 1917.

Astfel, dl Henry Béranger scria în *Paris Midi* din 10 februarie 1917 următoarele rânduri:

„Românii nu aveau nevoie să intre în război pentru a obține avantaje. Neutralitatea, nu doar că le-ar fi garantat o viață liniștită și în afara oricărui pericol, le-ar fi adus chiar profit în momentul păcii. Bogată în hrană și materii prime, liberă cu ea însăși, România a preferat totuși onoarea securității și datoria înaintea câștigului. A înțeles că descendența romană și ascensiunea civilizatoare o obligau să ia parte la teribila luptă pentru dreptul pe care-l conduceau acum împreună, Franța, Anglia, Belgia, Rusia și Italia. Fără a da înapoi în fața amenințărilor unui adversar feroce, România și-a asociat cu mândrie drapelele și legiunile proprii la drapelele și legiunile noastre.”

Dl René Pinon scria la rândul său în *L'Opinion* din 17 februarie 1917:

„Înainte de criza cea mare, România era liniștită și harnică; instituțiile funcționau în pace, își organiza viața economică, își crea propria bogăție. Prospera. Legile permiteau ca din ce în ce mai mulți țărani să devină proprietari; pe la Constanța, vapoarele exportau grâu și petrol. A urmat războiul cel mare provocat de setea germană de dominare: România ar fi putut să stea la distanță, să se izoleze în ceea ce președintele Roosevelt numea « confort mârșav », dar a înțeles că afinitățile și onoarea nu i-ar permite să rămână spectator într-un conflict în care este în joc, dincolo de interesele materiale ale națiunilor, patrimoniul moral al umanității.”

Dl Stéphane Pichon, fost ministru de externe, scria în *Le Petit Journal* din 17 februarie 1917:

„Alături de belgieni și de sârbi, românii sunt în fruntea popoarelor cărora le datorăm cele mai înalte mărturii ale devotamentului nostru. Nu au avut ezitări în fața celor mai grele suferințe și a celor mai dure încercări în a-și pune soarta alături de a noastră și a lupta alături de noi.”

Aceste cuvinte ne consolează în mod deosebit în aceste momente de grele sacrificii și suferințe pe care nici măcar nu avem puterea să le numim.

III.
PARTICIPAREA ROMÂNIEI LA RĂZBOIUL
EUROPEAN

III. Participarea României la războiul european

Intrarea în luptă a României a fost unul dintre evenimentele cele mai importante ale anului 1916. Acest gest a adus bucurie în rândurile aliaților și dezamăgire completă printre adversari. La Paris, Roma, Londra, Moscova au fost petreceri, sărbători publice nesfârșite; la Berlin, Viena, Pesta mai ales, dar și la Sofia a fost aproape teroare.

Este suficient să citim telegramele din epocă ca să ne facem o idee. Citez, ca dovadă documentară, una dintre ele:

„Copenhaga, 30 august[ust]. Politiken publică detalii foarte interesante despre impresia produsă la Berlin prin declarația de război a României. Declarația scrisă a fost adusă la 1h30 dimineața, atunci când toate zărele erau deja sub presă, de aceea au fost nevoite să se mulțumească să scoată în grabă ediții suplimentare pe foi volante anunțând pur și simplu faptul împlinit, fără comentarii.

Vestea s-a răspândit rapid în timpul nopții în oraș și la periferiile cele mai îndepărtate. În comparație cu declarația de război a Italiei, cea a României a fost o adevărată lovitură pentru populația din Berlin căci, deși posibilitatea unei asemenea eventualități era vag prevăzută de ceva timp, ideea faptului împlinit scrisă în mod implacabil la toate colțurile de stradă cu litere enorme, părea că-i țintuiește pe oameni în fața afișelor, cu un sentiment de stupeoare. Peste tot, pe străzi, în tramvaie, în omnibuze, pe toate fețele se citea o consternare de nedescris. Confuzia era mare printre oamenii care ieșeau de la teatru, iar obișnuința cafenelelor vorbeau în continuu despre noua stare a lucrurilor creată de eveniment. Principalele personalități politice nici măcar nu încercau să ascundă deosebita gravitate a situației.”

În data de 3 septembrie, polemistul Maximilian Harden scria în *Zukunft* următoarele:

„Nu servește la nimic să disimulăm gravitatea situației pentru germani, austrieci, unguri, bulgari și turci. Existența noastră este în joc, iar această piesă se va încheia cu o tragedie. Dacă inamicul își impune voința, Bulgaria va fi zdrobită, Grecia luată de val, Turcia încercuită, Ungaria dezmembrată, iar Germania hărțuită ca o vită îndărătnică.”

La Budapesta, mai ales, nu erau decât plânsete și lamentații.

Bucuria Aliatilor, dar și alerta Puterilor Centrale, erau pe deplin justificate.

România putea, într-adevăr, să scoată la luptă, în prima linie, mai mult de 500.000 de oameni, și între 200 și 250.000 în linia a doua; în plus, în mod logic, intrarea ei în acțiune însemna declanșarea ofensivei generale pe toate fronturile, imposibilitatea pentru germani de a-i sprijini pe unguri, distrugerea bulgarilor cu armatele generalului Sarrail alături de cele ale generalului Iwanoff care trebuiau să traverseze extrem de repede (!) Dobrogea...; sfârșitul, într-un cuvânt.

Aceasta era impresia și printre cei neutri. Dl Serge Basset ne vorbește în *Le Petit Parisien* din 11 februarie 1917 despre emoția provocată în Elveția de intrarea în război a României: „*Emoția, în diverse medii, a fost atât de mare încât unul din capii tinerilor universitari de acolo mi-a declarat textual: « Este un eveniment care își va pune amprenta pe istoria emancipării popoarelor. Războiul se va încheia în mai puțin de trei luni »*”.

Din păcate, această declarație fusese prea precipitată.

România, chiar de la începutul războiului, la fel ca Franța, Italia și Anglia, fiind surprinsă de evenimente, nu deținea nici tunuri mari, nici muniție suficientă, nici acest material enorm, divers și complicat, cerut de tehnica de război modernă. Germania știa asta. Știa de asemenea, am arătat mai sus, că România era față de ea un inamic, că se pregătea de luptă și că trebuia să atace Germania și pe aliații ei, imediat ce primește avioanele, tunurile și munițiile comandate în Franța, Anglia, Japonia și America. De aceea, din acel moment această intervenție militară avea să se producă cu șanse minime de reușită pentru Aliați și cu maxim de avantaje pentru Germania.

Spre sfârșitul primăverii trecute, ungurii și bulgarii s-au arătat dezgustați și au arătat veleități de independență periculoase pentru interesele Germaniei.

Era urgent să se liniștească „*transporturile*” de unguri și de bulgari. Era important ca acești „*aliați fideli*”, deveniți exigenți, să fie plasați în fața unui nou pericol, pentru a-i „*salva*” încă o dată și a obține astfel, grație ajutorului adus cauzei lor, o supunere definitivă și necondiționată. „*Pericolul românesc*” era iminent.

Dintr-o lovitură, guvernul german înțelegea să facă două lucruri: să îndepărteze pericolul românesc, grăbindu-se să intervină înaintea terminării

pregătirilor, să potolească „megalomania maghiară” (*des madjarischen Grössenwahns*) și să și-i asigure, oh, ce nesigur, pe bulgari¹³⁰.

Germania își păstrase prieteni, din păcate, la curtea de la Petrograd. S-a folosit de aceste prietenii pentru a declanșa înainte de vreme intervenția românească. Aliații, neputând să bănuiască că dl Stürmer și colaboratorii săi pot juca un rol atât de infam, s-au asociat acestui demers făcut de Rusia guvernului de la București în termeni amenințători.

Putem afirma că cea mai mare parte a diplomaților și atașajilor militari ai Aliaților la București, la curent cu situația reală a armatei române, nu aprobau deloc decizia subită luată de guvernul rus.

Se povestește că unul dintre atașajii militari prieteni a plâns soarta României în momentul în care executa un anumit mandat pe care i-l dăduse guvernul.

Putem deci afirma că momentul României a fost ales de Guvernul de la Berlin și nu de cel de la București.

Nu este inutil să reproducem aici declarația făcută reprezentanților presei în aprilie 1917 de generalul Iliescu, fost șef de stat major din armata română:

„Chiar de la începutul Marelui Război, spune el, România era sigură că ar avea nevoie să intre în luptă alături de Aliați. Deja, în luna august 1914, am început să ne pregătim și să ne reorganizăm armata. Era o sarcină lungă și dificilă. De la 180.000 de oameni, trebuia să ajungem la 820.000, dintre care 560.000 de ostași. Ofițerii cereau să fie triplăți. Nu aveam nici muniții, nici mitraliere. Așadar, să nu vă surprindă această afirmație: în iulie 1916, având în vedere imensele dificultăți de transport și de comunicații cu aliații noștri occidentali, România, care totuși se pregătise în permanență, « nu era pregătită ». Totuși, în același timp, din Rusia ne-a sosit un fel de somație: « Acum sau niciodată » spunea acest document pe care vi-l pun la dispoziție. Guvernul rus ne-a dat un plan de campanie foarte elaborat; nu se ținea cont acolo de rolul probabil al Bulgariei. La obiecția noastră, dl Boris Stürmer, atunci Președinte al Consiliului, a răspuns că Bulgaria nu ar dori niciodată să lupte împotriva Rusiei. Am cerut atunci 200.000 de oameni din trupele rusești pentru frontul din Dobrogea. Ni s-a răspuns că 20.000 de oameni sunt mai mult decât suficienți pentru o demonstrație cu caracter pur politic. De două ori, Statul Major Român a cerut guvernului rus să înceapă printr-o operațiune împotriva Bulgariei, care ar fi însemnat ocuparea unei fâșii de

¹³⁰ Am expus această teză într-un lung articol apărut în *La Gazette de Lausanne* din 6 aprilie 1917. Suntem încântați că vorbele noastre sunt confirmate și de un scriitor care se ascunde sub pseudonimul *Capitaine Ordon*, într-o excelentă lucrare intitulată *Germania și Rusia*, publicată recent la Geneva, de editura Atar (p. 17). Opinia noastră pare a fi și cea a profesorului G. Beck din Berna (*La Responsabilité de la Hongrie*, Payot, Paris, 1917, p. 240).

teren de pe malul drept al Dunării. Ocuparea orașului Ruse ar fi contribuit la securitatea capitalei noastre. Statul major francez împărțea pe deplin părerea noastră, dar din Rusia ne-a venit un veto absolut”.

Generalul Iliescu a povestit în detaliu, făcând toate precizările posibile, istoria campaniei din Transilvania. Prima armată trebuia să fie punctul de sprijin de pe Jiu, în regiunea Orșova. A doua, trecând spre centru, trebuia să invadeze Transilvania, în timp ce a treia trebuia să avanseze pentru a se întâlni cu trupele rusești din Vatra Dornei.

„Din păcate, spune generalul Iliescu ziaristilor, trupele rusești din Vatra Dornei nu s-au mișcat nici un metru. Și astăzi se găsesc tot în locul în care erau în momentul în care am intrat în război. Această inerție compromitea planul ordonat chiar de ruși căci, pentru a reuși, trebuia să mergem repede și să ajungem cât mai repede posibil la imensul front transilvănean de 800 de kilometri, ocupând ipotenuza triumghiului mergând dinspre Vatra Dornei spre Orșova (...) Înfrângerea României era prevăzută și organizată de dl Stürmer care dorea să încheie războiul prin acest fapt răsunător. Astfel, chiar din luna septembrie, armatele rusești organizau frontul de la Siret, pe deplin conștienți de modul în care avansau lucrurile. Iată care era, după părerea mea, planul dlui Stürmer când ne-a forțat mâna, când a organizat campania noastră: să-i lase să invadeze România până la Siret, să valorizeze puterea militară a țărilor centrale, să încheie separat pacea în urma unei înfrângeri care nu ar fi o înfrângere « rusească » și care, în consecință, nu ar zdruncina cu nimic nici puterea lui, nici pe cea a țarului. Închei. Am fost bătuți, fiind mai puțin înarmați decât inamicul, pentru că comandamentul său era net superior față de al nostru, dar cauza inițială a înfrângerii noastre a fost planul neloial al guvernului germanofil de la Petrograd care a jucat soarta României pentru a facilita o trădare premeditată. Acesta este un factor « imprevizibil » pe care niciun diplomat român, francez sau englez nu a știut să-l prevadă, dar a fost totuși pierderea noastră”.

Și, la o întrebare care i-a fost pusă, generalul Iliescu se grăbește să precizeze: „Să nu credeți nicio clipă că a existat vreo insuficiență din partea șefilor sau trupelor rusești ; cele care până la urmă ne-au fost trimise erau excelente. Ofițerii de stat major ruși sunt oameni deosebiți. Noi îi admirăm, dar mai ales tovarășii noștri francezi veniți în România pentru a ne ajuta, îi admiră foarte mult. În ciuda ghinionului nostru, a existat întotdeauna o înțelegere perfectă între noi și ruși. Acest lucru este pentru noi o garanție a victoriei?”^[131]

[131] În varianta originală a lucrării, cele două citate ale generalului Iliescu figurau într-o notă de subsol; în prezenta ediție românească ele au fost mutate în text (nota ed.).

Spunem cu voce tare că dacă intervenția românească nu a fost ceea ce trebuia să fie, acest lucru se datorează în primul rând mașinațiilor guvernului rus.

S-a demonstrat apoi că aceste manevre nu s-au limitat doar la graba neobișnuită a intervenției românești, întreaga campanie românească a fost literalmente „sabotată” de Guvernul de la Petrograd.

Guvernul român a fost asigurat că bulgarii nu vor ataca România. Bulgarii au atacat România.

Guvernul român a fost asigurat de sprijinul eficient al armatei ruse - se știe astăzi cu precizie că guvernul a contraatacat orice inițiativă luată în acest sens chiar de către Țar.

În sfârșit, Guvernul român a fost asigurat că va primi tot materialul de război necesar în momentul intrării în acțiune (...). În luna decembrie 1916, acesta putrezea încă în găurile din Chișinău, Razdelnaia și Kiev, transportul lor fiind interzis de autoritățile de la Petrograd.

Dl Stephen Pichon^[132], fost ministru de externe francez, făcea următoarea declarație: „*Nu este momentul să insistăm asupra condițiilor dezastruoase în care a avut loc intervenția României, compromisă chiar din primul moment din cauza unor greșeli imputabile altora decât guvernului de la București și oferită, prin trădarea lui Stürmer, armatelor austro-germane...*”. Aceste rânduri, scrise de un personaj precum dl Pichon și publicate la momentul întâlnirii de la „Conferința balcanică” care a avut loc la Paris, capătă o semnificație istorică și politică importantă^[133]. Scriitorul englez binecunoscut, dl Arthur Evans, scria de asemenea : „...*se știe acum că sursele externe pe care conta guvernul român nu au venit din cauza intrigilor care au avut loc la Petrograd*”^[134].

În sfârșit, la data de 28 iulie 1917, în momentul emoționantei ceremonii care a avut loc la Paris, la Sorbona, cu ocazia înmânării drapelului lui Ștefan cel Mare armatei române, Generalul Malterre a rostit public, în prezența dlui Președinte al Republicii Franceze, a membrilor Guvernului francez și a reprezentanților tuturor puterilor aliate, următoarea declarație: „*Astăzi știm ce s-a întâmplat. Și ne este permis, chiar în această încălț, fără să aducem niciun prejudiciu omagiului pe care îl datorăm Republicii Rusia și magnificei renașteri a armatei sale, să*

[132] În varianta originală a lucrării, următoarele trei paragrafe și citatele apăreau într-o notă de subsol; în prezenta ediție românească ele au fost mutate în text (nota ed.)

[133] *Le Petit Journal* din 26 iunie 1917.

[134] *Manchester Guardian* din 17 iunie 1917.

spunem că România nu putea să prevadă în 1916 înspăimântătoarele intrigi care se puneau la cale la Petrograd. Aliații știau mai multe despre asta?”

Această trădare, pe care autorul acestei lucrări a denunțat-o primul în fața lumii grație ospitalității presei elvețiene, astăzi, nu mai are deci nicio umbră de îndoială.

Acest sabotaj s-a afirmat până la sfârșitul fostului regim rusesc sub un aspect încă și mai grav: s-a aflat mai târziu, cu certitudine, că orice decizie militară de oarecare importanță transmisă la Petrograd, era imediat comunicată la Berlin.

De asemenea, știind exact ce se petrecea pe frontul românesc, care erau trupele românești, mișcărilor lor, armamentul etc., succesul trupelor germane a fost facilitat în mod considerabil.

Sarcina le-a fost și mai mult ușurată printr-o superioritate zdrobitoare de efective și de material de război. La data de 27 octombrie 1916, mareșalul Mackensen afirma pe bună dreptate pentru corespondenții ziarelor berlineze: „*Succesele noastre repetate, spunea el, se datorează în primul rând concentrării unei puternice artilerii grele...*”

Generalul Fouville, în *La France militaire*, afirmă același lucru:

„Armata novice a României a fost surprinsă, așa cum s-a întâmplat și cu aliații săi, de puterea tunurilor germane. Ori din lipsă de timp, ori din lipsă de mijloace pentru a-și procura armament din țară sau din străinătate, nu avea, când a intrat în luptă, decât un număr insuficient de arme de foc de mare calibru. Succesul lui Falkenhayn¹³⁵¹ în Transilvania și cel al lui Mackensen în Dobrogea sunt succese de artilerie. Expectativa pe care acesta din urmă a păstrat-o timp de o lună într-o poziție fortificată la 20 de kilometri spre sud de linia Constanța-Cernavodă nu avea alt scop decât de a-i permite să aducă la fața locului numărul de arme pe care le considera necesare; în momentul în care le-a avut, a lovit trupele care-l țineau la respect...

În ziua în care frații noștri latini vor avea cu ce să oprească obuzierele și aruncătoarele de mine făcute la uzinele Krupp și Skoda, echilibrul va fi mai mult decât restabilit. Doar trimițându-le mijloace, asistența marilor lor aliați poate fi cu adevărat eficientă. Problema care trebuie rezolvată este doar materială.

În Anglia, Rusia, Italia, Franța, cele mai autorizate voci se întrec în a afirma că românii vor fi ajutați la timp. Marea greșeală comisă anul trecut în ceea ce privește Serbia a

avut efecte prea grave și este prea prezentă în toate inimile ca să nu se încerce imposibilul pentru a evita o repetare.

Așadar, intențiile aliaților nu sunt îndoielnice.

Dar la ce se referă ele? Să fie întărită România în soldați, e bine. Să o întărim în artilerie, este și mai bine. Tunuri grele, tunuri grele și iar tunuri grele!”

Generalul italian d’Ail Ollio declara de asemenea:

„Războiul modern presupune un material enorm. Tunuri tunuri de calibru mediu, dar mai ales de calibru mare, iată ce cer toți cei care au dobândit experiența războiului astăzi, iată ce trebuie să le dăm fără încetare”.

Correspondentul *Times* la București scria la rândul său într-una din corespondențele sale din luna octombrie:

„România are nevoie, nu doar de întăriri în oameni, ci și de material modern, artilerie grea, aeroplane, automobile blindate care vor trebui să i se furnizeze pentru a-i permite să continue lupta în condiții egale”.

Dar nu este cumva aici o lipsă de previziune, una din aceste „greșeli” care angajează responsabilitatea guvernului român? N-am spune asta. Nu mai este nici un mister astăzi, pentru nimeni, faptul că actualul război a bulversat toate principiile care gestionaseră armamentul națiunilor din toată Europa, cu excepția Germaniei.

Până mai ieri, generalul Percin făcea referire la declarațiile făcute în fața Comisiei de armată:

„...dacă germanilor le-ar plăcea să crească numărul de tunuri din corpurile lor de armată, ar trebui să ne bucurăm, nu să îi imităm; ar fi o nebunie să blocăm coloanele și câmpurile de bătaie cu o așa mare cantitate de artilerie încât să nu mai rămână loc pentru infanterie.¹³⁶ Am văzut mai sus ce caz trebuie să facem de aceste tunuri lungi care pot trage până la 7 sau 8 kilometri și de care va fi suficient să ne apropiem noaptea, așa cum am făcut la Viatressa, sau să ne apropiem ziua pe drumuri camuflați, pentru a le ieși în față, luându-ne astfel revanșa.¹³⁷ Artileriei grele nu-i rămâne decât aptitudinea de a executa tir curbat, calitate pe care i-o atribuie regulamentele din 1910.¹³⁸ Ce mobil a împins popoarele balcanice să-și încarce echipajele de campanie cu o asemenea artilerie? Aceste popoare au vrut să facă la

¹³⁵ Erich von Falkenhayn, general al armatei germane, a condus contraofensiva Armatei a 9-a germană în bătăliile de la Sibiu și București în anul 1916.

¹³⁶ Alexandre Percin, *Lupta*, editura Félix Alcan, 1914, p. 252.

¹³⁷ Ibidem, p. 255.

¹³⁸ Ibidem, p. 257.

fel ca germanii, fără să se întrebe dacă acest lucru ar fi util sau nu. Să facem ca popoarele balcanice? Nu imitarea germanilor trebuie să fie regula guvernanților noștri”¹³⁹.

La începutul războiului european, cum am spus și mai sus, România, ca marea majoritate a țărilor din Europa, nu avea decât o artilerie ușoară, o artilerie de campanie. Tunurile grele, fiind pregătite doar pentru situații episodice, nu figurau în armata sa decât în proporție foarte mică. Din toamna anului 1914, totuși, guvernul român, dându-și seama de importanța complet neașteptată a tunurilor de mare calibru, s-a adresat industriilor franceze, engleze, americane și japoneze, pentru a suplimenta cu ceea ce lipsește. Arsenalurile acestor țări, din păcate, timp de mai mult de trei ani, au fost în imposibilitatea aproape absolută de a trimite ceva României; Franța, Anglia și Italia neavând nici ele acest material de război în cantitate suficientă, iar America și Japonia încheind contracte puternice cu Anglia și Franța pentru a le furniza lor în prealabil. Doar cu câteva săptămâni înainte de intrarea României în război, s-a putut trimite României o cantitate destul de importantă de material de război. O mare parte din acest material nu a ajuns totuși niciodată în România, câteva dintre navele navlosite pentru a transporta aceste mărfuri fiind torpilate de inamic, în timp ce un număr considerabil de trenuri încărcate cu aeroplane, tunuri, muniții erau oprite pe drum de către dl Stürmer și colaboratorii săi. Ar fi deci nedrept să găsim în asta o vină a guvernului român.

Puterile Centrale aveau, în consecință, de partea lor, secretul operațiunilor românești, o superioritate zdrobitoare în tunuri, muniții și aeroplane, avantajul unei rețele de căi ferate admirabile, precum și o unitate perfectă de comandament. În plus, trupele lor erau comandate de cei mai buni șefi germani, de Hindenburg, de Falkenhayn, de Mackensen, pentru a nu-i numi decât pe cei mai iluștri.

Imediat ce a fost declarat războiul, Kaiser-ul l-a concediat pe fostul Șef de Stat Major și l-a înlocuit cu Hindenburg.

Față de strategia ezitantă a predecesorului său, Hindenburg, odată numit Șef de Stat Major german, și-a aplicat strategia obișnuită; a adoptat defensiva pe fronturile mai puțin amenințate și a întreprins o ofensivă dintre cele mai violente acolo unde pericolul i se părea iminent.

¹³⁹ Ibidem, p. 258.

Această formulă era atât de elementară, aş spune atât de clasică, încât [locotenent] colonelul Repington^[140] prevedea această manevră chiar de la începutul războiului românesc cu o precizie uimitoare:

„Va decide, scrie el, să mențină o simplă defensivă pe întreg frontul occidental și pe frontul rusesc în nord și să-și concentreze întreaga capacitate ofensivă pe frontul sud-oriental, adică împotriva României.

Pentru o nouă ofensivă de acest tip, comandantul suprem german mai dispune și astăzi de forțele necesare: renunțând definitiv la Verdun, ar putea să sustragă de pe frontul de vest 20 de divizii din cele 122 care, la 1 iulie, erau concentrate între Marea Nordului și frontiera elvețiană; ar putea să elimine patru divizii dintre forțele concentrate la Vilnius și alte 4 de pe frontul italian, astfel încât să grupeze în jur de 30 de divizii.

Mergând pe linia celei mai mici rezistențe, germanii vor încerca să dea o lovitură decisivă României pentru a o invada și a o zdrobi, la fel cum au făcut și cu Serbia.”

Acest pronostic s-a realizat, din păcate, pe deplin.

Hindenburg a profitat de greșeala, mai mult sau mai puțin conștientă, comisă de Rusia, de a crede încă o dată în promisiunile înșelătoare ale guvernului bulgar și a dat o primă lovitură în Dobrogea. Sarcina i-a fost ușoară, armata sa de mai mult de 100.000 de soldați, înarmată cu un material de război formidabil, nu a întâlnit decât aproape 30.000 de oameni care formau trupele de acoperire. Imediat după acest succes, luând de pe toate celelalte fronturi forțe pe care ne-ar fi greu să le precizăm în acest moment, dar care, după unele informații, formau 12 corpuri de armată înarmate cu o artilerie enormă, s-a îndreptat, cu o violență nemaîntâlnită, împotriva noului adversar pentru a-l pune la pământ.

Nu a fost un lucru ușor, căci și-a găsit nașul. În ciuda superiorității zdrobitoare atât în oameni cât și în material de război, nu a putut să câștige teren decât extrem de lent, plătind scump, foarte scump, cel mai mic succes. Doar lovind de mai multe ori în același punct, de fiecare dată folosind alte materiale, a ajuns, cu prețul unor sacrificii enorme, să învingă rezistența care i s-a opus.¹⁴¹ Nu o singură dată, a fost obligat să-și schimbe planul, să tatoneze, să dea înapoi, să o ia de la capăt; nu o singură dată, a fost obligat să-și recunoască înfrângerea

[140] Charles à Court Repington (1858-1925), ofițer și correspondent de război britanic în Primul Război Mondial.

[141] Generalul De Lacroix, *L'Effort de la Roumanie*, editura Félix Alcan, Paris, 1917, p. 19.

(la Jiu, la Oituz, la Predeal, de exemplu). Defileurile din Carpați și din câmpia Valahiei sunt stropite cu sângele regimentelor sale!

Trebuie să fi asistat, nu doar ca spectator, la luptele care s-au derulat fără încetare timp de patru luni pe Dunăre, în Carpați, în Dobrogea, pentru a înțelege eroismul soldatului român! Trebuie să fi văzut vitejia cu care rezista la șocurile neîncetate ale inamicului, flexibilitatea manevrelor sale, remarcabila sa agilitate și, în special, sobrietatea incomparabilă, pentru a-i aprecia minunatele calități.

Di Stanley Waschburn, care a asistat la aceste lupte, nu mai încetează cu elogiile. În „Times” din 7 noiembrie 1916, printre altele, exaltă virtuțile soldatului român, anduranța lui pe care o numește „îndârjirea în rezistență” și excelența sa morală, chiar și în momentele cele mai tragice.

Di Lacour-Gayet, membru al Institutului, a făcut în un tablou emoționant despre curajul românilor :

„Începând din 27 august 1916, scria el, armata română a susținut 10 luni de lupte eroice. Ea cuprindea 450.000 de combatanți, soldați excelenți, incomparabili la baionetă, foarte rezistenți, ținând cont de faptul că toți erau țărani simpli. Aveau de apărat un front de 1.350 de kilometri care, cu excepția părții de la frontiera rusească, era amenințat din toate părțile. Știm ce înseamnă un front de 1.350 de kilometri? Este lungimea frontului occidental al Rusiei; dar rușii dispun acolo de un milion și jumătate de combatanți. Frontul nostru anglo-francez, de la Marea Nordului până la Vosgi, nu măsoară decât 800 de kilometri, iar pe întinderea asta relativ mică, de câte ori încep 450.000 de soldați?..

Această armată română, prea slabă pentru un front atât de întins, a fost minunată. Neschimbată timp de aproape patru luni, a ținut piept unor forțe cel puțin triple, alimentate în permanență și dispunând de un material formidabil de artilerie grea. Aceasta nu a cedat terenul decât disputând-l pas cu pas; a obligat inamicul să o cumpere cu pierderile cele mai crude. Falkenhayn hotărâse să facă o spărtură în linia de la pasul Vulcan. Dragalina a păstrat această poziție privilegiată. Germanii au angajat o primă divizie: este zdrobită. O a doua are, în mare parte, aceeași soartă. A treia reușește să treacă, dar nu s-a terminat; în spate, la piciorul defileului, un orașel numit Târgu Jiu improvizează o apărare eroică: acolo, s-au petrecut scene care vor rămâne mândria României¹⁴². Apărarea eroică era peste tot pe drumurile pe care mergea armata în retragere!”¹⁴³

¹⁴² O singură divizie românească a rezistat fără să fie schimbată timp de 80 de zile (!) la 3 divizii germane, dintre care una, a 11-a bavareză, a fost complet distrusă (n.a.)

¹⁴³ *Le Journal* din 9 martie 1917.

„România, scrie generalul De Lacroix, a fost la înălțimea mării sale Aliate. Nu din sacrificiu a consimțit ea vitejește să-și îndeplinească integral rolul care-i era dat. Și-a pus armatele, copiii, bunurile și viitorul în mâinile Rusiei. A ținut piept timp îndelungat, singură, cu propriile sale mijloace, unor adversari mai numeroși și mai bine înarmați; i-a uimit prin vigoarea și durata rezistenței sale...; s-a arătat demnă de trecutul său și de nobilele tradiții de bravură cavaleriească...; a meritat să-și vadă realizate aspirațiile naționale”¹⁴⁴.

În afară de valoarea sa morală incontestabilă, intervenția României alături de puterile Antantei a avut ca efecte pozitive pierderi considerabile aduse inamicului comun. Aproape 40.000 de prizonieri de război au rămas în mâinile românilor. Mai mult de 150.000 de soldați au fost scoși din luptă.

În plus, este sigur că forțele considerabile concentrate de Mackensen la sud de Dunăre și pe care se pare că Aliții le-au ignorat, fără intervenția română s-ar fi năpustit pe armatele generalului Sarrail, a cărui soartă poate fi ușor ghicită. „Când am văzut, scrie pașnic dl H. Béranger, în câteva săptămâni, că dubla și formidabila concentrație a armatei lui Falkenhayn și cea a lui Mackensen operează de la Carpați la Dunăre și bagă România într-un clește de oțel, am putut să ne dăm seama că aceste armate, pregătite de mult timp, aveau în realitate altă destinație decât Turtucaia, Constanța și București. Oricât de priceput ar fi fost generalul Sarrail și oricare era eroismul trupelor noastre, nu putem să nu tremurăm la gândul șocului pe care armata noastră din Orient ar fi trebuit să-l suporte sub ochii lui Constantin din Atena în condițiile în care campania românească nu s-ar fi declanșat în acel moment precis din toamna trecută”¹⁴⁵.

În același timp, nu există nicio îndoială că acțiunea românească a contribuit pe deplin la ușurarea sarcinii Aliților pe celelalte fronturi. Germanii contaseră pe un succes prea ușor. „Expediția punitivă” ordonată de Kaiser trebuia făcută repede. Românii totuși s-au bătut atât de bine încât comandamentul Puterilor Centrale a fost obligat să ia de pe celelalte fronturi un număr de divizii cu mult superioare celor care fuseseră prevăzute. Corespondentul de război de la

¹⁴⁴ De Lacroix *op. cit.*, p. 20.

¹⁴⁵ Vom găsi la sfârșitul acestei lucrări, planșa nr. 3, unul din tablourile cele mai sugestive făcut în acest scop de *La Revue hebdomadaire* din 11 noiembrie 1916).

„L'Illustration” povestește, în numărul din 6 ianuarie 1917 al acestei excelente publicații, că a avut ocazia să constate *de visu* prezența pe frontul românesc a trupelor germane și austriece venite din Verdun, de la Riga, de la Somme și din Karst. *Times* din 26 octombrie 1916 nota același lucru. Autorul acestor însemnări a avut de asemenea ocazia să vorbească în ambulanțele românești cu răniți germani veniți de la Verdun și de la Gorizia.

Putem astfel afirma că victoriile englezești de la Somme și din Ancre, minunatele victorii franceze de la Verdun, ocuparea orașelor Gorizia și Monastir sunt datorate, pe de o parte, și intervenției românești.

Despre participarea indirectă a României la ocuparea Bagdadului, *Le Genevois* din 18 martie 1917 ne dă informații prețioase:

„Ne amintim că anul trecut, pe 27 august, România a declarat război Austro-Ungariei; pe 28 august, Germania a declarat război României, iar pe 1 septembrie, Bulgaria, la rândul său, a declarat război României; în sfârșit, puțin după aceea, Turcia a urmat Bulgaria...”

Dar ceea ce în general nu știm și ne spune presa rusă este că pe 7 septembrie a intervenit o convenție între Germania, Turcia și Bulgaria ce stipulează următoarele condiții:

Declarația de război a României iritase în cel mai înalt grad Kaiser-ul care ardea de dorința de a se răzbuna pe Regele Ferdinand de România pe care-l considera un trădător. De asemenea, Consiliul de război german a adoptat propunerea de a cere guvernului turc să trimită o armată puternică pe fronturile din Balcani și Galiția.

Negocierile au avut loc rapid, iar pe 7 septembrie a fost încheiată o convenție între Germania, Turcia și Bulgaria, în termenii căreia Turcia se angaja să trimită zece noi divizii în Europa, adică trei sau patru în Galiția și în Bucovina, și șase sau șapte în România”.

Aliații, în mod sincer și unanim, au recunoscut partea care le revine românilor din toate aceste victorii.

Cât despre vitejia trupelor românești, cel mai prețios omagiu care putea să li se facă, este cel pe care i l-a adus chiar inamicul, mareșalul Von Falkenhayn, care, intervievat la Berlin, pe 28 noiembrie, a declarat corespondentului *Associated Press* de la New York, făcând de repetate ori cele mai mari elogii soldaților români, că „bravura disperată de care (românii) au dat dovadă în asalturile lor repetate, fără încetare, este recunoscută de toate trupele germane”.

Carierea armatei române nu s-a încheiat. Rămășițele ei, alăturate noilor contingente de trupe, înarmate de această dată cu materialul de război necesar,

au format o nouă armată de mai mult de 400.000 de soldați care vor avea ocazia curând să-și arate toate virtuțile. De la Iași ne vin deja cele mai bune vești.

DI Albert Thomas, întorcându-se dintr-o călătorie în Rusia și în Moldova, declara anul trecut, pe 20 iunie, trimisului publicației *Le Petit Journal* la Londra „că armata română va face un miracol atunci când Rusia îi va da semnalul să se pună în mișcare”.

„Ah! dacă la Berlin - scria în ultima perioadă tot de la Iași corespondentul de la *Le Temps* - se crede că aliații s-au săturat de război, că statul major al Kaiser-ului se informează prin nenumărații săi spioni despre mentalitatea soldaților români! Țara lor a fost totuși una dintre cele mai încercate, iar după invazie, ei nu fac decât să aștepte. Urmăresc cu ardoare comunicatele de front din Franța, iar când se avansează acolo, spun și ei: « avansăm ».

Mai multe regiuni de la frontiera moldovenească sunt din nou apărate de trupele românești și nu e departe ziua în care dorobanțul» românesc, mergând tot înainte, cu fruntea la lumină, va mai scrie o pagină din glorioasa istorie a țării sale.

Suntem foarte fericiți să vedem că nu ne-am înșelat când am scris în luna mai rândurile pe care tocmai le-ați citit. Într-adevăr, în mijlocul derutei rusești, cauzate de adepții lui Lenin și de alte elemente nimicitoare pentru solda Germaniei, trupele generalului Averescu care operau în Moldova între valea Cașinului și Valea Putnei, preluând ofensiva, au făcut o breșă în frontul inamic de 60 de kilometri lungime și 18 kilometri adâncime și, doar în perioada 24-28 iulie 1917, au luat de la inamic 98 de tunuri și aproximativ 5.000 de prizonieri. Această ispravă i-a adus armatei române felicitările guvernelor aliante. Ah, dacă România ar fi fost mai aproape de Franța și Germania...!”

IV.
SACRIFICIUL ROMÂNESC

IV. Sacrificiul românesc

Niciodată nu vom reuși să vorbim despre toate sacrificiile românești făcute în numele cauzei dreptului și a libertății, sacrificii cu atât mai frumoase pentru că au fost liber consimțite.

Pierderile și suferințele României depășesc cu mult tot ce s-a scris și tot ce ne-am imaginat până acum despre acest subiect (...) și încă nu s-au încheiat. După părerea noastră, se pot compara cu cele din Serbia și le depășesc, pozitiv, cu mult pe cele din Belgia.

Pierderile românești în oameni puteau ajunge până în luna mai la mai mult de 150.000 de morți și răniți. În plus, în decembrie, numărul de prizonieri români declarat de statul major german și anunțat oficial de telegramele de la biroul telegrafic Wolff din data de 13 decembrie 1916, atinge cifra de 145.000. La data de 10 mai 1917, „*corespondența de război*” de la Viena (agenția oficială austriacă: „biroul Corr.”) anunța că acest număr nu era decât de 79.033 de oameni din care 1.536 de ofițeri, ceea ce ne face să credem că ceilalți aproximativ 70.000 de prizonieri au murit în captivitate în urma relexor tratamente, a rănilor și a epidemiilor. Pierderile de vieți omenești ar fi deci, până la ora actuală, de aproximativ 220.000!¹⁴⁶

Dar din păcate nu doar acestea sunt pierderile acestei țări! Doar după război vom ști care este dimensiunea reală a pagubelor. Putem totuși, chiar de acum, să spunem că orașele și satele situate pe vechiul front din Carpați, de la Dunăre și din Dobrogea au fost aproape complet distruse de focul artileriei inamice și de furia invadatorilor. Localitățile situate în calea hoardelor bulgare în special au fost devastate cu o brutalitate și o sălbăticie demne de tristul renume dobândit de acești vandali încă din 1912. Locotenentul C. din serviciul automobilismului românesc, având ocazia să traverseze o parte din aceste

¹⁴⁶ O telegramă *Wolff* din 4 iulie, vorbește despre pierderi omenești în număr de 300.000 de români.

teritorii, ne-a trasat cel mai oribil tablou al mârșăviilor făcute de trupele bulgare în trecerea lor. După ce au jefuit totul în sate, cătune și ferme, după ce au violat femeile, au înjunghiat copiii și au masacrat toți bărbații, acești sălbatici au dat foc la tot.

Cele mai odioase teorii din Clausewitz și din Bernhardi au fost aplicate în România de către inamici cu o violență nemaîntâlnită în altă parte, poate doar în Serbia. În timpul luptelor care au precedat ocuparea Turtucaiei, trupele mareșalului Mackensen, în majoritate bulgare, s-au dedat la acte de o cruditate care sfidează orice imaginație omenească asupra prizonierilor și răniților români. Soldați și ofițeri precum locotenentul D. din regimentul 75 de infanterie și căpitanul C. din regimentul 80 de infanterie, scăpați ca prin minune din această măcelărire, ne-au povestit scene care depășesc în oroare cele mai atroce spectacole descrise de cronicarii din Evul Mediu. Răniților li s-au scos ochii, li s-a smuls limba, li s-au spart dinții, craniile le-au fost scalpate; celor care capitulau li se tăiau urechile, li se smulgeau organele genitale, vintrele le erau spintecate și umplute cu pământ în timp ce li se striga: „*Uitați câinilor, pământ!*”

Totuși, art. 4 din Regulamentul Convenției de la Haga precizează că: *„Prizonierii de război sunt la dispoziția guvernului inamic, nu și a indivizilor sau a corpurilor de armată care i-au capturat. Trebuie tratați cu omenie. Tot ceea ce le aparține personal, cu excepția armelor, a cailor și a documentelor militare, rămâne în proprietatea lor.”* Și art. 23 precizează: *„În afară de prohibițiile stabilite prin convenții speciale, este interzis mai ales:*

- c) să omori sau să rănești un inamic care, predând armele sau nemaivând mijloace să se apere, s-a liniștit;
- d) să declari că nu va fi iertat;
- e) să folosești arme, proiectile sau materiale care pot cauza dureri prea mari;
- f) să te folosești în mod nedemn de steagul parlamentar, de steagul național sau de insignele militare și de uniforma inamicului sau de semnele distinctive ale Convenției de la Geneva;
- g) să distrugi sau să sechestrezi proprietățile inamice, cu excepția cazurilor în care aceste distrugereri sau sechestrări ar fi imperios comandate de necesități de război ...”.

Vom vedea în cuprinsul lucrării de față că această Convenție era destinată, și în România, să nu aibă decât valoarea, de acum înainte istorică, de „*bârtia fără valoare*” a Cancelarului prusac^[147].

Iată un tablou firav al spectacolului terifiant la care au asistat, impasibili și aprobatori, Mackensen și întregul său stat major. Departe de a reprima aceste excese, înaltul comandament a avut cinismul nemaiîntâlnit de a exalta public instinctele sălbatice ale trupelor sale. Prin ordinul de zi din 14 septembrie 1916, publicată și de ziarele elvețiene din 15 septembrie, generalisimul Jekoff își îndeamnă trupele „...*să le arate mișerabililor inamici că bulgarul știe să fie crud...*”. Iar cuvântul de ordine este: „*fără milă, fără iertare*”^[148].

Pentru a ne da seama ce sentimente animau poporul bulgar în privința românilor de-a lungul întregului război, se cuvine să reproducem câteva „*cuvinte bulgărești*”, cât se poate de edificatoare: Un „mare” poet (!) bulgar, Vazoff, decorat de Țarul Ferdinand în urma unei josnice parodii despre „Marseilleza”, scria în *Mir* (organ al partidului național al cărui șef este dl Guéschoff) din 1 noiembrie 1916 un articol intitulat *Pogrom* în care subtilul autor cere armatelor țării sale să „*extermine*” România: „*Să facem „pogromul” - scria el - împotriva imperiului dezmațului, al invidiei și al urii, împotriva acestui foaiier de vicii și de morală monstruoasă... Pogrom! și să dăm o lovitură puternică hienei dezgustătoare!*”

Și pentru a dovedi că aceste elucubrații nu sunt opera izolată a vreunui exaltat și că reprezintă sentimentele unanime ale întregului popor bulgar, voi reproduce și un articol apărut în *Kambana* din 12 noiembrie 1916: „*Exterminare! exterminare radicală!... acest popor laș nu merită război, ci nimicire. Nu din cauza păcatelor sale din trecut și din prezent, ci pentru a asigura viitorul prosper al umanității, dezvoltarea normală a istoriei. Acest popor trebuie să dispară de pe fața pământului, așa cum cangrena dispăre din corp. Trebuie să fluturăm din nou spadele lui Attila și ale lui Tamerlan pentru a curăța câmpia Dunării de acești urmași ai lui Catullus deveniți niște secături. Exterminare! Nu a zis chiar Hristos că trebuie să ardem buruienile de pe câmp la momentul potrivit pentru ca mai târziu să nu sufocăm spicele?*”. Iar hoardele Țarului Ferdinand nu au așteptat să li se zică de două ori!¹⁴⁹

Nu ar fi rău să ascultăm și povestea corespondentului de război [publicată în] *L'Illustration* din 6 ianuarie 1917: „*Într-unul dintre spitale, au venit la noi doi soldați români, Marin Jianu și Badea Andrei, aparținând regimentului 41 de infanterie, care aveau*

[147] În varianta originală a lucrării aceste ultime două paragrafe apar într-o notă de subsol; în prezenta ediție românească ele au fost mutate în text (nota ed.).

[148] În varianta originală a lucrării, următoarele trei paragrafe apar într-o notă de subsol; în prezenta ediție românească ele au fost mutate în text (nota ed.).

¹⁴⁹ Kühne, *Les Bulgares peints par eux-mêmes*, Payot, Lausanne, 1917, p. 283 și urm.

limba tăiată, unul cu briciul, celălalt cu o baionetă ferăstrău, pentru că au refuzat amândoi să dea indicații despre compoziția și dispoziția trupelor românești din regiune... Nu lipsesc dovezile de felul acesta, care arată ferocitatea barbarilor”.

Aceste mârșăvii vor întuneca pentru totdeauna onoarea generalilor în cauză, iar amintirea acestor crime va rămâne mereu atașată drapelului pe care-l servesc.

Dacă soldații au avut de suportat asemenea atrocități, nici civilii, femeile și copiii nu au avut o soartă mai bună.

În ciuda textului formal al art. 25 din Regulamentul Convenției de la Haga -semnat în numele Majestății Sale Împăratul Guillaume al II-lea de către Baronul Marschall von Biberstein - care prevede „că este interzis să ataci sau să bombardezi prin orice mijloace orașe, sate, locuințe sau clădiri care nu sunt apărute”, chiar a doua zi după intrarea în luptă a României, un zeppelin a survolat orașul București care nu era apărat; au fost aruncate un număr important de obuze provocând pagube materiale non-combatanților și omorând femei și copii.

Asemenea incursiuni nocturne au fost repetate fără încetare, cu aceleași efecte, aproape în fiecare noapte, până când au intrat germanii în oraș.

La data de 26 septembrie 1916, autorul acestor pagini a fost martorul unei scene și mai abominabile decât cele pe care tocmai le-am amintit, scenă care ne arată că Heine avea dreptate când spunea că baioneta prusacă a distrus în inimile germanilor orice sentiment uman.

Se întâmpla la prânz, la ora la care toată lumea ieșea din magazine, școli, birouri și alte instituții. Era o zi minunată de început de toamnă, foarte însorită.

Mulțimea se grăbea pe trotuarele străzii principale din București, Calea Victoriei, și pe străzile adiacente unde se găsesc marile magazine, băncile și autoritățile publice.

Deodată, s-a auzit în mijlocul mulțimii un zgomot puternic de explozie, urmat imediat de altul, și apoi de altul și apoi de altele două. La început, mulțimea rămăsese blocată; apoi, înțelegând, s-a năpusit înnebunită în case, curți, pivnițe... A fost ceva de genul unui înspăimântător scapă-cine-poate, însoțit de țipete înfiorătoare, de urlete de durere, se călcau în picioare... În locul în care se produsese răsunetul exploziilor, în bălți de sânge, zăceau fără viață zeci și zeci de trecători, bătrâni, femei, copii, unii peste alții, formând mase informe de crani strivite, piepturi deschise, brațe separate de corp, picioare zdrobite... Avioanele germane aleseseră, pentru a bombarda acest oraș - repetăm, deschis -

străzile cele mai frecventate, la ora la care sunt pline de muncitori, de copii care se întorc de la școală și de bătrâni...! Scene asemănătoare s-au repetat timp de trei luni aproape în fiecare zi și uneori în câte patru, cinci și șase reprize pe zi. La fel s-a întâmplat și în orașe de mai mică importanță, în sate sau chiar pe câmpuri, fără rost, fără nici un scop militar, doar pentru plăcerea de a omorî, pentru plăcerea de a face rău.

Acestea sunt evenimente pe care românii nu le vor uita niciodată.

Da, dl Maurice Muret avea dreptate când scria: „*Până mai ieri, obiect de admirație, dacă nu chiar de simpatie, Germania nu mai provoacă astăzi decât un fel de spaimă formată din decepții acumulate și din dezgust prost stăpânit*”¹⁵⁰.

Dar bombele nu făceau destule victime. Trebuiau și mai multe.

Observasem de ceva timp că străzile din sate, până și drumurile de pe câmp erau pline de tot felul de „*obiecte pierdute*”. Uneori erau pachete de ciocolată, cutii cu bomboane, prăjituri etc., alteori creioane, penare, batiste, chiar și haine pentru bărbați, femei și copii... un bazar, într-un cuvânt, iar trecătorii se grăbeau să le ia. Unii, mai scrupuloși, în special oamenii mai importanți, duceau aceste obiecte la comisarul de poliție sau la primarul din satul lor, iar aceștia le clasau printre obiectele pierdute, în așteptarea proprietarilor; alții, marea majoritate copii, se grăbeau să devoreze bomboanele, ciocolata, prăjiturile... și să ia acasă creioanele, batistele etc. Or, după câteva zile, se constatau cu stupefacție, mai întâi, cazuri de otrăvire violentă printre persoanele care au atins aceste prăjituri și bomboane găsite, mai târziu, epidemii în familiile în care fuseseră introduse asemenea obiecte. Autoritățile, alarmate, au devenit mai vigilente pentru a descoperi persoanele care „*pierdeau*” aceste obiecte periculoase și au trimis spre examinare eșantioane din acestea la laboratorul chimic și bacteriologic al guvernului. S-a constatat că aceste obiecte erau aruncate pe drumurile publice, fie din avioane care zburau de la înălțimi foarte mari, fie erau lăsate de germani sau unguri pe care guvernul român, din indulgență, n-a crezut de bunăcuviință să-i pună sub un regim special de supraveghere. Ancheta științifică a fost și mai concludentă. Aceasta a adus la lumină, în produsele comestibile, adevărate culturi de microbi de tetanos, antrax, holeră și febră tifoidă¹⁵¹.

¹⁵⁰ Maurice Muret *L'Orgueil allemand*, Payot, Lausanne, 1915, p. 244.

¹⁵¹ Tuburi care conțineau asemenea culturi de microbi fuseseră descoperite, de altfel, ascunse în imobilele ocupate de misiunea diplomatică germană la București. La această anchetă participase

Cât despre creioane și penare, acestea conțineau invariabil cantități considerabile de exploziv, capabil, dacă nu să omoare persoanele care le atingeau în mod imprudent, cel puțin să le rănească grav. Și să nu îndrăznească nimeni să spună că aceasta este o calomnie. Autorul acestor pagini a avut ocazia să vadă o întregă colecție de asemenea „obiecte pierdute”, în luna octombrie, la Prefectura de poliție din București.

Persoane din anturajul Regelui României ne asigură că moartea Prințului Mircea, cel mai mic dintre fiii Regelui, a survenit anul trecut în noiembrie în urma unei febre tifoide care, de asemenea, fusese provocată de bomboanele aviatorilor prusaci. *New York Herald* dă următoarele detalii despre moartea prințului:

„Unele dintre aceste bomboane au căzut în grădina Palatului, copilul a mâncat câte a putut și s-a îmbolnăvit imediat. S-au făcut cercetări, s-au găsit și alte bomboane, iar analizele au demonstrat că erau infectate cu germeni tifici. Așa luptă Kultur!”

Despre modul în care Puterile Centrale au acționat față de România, Regele Ferdinand a făcut anul trecut în octombrie, corespondentului de la *Times* la București, următoarea declarație:

„Într-un mare război care promite să dureze încă cel puțin un an, o țară mică este sigură că are de suportat mari sacrificii și că-și consumă resursele. Dar aceasta a fost și este încă încrederea sa în aliații de care își leagă soarta.

Serbia și Belgia au intrat în război fără să știe cum se vor comporta Puterile Centrale față de ele. România nu își face deloc iluzii căci știe că inamicul va face toate sacrificiile pentru a o șterge de pe harta Europei, cum a făcut cu Serbia și cu Belgia. Inamicul vrea să se războvească pe România care a îndrăznit să adopte cauza dreptății și să se lupte pentru a-i elibera pe românii din Transilvania; acest lucru a fost evident chiar din primele luni de război. Bucureștiul a fost bombardat în continuu din zepeline și din avioane; sute de femei și copii au fost omorâți și mutilați în timp ce mergeau liniștiți pe străzile orașelor noastre, fără apărare. Inamicul s-a războinat astfel pe inocenți din cauza deciziei juste a guvernului român. Efectul acestor acte a fost mare: inamicul a creat un resentiment care a unit împotriva lui întreaga națiune și care face imposibil ca România să accepte o pace fără victorie. La fel s-a întâmplat în toate țările care au intrat în război împotriva Puterilor Centrale”.

reprezentantul guvernului Statelor Unite la București, precum și câțiva jurnaliști, printre care dl Robert de Lezeau, corespondentul *Le Figaro* în România. Articolul pe care acesta l-a publicat în *Le Figaro*, în urma acestei descoperiri, este dintre cele mai edificatoare.

Când România a fost ocupată, germanii, uitând încă o dată tratatele și convențiile, au început arestarea și deportarea românilor notabili rămași în țară. Un număr considerabil de mari industriași, comercianți, avocați, ingineri, mari proprietari, și femei fiind printre ei, au fost arestați fără niciun motiv, fără niciun pretext. O parte dintre acești prizonieri au fost deportați în Bulgaria, Ungaria și Germania, o altă parte este încă privată de libertate, suportând, fără motiv, cel mai detestabil tratament. Populația este expusă la insulte care nici nu pot fi numite aici. Bulgarii, mai ales, se dedau la atrocități incalificabile.

În ceea ce privește proprietatea privată, pentru că art. 28 și 47 din același Regulament al Convenției de la Haga, citat mai sus, spune că „*este interzisă jefuirea unui oraș sau a unei localități, chiar sub asediu fiind...*”, invadatorii se dedau la acte de jefuire individuale și colective astfel încât starea actuală a nefericiților locuitori din aceste regiuni este dintre cele mai lamentabile.

Această stare a lucrurilor nu trebuie să ne mire. O telegramă oficială din Berlin datată din 3 decembrie 1916, și publicată de ziarele elvețiene din 4 și 5 decembrie, prevenise opinia publică: „*exploatarea țării a început după principii dinainte stabilite*”, adică după principiile inspirate din lucrările lui Von Hartmann^[152] și von Bernhardi^[153].

Generalul bulgar Tantiloff, delegat al guvernului bulgar pe lângă guvernul militar german de la București, spunea redactorului de la ziarul *Onevnic* de la Sofia că „*guvernul militar a ordonat să se ceară toate produsele agricole, toate materiile brute sau fabricate și, în general, toate produsele de pe pământul românesc*”.

Le Figaro din 28 ianuarie descrie situația regiunilor ocupate de inamic în următorii termeni: „*Germanii jefuiesc sistematic în această perioadă toate regiunile românești ocupate de ei sau de aliații lor, în special în Valahia.*”

Recoltele rămase în silozuri au fost, bineînțeles, expediate în Germania sau în Austro-Ungaria, iar magazinele au fost devalizate în întregime; germanii au ajuns până la a-i obliga pe civili să le predea proviziile. În multe cazuri, au intrat cu forța în locuințe private și au luat totul: mobilă, lenjerie, provizii etc. fără să plătească o centimă de indemnizație.

[152] Karl Robert Eduard von Hartmann (1842-1906), filozof german care a denumit filozofia sa *realism transcendentă*.

[153] Friedrich Adolf Julius von Bernhardi (1849-1930), istoric, general în armata germană în perioada Primului Război Mondial, adept al politicii de agresiune armată și al ignorării tratatelor internaționale.

Cea mai atroce foame domnește acum în aceste regiuni care au fost printre cele mai bogate și cele mai bine aprovizionate din lume. Locuitorii rătăcesc pe câmpuri, se hrănesc cu resturi și cu ierburi fierte. Mortalitatea este teribilă.

Sute de case au fost arse, mii demolate de tirurile artileriilor pur și simplu pentru a face rău sau a produce suferință. Țara este goală de parcă ar fi trecut pe acolo o hoardă de sălbatici”.

Chiar și noi, de când suntem în Elveția, am reușit să primim, pe căi secrete, vești de la București ce confirmau informațiile parvenite prin „Le Figaro”: „Foame, masacre, jaf, deportări - ni se scrie - nimic nu a fost cruțat. Odată cu sfârșitul iernii încep și epidemiile care vor pustii biata noastră țară. Vai! nefericită țară, a rămas doar un cimitir...”.

O onorabilă doamnă R., stabilită de mult timp la Geneva, a primit anul trecut în luna aprilie din partea mamei sale rămasă la București, o doamnă venerabilă care a aparținut celei mai bune societăți bucureștene, vești care confirmau punct cu punct aceste informații.

Dl inginer A. din București, ce locuiește astăzi la Berna, care a reușit să aibă vești recente din România, ne anunță că fabricile sale au fost toate demolate și luate de invadatori, la fel și mobilele, obiectele de artă, toaletele, blănurile etc. care se aflau în casa sa privată.

Starea acestor provincii invadate arată așa cum o descria dl De Batocki însuși anul trecut, pe 10 mai, la Reichstag în Berlin, și anume: „...această țară a fost complet ruinată și ceea ce mai putem aduna de aici este cu mult mai puțin decât în timp de pace”.

Ziarul „Le Temps”, în numărul din 13 iunie 1917, ne dă următoarele informații: „Germanii și bulgarii îi tratează pe locuitorii din București ca pe niște sclavi. Recoltele, animalele, merindele de orice fel au fost confiscate și duse în Germania. Populația trăiește într-o mișerie de nedescris. Sute de țărani mor de foame în fiecare zi, cad din cauza mișeriei și a inaniției. Holera și tifosul exantematic se adaugă la toate aceste ravagii...”

La începutul lunii aprilie, nu se mai găseau la București, decât cu foarte mare dificultate, mărfurile cele mai obișnuite. Așa se face că kilogramul de cartofi costa 2 franci în loc de 10 centime în vremuri liniștite; kilogramul de ceapă sau de fasole costa tot 2 franci. Untura costa 20 de franci kilogramul, în loc de 1,50 franci înainte de război. Lămâile pentru bolnavi costau 3 franci bucata și erau de negăsit. Doi pui, care costau de obicei 2 sau 3 franci, își găseau cumpărător în această perioadă și la 40 de franci. Kilogramul de carne de proastă

calitate era cotate la 7 franci pe 7 aprilie. Kilogramul de unt atinsese cursul de 23 de franci, iar litrul de lapte depășise 3 franci.

Ofițerii din Kommandantur, însoțiți de funcționari ai Primăriei, au rechiționat din aproape toate casele particulare, saltele, perne, cuverturi, prosoape, încălțăminte, haine de toate felurile, sub pretextul că le-ar da răniților; în realitate, toate aceste efecte au fost transportate în Germania.

Directorul întreprinderilor de uleiuri și materii grase din Germania, un anume Küner, care locuia la București înainte de război, și-a ales ca domiciliu hotelul dlui Brătianu, ministru de război. Clubul militar german s-a instalat în casa fostului ministru de finanțe, dl Costinescu. Clubul militar bulgar își ține ședințele la Hotelul Capșa¹⁵⁴.

Un domn neutru, Georges Oltramare din Geneva^[154], reîntors recent de la București, într-un articol foarte „neutru” publicat în *Le Journal de Genève* din 8 iulie 1917 spune că germanilor și bulgarilor „nu avem a le reproșa decât (?) jefuirea caselor abandonate și unele crime izolate”. O nimica toată!^[155]

Iar pentru ca „activitatea” lor să nu poată fi controlată și această populație nefericită să nu se poată plânga și astfel să nu-și găsească apărători, autoritățile germane, după ce au interzis orice trafic poștal sau telegrafic cu provinciile invadate, au cerut reprezentanților Statelor Unite și ai Țărilor de Jos, rămași la București după invazie, să binevoiască să părăsească orașul, locul lor fiind la Iași, acolo unde se află guvernul pe lângă care fuseseră acreditați. Evident, erau martori care deranjau.

Sacrificiile românești sunt încă și mai mari. Pe lângă două recolte abundente, complet distruse și confiscate de inamic și a căror valoare se ridică la mai mult de un miliard, alte mari bogății ale țării, minele de petrol din Valahia, au fost complet distruse. Această operă de distrugere a costat România mai mult de un miliard de franci. Mai mult de 80.000 de vagoane cu petrol lampant și cărbuni au fost incendiate în rezervoare și rafinării. Mii de sonde au fost distruse. Mai mult de 70 de rafinării, dintre care cele de la *Steaua* și *Astra*, cele mai

^[154] Georges Albert Oltramare (1896-1960), politician elvețian, a publicat (1916-1917) câteva articole în *Le Journal de Genève* și *La Suisse*. În varianta franceză a lucrării, acest paragraf apare într-o notă de subsol, mutat însă în text, în prezenta ediție românească (nota ed.).

^[155] În varianta originală a lucrării acest paragraf apare într-o notă de subsol; în prezenta ediție românească ele au fost mutate în text (nota ed.).

importante din Europa, au fost incendiate. Bilanțul ravagiilor poate fi stabilit cu aproximație după cum urmează:

Petrol lampant, cărbuni, uleiuri etc.	Fr 75.000.000
Rafinării	Fr 80.000.000
Rezervoare și cisterne	Fr 25.000.000
Stocuri de material pentru sonde, șarpante	Fr 100.000.000
Instalații și sonde	Fr 800.000.000
Total ¹⁵⁶	Fr 1.080.000.000

În momentul tipăririi acestei lucrări, *Le Temps*, din 2 august 1917, anunță că trupele germane, maghiare și bulgare, bătând în retragere în fața trupelor române, se comportă în România la fel cum au făcut în Franța în momentul în care s-au retras, anul trecut în luna martie :

„În retragere, inamicul devastează țara. Toate satele sunt în flăcări la orizont, iar recoltele, arborii, arbuștii și mărăcinii sunt tăiați sau arși. Spectacolul acestor distrugerii înflăcărează trupele române cu o și mai mare dorință de a învinge”.

Iată așadar că nu exageram deloc când scriam mai sus că soarta României este cel puțin la fel de tragică precum cea a Serbiei!

Pentru a ne da seama de dimensiunile suferințelor românești, trebuie să precizăm și ce a însemnat evacuarea regiunilor invadate, mai ales a Bucureștiului, și cum este viața românilor astăzi în regiunile neinvadate din Moldova.

Pentru a nu fi bănuți de parțialitate și de exagerare, preferăm să împrumutăm de la corespondentul „Le Journal” în România istorisirea a ceea ce a însemnat această evacuare:

„Deși capitala României, prin poziția sa geografică, a fost în pericol constant de la începutul războiului, aceasta a dat dovadă, așa cum am precizat deja, de mare curaj.

Orașul trăia totuși într-o atmosferă de alarmă continuă. Apărarea aeriană, într-adevăr, era inexistentă și, aproape în fiecare zi, era bombardat: în timpul zilei, din avioane, iar în timpul nopții, din zepeline. Distrugerile materiale au fost importante, iar victimele foarte numeroase. Dar locuitorii se obișnuiseră atât de bine cu pericolul încât, în ciuda ordinelor poliției, la fiecare vizită a aparatelor inamice, o mulțime compactă, venită din curiozitate, umplea străzile.

¹⁵⁶ *L'Illustration*, din 10 februarie 1917.

Nicio veste proastă nu a putut să le zdruncine încrederea până în ziua în care decepția amară cauzată de anunțul fals al unei mari victorii le-a bulversat profund simțămintele.

Iată-ne într-o zi de sâmbătă, 25 noiembrie. În ziua aceea, zvonul s-a răspândit deodată, cu ințeața fulgerului, cum că în noaptea de dinainte, o divizie inamică a trecut Dunărea la Zimnicea și la Islaș.

Aflăm că Guvernul tocmai a dat ordin administrațiilor publice și unor miniștri să plece în aceeași seară la Iași, cu tot corpul diplomatic și cu personalul legațiilor. În tot orașul începe un freamăt neîntrerupt de șarete și de camioane-automobile care, încărcate cu bagaje, merg spre gara de Nord. La ora 6, asist, la gară, la plecarea corpurilor diplomatice și a miniștrilor. Este o confuzie nebună!

Toată lumea și-a pierdut capul se pare. Unii sunt abătuți și letargici, alții surexcitați și gesticulează. Se grăbesc și se împing, ca și cum inamicul era deja la poartă. Trenurile speciale, în sfârșit, se pun în mișcare succesiv și se îndepărtează.

În tot acest timp, panica pune stăpânire pe o parte din populația din București. Începe deja lamentabilul și tragicul exod al oamenilor speriați care își abandonează locuințele și bunurile, se bat la gară pentru a lua cu asalt puținele trenuri care mai există sau fug pe drum, în automobil, în trăsură, în carul cu boi, pe jos chiar, ducând cu ei doar câteva pachete ușoare, câteva suveniruri care le sunt dragi.

Ah! cei care au suportat să asiste la acest exod vor avea pentru totdeauna în fața ochilor viziunea tragică a acestei mulțimi înspăimântate, formate mai ales din femei, copii, bătrâni, răniți... ducându-se pe câmpuri sau pe străzi deja acoperite cu zăpadă, fără să știe în ce direcție, unde vedeau cu ochii. Din loc în loc se vedeau oameni descurajați, abandonând această cursă nebună, așezându-se în noroi, la marginea drumului, înfometate, dârdâind, distruși, uitându-se înainte în gol. Cine ar fi prevăzut suferințele a mii de nefericiți, prăbușiți din cauza oboselii, a foamei și a frigului, în timpul acestei tragice plecări?! Cine ar fi prevăzut angoasele acestor martiri obscuri, fugind din fața inamicului pe care-l știau fără milă?

Și, odată ajunși în Moldova, această mulțime a invadat satele și orașele, stabilindu-se la întâmplare în camere, hambare, poduri și pivnițe. Bogați și săraci, boieri și cerșetori, într-o mizerie comună, umblau din poartă în poartă, cerând un loc în care să se odihnească și puțină mâncare. Orașe care în vremuri obișnuite numărau între 10 și 15 mii de locuitori, și-au dublat, triplat sau chiar și-au înzecit populația. Iașiul care nu avea decât 50.000 de suflete înainte de război, anul trecut în decembrie adăpostea mai mult de 150.000 de refugiați.

Încet-încet hrana a început să lipsească, lemnul pentru încălzire a devenit din ce în ce mai rar și, culmea nenorocirii, epidemii înspăimântătoare au început să facă ravagii... La ora la care scriem aceste pagini, primim de la Iași veștile cele mai alarmante: tifosul exantematic, febra recurentă și febra tifoïdă fac ravagii, făcând numeroase victime printre soldați și civili.

*Și, în tot acest timp, în Valahia, invadatorul lucrează. După ce a jefuit totul, a furat totul, a transportat totul în Germania, Ungaria sau Bulgaria, după ce a impus fiecărui oraș în parte impozite de război de mai multe milioane de franci, după ce a adus provinciile ocupate la cea mai adâncă mizerie, numai ce a impus acestor provincii o nouă contribuție de război, dată prin violarea drepturilor omului și a convenției de la Haga, de 250 de milioane de franci! Și spectacolul continuă (...)*¹⁵⁷.

Pentru a răspunde unor zvonuri răuvoitoare puse în circulație de germani despre „primirea” lor la București, se cuvine să reproducem aici mărturia făcută despre acest subiect în *Le Journal de Genève* tot de către „neutrul” domn Georges Oltramare: „Aș putea mai întâi să discreditez în fața dumneavoastră legenda care susține că populația română a acoperit cu flori trupele inamice la intrarea în capitală. Este fals și complet nedrept. Sunt cel mai potrivit să fac câteva precizări despre ziua respectivă. Spre ora 14, în data de 10 noiembrie 1916, când nici măcar un soldat nu apăruse încă, trei automobile traversau Bucureștiul. Mackensen este într-unul din ele. Bravul mareșal vrea să se asigure cu ochii lui că acolo domnește ordinea și că niciun pericol nu-i amenință pe oamenii lui. După puțin timp, sosesc primele patrule. În ținută de campanie, cu uniformă plină de noroi, cu figura posacă, infanteriști, mercenari defilează sub cerul gri și greu. Unii fac haltă în curtea palatului, alții parcurg diferite cartiere ale orașului cântând niște refrene glorioase cu o voce plictisită de noctambuli. Nicio paradă, niciun triumf. Totuși, străzile se umplu de lume; curioșii se înghesuie la porțile palatului; soldații sunt înconjurați, li se pun întrebări. Da, câteva femei aruncă cu buchete, dar sunt germane. În public, câteva persoane vorbesc românește, dar o română îndoielnică, româna evreilor. Adevărații bucureșteni au rămas acasă”.

Aceasta era atitudinea marilor germanofili, nu foarte demnă, în aceste triste evenimente. Bătrânul Carp a răspuns unei delegații oficiale care venise să-i aducă un omagiu pentru activitatea sa politică: „Nimeni mai mult ca mine n-ar fi vrut să vă primească, ca prieteni, la București. Dar destinele patriei mele nefericite nu mi-au permis. Astăzi, domnilor, totul ne separă. Nu mai vreau să fiu decât un învins”.

Titu Maiorescu, care tocmai murise, ar fi fost cu siguranță mândru. Mackensen i l-a trimis într-o zi pe ajutorul său de campanie: „Excelența Sa, dorind să vorbească cu dumneavoastră, vă acordă o audiență”, a spus ofițerul. Maiorescu i-a răspuns verde în față: „Excelența Sa nu cunoaște adresa mea?”^{158]}.

¹⁵⁷ *Le Journal*, 27 ianuarie 1917.

[¹⁵⁸] În varianta originală a lucrării ultimele trei paragrafe apar într-o notă de subsol ; în prezenta ediție românească ele au fost mutate în text (nota ed.).

V.
VIITORUL ROMÂNIEI

V. Viitorul României

După ce am examinat suferințele națiunii române, eforturile și sacrificiile sale, ne rămâne să examinăm, în acest ultim capitol, care este, după toate probabilitățile, viitorul rezervat neamului român. Sperăm că am reușit să demonstrăm că acest popor urmărește doar cauza dreptății. România nu cere decât eliberarea fraților săi din Ungaria și dreptul de a trăi și de a se dezvolta liber. Idealul său este chiar acela pe care Aliții l-au scris pe stindardul lor și pe care primul magistrat al Uniunii americane îl proclama încă nu cu mult timp în urmă.

Dar este evident că realizarea aspirațiilor legitime ale României, la fel ca cele ale italienilor, sau ale slavilor supuși monarhiei habsburgilor, va da o lovitură formidabilă acestei „construcții”, pentru a folosi expresia unui parlamentar austriac.

Or, Austro-Ungaria pare să numere, din păcate, încă și mai multe simpatii, și în Franța, și în Anglia. La Londra și la Paris există oameni care cred încă în legenda unei Ungarii cavalierești și liberale, a unei Ungarii „à la Kossuth”, strâns legată de civilizația franceză și capabilă, la momentul potrivit, să-și arunce peste bord aliații din Nord. Iar de curând, dl Maurice Barrès^[159] se ridică cu vehemență împotriva „avocaților gata să-i prezinte ca pe niște oi conduse de un lup pe care l-ar sacrifica”. Asta înseamnă, credem noi, să faci treabă bună, ca un prieten și un aliat sincer și devotat, decât să denunți aceste simpatii periculoase și să le demonstrezi absurditatea.

Oamenii bine informați în ceea ce privește Austro-Ungaria sunt, din păcate, mai rari decât am putea fi tentați să credem. În Franța, în Anglia, poate și în Italia, există persoane, ba chiar și personaje, care încă mai cred că pot separa într-o zi monarhia austriacă și de influența nefastă a Imperiului german. Este o

^[159] Maurice Barrès (1862-1923), scriitor și om politic francez, membru al Academiei Franceze.

eroare gravă care explică suficient sentimentele la care facem aluzie mai sus. Să nu ne păcălim. Monarhia dualistă este foarte bine înfeudată la politica germană. Este, cum ar spune Anatole France, „pe cât posibil și întru totul”. Nicio putere din lume nu ar putea să o sustragă de sub această influență.

Citirea cărților și a discursurilor ținute pe acest subiect, de aproape 15 ani deja, de către cei mai eminenți oameni de stat din Austria și din Ungaria, ar fi extrem de profitabilă pentru cei care nu sunt încă la curent.

Gyula Andrásy, celebru om de stat ungar, declară net în cartea sa faimoasă despre *Compromisul austro-ungar* [dualismul austro-ungar din anul 1867], că monarhia trebuie să se apropie din ce în ce mai mult de Germania care, doar ea, îi poate asigura un viitor strălucitor. „Nu mai avem motive, scrie el, să ne temem nici de absorbția socială prin germanism, nici de germanizare prin puterea de stat...”.

Anul trecut, în luna decembrie, se vorbea despre pangermanismul prusac; același conte Andrásy scria în *Pesti Hírlap*: „Situția militară actuală corespunde intențiilor noastre politice”.

La data de 15 mai 1906, deputatul Franko Stein^[160], și mai categoric, a declarat în plin Reichsrath la Viena: „Dinastia și statul austriac ne sunt complet indiferente. Din contră, nu avem decât o speranță și o promisiune: să se producă până la urmă ceea ce, în mod fatal, trebuie să se producă, dezagregarea acestui stat, așa încât poporul german din Austria să poată, în afara acestui stat, să ducă o existență glorioasă, sub protecția Hohenzollern”.

Aceeași idee este susținută cu mai puțină eleganță, dar cu mai multă energie, și de socialistul Kazinski care, la data de 25 septembrie 1903, declara că „atunci când această bătrână Austrie va fi distrusă, nu vom vărsa nicio lacrimă pe cadavrul acestui monstru”¹⁶¹.

Iar de curând, tot un partid politic, cel al lui Schönerer^[162], declara că singura salvare a Austriei era „intrarea ei în Confederația germanică”. Unul dintre membrii cei mai cunoscuți ai actualului cabinet de la Budapesta, contele Apponyi - șeful partidului istoric al independenței, celebru pentru șovinismul

[160] Franz (Franko) Stein (1869-1943), jurnalist la „Deutsche Presse” din Viena și politician austriac, adept al pangermanismului.

¹⁶¹ Charles Andler, *Le Pangermanisme*, Colin, Paris, 1915, p. 70.

[162] Georg Ritter von Schönerer (1842-1922), om politic austriac, cel mai radical naționalist pangerman din Austria.

său sălbatic - dezvolta la rândul lui, în numărul de anul trecut din decembrie al revistei *Das neue Europa*, aceleași idei politice.

În sfârșit, în urmă cu câteva luni, tânărul Împărat al Austriei a crezut de cuviință să ne aducă și el un nou argument. Înainte de a pleca la Bayern, anul trecut în luna iunie, i-a primit în audiență pe șefii partidelor politice ale monarhiei și le-a ordonat să nu aducă atingere niciodată, în niciun fel, „*Marii Aliate. Această alianță, le-a spus el, este și va rămâne baza fundamentală a politicii noastre externe, securitatea Austriei fiind legată de asta și oricine atacă alianța noastră cu Germania cauzează un grav prejudiciu chiar Austriei*”¹⁶³.

Și contele Czernin, la rândul său, la începutul lunii august 1917, a dat o declarație identică reprezentanților presei. Marele cotidian maghiar *Az Ujsag* comentează declarațiile Cancelarului austriac în acești termeni: „*Contele Czernin este primul ministru de externe care a făcut jurnaliștilor o declarație oficială de cea mai înaltă importanță. A primit 15 ziaristi maghiari și 30 de jurnaliști austrieci în palatul său privat, așezat la masa lui Metternich, care acum este a sa. Chiar de la început, a declarat că este foarte important pentru el să fie în mod constant în contact cu presa maghiară. Discursul său nu a fost nici pentru pace, nici pentru război. Singurul său scop a fost de a protesta împotriva discursului lui Lloyd George, împotriva oricărei tendințe care vrea să pună o piedică între Monarhie și Germania. Nu o singură dată și foarte energic, a subliniat că alianța cu Germania este cu desăvârșire fermă și de nezdruccinat*”.

Un alt ziar de la Budapesta, și nu dintre cele mai mici, *Pesti Hírlap*, nu vede altfel lucrurile: „*Lloyd George trebuie să înțeleagă că scopurile de război ale Germaniei, ale Turciei și ale Bulgariei sunt și scopurile noastre de război și că este imposibil să se pună o piedică între Germania și Dubla Monarhie. Există un schimb de opinii între Cancelarul german, președintele Consiliului englez și ministrul nostru de externe. Acest schimb de idei va fi continuat, dar nu va fi încununat de succes decât atunci când cabinetul de la Londra va renunța să mai caute în spatele discursului lui Michaelis tendințe anexioniste și atunci când opinia sa nu se va mai baza pe posibilitatea ireală și irealizabilă a unei divergențe de opinii între Germania și Austro-Ungaria. Monarhia nu este Italia: suntem departe de orice gând de trădare și de ipocrizie. Nu ne vom abandona aliatul și vom rezista până la capăt, atâta timp cât acceptarea condițiilor de pace hotărâte de comun acord va fi asigurată*”.

Pester Lloyd declară la rândul său: „*Dacă în anumite medii din Antantă se mai speră încă, prin vorbe mieroase, să se facă o diferență între Monarhie și Germania și să se*

¹⁶³ *Le Temps* din 4 iulie 1917.

împingă astfel Monarhia spre infidelitate, discursul contelui Czernin ținut în fața jurnaliștilor austro-ungari va tăia repede această nebunie înșelătoare...”.

Aceasta a fost atitudinea întregii prese austro-ungare, fără nicio excepție. Ca o curiozitate, reproducem și după „Le Genevois” câteva rânduri extrase dintr-un articol din *Magyar Hírlap* publicat cam în aceeași perioadă. Numita foaie atacă violent francezii și pe dl Clemenceau care a depus o interpelare despre o domnișoară maghiară, Kovacs, care se bucură de libertate la Paris. Acest ziar amintește că fiul dlui Clemenceau este căsătorit cu o maghiară și adaugă cu eleganță: „*Dacă Clemenceau a căzut atât de jos, ce mai putem aștepta de la Joffre, Lalliéni, Viviani, Delcassé și de la Pétain... Noi, biet popor barbar, trebuie să fim cu atât mai civilizați cu cât Clemenceau și anturajul său sunt mai nebuni și mai necinstiți, cu cât poporul lui Voltaire și al lui Renan se afundă mai adânc în noroi și cu cât fiii degenerați ai poporului lui Rousseau se clatină din punct de vedere intelectual și moral*”¹⁶⁴.

Trebuie să fii orb cu adevărat pentru a mai crede în speranțele himerice ale persoanelor la care facem aluzie mai sus.

Un ziarist francez, dl André Duboscq, care a trăit mult timp la Budapesta și care îi cunoaște mai bine pe maghiari decât toți maghiarofiliile din Londra sau din Paris, care nu au traversat niciodată „strâmtoarea” și nu au depășit „fortificațiile”, descria de curând, într-o excelentă broșură intitulată *Ungaria de ieri și de mâine*¹⁶⁵, adevăratele sentimente ale ungarilor. Această broșură conține informații atât de prețioase, atât de edificatoare, încât am recomanda această lectură și ultimilor prieteni ai „monstrului bicefal”.

Celor care gândesc că Ungaria este o țară de „cultură franceză”, pe punctul de a se smulge din brațele Germaniei pentru a se așeza în cele ale Franței, le amintește mai întâi cuvintele unuia dintre actualii membri ai guvernului, contele Apponyi, care e văzut la Budapesta ca „marele prieten al Franței” (!) și care, în calitate de Ministru al Instrucției Publice, în octombrie 1908, la Congresul Interparlamentar de la Berlin, spunea germanilor - germanilor deci, să se rețină - nu francezilor, nici englezilor: „*Noi vă analizăm, credem că vă cunoaștem și suntem convinși că nicăieri nu sunteți mai bine înțeleși ca la noi. Spiritul german este cel mai universal dintre toate spiritele care au fost date popoarelor. Dacă într-o zi un om ar cădea de pe Marte*

¹⁶⁴ În varianta originală a lucrării aceste patru citate figurau ca note de subsol; în prezenta ediție românească au fost mutate în text (n. ed.).

¹⁶⁵ André Duboscq, *La Hongrie d'hier et de demain*, Ed. Bloud & Gay, Paris, 1916.

și m-ar întreba ce limbă ar trebui să învețe pentru a cuprinde întreaga viață intelectuală a umanității de pe planeta noastră, l-aș sfătui fără ezitare să studieze limba germană. Posedând doar această limbă, ar putea cunoaște cultura universală, cultura tuturor popoarelor vii”. La fel de bine, limba germană a devenit în Ungaria, de câțiva ani, unica limbă străină obligatorie în școlile normale de institutori.

DI Duboscq își face în același timp o datorie din a aminti compatrioților săi că tot un maghiar, contele Andrassy, tatăl lui Gyula Andrassy, despre care am vorbit mai sus, este cel care, în 1870, a împiedicat guvernul austriac să ajute Franța; mai amintește și că un alt maghiar, Kálmán Tisza, tatăl actualului conte Tisza, declara în 1888, în discursurile sale rămase celebre, că Parisul nu era decât capitala viciată a unei țări viciate, cu care monarhia ar trebui să aibă cât mai puține relații posibile.

Corriere della Sera, foarte bine informat, se ridică la rândul său împotriva acestor simpatii insolite și nu uită să-i avertizeze pe Aliați împotriva pericolului unor asemenea sentimente: „Maghiarii, scrie ziarul, după ce au contribuit la dezlănțuirea conflictului, s-au avântat în el cu înverșunare, cu toată forța, satisfăcuți că pot juca în Orient rolul de avangardă al Mittel-Europa. Vor rezista cu fermitate până la capăt. Știu că de ieșirea la luptă depinde continuarea dominației lor opresive asupra românilor și slavilor, precum și menținerea predominanței efective, în momentul de față cucerite, în politica internă a monarhiei”.

Celălalt excelent cunoscător al sufletului și al politicii maghiaro-prusace, dl Maurice Muret, un elvețian, scrie și el în *Gazette de Lausanne* aceste rânduri care arată înalta sa pricepere: „A atribui maghiarilor intenția de a face rabat la oricare dintre pretențiile lor pentru a asigura o pace durabilă, înseamnă să nu cunoști spiritul acestui popor care pare generos, dar care excelează în special la a-și calcula totul. Ei aspiră la pace, cu siguranță, căci suferă din cauza depresiei economice careia i-au căzut pradă Imperiile centrale, dar pacea pe care o caută este o pace maghiară, tot atât de dăunătoare libertății, tot atât de contrară justiției precum pacea germană”¹⁶⁶.

¹⁶⁶ Recomandăm, pe lângă lectura lucrărilor dlor Duboscq și Cauvin ce tratează aceeași problemă, două articole admirabile apărute în „Manchester Guardian” din 16 și 17 iunie 1917, semnate de Arthur Ewans, cartea lui R. Seton Watson’s intitulată: *New Europa*, cărțile semnate de Scotus Viator, deja citate în cursul acestei lucrări și, pentru ideile politice dominante în Austria, cartea deputatului austriac Alexandre von Pecz intitulată: *Zur neuesten Handelspolitik*, Viena 1898, precum și cea a lui Jozsef Freiherr von Eötvös: *Die Nationalitätenfrage*, M. Roth, Pesth, 1865.

Ultimii prieteni ai Austro-Ungariei, din Franța, din Anglia și de prin alte părți ar trebui să mai știe și că monarhia este pe punctul de a contracta o uniune vamală (*Zollverein*) cu Germania, uniune care nu este decât începutul unei alte uniuni, și mai importante, dar și mai amenințătoare pentru pacea din lume. Această uniune este cerută cu o asemenea insistență de cei mai importanți oameni politici și de marile organisme financiare germane și ungurești, încât nu va întârzia să devină o realitate; probabil că în momentul apariției acestei cărți, este un lucru deja înfăptuit¹⁶⁷. Este suficient, credem, să spunem că adevăratul dictator al Monarhiei, Conte Tisza, este artizanul acestei situații, pentru a demonstra că uniunea economică a celor două țări poate fi considerată drept un lucru deja dobândit.

Pentru a înțelege exact importanța acestui eveniment, vom reproduce un articol al sociologului maghiar Oskár Jászi, unul din capii opoziției, publicat în urmă cu câteva luni în *La Gazette économique des Empires centraux*: „Discuția privind uniunea vamală, spune el, nu reprezintă decât o parte dintr-o problemă mult mai vastă și mult mai importantă, care constă în a transforma alianța diplomatică și militară a principalelor state din Europa centrală într-o unitate politică solidă și organică”¹⁶⁸.

Este așadar demonstrat că, mai devreme sau mai târziu, acest eveniment politic se va produce în mod sigur și vom asista atunci la nașterea unei noi federații germane cu mai mult, nu de 80 de milioane, ci de 135.000.000 de subiecți care ar permite boiernașilor prusaci, magnaților maghiari, pangermaniștilor și bancherilor de la Budapesta și de la Berlin să-și realizeze idealul de hegemonie universală.

Dacă Austro-Ungaria este menținută în condiția sa actuală, clica maghiaro-prusacă, în loc să primească o pedeapsă justă pentru crimele sale și să fie pusă, pe viitor, în imposibilitatea de a mai face rău lumii, va ieși din asta încă și mai mare, și mai arogantă, și mai amenințătoare. Morții sacri ai tuturor aliaților ar avea atunci dreptul să spună diplomaților și oamenilor de stat: „*Ne-ați trădat!*”

Dar să admitem imposibilul, să spunem că ungurii - cuprinși de o recunoștință subită față de Franța anilor 1848 și 1856 sau, mai practic, convinși

¹⁶⁷ Dl Duboscq crede că acest acord a fost deja încheiat la data de 26 iulie 1916. Noi avem motive să credem că acest acord nu a fost semnat, dar că nu va întârzia să fie. Totuși, nu va fi făcut public înainte de încheierea războiului... din motive lesne de înțeles!

¹⁶⁸ *Apud* Duboscq, *op. cit.*, p. 43.

că momentul pedepsei nu poate întârzia - doresc să „dialoghez” pentru a salva ceea ce mai poate fi salvat. Este încă posibil un asemenea dialog? Austro-Ungaria poate, chiar și cu prețul unei păci separate, să fie menținută în *statu quo ante*?

Să facem abstracție pentru moment de pericolul pangermanist, în care Austro-Ungaria nu reprezintă decât avangarda, pionul avansat în Orient; să uităm pentru moment complicitățile ungurești și responsabilitățile zdrobitoare care apasă pe întreaga națiune maghiară; să uităm și toate angajamentele luate de Aliți și să ne gândim doar la pacea în lume; și atunci, ne întrebăm: menținerea *statu quo* este capabilă să garanteze această pace durabilă pentru care lumea a făcut sacrificii fără precedent în istorie, pentru care sângele cel mai nobil al națiunilor aliate a fost răspândit timp de trei ani, în Flandra, la Verdun, în Champagne, în Trentino, în Polonia, în Carpați, pe Dunăre...?

Nu, căci Monarhia Habsburgică ascunde un viciu constitutiv incompatibil cu libertatea și corelativul său: *pacea*.

Pe frontonul de la „Hofbourg” din Viena, poate fi încă citită această frumoasă deviză „*justitia fundamentum regnorum*” ce arată Austriei care este datoria sa istorică. Austria nu își putea justifica existența decât prin aplicarea loială a acestui principiu de drept și de justiție în raport cu diversele națiuni din care este constituită. Ar fi trebuit să se arate, cum a făcut Elveția, plină de afecțiune și de solitudine pentru toate aceste popoare. Trebuia să fie o mamă și a fost doar o mamă vitregă. Pentru că nu a înțeles care era rolul său și unica sa misiune în lume, trebuie să dispară, iar maghiarilor le revine „*onoarea*” să-i grăbească sfârșitul.

S-a terminat. De acum înainte, pacea este imposibilă! Zarurile sunt aruncate! Este prea mult sânge vărsat între națiunile Austro-Ungariei, prea multe lacrimi, prea multă nedreptate, pentru ca o conciliere să mai fie încă posibilă. O experiență seculară a învățat națiunile prea încrezătoare și prea naive că nu mai au ce să spera din partea actualilor opresori.

Prea multe cuvinte regale au fost mincinoase, prea multe angajamente au fost înșelate, prea multe legi au fost călcate în picioare pentru ca o singură inimă română, italiană sau slavă să mai păstreze încă un dram de încredere în stăpânii lor de la Viena și de la Budapesta.

Iar pentru a demonstra că nici măcar cuvintele împăciuitoare proferate în ultimul timp *in articulo mortis* de către tânărul împărat al Austriei nu sunt sincere și că pasiunea sa subită pentru „*popoarele sale*” se va stinge cum s-au stins și altele altă dată, vom cita ce se spune cu adevărat în maghiarime, vocea inimii, cea care nu minte, urletul care a scăpat acum câteva zile de la factotumul imperiului austro-ungar, de la fostul președinte al consiliului, Conte Tisza care, într-o mare ședință în cere-și expunea clar programul politic, declara răspicat că își propune să consolideze Ungaria ca stat, nu prin concesi, nu prin noile libertăți promise poporului de către tânărul său împărat, nici măcar prin aplicarea vechii legi a naționalităților, ci „*prin modificarea codului penal în care articolele privind infidelitățile și incitarea trebuie să devină mai severe, prin consolidarea controlului de către stat și, pentru a merge și mai departe, prin influența directă a statului asupra școlilor populațiilor nemaghiare, mai ales asupra școlilor normale și a seminariilor*”¹⁶⁹.

Vom cita și declarația făcută anul trecut, pe 15 iunie, în plin Reichsrath^[170] la Viena, de către deputatul german Heine care s-a arătat nesatisfăcut de faptul că „*erau spânzurați prea puțini*” reprezentanți ai naționalităților din Galiția.

Iar aceste cuvinte care nu respiră decât ură și dispreț pentru tot ceea ce nu este german sau maghiar reprezintă gândirea unanimă a germanilor și a maghiarilor de sub Coroana Habsburgilor.

Le Temps din 5 iulie 1917 publică următoarea telegramă care confirmă teza noastră: „*Zurich 4 iulie. Se știe că în Camera din Ungaria contele Károlyi a făcut un violent rechizițoriu împotriva regimului Tisza, acuzându-l că este autorul războiului mondial, dar deputații maghiari și-au regăsit întreaga unanimitate șovină atunci când românii Șerban și Ștefan Popp au protestat împotriva nedreptăților și a persecuțiilor politice exercitate împotriva poporului român. Tisza i-a apostrofat violent pe deputații români spunându-le că ar trebui să se considere fericiți că încă mai vorbesc în Parlament și că încă mai sunt în viață. Acesta a mai adăugat că calomniile debitate de români dovedesc că politica de conciliere pe care o încercase nu a reușit și că trebuie să se revină la sistemul de consolidare a statului maghiar împotriva naționalităților. Conte Apponyi, ministrul instrucției publice și al cultelor, a declarat apoi, în aplauzele Camerei, că va lua măsuri pentru a apăra statul împotriva*

¹⁶⁹ Discurs preluat de toate ziarele elvețiene din 6 iunie, a se vedea în special „*Le Genevois*” de la acea dată. În varianta originală a lucrării, acest citat figura ca notă de subsol; în prezenta ediție, pasajul a fost mutat în text (n. ed.)

^[170] Senatul în Austria

amenințării naționalităților și că, înainte de toate, va controla cu severitate seminarile preoților și școlile normale de institutori pentru a face din ele nucleu de patriotism maghiar sau pentru a le suprima. Președintele Consiliului actual, contele Esterházy, s-a văzut și el obligat să declare răspicat că „niciun guvern austriac sau maghiar nu va admite niciodată să conceapă naționalitățile așa cum susține Antanta. Nu va admite niciodată ca cetățenii unguri să-și determine ei înșiși naționalitatea și să stabilească legăturile care asigură coeziunea statului ungar...”¹⁷¹. Și ca să nu se producă nicio greșală, contele Tisza a constituit un fel de tutelă a guvernului actual în persoana dlui Charles Szasz, om de încredere al fostului președinte al Consiliului ungar și care a fost ales președinte al Camerei ungare.

Aceste cuvinte arată și ce va însemna pentru naționalități perioada de după război. O dată pacea semnată, persecuțiile deja anunțate de contele Tisza împotriva naționalităților vor reîncepe și mai abitir. Condiția italienilor, a românilor, a croaților, a cehilor, a sârbilor se va înrăutăți și mai tare. Forfota pe care Europa a cunoscut-o înainte de 1914, va reîncepe cu intensitate și mai mare în raport cu persecuțiile împinse la exces prin ura și șovinismul exasperat al maghiarilor.

Nu, repetăm, dacă Austro-Ungaria rămâne ceea ce a fost înainte de război și ceea ce este încă acum, lumea nu va mai cunoaște pacea!¹⁷²

Această adunătură informă de teritorii, această aglomerare amorfă de elemente etnice diferite, asamblate artificial prin forța și nesocotința oamenilor de stat din trecut, acest stat bălțat care a fost dintotdeauna doar un focar de

¹⁷¹ A se vedea procesele verbale ale dezbaterilor în ziarele elvețiene din 6, 7 și 8 iulie 1917.

¹⁷² Scriam aceste rânduri în luna iunie 1917. Nu știam că se va adevăra ce spuneam! Domnii maghiari nici măcar nu au așteptat sfârșitul războiului pentru a da frâu liber activității lor de maghiarizare. O telegramă de la Budapesta către *La Gazette de Francfort* din 19 august (prânz) face rezumatul unei circulare pe care ministrul ungar al cultelor, contele Apponyi, tocmai a adresat-o Consistoriilor din Transilvania de rit ortodox și de rit uniatic. Ministrul declară că a decis, în interesul public, să plaseze școlile primare de limbă română sub controlul statului. Măsura va fi mai întâi aplicată în comitatele Transilvaniei pentru a împiedica propaganda anti-ungară să se dezvolte. Această măsură a fost provocată de atitudinea „anti-patriotică” luată de numeroși institutori în momentul invaziei trupelor române. În școlile plasate sub controlul statului vor fi numiți institutori cei ce cunosc limba română, dar limba de predare va fi maghiara. Învățământul religios va rămâne încredințat bisericii românești. Contele Apponyi a uitat să spună cum se va concilia această măsură cu declarațiile care sunt făcute la Viena privind respectul dreptului naționalităților în monarhia danubiană. (*La Gazette de Lausanne*).

agitație perpetuă, care nu reprezintă niciun neam, care nu reprezintă nici măcar o idee, trebuie să dispară din centrul Europei.

Dl Lavissee și dl Rambaud scriau, acum 20 de ani, aceste rânduri cu adevărat profetice: „O idee, iată ce lipsește monarhiei austro-ungare. Imperiul Habsburgic nu a apreciat niciodată la justa lor valoare și a disprețuit chiar forțele morale, și-a pus încrederea în mijloacele materiale și și-a creat forța cu ajutorul jandarmului ecleziastic și a celui laic. Astăzi, ideile se răzbuună”¹⁷³.

Unul din cei mai buni redactori de la „Le Journal de Genève”, dl William Martin, care a arătat o simpatie specială pentru monarhie pe timpul întregului război, a ajuns să scrie în editorialul său din 3 august 1917 următoarele rânduri:

„Nu este departe momentul în care guvernele Austro-Ungariei ar fi putut, prin concesii inteligente, să înăbușe în monarhie orice veleitate pan-sârbească. Ei au preferat să lase problemele să ajungă de nereșolvat. În fața acestui ocean de sânge care înconjoară chestiunea sârbească, nu putem să nu ne gândim că pentru odihna Europei și pentru fericirea monarhiei, Franz Joseph a trăit prea mult”. Iar pe 25 august, adăuga: „Nici Austria, nici Ungaria nu se vor putea salva singure. Au pierdut secretul fericirii”.

Politicienii și diplomații aliați nu mai trebuie să-și menajeze facultățile cerebrale sau să se hrănească cu iluzii false. Nu mai trebuie, ca în trecut, să caute într-o pace facilă o soluție prea rapidă pentru problemele grave care vor apărea în momentul încheierii păcii. Europa este plătită pentru a ști astăzi că nu există nimic mai primejdios pentru viitor decât aceste păci hibride, încheiate în grabă de diplomații nobiliari de altă dată, presați să semneze „protocolul final” și să reînceapă curele termale sau petrecerile galante întrerupte. Gata cu păcile acestea care nu mulțumesc pe nimeni și care lasă în continuare poarta deschisă pentru conflicte și controverse!

Dacă vrem să asigurăm în lume o pace durabilă - să sperăm măcar că devine definitivă - dacă vrem să realizăm o asociere europeană solidă, fondată, cum se spunea la începutul secolului trecut, pe naționalități complete și interese generale satisfăcute, trebuie să folosim mijloace radicale, între care se află unul esențial: lichidarea Austro-Ungariei.

„Le Temps” din 10 iulie 1917 publica următoarele rânduri: „Din moment ce problema austriacă rămâne o luptă între autoritatea centrală, care este germană, și naționalitățile negermane care își cer autonomia, acest lucru nu se poate rezolva decât într-un singur fel: prin disoluția Austriei. Pentru a păstra monarhia Habsburgică, ar fi trebuit să i se

¹⁷³ Lavissee, Rambaud, *L'Histoire générale du IVe siècle à nos jours*, vol. XII, p. 212.

păstreze și o rațiune de a fi, iar această rațiune de a fi nu putea consta decât în contracararea Prusiei. Carol I ar fi putut fi bine așezat pe tronul său dacă ar fi fost rivalul lui Guillaume al II-lea. Fiind vasalul lui, se prăbușește”.

Comentând declarația de la conferința interaliată de la Paris privind scopul esențial al războiului, ziarele italiene din 27 iulie 1917 afirmă ca acest scop nu va putea fi atins fără dezmembrarea Austro-Ungariei. „Nu putem evita, spune „Corriere della Sera”, *repetarea agresiunii criminale pentru care imperialismul imperiilor centrale poartă întreaga responsabilitate, fără să ia complicilor posibilitatea de a complota din nou împotriva Europei și a lumii; or, cea mai bună metodă de a paraliza, de a izola complicele mai puternic și de neînfrânt constă în a-l reduce la neputință pe celălalt complice, nu mai puțin încărcat de crime, îndeplinind în același timp opera de mântuire a popoarelor oprimate, care trebuie, de-a lungul secolelor, să aducă cel mai frumos titlu de glorie al Antantei*”¹⁷⁴.

„Cât despre modul de lichidare, scrie dl Louis Léger de la Institutul Franței, este cel mai simplu: este suficient să i se restituie, fiecăreia dintre naționalitățile Imperiului, pământul pe care trăiește încă de la origini și care a fost, fără rușine, exploatat de alogeni.”

Boemia, Moravia și Silezia trebuie să-și regăsească independența prin reapariția fostului Regat al Boemiei.

Provinciile dalmate, slovene și croate trebuie să revină la frații lor sârbi și muntenegreni, reuniți după placul lor, într-o monarhie sau o confederație, după o înțelegere prealabilă cu Italia.

Galiția trebuie să revină la Regatul Poloniei care va ajunge din nou să trăiască, sperăm și dorim, zilele de splendoare de altă dată.

Trento și Trieste trebuie să fie atribuite Italiei, precum și unele puncte de pe coasta dalmată, de fixat în acord cu Serbia.

Cele două Austrii, Tirol și Salzburg, ar forma un regat unitar, pur austriac, în timp ce Ungaria independentă și-ar păstra provinciile pur maghiare, cuprinse între frontierele actuale cu Austria și Tisa.

Transilvania, Bucovina, Banatul, Crișana, Maramureșul, regiuni întru totul românești, așa cum am arătat mai sus, ar reveni României.

Despre revendicările românești, scriitorul englez bine cunoscut, dl Arthur Ewans, scria anul trecut în iunie în *Manchester Guardian* următoarele comentarii: „Trebuie să înțelegem că eliberarea (alegerea liberă a viitorului lor guvern) pentru românii din Monarhie nu poate să însemne decât **unirea** (subl. n.) cu frații lor liberi din Regatul

^[174] În varianta originală a lucrării ultimele două paragrafe figurau ca note de subsol; în prezenta ediție românească au fost mutate în text (n. ed.)

român...”; și după ce a descris calvarul acestor români, scrie: „...*Putem să-i obligăm pe românii din Ungaria să-și renege regele național și să fie fideli Coroanei Ungariei pe care o detestă? Așteptăm de la ei să renunțe la unirea cu frații lor pentru a accepta în schimb o unire și mai strânsă cu tiranii lor?*”

De altfel, pentru a ști care sunt aspirațiile românilor neeliberați nu avem decât să citim cărțile transilvănenilor Șirianu, Taslăuanu^[175] etc., citați în lucrarea de față, sau emoționantul apel adresat recent de transilvănenii și bucovinenii care luptă în rândurile armatei române în calitate de angajați voluntari. Acest apel cere să nu se încheie o pace fără realizarea aspirațiilor atât de juste ale naționalităților. Cât despre condiția lor viitoare, ei cer încorporarea în națiunea română a tuturor teritoriilor care aparțin acum Austro-Ungariei și care sunt locuite de români.

Autonomia, spun ei, în sânul Austro-Ungariei, nu poate fi decât iluzorie. „*Dezmembrarea Austro-Ungariei, spune acest apel, nu constituie decât repararea din punct de vedere democratic a unei crude nedreptăți istorice. Dacă s-ar menține această nedreptate, ar însemna că democrația, care pretinde că proclamă principiile libertății, recunoaște drepturile forței brutale și sancționează tot trecutul feudal, absolutist și imperialist, care a făcut imposibilă formarea unui stat care nu este altceva decât o îngrămădire de țări smulse cu forța de la patrii care nu au nimic în comun cu opresorii lor.*

În plus, dacă frontierele politice actuale, aceleași ca înainte de război, ar trebui să fie respectate, ar fi imposibil să se decidă soarta viitoare a românilor din Austro-Ungaria printr-un plebiscit. Un plebiscit, într-adevăr, organizat la popoarele în discuție de către neamurile dominante, dispunând de toate mijloacele pe care le procură puterea politică, nu ar fi un plebiscit, ci un regim de teroare. Am avut în ultimul timp atâtea dovezi ale modului în care se înțelege în Austro-Ungaria exprimarea liberă a opiniilor. Fără a număra condamnările pronunțate anul acesta, mai mult de 14 000 dintre notabilii noștri au fost executați sau trimiși la închisoare, iar proprietățile lor confiscate. Toate acestea pentru că erau pur și simplu suspecti și pentru că nu au vrut să semneze o declarație de loialitate față de Habsburgi.

Sângele nostru nu trebuie să curgă în van. Suntem convinși că la numărul de națiuni libere, în viitor, se va adăuga și o Românie care va cuprinde toți românii. Am explicat de ce considerăm că este de datoria tuturor democrațiilor adevărate să ne ajute, pe noi și pe toate celelalte popoare aservite, chiar în interesul democrației”^[176]

Doar procedând în acest mod radical va putea Europa să recapete o pace durabilă, apărându-se astfel de uneltririle germanilor și ale complicilor lor maghiari și bulgari. Dar să nu proclamăm cucerirea și imperialismul. „*Restituire*”

[175] Vasile Goldiș, Ioan Russu Șirianu, Octavian CodruTaslăuanu, Iosif Popovici, au fondat ziarul „Tribuna Poporului” cu sediul la Orăștie, mutat apoi la Arad.

[176] În varianta originală a lucrării ultimele cinci paragrafe figurau ca note de subsol; în prezenta ediție românească au fost mutate în text (n. ed.)

nu înseamnă „Cucerire”. „Cucerire” înseamnă a dobândi cu forța un bun care nu vă aparține și nu a recupera un bun care v-a fost luat cu forța. Or, Franța, Italia, Polonia, România, Serbia nu cer decât restituirea a ceea ce le-a fost furat și păstrat doar prin forță în ciuda voinței popoarelor aservite.

În timpul frumoasei ceremonii franco-române care a avut loc la data de 28 iulie 1917, la Sorbona, dl Alexandru Em. Lahovary, reprezentantul activ al Guvernului român la Paris^[177], într-un discurs de înaltă ținută a rostit aceste cuvinte frumoase: „Pacea pe care o dorim, singura posibilă, singura care merită îngrozițoarea acumulare de sacrificii pe care le-a făcut, este aceea care nu va mai permite ca lumea să mai treacă prin asemenea catastrofe.

«Fără anexării! Fără cuceririi!» s-a spus. Și o spunem și noi. Nu mai trebuie să se facă anexări. Nu mai trebuie ca Alsacia și Lorena să fie anexate Imperiului german. Nu mai trebuie ca 4 milioane de români să fie anexați Austro-Ungariei. Nu sunteți nici voi, nici noi cei care dorim anexări atunci când cerem întoarcerea la patria-mamă a românilor care zac sub jugul nemilos, locuitorii din Alsacia și Lorena protestează împotriva rușii lor de patria franceză. Nu sunteți nici voi, nici noi, cei care visăm la cuceriri. Este o cucerire să intri în cea mai legitimă dintre moșteniri? și să-ți anexezi frații și fiii?

Crearea unei Serbii și a unei Româniî puternice pe Dunăre ar însemna îngroparea visului pangermanist, reprezentat prin formula celebră: «Drang nach Osten»”.

Existența unei Româniî puternice, de 14 milioane de locuitori, la gurile Dunării, a unei Româniî regenerate prin minunatele sale elemente transilvănene, devenită încă și mai bună prin dificultățile pe care tocmai le-a traversat, reprezintă o nouă garanție pentru pacea lumii și pentru libera dezvoltare a intereselor Alianțelor în Orient.

Chestiunea Dunării este încă deschisă. Importanța acestui fluviu internațional devine din ce în ce mai considerabilă și se știe acum ce loc important ar căpăta această minunată cale de comunicare în proiectele de expansiune germanică în Orient. Țările din Europa occidentală au neglijat prea mult, din păcate, politica danubiană. Trezite, după această înspăimântătoare criză, din indiferența lor, ele nu vor mai persevera, avem certitudinea, în greșelile lor anterioare, în metodele vetuste și doctrinele lor desuete. Trebuie să învețe să ducă, în Orient, o politică mai reală, sprijinindu-se pe prietenii verificate”.

^[177]Alexandru Em. Lahovary (1855-1950), diplomat, ministru al României la Constantinopol, paris și Roma.

Știm că bulgarii, la fel ca ungurii, se mai bucură încă de câteva simpatii - rare, dar persistente - atât la Londra cât și la Paris. Ne permitem să le recomandăm ultimilor francezi și englezi, afectați încă de ceea ce numim la Paris „virusul bulgar”, lectura unei cărți, în care un elvețian, doctorul Victor Kühne, a adunat un număr considerabil de documente bulgare, pe care, dacă le vor citi, vor fi vindecați definitiv^[178].

În ciuda profundei aversiuni pe care ne-o inspiră o asemenea literatură, credem că le datorăm cititorilor noștri câteva mostre din acest gen „neo-turanian” de natură să-i edifice asupra sentimentelor, educației, stării sufletești în general a poporului bulgar. Din *Kambana* (ziar controlat de guvernul bulgar, care apare la Sofia) din 5 septembrie 1916 aflăm următoarele: „*La conducerea puterilor Antantei nu se găsesc decât parveniți, fără noblețe sufletească. Afacerile publice sunt încredințate în Franța, Italia, Anglia, Rusia, România unor oameni ieșiți din noroiul de pe străzi, lipsiți de orice talent, fără scrupule morale, rostind cuvinte umanitare frumoase, în timp ce în sufletele lor colcăie o aversiune infernală pentru umanitate... Actele oamenilor de stat ai Antantei corespund calităților lor morale. Minciuni sfruntate, intrigi, mituiri, infamii, iată procedeele pe care le folosește Antanta față de cei neutri...*”. Din același ziar, 10 octombrie 1916: „...am devenit inconștienți la Paris, acest oraș s-a transformat într-o casă de nebuni unde fiecare francez se simte mai înghețat decât gheața de la Polul Nord. O febră teribilă îi zdruncină pe francezi. Da, Franța sanculoșilor și a demagogilor; Franța oamenilor politici odioși care se tocimesc pentru independența și libertatea popoarelor; Franța ipocriților, a sperjururilor, a escrocilor, Franța sclavă a despotismului Siberian, Franța aceasta a primit pedeapsa pe care a meritat-o pentru faptele sale. Conducătorii pariziieni au devenit bestii feroce, legile lor de a omorâ și de a împărți țara demonstrează neputința acestor tipuri inumane închise într-o menajerie cu bare de fier. În Bulgaria, se crede că legile logicii sunt identice cu legile universale și că astfel cei răi vor primi ceea ce merită. În fața noastră zac cadavrele îngropate din Serbia și Muntenegru; se sapă acum groapa românilor, în timp ce francezul poartă în pieptul lui un suflet mort. E suficient”.

Organul președintelui Consiliului (*Národní Práva*) din 7 februarie 1917, spune printre altele: „*Situația este astfel ilustrată: de-o parte se găsesc giganții generoși, dând cu pumnul, iar de cealaltă parte indivizi murdari, mănjiți cu sânge, mutilați, cu fețele zdrobite care, cu un sentiment de furie, rag ca animalele și urlă la giganți «Loviți atunci!».* Giganții le răspund: «V-am rupt falcile, v-am spart dinții; vă scăldați în propriul sânge; puțiți: sunteți respingători. Nu ne forțați să ne înmuiem mâinile și picioarele în sângele vostru infect. Ne este scârbă de balele voastre». «Nu»,

[178] În varianta originală a lucrării acest paragraf figura ca notă de subsol; în prezenta ediție românească a fost mutat în text (n. ed.); *Bulgarii descriși de ei înșiși*, Editura Payot & Co, Paris și Lausanne, 1917.

continuă ei să urle și, ajutându-se unii pe alții, acești bandiți decăzuți din cauza mișeriei spun: «Loviți decil!».

Iată realitatea înspăimântătoare a situației actuale. În acest război nu există decât o salvare, iar această salvare stă în forța noastră. Să nu ne înșelăm, lorzii de la Londra nu vor deveni mai rezonabili. Când câinii devin turbați, nu există decât un singur mijloc împotriva lor: lorzii cunosc acest mijloc și îl doresc... Persoanele care gândesc, care mai au încă un ideal, știu că nu mai rămâne decât un gest demn de laudă pentru conducătorii Antantei, acela de a-și pune pistolul la tâmplă pentru a-și da foc la creier. Dar acum, englezii nu se pot servi de rațiunea lor... Dacă ar fi capabili să se ghideze după conștiința lor, ar înțelege că, dacă războiul ar mai continua încă doi ani, monștrii aerieni și submarini germani i-ar aduce pe lorzii din Marea Britanie la cerșetorie... Soarta talmudiștilor sperjuri din bârlagurile londoneze este teribilă, dar ei nu văd asta... În acest moment, toate popoarele pe care le-au ruinat proclamă unanim, cu o singură voce: «Să fie blestemați!» Iar eoul repetă încă îndelung: «blestemați! blestemați!». Era același ziar care, în ziua de 7 iunie 1916, proclama cu o bucurie sălbatică, vorbind de lordul Kitchener: «Acest om trebuie să servească actualmente drept hrană pentru peștii din Marea Nordului!»". Cadrul acestei lucrări ne interzice să continuăm citatele, dar repetăm că ultimii prieteni ai Bulgariei se informează de la dl Kühne. Îi vor rămâne infinit de datori!^[179]

O santinelă latină puternică și conștientă de forța sa la gurile Dunării este o necesitate atât de urgentă încât putem afirma că orice influență a Alianților, în Orient, ține de acum înainte de viitorul neamului românesc.

O Românie învinsă, slăbită, disprețuită de vecinii săi ar însemna eșecul complet al politicii franceze, engleze, ruse și italiene în Balcani și încununarea politicii de trădare a țarului bulgar și a lui Constantin, „fratele vitreg”. Nu mai este vorba nici despre sentimente, nici măcar despre onoare, este vorba despre interese vitale, iar acestea nu indică Alianților decât singură formulă, cea pe care tocmai am expus-o.

^[179] În varianta originală a lucrării, ultimele trei paragrafe figurau ca notă de subsol; în prezenta ediție românească au fost mutate în text (n. ed.)

APENDICE

În timp ce această carte era sub presă, evenimentele și-au urmat cursul. Vom încerca, în următoarele pagini, să le precizăm pe cele mai importante, pe cele care se referă în special la România.

În ajunul Conferinței de la Stockholm^[180], înainte de a ofensa conștiința lumii printr-o nouă propunere de pace, înainte de lansarea noului său împrumut de război, Germania are nevoie de un nou succes.

Incapabil de acum înainte să culeagă cele mai mici ramuri de palmier de pe fruntea Occidentului, Hindenburg - ajutat în acțiunea sa de Lenin și de Zinoviev - începe să culeagă lauri triști de pe fruntea orientală.

Trebuia să aleagă între două obiective: Petrograd sau Odessa.

Primul oferea un triplu inconvenient: distanța, clima și teama de a trezi în ruși instinctul de conservare prin amenințarea capitalei.

A preferat Odessa care-i asigura un succes capabil să-i pună în mișcare imaginația: cucerirea completă a României care asigura Germaniei, pe lângă o minunată ieșire la mare, frumosul pământ al Moldovei și mai ales al Basarabiei, cel mai bogat, cel mai fertil pământ din Europa și poate din lume.

După o pregătire minuțioasă, anul trecut, spre sfârșitul lunii iulie, a fost dat ordinul de atac asupra frontului din Moldova.

Armata lui Mackensen și cea a arhiducelui Joseph au atacat pozițiile ruso-românești cu o forță neobișnuită. Doar că de data aceasta, trupele austro-germane s-au confruntat cu trupe altfel echipate decât în 1916. În plus, nu mai aveau de-a face cu criminalii Stürmer și Protopopov, iar românii au avut ocazia să dovedească lumii întregi că nu degeaba se trag din romani.

Bătălia a fost generală aproape pe întreg frontul din Bucovina până la Mare și a ținut, fără întrerupere, mai bine de o lună, în momentul în care scriem

[180] Conferința de la Stockholm (5-12 septembrie 1917) a fost a treia și ultima Conferință socialistă împotriva Primului Război Mondial.

aceste rânduri, nu este complet încheiată. Germanii și aliații lor au aruncat în foc mai mult de douăzeci de divizii dintre care șase au fost complet distruse și alte opt atât de epuizate încât Înalțul comandament a fost obligat să le retragă.

Mackensen își propusese - în timp ce trupele arhiducelui se luptau pe frontul care încă mai rămăsese - să pună mâna pe podul de la Cosmești, să treacă Siretul și, după ce va fi rupt armata ruso-română în două, să învingă aceste fracțiuni una după alta și să-și continue, înainte să vină toamna, drumul spre Orient, până la Odessa. Ordinele găsite asupra ofițerilor prusaci, deveniți prizonieri, nu lasă să apară nicio urmă de îndoială asupra intențiilor mareșalului.

Bătălia a intrat în faza decisivă pe 8 august. Așa cum s-a întâmplat și la Târgu-Jiu, o singură divizie românească a înfrânt la Mărășești, după trei zile și trei nopți de luptă, trei divizii germane.

La data de 12 august, mareșalul [Mackensen], surprins de rezistența românilor, a angajat în luptă trupe noi, odihnite, ducând toate aceste eforturi într-un punct situat puțin mai la vest. Toate atacurile au fost din nou respinse, cu pierderi cumplite. Corespondentul de război de la „Times” ne spune: „...soldați din Corpul Alpin, deveniți prizonieri, au mărturisit că de la Verdun nu mai văzuseră o bătălie atât de sângeroasă și că divizia 12 bavareză a fost aproape complet exterminată...”.

A doua zi, lupta căpătase același grad de violență pe întregul front. Germanii aveau pe frontul de la Mărășești douăsprezece divizii, românii nu dispuneau decât de „cinci divizii”^[181]. Trupele lui Mackensen au suferit un nou eșec, toate eforturile lor s-au lovit de un zid românesc. Pierderile, și de o parte, și de cealaltă, au fost enorme. Germanii au pierdut mai mult de două divizii, românii, aproape o divizie întreagă.

Pe 14 august, după o pregătire serioasă a artileriei și emisia de gaze asfixiante, inamicul și-a reluat atacurile. A fost din nou respins, cu pierderi considerabile. Divizia 89 prusacă a fost la rândul ei complet decimată.

În timpul în care aceste lupte epice se desfășurau fără încetare pe frontul de la Mărășești, lupte nu mai puțin importante se dădeau și la Focșani, Șușița, Cașinu, Oituz, Ocna... pe tot frontul moldovenesc mai precis. Peste tot, trupele românești, uneori singure, uneori sprijinite de curajoasele trupe rusești - cele care

[181] Mareșal Alexandru Averescu, *Notițe zilnice din război (1916-1918)*, Editura „Cultura Națională”, București, „Tablou referitor la p. 230”.

nu fuseseră contaminate încă de propaganda germană - au făcut miracole de eroism. Eforturile adversarilor au rămas peste tot fără rezultat.

Pe 19 august, trei noi divizii austro-germane, înarmate cu o artilerie formidabilă, au atacat în masă nord-estul satului Panciu. Valurile de asalt ale inamicului au ajuns până la sârmele românilor. Aceștia, chiar sub privirea Regelui lor, au contraatacat atunci cu o asemenea forță, încât germanii, bulversați, au fugit. „Pământul, ne spune corespondentul de la *Times*, era acoperit de atât de multe cadavre, că aerul devenise irespirabil.” Mai multe sute de prizonieri au fost luați de trupele românești.

Această formidabilă bătălie a continuat cu aceeași încrâncenare și același rezultat pe tot frontul, încă douăzeci de zile.

Faptele de curaj și de eroism făcute de trupele românești, în diverse lupte, depășesc orice imaginație. „*Au suportat, fără ezitare, cele mai teribile bombardamente de artilerie efectuate până atunci. Atacurile în masă, făcute cu o violență extremă de către soldații bavarezi și germani, au fost înăbușite de rezistența și bravura soldaților români care, deși inferiori în număr, au luptat cu o atitudine incomparabilă. Putem cita cazul eroicului regiment 32 ai cărui ofițeri și soldați, abandonându-și echipamentele și hainele, au ieșit la atac doar în cămașă și au pus pe fugă inamicul.*

Vânătorii de munte, care intrau în luptă pentru prima dată, au luat, doar ei singuri, mai mult de 400 de prizonieri.

Batalionul 11 de vânători români, cu prețul celor mai mari sacrificii, luptând împotriva unui adversar de patru ori mai numeros, a salvat, pe frontul de la Mărășești, cota 334, de o mare valoare strategică.”

Pe frontul de la Oituz, opt divizii austro-germane au luptat timp de zece zile și zece nopți împotriva a „șase”^{182]} divizii fără să reușească să înăbușe rezistența românească.¹⁸³

Nu știm cum se va termina acest duel cumplit, este sigur totuși că soarta armatei române, în ciuda eroismului de care dă dovadă, depinde de atitudinea armatei ruse. Orice s-ar întâmpla, nimeni nu se mai poate îndoii de onoarea armatei române. Datorită sprijinului puternic și de neuitat al Franței, românii au

[182] Ibidem.

¹⁸³ Am luat aceste informații din buletinele oficiale din epocă, din însemnările publicate de *Le Temps*, *Le Figaro*, *Le Petit Journal*, *Corriere della Sera* și în special din notele trimise la *Times* de corespondentul de război de la Iași.

demonstrat pe deplin întregii lumi că nu ei sunt responsabili de eșecurile din toamna trecută și că merită, pentru a folosi expresia lui Polybius, „cele mai frumoase revanșe ale viitorului”.

Mărturiile de admirație ajung la armata română din toate părțile; a fost în mod special atinsă de declarația extrem de importantă făcută zilele trecute de unul dintre reprezentanții democrației ruse. Reproducem integral telegrama, publicată în „Times” din 20 decembrie, anul trecut:

„Dl Jablanofsky, înalt comisar al guvernului provizoriu pe frontul de sud-vest, tocmai a petrecut câteva zile la Odessa, unde a fost chemat pentru a regla diverse chestiuni de aprovizionare cu alimente. Întrebat despre evenimentele de pe frontul românesc, înaltul comisar a declarat că Odessa și Crimeea le datorează doar armatelor române care, cu vitejia și tenacitatea lor «s-au sacrificat cu măreție eroică pentru cauza comună», faptul că nu au căzut în mâinile germanilor.

Istoria, a declarat dl Jablanofsky, îi va pune pe picior de egalitate pe învingătorii nemuritori de la Marne și de la Verdun cu soldații-țărani care au luptat unu contra cinci, sub amenințarea obuzelor de mare calibru și fără niciun moment de odihnă, pentru a salva din invazie ceea ce mai rămăsese încă liber din teritoriul aliatului nostru român”.

Ce alt omagiu mai poate fi adus în plus unei armate?

Iată, pe de altă parte, frumoasa analiză a acestor bătălii trimisă la data de 23 august de către corespondentul *Times* la Iași și publicată în acest ziar în numărul din 30 august: „Marea bătălie care durează de trei săptămâni pe fronturile de sud și sud-vest ale Moldovei este una dintre cele mai sângeroase din acest război... Trupele din prima și din a doua armată română au arătat o capacitate de războinici care a câștigat admirația tuturor ofițerilor străini.

Cei mai mulți prizonieri au crezut că luptă împotriva francezilor. Comunicatele germane vorbesc despre 14 contraatacuri românești în același punct, într-o singură zi. Este evident că armata română plătește scump succesele, dar pierderile germane sunt mult mai grele decât pierderile ruso-române. Germanii atacă în mase compacte, ca în bătălia de la Yser. Într-un sat în care românii contraatacă, vom găsi 2.500 de corpuri germane. Primele diviziuni folosite de germani au fost atât de rău tratate, încât a trebuit să fie retrase. Pe de altă parte, unele trupe românești nu au mai fost schimbate de 14 zile!

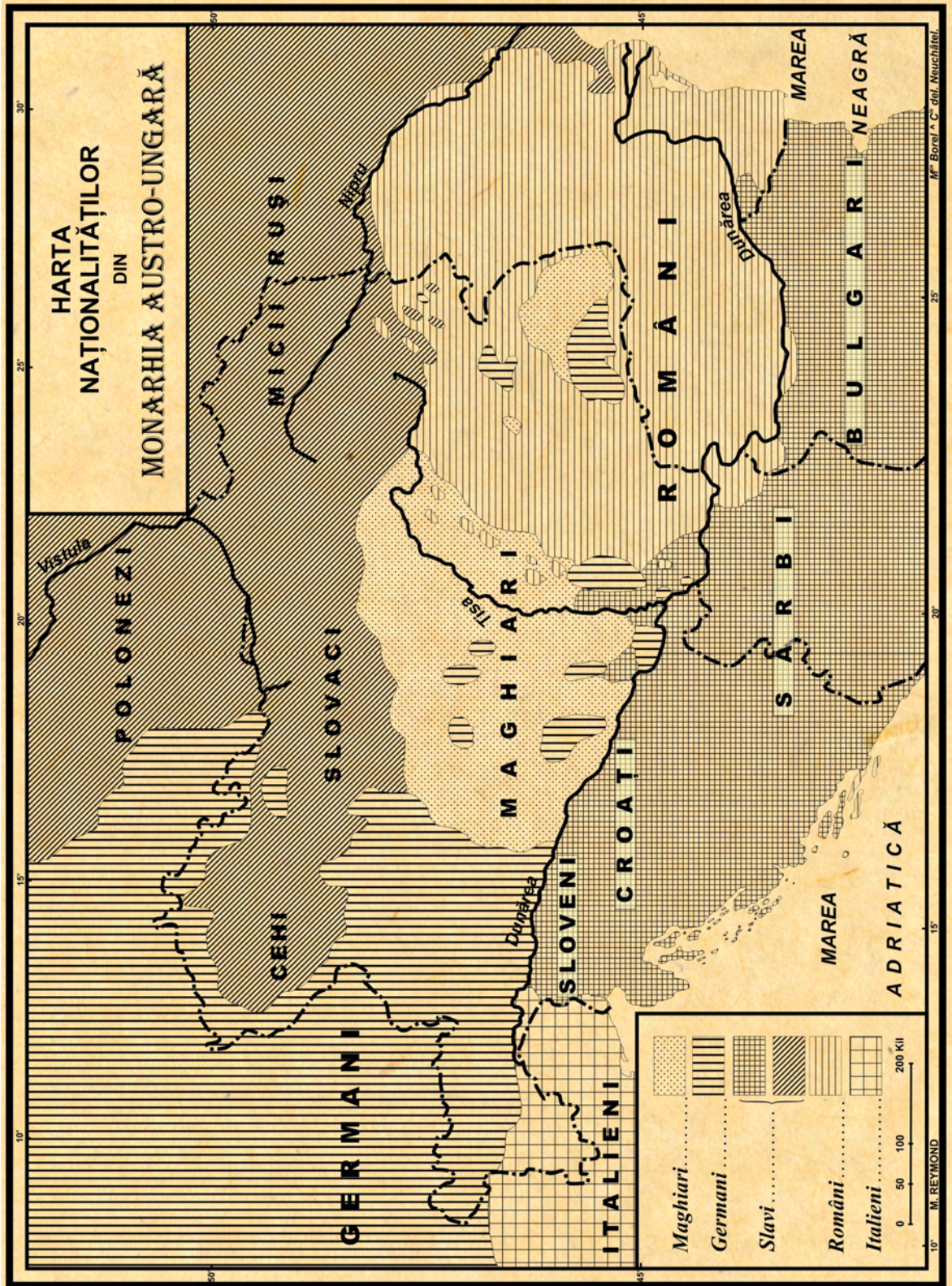
Tinerii ofițeri români, abia ieșiți din școală, se disting prin curajul lor de neînfrânt. Oamenii dintr-un regiment au atacat doar în cămașă, din cauza căldurii, și-au scos până și căștile pentru a fi mai ușori. Spiritul trupelor este deasupra oricărui elogiu. Răniții nu au decât o singură dorință: să se vindece repede pentru a se întoarce pe front. Astăzi, îi detestă pe germani așa cum îi detestă pe bulgari și pe austrieci.

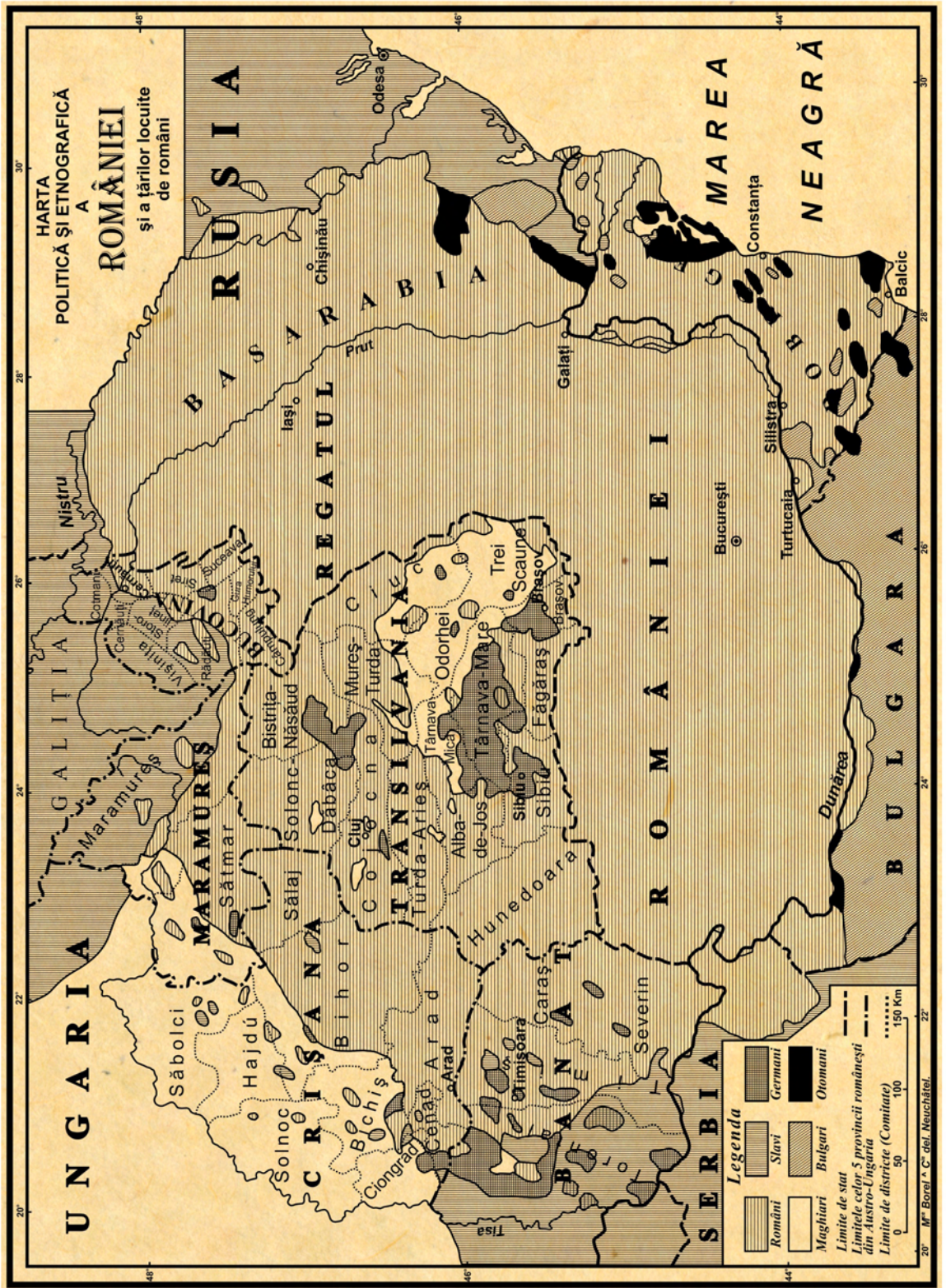
Freneșia de pe front a ridicat moralul și la populația civilă. Se așteaptă la orice s-ar putea întâmpla, cu calm și cu o încredere absolută. Atât la soldați, cât și printre civili, spiritul de sacrificiu și de devotament față de cauza națională este dintre cele mai intense. Ceea ce este remarcabil, e bunul simț al acestor soldați-țărani care explică în fraze simple și frumoase nevoia absolută ca România să intre în război și nevoia de a se lupta până la ultimul om pentru a-i elibera pe frații lor captivi.

Obstinația germanilor pe frontul moldovenesc se explică prin scopul lor politic. Vor să ocupe întreaga Românie pentru a dispune de ea, așa cum au făcut cu Polonia, și pentru a instala acolo un guvern compus din trădători.

Astfel, România ar face parte din «Mittel-Europa». Calculul lor este fals căci, chiar dacă întregul teritoriu le-ar fi invadat, sufletul națiunii ar rămâne de nebiruit, în privința asta nu există nicio îndoială”.

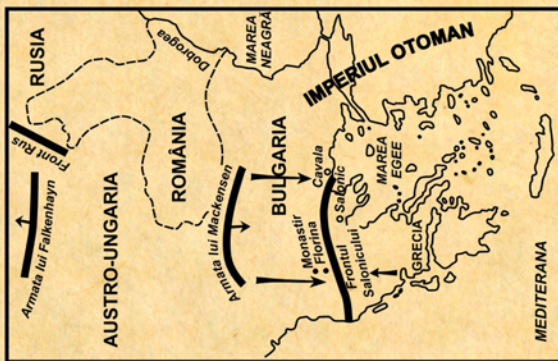
HĂRȚI

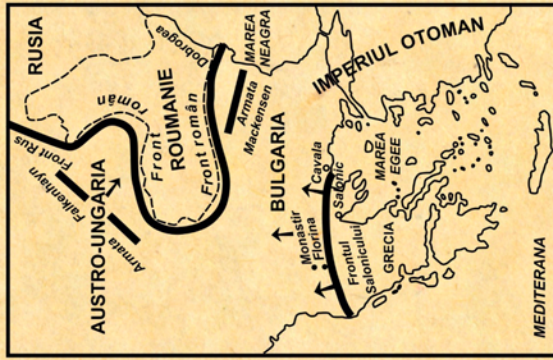
EFECTELE INTERVENȚIEI ROMÂNIEI

Dacă România nu ar fi intervenit...

Cele două armate, Mackensen și Falkenhayn, concentrate încă din luna iulie în Macedonia și în Rusia, ar fi trebuit să lovească, una Salonicul, iar cealaltă frontul rusesc.

România a intervenit...

Intervenția românească obligă armata Mackensen să se întoarcă pentru a face front în Dobrogea și armata Falkenhayn să apere Transilvania.

LUPTA PE FRONTUL UNIC

- I. Deturnarea și îndreptarea înspre România a ofensivei destinate frontului de la Salonic și din Centrul rusesc.
- II. Slăbirea defensivei austro-germane de la Verdun și de pe platoul Carst.

N. P. COMNÈNE

**NOTES SUR LA GUERRE
ROUMAINE
(1916 – 1917)**

précédées d'une lettre de M. Albert Thomas
et d'une préface de M. Maurice Muret

Édition soignée, avant-propos et notes :
Cristian-Dragoș CĂLDĂRARU

Traduction : Anca CĂLIN

Ô boucherie ! Ô soif du meurtre ! acharnement
Horrible ! odeur des morts qui suffoques et navres !
Soyez maudits devant ces cent mille cadavres
Et la stupide horreur de cet égorgement.

Mais, sous l'ardent soleil ou sur la plaine noire,
Si, heurtant de leur coeur la gueule du canon,
Ils sont morts, Liberté, ces braves, en ton nom,
Béni soit le sang pur qui fume vers ta gloire !
(LECONTE DE LISLE, *Le soir d'une bataille*)

EDITURA
Muzeului de Istorie Galați

Galați - 2018

Table des matières

AVANT-PROPOS par Cristian-Dragoş Căldăraru	165
LETTRE DE M. ALBERT THOMAS	177
DISCOURS DE M. ALBERT THOMAS	179
PRÉFACE DE M. MAURICE MURET.....	185
INTRODUCTION	189
I. LES CAUSES DE L'INTERVENTION ROUMAINE DANS LA GUERRE EUROPÉENNE.....	193
La condition des Roumains d'Autriche et de Hongrie	195
§I. Aperçu historique.....	195
§II. Aperçu ethnographique	204
§III .La politique de magyarisation des provinces roumaines de Hongrie	214
<i>a) Persécutions électorales.....</i>	<i>220</i>
<i>b) Persécutions dirigées contre la langue roumaine.....</i>	<i>224</i>
<i>c) Persécutions dirigées contre la liberté de la presse.....</i>	<i>227</i>
<i>d) Abolition du droit de réunion et d'association</i>	<i>234</i>
<i>e) Persécutions dirigées contre l'Église roumaine</i>	<i>235</i>
II. DEUXIÈME CAUSE DE L'INTERVENTION ROUMAINE.....	247
La menace allemande.....	249
III.LA PARTICIPATION DE LA ROUMANIE À LA GUERRE EUROPÉENNE.....	259
IV. LE SACRIFICE ROUMAIN	273
V. L'AVENIR DE LA ROUMANIE.....	287
APPENDICE	303
CARTES.....	307

AVANT-PROPOS

« Quand l'esprit est libre de toute lourdeur,
les choses paraissent différentes et la
réflexion plus légère. »

Maréchal Alexandru AVERESCU
Notes quotidiennes sur la guerre (1916-1918)

Pendant les luttes atroces de l'été 1917 pour la défense des derniers territoires roumains pas encore occupés par les troupes des Pouvoirs Centraux, Nicolae Petrescu-Comnen écrivait, en français, un « *petit texte* » intitulé *Notes sur la guerre roumaine (1916-1917)*, lorsqu'il était à Lausanne.

Né en 1881 à Bucarest, Nicolae Petrescu-Comnen faisait partie de « *la pléiade de diplomates roumains avec Nicolae Titulescu et Grigore Gafencu*¹ ». Avocat, homme politique et diplomate, il s'est fait remarquer tant pendant la Première Guerre Mondiale que dans l'entre-deux-guerres par son activité liée à la défense des droits inaliénables des Roumains exilés.

Malade, Nicolae Petrescu-Comnen partira s'installer au sanatorium Mont Pellerin, tout près de Lausanne, en Suisse, via Moldavie², le printemps 1917. Adrian Vițălaru, l'historien qui a étudié la vie et l'activité de Nicolae Petrescu-Comnen, faisait remarquer que ce diplomate roumain de la première moitié du XXe siècle était « *un personnage oublié peu à peu*³. »

Après les années de neutralité (1914-1916), la Roumanie a décidé, le 14 août 1916, d'entrer en guerre à côté des Forces de l'Entente (France, Royaume-Uni, Russie et Italie). La décision a été prise en concordance avec les

¹ Nicolae Petrescu, *Nicolae Petrescu-Comnen, un diplomat pe nedrept uitat*, „Muzeul Național”, XIV, 2002, p. 331.

² Victor Vernescu, *Consemnări din notele lui Nicolae Petrescu-Comnen și alte adnotări istorice*, AGIR, Bucarest, 2015, p. 19.

³ Adrian Vițălaru, *Nicolae Petrescu-Comnen – Diplomat*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, p. 11.

préoccupations de l'époque : réunifier tous les territoires occupés par les Roumains.

Si le XIXe siècle a été dominé en Europe par la question du nationalisme, le début du XXe a fait de l'idée d'« *élément national* » un prétexte pour affirmer la politique coloniale des grandes puissances européennes pour étendre leurs sphères d'influence.

Dans ce contexte, le déclenchement du conflit autrichien-serbe de 1914 a remis en question la révision des dispositions du Traité de Paix signé à Bucarest en 1913. Une modification de ce Traité aurait conduit à de graves conséquences pour la nation roumaine⁴. La neutralité de la Roumanie a créé des tensions entre l'Autriche-Hongrie et l'Empire Germanique, mais aussi « *des espoirs pour la Russie qui désirait s'impliquer dans les conflits des Balkans et également pour l'Italie qui pensait à sa politique adriatique et méditerranéenne*⁵. »

Les hommes politiques roumains avaient trouvé dans le conflit autrichien-serbe une opportunité pour construire leur politique extérieure afin que la Roumanie ait une véritable politique extérieure pour que cette idée de politique étrangère ne reste pas « *uniquement l'apanage interne des états poli-ethniques*⁶ ». Au début du XXe siècle, l'Europe préfigurait la possibilité du déclenchement d'une guerre entre les grandes puissances qui aurait remis en question « *la libération et la réunification des nations*⁷ ».

Pour la nation roumaine de l'époque « *la terre traditionnelle roumaine avait forme ovale et symétrique, entre Tisza, Dniestr et Danube... au milieu un plateau, la Transylvanie, entouré comme un château fort, de partout, par les Carpates. Sur cette région unitaire s'est développée naturellement une nation qui parlait la même langue, sans dialectes, qui avait les mêmes coutumes et la même mentalité. Voilà pourquoi, divisé politiquement pendant les temps historiques, notre peuple se trouve toujours sur la même terre*⁸. »

En Europe, la propagande impériale austro-hongroise et allemande avait inoculé l'idée que la Roumanie voulait occuper « *des territoires étrangers* ». Voilà pourquoi Nicolae Petrescu-Comnen et d'autres Roumains qui se trouvaient à l'étranger ont décidé de combattre la fausse propagande des deux empires à partir d'articles de presse sur le parcours historique de la nation roumaine. En

⁴ Vintilă I. Brătianu, *Pentru conștiința națională*, „Flacăra”, Bucarest, 1915, p. 18-19.

⁵ *Ibidem*, p. 20.

⁶ G. Arghirescu, *Teritoriul etnic al românilor*, „Flacăra”, Bucarest, 1915, p. 3.

⁷ *Ibidem*, p. 7.

⁸ *Ibidem*, p.9-10.

tenant compte des « *défauts russes* » du théâtre d'opérations militaires en Moldavie (dans la deuxième moitié de 1917) et des fausses rumeurs propagées par l'Autro-Hongrie, Petrescu-Comnen « *avait compris qu'il était absolument nécessaire de faire de la propagande durant la guerre, propagande que le maréchal Joffre considérait plus dangereuse que le fameux canon Dicke Berta; voilà pourquoi il avait décidé de les contrecarrer — d'autant plus que le seul roumain qui avait essayé de faire front à la propagande des ennemis dans la presse suisse, Aurel Popovici, était mort début 1917⁹.* » La propagande « *à effets démoralisants a été habilement utilisée, et avec un succès incontestable, par les Pouvoirs Centraux pendant la Première Guerre Mondiale¹⁰.* »

Dans sa démarche, Nicolae Petrescu-Comnen avait été soutenu par le « *professeur Georges Fazy, consul honorifique de la Roumanie à Genève¹¹* », qui lui avait conseillé de publier dans certains journaux suisses comme *Le Genevois*, *Gazette de Lausanne*, *Journal de Genève*, *National Zeitung* ou *Der Bund*¹² des articles sur la réalité historique roumaine « *pour rompre cette conspiration du silence, fruit du mot d'ordre offert à la presse française et anglaise par les hommes politiques qui avaient forcé la main de la Roumanie d'entrer dans le tourbillon avant l'heure et qui, pour éviter des controverses fâcheuses, préféraient de parler moins du sacrifice de la Roumanie¹³.* »

Le printemps de 1917, Nicolae Petrescu-Comnen reçut une aide substantielle de la part du général Dumitru Iliescu et des diplomates Alexandru Em. Lahovay et Mihail Pâcleanu pour « *obtenir la documentation nécessaire en vue de mener à bonne fin l'ouvrage Notes sur la guerre roumaine (1916-1917)¹⁴* ».

Albert Thomas, ministre de l'armement en France, aurait dû écrire la Préface à ce livre, mais il a envoyé son discours « *prononcé le 28 juillet 1917, à l'occasion de la remise solennelle qui a été faite à la Roumanie de l'étendard d'Etienne-le-Grand, retrouvé au couvent bulgare de Zographo et envoyé en France par M. le Général Sarraïl¹⁵.* »

C'est finalement Maurice Muret, « *rédacteur au journal Gazette de Lausanne, avec des affinités pour la Roumanie¹⁶* », qui écrivit la préface de cet ouvrage publié en

⁹ Nicolae Petrescu, *art. cit.*, p. 333.

¹⁰ Victor Vernescu, *op. cit.*, p. 17

¹¹ Adrian Vițălaru, *op. cit.*, p. 37-38.

¹² *Ibidem*, p. 39.

¹³ Victor Vernescu, *op. cit.*, p. 20

¹⁴ *Ibidem*, p. 42.

¹⁵ Nicolae Petrescu-Comnen, *Notes sur la guerre roumaine (1916-1917)*, p. 161.

¹⁶ Adrian Vițălaru, *op. cit.*, p. 43.

français mi-octobre 1917¹⁷. En lisant attentivement tous les arguments apportés par Nicolae Petrescu-Comnen, Maurice Muret était persuadé que l'ouvrage convaincrait « *les lecteurs de bonne foi de la sincérité des patriotes roumains affirmant que leur but, dans la guerre actuelle, est la libération du territoire qui leur revient et non pas la conquête d'une terre étrangère* » d'autant plus que « *la politique d'oppression de l'oligarchie magyare s'est exercée aux dépens des Roumains de la monarchie avec plus de dureté qu'aux dépens de toute autre nationalité.* »

Dans l'*Introduction* à son livre, Nicolae Petrescu-Comnen explique la raison de la publication de celui-ci au milieu même des luttes de l'été 1917 ; le principal argument était le discrédit de la Roumanie par quelques hommes politiques européens qui essayaient d'introduire dans l'opinion publique de l'Europe l'idée que « *la Roumanie a déclaré la guerre à l'Autriche-Hongrie juste pour participer, à tort, à la division imminente de leur empire.* »

Dans la période 1917-1918, ont été publiées 22 éditions en français de cet ouvrage dont 13 avant fin 1917. Georges Fazy avait proposé à Nicolae Petrescu-Comnen de « *publier une édition de l'ouvrage en anglais, pour être distribuée utilement en Grande-Bretagne et aux États-Unis*¹⁸. »

La première traduction de ce livre en roumain paraît dans la maison d'édition « Moldova » de Iași en 1996, sous le titre *Războiul românilor; însemnări și documente din prima conflagrație mondială*. La traduction d'Haralambie Năstase, a été réalisée à partir d'un exemplaire des neuf éditions parues en 1918.

En 2000, le *Centre d'Etudes Roumaines* - Iași publie une édition en anglais sous le titre *The Great War and the Romanians. Notes and Documents on World War I*, le général Mircea Chelaru signant *L'Avant-propos* « *Croyance et Victoire* ».

Fin 2016, l'éditeur du présent ouvrage a acquis pour le Musée d'Histoire « Paul Păltănea » de Galați un exemplaire de la première édition parue en 1917.

La préciosité de ce volume, relié en cuir et portant sur la couverture le symbole de la croix et du globe céleste, consiste dans le fait qu'il s'agit du premier exemplaire d'une série spéciale offerte au roi Ferdinand I. Il comporte en outre une dédicace de l'auteur datée du 28 octobre 1917. Le roi d'Italie a aussi reçu un exemplaire de cette même édition¹⁹.

Cet exemplaire exceptionnel « *garde les empreintes royales* » de Ferdinand I, Charles II et Michel I. Presque inconnu jusqu'à aujourd'hui en Roumanie, cet

¹⁷ *Ibidem*, p. 42.

¹⁸ *Ibidem*, note 129.

¹⁹ *Ibidem*, p. 43.

ouvrage a été conservé à la Bibliothèque Royale, probablement dans le Château Peleş de Sinaia, pour être ensuite vendu. Il a été retrouvé lors d'un inventaire d'un bouquiniste quelconque.

La traduction de cette édition princeps a été réalisée par Mme Anca Călin qui, sans réserve, a essayé de faire face avec succès à ce défi. Nous avons considéré qu'il était utile de présenter au public cette première édition en version bilingue. Pour notre démarche éditoriale et pour la rédaction définitive, nous avons eu le précieux soutien de notre collègue Cristian-Ovidiu Nedu, chercheur au Musée d'Histoire « Paul Păltănea » de Galați.

En cette année du Centenaire de la Grande Union du 1er Décembre 1918, le lecteur pourra analyser rétrospectivement avec cette ouvrage le désir des Roumains pour la reconnaissance de leur identité nationale, culturelle et spirituelle et pour que leur territoire ancestral soit affirmé, territoire où ils ont vécu des centaines d'années, de génération en génération, comme « *un peuple grand et homogène, maître dans un pays étendu, synthétique et unitaire, admirablement articulé, détenant l'embouchure de la plus importante fleuve européenne, le Danubé*²⁰. »

D'importants hommes politiques en Europe du début du XXe siècle ont espéré que « *L'histoire considérera comme égaux les vainqueurs immortels de la Marne et de Verdun au même titre que ces soldats-paysans qui ont lutté à un contre cinq, sous la menace des obus de grand calibre et sans repos pour sauver de l'invasion ce qui restait encore de libre du territoire de l'allié roumain*²¹. »

La présente édition contient des compléments biographiques, bibliographiques et historiques, faits par l'éditeur et mis en évidence entre des crochets.

Le 18 novembre 2018

Pr Cristian-Dragoș CĂLDĂRARU

Directeur du Musée d'Histoire « Paul Păltănea » de Galați

Le 18 novembre 2018

Pr Cristian-Dragoș CĂLDĂRARU

Directeur du Musée d'Histoire « Paul Păltănea » de Galați

²⁰ G. Arghirescu, *op. cit.*, p. 40.

²¹ Nicolae Petrescu-Comnen, *Însemnări despre războiul românesc (1916-1917)*, p. 296.

N. P. COMNÈNE

NOTES
SUR LA
GUERRE ROUMAINE
(1916-1917)

précédées d'une lettre de M. ALBERT THOMAS
et d'une préface de M. MAURICE MURET

Les souffrances des Roumains de Transylvanie - Le péril allemand - La participation de la Roumanie à la guerre - Le sacrifice roumain - L'avenir de la race roumaine

LIBRAIRIE PAYOT & Cie

LAUSANNE | PARIS

1, Rue de Bourg, 1 | 106, Bd St-Germain, 106

1917

Tous droits réservés

*Il a été tiré de cet ouvrage
10 exemplaires sur véritable Hollande,
et numérotés de 1 à 10.*

N^o

A Sa Majesté
Ferdinand I
Roi de tous les Roumains

Daignez permettre, Sire, à l'un
de Vos plus humbles sujets, d'offrir à
Votre Majesté cette modeste contribution
à la Défense de notre si juste cause.

Que Votre Majesté veuille croire que
ce que je me suis permis de dire à Son su-
jet c'est l'expression de la pensée unanime
des braves gens de l'Univers.

Quoiqu'il advienne, ainsi que je le dis
dans le présent ouvrage, alors que le nom

de maints Souverains est voué à l'é-
ternel mepris, le nom de Votre Majesté
sera prononcé par les générations à venir
avec admiration et reconnaissance.

Je suis, Sire, de Votre Majesté
le très obéissant
serviteur

M. P. Comnène

Docteur en droit
Ancien Magistrat
Avocat de l'Etat Roumain
Membre de plusieurs Sociétés savantes de Roumanie
et de France

Lausanne
ce 28 octobre 1917.

À LA FRANCE
qui, la première,
défendit l'épée à la main le principe des nationalités,
ces pages tristes
où sont décrites les souffrances et les aspirations
de tout un peuple.
Avec reconnaissance, admiration, et confiance,
N.P.C.

DU MÊME AUTEUR :

Étude sur la condition des Israélites en Roumanie. Paris, Pédone, 1905, Fr. 5.

La journée de 8 heures de travail. Bucarest, Louis, 1906, Fr. 1.

Les accidents du travail. Bucarest, Göbl, 1907, Fr. 1.

Les parasites judiciaires. Bucarest, Dreptul, 1908, Fr. 0.50.

Le socialisme. Bucarest, Gutenberg, 1909, Fr. 1.

L'action en séduction (épuisé). Bucarest, Jonescu, 1909, Fr. 2.50.

Capital et Travail (ouvrage couronné par l'Académie Roumaine). Edition de l'Académie.
Bucarest, 1910, Fr. 3.

Paris, le 30 juillet 1917

Cher Monsieur,

J'ai lu avec le plus grand intérêt le manuscrit du livre que vous allez faire paraître sous le titre de *Notes sur la Guerre roumaine* et j'aurais pris le plus vif plaisir à en écrire la préface, si je disposais pour cela d'un peu de temps.

Mais, hélas, des occupations urgentes absorbent tous mes instants et tout ce que je puis faire actuellement, c'est de vous envoyer le discours que j'ai prononcé le 28 juillet 1917, à l'occasion de la remise solennelle qui a été faite à la Roumanie de l'étendard d'Etienne-le-Grand, retrouvé au couvent bulgare de Zographo et envoyé en France par M. le Général Sarrail.

Vous verrez dans ces quelques lignes l'admiration et l'immense sympathie que m'inspire l'effort de la Roumanie et peut-être ne les jugerez-vous pas indignes de figurer en tête d'un ouvrage où cet effort est commenté et expliqué avec tant de compétence et de talent.

Veillez agréer, cher Monsieur, l'expression de mes sentiments très distingués.

Albert THOMAS

DISCOURS PRONONCE PAR M. ALBERT THOMAS,

Ministre de l'Armement et des Fabrications de Guerre

le 28 juillet 1917, à la Sorbonne, à l'occasion de la remise solennelle à la Roumanie de l'étendard d'Etienne-le-Grand, retrouvé par les troupes françaises au couvent bulgare de Zographo (Mont Athos) et envoyé en France par le général Sarrail.

Monsieur le Président de la République, Monsieur le Président du Sénat,
Monsieur le Président de la Chambre des Députés,
Monsieur le Ministre de Roumanie,
Mesdames,
Messieurs,

C'est avec une fierté émue que je viens associer ici le Gouvernement de la République à la remise solennelle de cet étendard d'Etienne-le-Grand au représentant du Gouvernement roumain et de la Nation roumaine.

Cet étendard est le symbole de la Victoire.

Oui, il est le symbole de votre victoire chèrement acquise, au prix de tant de souffrances et de tant de sacrifices. Il est le symbole de l'héroïsme roumain maintenu, ranimé à travers les siècles par les aspirations séculaires de votre race.

Les chroniqueurs ont raconté dans quelles circonstances, après quelles épreuves, cet étendard d'Etienne-le-Grand fut envoyé au Monastère de Zographo.

Etienne-le-Grand avait été vainqueur dans la grande victoire que rappelait tout à l'heure le Général Malleterre, puis après la victoire, la multitude des ennemis était revenue sur le territoire roumain, et Etienne-le-Grand, que même ses adversaires polonais désignaient comme le chef de la coalition chrétienne contre les Turcs, avait dû reculer, lui aussi. Il était une fois de plus remonté vers les hautes vallées moldaves, il était arrivé devant la cité de Hotin. Sur les

remparts, sa mère était debout. Lorsqu'il voulut rentrer dans la ville, elle lui dit: « *Je ne t'ouvrirai pas la porte jusqu'à ce que tu aies vaincu les ennemis, car si tu ne peux tenir devant eux dans la plaine, il y a peu d'espérance pour toi, même derrière les murs. L'oiseau meurt dans son nid. Va-t-en, réunis tes armées et la victoire sera à toi!* »

Etienne-le-Grand s'en alla vers la cité de Voronetz où vivait un ermite nommé Daniel. Et Etienne frappa à la porte pour qu'il ouvrit, et l'ermite répondit: « *Que le Prince Etienne attende dehors jusqu'à ce que j'aie fini ma prière!* » Il termina sa prière, et Etienne lui dit: « *Mes armées sont vaincues. Dois-je soumettre le pays? — Non, répondit l'ermite, il ne faut pas soumettre le pays aux Turcs. Promets de bâtir un monastère à St-Georges et tu vaincras.* »

Etienne se confessa, adressa au Seigneur, nous disent les chroniqueurs, une prière profonde et s'endormit. En rêve, il vit St-Georges qui lui dit: « *Aie confiance en toi, Etienne, ne t'effraie pas de cette multitude de Turcs, mais rassemble tes armées, précipite-toi sur les ennemis au son du clairon et tu vaincras.* »

Le lendemain au matin, Etienne, ayant réuni ses troupes, se précipita comme un ouragan contre les masses turques et les anéantit.

En revenant plus tard de la guerre, il envoya l'icône de St-Georges, qu'il avait toujours avec lui dans la bataille et qui était criblée de coups, au monastère de Zographo avec deux étendards portant l'image de St-Georges. L'un de ces étendards est ici devant vous.

Mesdames, Messieurs, n'est-ce point le symbole de toute l'admirable histoire de la Roumanie que la vie de ce Prince qui, pendant quarante-sept ans, résista à toute la cohue des Turcs, des Polonais, des Tartares qui envahissaient la terre roumaine?

Le vieux chroniqueur moldave Urechie nous dit encore: « *Etienne était de ceux qui ne se laissent pas facilement terrasser. Au moment où tous le croyaient tombé, il se relevait contre les vainqueurs.* »

Vous aussi, amis Roumains du XXe siècle, vous, les Roumains de la grande guerre, vous vous êtes relevés contre vos vainqueurs et déjà aujourd'hui, retentit le canon roumain qui attestera bientôt, nous l'espérons, de prochaines et triomphales victoires.

Qu'il me soit permis de dire ici les heures inoubliables vécues au cours de mon récent voyage.

Certes j'ai vu dans ces quelques semaines des choses admirables. J'ai vu un grand peuple qui naissait à la liberté et qui, malgré ses crises d'aujourd'hui, a droit à toute notre confiance et à toutes nos espérances. J'ai vu des gouvernants

héroïques qui, peu à peu, reconstituaient tous les moyens de direction nationale. Mais parmi tous les souvenirs, il n'en est pas pour moi de plus émouvants que ceux des heures vécues en Roumanie.

C'est là qu'il m'a été donné de voir, dans l'éclosion du printemps roumain, la ville de Jassy, toute embaumée ; et sur ce lambeau de sol étroit, j'ai vu le Roi, la Reine, la monarchie nationale auprès desquels le Gouvernement s'est groupé pour le salut du pays ; un Président du Conseil à l'esprit alerte, clair, et des ministres réalisant, au travers d'épreuves et de crises comme nous en avons connues, l'union raisonnée des partis, garantie suprême de défense nationale.

Votre Parlement, Monsieur le Ministre de Roumanie, plein du grand souffle de notre Révolution, a soutenu le double effort, a réalisé la double tâche de défendre le pays contre l'ennemi et d'accomplir en même temps les réformes les plus audacieuses : le suffrage universel et la réforme agraire.

Enfin ce que je veux évoquer devant vous, telle qu'elle m'est apparue, c'est l'image de cette admirable armée roumaine, aujourd'hui reconstituée.

Ah! frères roumains, nous savons ce que vous avez enduré à l'automne de 1916. Nous avons suivi sur nos cartes la descente des armées allemandes à travers toutes les vallées des Carpathes, nous avons suivi le mouvement tournant que l'on tentait pour encercler votre armée. Nous avons vécu avec émotion les heures douloureuses, atroces, de la retraite et, après la retraite, la défaite, la maladie, la famine pour la population civile et pour l'armée.

Puis, à l'heure où on vous croyait accablés, à l'heure où l'on croyait que jamais vous ne pourriez redevenir une force agissante de notre coalition de liberté, vous êtes revenus à la vie, votre armée a ressuscité. Je l'ai vue défiler devant son Roi, je l'ai vue manœuvrer. J'ai entendu dans des batteries les claquements de nos canons de 75. J'ai vu à l'épaule de nos soldats roumains nos fusils de Saint-Etienne, j'ai vu tout notre matériel admirablement employé ; j'ai vu vos soldats coiffés du casque français, marchant la face allègre, l'allure franche, l'air dégagé, les yeux droits, et derrière moi, j'ai entendu le Général Berthelot leur adresser la plus belle louange qu'un général français puisse donner à une armée :

« Regardez-les, disait-il, on dirait que ce sont des poilus ! »

Mesdames, Messieurs, c'est ce grand et superbe effort de la Roumanie qui nous fait l'aimer.

La France, à toute époque, a voué son amour et ses ressources aux nations qui luttèrent pour l'indépendance et pour l'unité.

Il y a quelques semaines à peine, nous célébrions, dans une de nos sections socialistes de la banlieue parisienne, la mémoire d'un des nôtres, tombé au champ d'honneur. Nous étions devant des ouvriers, devant des socialistes, et l'un des orateurs parla non seulement des buts de guerre de la France et de la réintégration dans l'unité française de notre Alsace-Lorraine, mais de toutes les batailles d'indépendance qui se livrent en même temps et qui font la grandeur de cette Grande Guerre. Il évoqua la Serbie, la Belgique, la Roumanie. J'aurais voulu que ceux qui chez nous, quelquefois, ont la pensée que notre peuple est las de la guerre puissent voir avec quel cœur, avec quel enthousiasme l'idée de l'indépendance, de la libération de tous les opprimés était acclamée par ce peuple ouvrier de Paris.

Où, amis roumains, nous vous aimons ; nous vous l'avons tous dit aujourd'hui, mais nous vous aimons aussi pour d'autres causes encore que celles qu'on a dites. Nous vous aimons comme les représentants de la latinité là-bas, sur le front oriental, dans le grand conflit qui se déroule.

Nous vous aimons comme des frères, et c'est presque une banalité de le dire, car nous nous rappelons que nous avons été sur les bancs des lycées à côté de petits camarades roumains, nous nous rappelons que dans cette Sorbonne, nous avons vécu nos années de jeunesse avec des amis roumains. Mais il faut aller chez vous pour sentir que notre amitié ne tient pas seulement à la diffusion d'une culture ou d'une civilisation commune dans les hautes classes et pour comprendre que la fraternité de nos peuples est profonde.

Lorsque nous sommes arrivés, après la traversée de l'immense plaine russe, après le contact avec les troupes russes des Carpathes, après les rencontres de Tchernowitz avec les représentants des armées russes et franco-roumaines, il y avait là un agent du service des douanes de Roumanie contrôlant les passes-ports et visitant les bagages. Il avait la moustache noire, le teint brun de nos méridionaux, presque le parler d'un de nos chers méridionaux français. Jean Richepin définissait tout à l'heure excellemment notre impression quand il disait : « *Mais il est de chez nous, c'est un de nos parents.* » C'est là exactement ce que nous avons ressenti en constatant que cet homme qui ressemblait tant à l'un des nôtres parlait français un peu comme un Marseillais.

Plus loin, sur la route, nous avons rencontré avec les costumes du pays, une noce paysanne qui s'en allait à travers les champs. Nous nous sommes arrêtés. Les paysans ont reconnu les uniformes des officiers français. Ils les ont

acclamé beaucoup en roumain sans doute, toutefois dans le petit groupe de paysans, un cri retentissait et dominait les autres : « *Vive la France !* »

Plus loin encore, à la fenêtre d'un établissement sanitaire, de gracieuses jeunes filles, reconnaissant des Français nous disaient: « *Où allez-vous ? — A Jassy. — Emmenez-nous* ». C'était ainsi tout le long de la route une multitude de petits traits et de rencontres qui nous faisaient croire que nous étions arrivés déjà en pays français.

Aussi, amis roumains, parce que vous avez bien et vaillamment combattu, et parce que vous êtes nos frères en latinité, avec quelle sympathie, avec quelle joie, la France accomplira envers vous ce qu'elle considère comme sa mission traditionnelle. Cette mission, même si nous n'avions pas envers vous ces sentiments d'affection, ce serait encore le devoir de la France de n'y pas faillir et si elle trahissait ce devoir, elle ne serait plus la France. Cette mission c'est de lutter pour l'indépendance, pour l'unité des peuples et, je reprendrai le mot, pour le triomphe du principe des nationalités.

M. le Président de la Chambre des Députés, vous aviez raison tout à l'heure de dire qu'au cours du XIXe siècle le principe des nationalités s'était retourné bien souvent contre les traditions de la Révolution Française et contre les intérêts de la France. Vous aviez raison de rappeler que souvent notre pays, pour avoir voulu observer ce principe, s'était trouvé dans une situation diplomatique plus difficile que s'il n'avait suivi que son propre intérêt. Mais c'est l'honneur de la France que d'avoir toujours maintenu et restauré l'idée de droit. Si la France veut passionnément, unanimement, la restitution de son Alsace-Lorraine ce n'est pas pour rentrer en possession des territoires qui lui ont été ravis, c'est parce qu'elle y voit le symbole même du droit, c'est parce qu'elle ne peut admettre la violation du droit des peuples, c'est parce qu'elle veut libérer toutes les Alsaces-Lorraines. Et dans la lutte pour le triomphe de ce droit et dans l'effort des peuples pour se libérer et s'unir rien ne peut arrêter la France, rien ne peut l'effrayer.

C'est son devoir de dégager, pour tous les peuples plus ou moins pénétrés du sophisme germanique, l'idée de la nationalité conçue selon la tradition de la Révolution française, contre la tradition allemande qui confond constamment le droit des peuples à disposer d'eux-mêmes avec l'instinct de domination d'une race sur les autres.

Nous avons toujours proclamé clairement ce principe de la liberté qu'ont les peuples de disposer d'eux-mêmes ; la France n'a aucune hésitation, aucune

réserve à servir les nobles aspirations de liberté des autres peuples. C'est pourquoi ceux-ci ne peuvent lui faire aucun grief des abandons que parfois, dans le passé, en raison de sa situation, elle a été obligée momentanément de consentir. Les peuples ont confiance en elle. A travers tout le XIXe siècle, la France a aidé les peuples qui voulaient se libérer dans le domaine politique ou dans le domaine de la pensée. Ce sont les mêmes traditions que nous conservons aujourd'hui et c'est le même devoir que nous accomplissons.

Et nous pourrions reprendre ensemble la grave et belle prière qu'Etienne-le-Grand avait fait inscrire autour de son étendard :

« O Grand Saint-Georges » disait Etienne-le-Grand, et nous dirons aujourd'hui : *« O Liberté, toi qui es toujours victorieuse, toi qui, dans les malheurs et les épreuves, nous apportes une aide prompte et un puissant secours, qui donnes aux affligés une joie indicible, reçois de nous et conserve cet étendard dans ce siècle et dans les siècles futurs pour que nous te servions éternellement. »*

Et, comme elles sont unies aujourd'hui dans le deuil et dans la bataille, la France et la Roumanie resteront, par-delà les victoires prochaines, éternellement unies dans la paix triomphale du droit, pour te servir, o Liberté !

PRÉFACE

La propagande austro-allemande a si bien réussi à discréditer la politique roumaine depuis 1914, qu'il se trouve encore dans les pays neutres beaucoup d'honnêtes gens pour contester le bon droit de la Roumanie.

Le livre si clair et si précis de M. Comnène aura certainement ce résultat d'instruire, de convaincre tous les lecteurs de bonne foi, uniquement soucieux de connaître la vérité.

Ceux-là ne douteront plus, au sortir de la lecture de ces pages lumineuses et vengeresses, de la sincérité des patriotes roumains affirmant que leur but, dans la guerre actuelle, est la libération du territoire qui leur revient et non pas la conquête d'une terre étrangère.

Les conquérants ! mais ce sont les ennemis de la Roumanie, c'est le peuple hongrois, plus exactement, c'est ce peuple magyar, arrogant, tyrannique, si digne, en un mot, de participer avec la minorité allemande d'Autriche à l'exploitation de l'Autriche-Hongrie en vue des résultats que l'on connaît.

Longtemps une auréole imaginaire de chevalerie et de libéralisme a orné le front des politiciens magyars. Leur pays, rénové par les événements de 1848, ne pouvait, dans l'opinion des observateurs superficiels, manquer à ses origines. En outre, les Magyars exploitaient avec une habileté consommée en France et en Grande-Bretagne la légende de leur générosité et de leur « esprit occidental ». Les agents qu'ils possédaient avant la guerre dans ces pays d'Occident ne laissaient-ils pas entendre discrètement que la guerre pangermaniste n'éclaterait pas, parce que le gouvernement de Budapest, élément modérateur dans la Triple Alliance, s'y opposerait ?

Que s'est-il passé, au contraire ? Il s'est passé ceci, que le comte Tisza, chef du gouvernement de Budapest, a plus activement que tout autre, plus activement encore que les souverains et hommes d'Etat de race allemande, fomenté la mêlée actuelle.

La politique d'oppression de l'oligarchie magyare s'est exercée aux dépens des Roumains de la monarchie avec plus de dureté qu'aux dépens de toute autre nationalité.

Aussi la Roumanie devait-elle de toute nécessité, et sous peine du déshonneur, intervenir en faveur des Roumains irrédimés placés sous le joug magyar.

La Roumanie est intervenu à son heure avec un enthousiasme dont l'ouvrage qu'on va lire ne permet pas de douter. Avait-elle préparé sa participation avec tout le soin voulu ? Hélas ! on en peut douter et M. Comnène laisse entendre que des fautes auraient été commises.

La grande coupable, dans cette malheureuse affaire, n'en reste pas moins la Russie, plus exactement les hommes criminels et néfastes qui détenaient le pouvoir à Pétrograd et trahissaient en faveur de Vienne et de Berlin.

Il est désormais prouvé que M. Stürmer, premier ministre et homme de confiance de l'empereur déchu de toutes les Russies, a « saboté » la campagne de Roumanie pour que la guerre mondiale finisse sur une action d'éclat des armées austro-allemandes. L'histoire universelle a-t-elle jamais enregistré plus noire trahison ? Jamais les traîtres moscovites ne payeront assez cher leur épouvantable forfait contre la patrie et contre la civilisation.

Puisse la jeune démocratie russe comprendre toute l'étendue de la dette qu'elle a contractée envers les Roumains et la payer au plus vite !

Les chefs roumains, l'armée roumaine et le peuple roumain restent dignes de toute admiration et de toute confiance. Il convient de s'incliner tout particulièrement avec respect devant le roi Ferdinand de Roumanie qui a su combattre et surmonter les instincts ataviques et certaines amitiés personnelles pour accomplir résolument son devoir national.

Envahie, pillée, affamée, la population roumaine souffre cruellement ; mais comme les Belges et comme les Serbes, les Roumains ne doutent pas de leur délivrance. Ils envisagent avec résolution l'avenir souriant qui leur apportera la satisfaction de leurs revendications nationales aux dépens de l'ennemi du genre humain.

Déjà la Russie se relève et les troupes nord-américaines débarquent en France. Le dicton belge aura raison qui annonce : « *Heure viendra qui tout paiera* ».

M. Take Jonesco, l'illustre homme d'Etat roumain, a dit : « *Je ne comprends pas que les citoyens d'un petit Etat ne sentent point que les auteurs de l'ultimatum à la Serbie et de l'invasion belge sont leurs ennemis irréductibles.* »

Je répète avec M. Take Jonesco : « *Je ne comprends pas !!...* »

Mais je me console en songeant que nombreux sont, toutefois, les Suisses qui ont « *compris* ».

Je crois même qu'il s'accroît tous les jours, le nombre de ceux qui « *comprennent* ».

Morges, juillet 1917.

Maurice MURET

INTRODUCTION

Il y a pas mal de gens en Europe qui n'ont pas encore saisi le sens de l'intervention de la Roumanie aux côtés des Alliés et qui ne sont pas encore édifiés sur les buts de guerre du gouvernement roumain.

Les ennemis de ce pays, dans l'intention de rendre son action antipathique, se sont appliqués, pendant de longs mois, à présenter au monde la politique roumaine comme une politique de conquête, de rapine plutôt, la Roumanie n'ayant déclaré la guerre à l'Autriche-Hongrie que dans l'unique espoir de participer injustement au partage imminent de l'empire des Habsbourg.

Ayant assisté au développement des événements de Roumanie, nous nous proposons de dire dans ces pages quelles sont les causes qui ont déterminé la Roumanie à entrer en lice et comment elle participa à la guerre européenne.

Nous dirons, en même temps, combien l'attitude du gouvernement roumain fut loyale dès les débuts de la crise européenne et combien les revendications roumaines sont justifiées par des raisons historiques, politiques et juridiques.

Nous pouvons affirmer d'ores et déjà que sa politique ne fut pas inspirée uniquement par ses revendications nationales, mais aussi, pour employer la formule lapidaire donnée par M. Aristide Briand, « *par les affinités de race et d'éducation, par un égal souci du droit, ainsi que par la communauté d'aspirations vers un même idéal de liberté et de justice*²². »

Le gouvernement roumain développa amplement son point de vue dans le document même par lequel il déclara la guerre à l'Autriche-Hongrie. Nous croyons utile pour l'édification du lecteur de donner le texte intégral de ce document historique.

Le voici :

« L'alliance conclue entre l'Allemagne, l'Autriche-Hongrie et l'Italie, avait, d'après les propres déclarations des gouvernements, un caractère essentiellement conservateur et défensif.

²² Discours prononcé à la Chambre des députés, le 14 septembre 1916.

Son but principal était de garantir les pays alliés contre toute attaque du dehors et de consolider l'état de choses créé par les traités antérieurs. C'est par désir de mettre sa politique d'accord avec ces tendances pacifiques que la Roumanie s'est jointe à cette alliance.

Se vouant à l'œuvre de reconstruction intérieure et loyalement résolue à demeurer dans la région du Bas-Danube un élément d'ordre et d'équilibre, la Roumanie n'a pas cessé de contribuer au maintien de la paix dans les Balkans. Les dernières guerres balkaniques, en détruisant le statu quo, lui ont imposé une nouvelle ligne de conduite. Son intervention a hâté la paix et rétabli l'équilibre de puissance ; elle s'est contentée d'une rectification de frontière qui lui donnait une plus grande sécurité contre toute agression et réparait en même temps, l'injustice commise à son détriment au congrès de Berlin. Mais en poursuivant cet objectif, la Roumanie a été déçue par l'attitude du cabinet de Vienne, qui n'était pas celle qu'elle avait le droit d'attendre²³.

Quand la guerre actuelle a éclaté, la Roumanie, comme le fit l'Italie, refusa de s'associer à la déclaration de guerre de l'Autriche-Hongrie, dont elle n'avait pas reçu notification de la part du cabinet de Vienne. Au printemps 1915, l'Italie déclara la guerre à l'Autriche-Hongrie et la Triple-Alliance n'existait plus. Les raisons qui avaient engagé la Roumanie à se joindre à ce système politique disparurent en même temps. Au lieu d'un groupement d'Etats, s'efforçant par un effort commun de travailler à l'unisson en vue d'assurer la paix et la préservation des situations de fait et de droit créées par les traités, on était en présence de puissances en guerre les unes contre les autres, dans le but précisément d'effectuer une transformation complète des anciens arrangements qui avaient servi de base à leur traité d'alliance.

Ces changements profonds étaient une preuve évidente pour la Roumanie que l'objectif qu'elle poursuivait en se joignant à la Triple-Alliance, ne pouvait plus être atteint et qu'elle devait diriger ses vues et ses efforts dans d'autres directions ; d'autant plus que l'action entreprise par l'Autriche-Hongrie avait assumé un caractère menaçant pour les intérêts essentiels de la Roumanie, ainsi que pour ses aspirations nationales les plus légitimes.

Devant une modification aussi radicale de la situation créée entre la monarchie austro-hongroise et la Roumanie, cette dernière a repris sa liberté d'action.

La neutralité que le gouvernement royal s'était imposée à la suite d'une déclaration de guerre qui n'était conforme ni à ses désirs ni à ses intérêts, a été adoptée en vertu des assurances données par le gouvernement impérial et royal que la monarchie, en déclarant la guerre à la

²³ On sait que la seconde guerre balkanique a été due uniquement aux intrigues du Ministre d'Autriche à Sophia, le Comte Tarnowsky, et que la Roumanie et la Serbie ne purent jamais trouver une formule de conciliation avec la Bulgarie grâce aux menées de ce diplomate néfaste (note de l'auteur).

Serbie, n'agissait pas dans un esprit de conquête et qu'elle ne visait en aucune manière à des acquisitions territoriales. Ces assurances n'ont pas été réalisées.

Nous nous trouvons aujourd'hui devant une situation de fait qui peut donner naissance à de grandes transformations territoriales et à des changements politiques de nature à constituer une grave menace quant à l'avenir et à la sécurité de la Roumanie. L'œuvre pacifique que la Roumanie, fidèle à l'esprit de la Triple-Alliance, s'est efforcée d'accomplir a été rendue stérile par ceux mêmes qui devaient la soutenir et la défendre.

En adhérant, en 1883, au groupement des puissances centrales, la Roumanie, loin d'oublier les liens du sang qui unissaient les peuples du royaume aux sujets roumains de la monarchie austro-hongroise, avait vu, dans les relations d'amitié et d'alliance qui s'étaient établies entre les trois grandes puissances, un gage précieux pour sa tranquillité intérieure ainsi que pour l'amélioration du sort des Roumains d'Autriche-Hongrie. En fait, l'Allemagne et l'Italie, qui avaient reconstitué leur Etat sur la base du principe de nationalité, ne pouvaient manquer de reconnaître la légitimité des assises sur lesquelles repose leur propre existence. Quant à l'Autriche-Hongrie, elle a trouvé dans les relations amicales qui se sont établies entre elle et la Roumanie, des assurances pour sa tranquillité intérieure ainsi que pour celle de nos frontières communes. Elle savait le degré de mécontentement de la population roumaine qui la rejetait vers nous et menaçait à tout moment de troubler les bonnes relations qui existaient entre les deux Etats.

L'espoir que nous avons conçu à cet égard à notre adhésion à la Triple-Alliance a été déçu. Pendant une période de plus de trente ans, les Roumains de la monarchie n'ont jamais vu des réformes de nature à leur donner un semblant de satisfaction ; ils ont même été traités comme race inférieure et condamnés à subir l'oppression d'un élément étranger qui ne constituait qu'une minorité parmi les diverses nationalités composant l'Etat austro-hongrois. Toutes les injustices auxquelles nos frères ont été soumis ont maintenu entre notre pays et la monarchie, un état continuuel d'animosité, que le gouvernement du royaume n'est parvenu à calmer qu'au prix de grandes difficultés et de nombreux sacrifices.

Lorsque la guerre actuelle a éclaté, l'espoir prit naissance que le gouvernement austro-hongrois serait convaincu, au dernier moment, de la nécessité urgente de mettre fin à cette injustice, car elle mettait en danger non seulement nos relations d'amitié, mais également les rapports normaux qui devaient exister entre Etats voisins.

Deux années de guerre ont démontrée à la Roumanie que l'Autriche-Hongrie, hostile à toute réforme intérieure capable d'améliorer l'existence des peuples qu'elle gouverne, était aussi prompt à les sacrifier qu'elle était incapable de les défendre contre toute attaque de l'extérieur.

La guerre à laquelle participe presque toute l'Europe remet en question les plus graves problèmes qui affectent le développement national et l'existence même des Etats ; la Roumanie, imbue du désir de contribuer à hâter la fin du conflit et sous la nécessité impérative de

sauegarder ses intérêts de race, se voit dans la nécessité d'entrer dans les rangs de ceux que sont le mieux en mesure d'assurer son unité nationale.

Pour ces raisons, elle se considère à partir de ce moment en état de guerre avec l'Autriche-Hongrie.

Bucarest, 27 août 1916, 9h du soir

Signé : Em. PORUMBARO »

Ce document indique clairement les raisons de l'intervention roumaine:

1) Une raison d'ordre purement roumain : l'affranchissement des Roumains de Transylvanie et des autres provinces roumaines, soumises au joug austro-magyar.

2) Une raison d'ordre général, européen : le triomphe du principe de la liberté et du droit contre « la force » rehaussée à la hauteur d'un principe universel, politique, économique, social, voire même religieux.

Par conséquent, et il est indispensable de bien fixer cette idée dès les débuts de cette rapide étude, « *le peuple roumain n'est pas entré en guerre pour réaliser des conquêtes aux côtés des Alliés ; son but a été uniquement de libérer les territoires roumains asservis à la Hongrie, d'affranchir les Roumains et de les rendre à leur patrie²⁴.* »

Ces paroles sont-elles sincères ? Les Roumains de Hongrie sont-ils réellement asservis à la nation magyare ? La conduite des Magyars envers eux, justifie-t-elle la révolte de leurs frères de Roumanie ? Voilà ce que nous allons examiner, assez succinctement, dans le premier chapitre de cette esquisse historique.

Dans le deuxième chapitre, nous allons nous occuper de l'évolution de l'opinion publique en Roumanie au sujet de l'Allemagne et de sa politique.

Dans le troisième et le quatrième chapitre, nous dirons ce que fut la participation de la Roumanie à cette guerre ; et enfin dans le cinquième chapitre, nous allons dire quel est, à notre humble avis, le sort qui est réservé à la race roumaine.

²⁴ Voir la déclaration faite le 7 juin dernier par le Président du Conseil des Ministres de Roumanie, M. Bratiano, au correspondant du *Petit Parisien* à Pétrograd.

I.
LES CAUSES DE L'INTERVENTION DE LA ROUMANIE
DANS LA GUERRE EUROPÉENNE

I. La condition des Roumains d'Autriche et de Hongrie

§I. Aperçu historique

La nation roumaine représente aujourd'hui un ensemble de 14.000.000 d'âmes, en chiffres ronds, dont 8.000.000 environ vivant sur le territoire du Royaume de Roumanie, 4.000.000 vivant dans les provinces assujetties à la monarchie austro-hongroise (la Transylvanie, le Banat de Temesvar, la Crishana, le Maramurech et la Bucovine), 1.200.000 vivant dans la Bessarabie assujettie aujourd'hui à la Russie et 5 à 600.000 disséminés en Macédoine, en Serbie, dans l'Istrie, etc.

Cette nation forme un groupe compact de la plus haute importance par le nombre et les qualités de la race, dans toute la région comprise entre le Dniester, la Mer Noire, le Danube et la Tisza.

Ce territoire est celui de l'ancien royaume des Daces, conquis par les légions romaines de l'empereur Trajan à l'aube de l'ère chrétienne, et les Roumains — ainsi que leur seul nom le démontre — sont les descendants des colonisateurs romains et des races autochtones, complètement romanisées²⁵.

²⁵ La preuve du néo-latinisme de la nation roumaine nous la trouvons dans son histoire, dans sa langue, dans ses légendes et coutumes, ainsi que dans sa conformation anthropologique. A ce dernier sujet, un Slave, le professeur Ladislas Pic, nous fournit des renseignements précieux. Il déclare avoir trouvé dans la population roumaine de Banat, du comitat d'Arad, des Monts Bihor, etc., le type romain classique « celui des médailles et des sculptures » : taille médiocre, cheveux noirs, frisés, yeux noirs et brillants, nez aquilin, menton court, partie inférieure du visage ovale. Dans les régions septentrionales de la Transylvanie, l'auteur observe des types romains déformés, affaiblis, avec mélanges de traits daces. Dans la plaine, le type pur est moins fréquent que dans la montagne, car il y a eu croisement avec les Slaves (B. Auerbach, *Les races et les nationalités d'Autriche-Hongrie*, Alcan, Paris, 1917, p. 401) ; cf. N. Iorga, *Histoire des Roumains de Transylvanie et de Hongrie*, Joseph Gobi, Bucarest, 1916, I, p. 5 et s. ; Momsen, *Römische Geschichte*, V, p. 202, 204 et s. ; A.D. Xenopol, *Histoire de la Dacie-Trajane*, Leroux, Paris, 1885, p. 1, 35 et s. ; *ibid.*, *Magyars et Roumains devant l'histoire*, Leroux, Paris, 1900, *passim* ; Lavisso et Rambaud, *Histoire générale*, Collin, Paris, 1899, III, *passim* ; Al.A.C. Stourdza, *La terre et la race roumaines*, Lucien Lavour, Paris, 1904, *passim*.

La colonisation de ces contrées n'est pas — ainsi qu'on l'a cru pendant longtemps — uniquement l'œuvre de l'Empereur Trajan. On a acquis aujourd'hui les preuves d'une forte immigration en Dacie de paysans latins, bien avant les guerres de Trajan, le sol fertile de la plaine du Danube et de la Panonie leur offrant des conditions de vie meilleures que celles que leur offrait le sol aride et surpeuplé de leur patrie.

Après la conquête de ces régions, l'œuvre officielle de colonisation fut entreprise sur une si vaste échelle, que peu de temps après la défaite des armées daces on constate l'assimilation presque complète des éléments indigènes qui avaient résisté à l'influence isolée des premiers pionniers de la civilisation romaine.

Pour nous rendre compte des proportions que Trajan avait entendu donner à la colonisation de cette nouvelle province, il faut nous rapporter aux textes de l'illustre historien romain Eutropius qui affirme que Trajan aurait transplanté en Dacie « *Infinitas copias hominum ad agros et urbes colendas* ».

Cette province heureuse, que les historiens de l'époque avaient surnommé « *Dacia Félix* », se trouvant malheureusement en contact immédiat avec les Goths et les Slaves qui hantaient le Nord et l'Ouest de l'Europe, était fatalement destinée à l'invasion et, par conséquent, à l'abandon des autorités impériales, incapables de résister indéfiniment aux assauts impétueux et incessants des barbares. Aussi en 270, l'empereur Aurélien, devant la poussée irrésistible des Goths, se vit-il obligé d'abandonner la Dacie, en retirant ses troupes et ses fonctionnaires en Moésie, sur la rive droite du Danube.

Cet événement doit attirer notre attention, car c'est lui que les Magyares invoquent de nos jours, pour justifier leur détestable politique de persécutions dirigée envers les Roumains.

Ainsi, les Hongrois citent en leur faveur les relations des historiens Eutropius²⁶ et Flavius Vopiscus²⁷ pour prétendre que la Dacie fut complètement abandonnée par toute la population Daco-Romaine ; que l'ancienne Dacia-Trajana, lors de l'invasion hongroise (895) était complètement déserte ; que, par conséquent, les éléments roumains, dont on constate plus tard l'existence aussi bien au-delà, qu'en deçà des Carpathes, ne sont plus les descendants des anciens maîtres de la Dacie, mais bien des intrus, venus en Panonie du sud du Danube

²⁶ IX, 15.

²⁷ 39.

au moyen-âge. « *Venus dans cette province, disent-ils, (qui plus tard s'appellera la Transylvanie), alors qu'elle était devenue terre hongroise, les Roumains, malgré leur nombre de beaucoup supérieur au nôtre, ne peuvent pas prétendre à l'égalité des droits avec les seuls maîtres de cette terre : nous, les Magyars*²⁸. »

Quoique de nos jours l'adage « *Prior tempore potior jure* » ne saurait plus être invoqué pour justifier des persécutions exercées par une partie de la population d'un pays contre le reste de cette population, nous nous appliquerons à démontrer que les Magyars ne peuvent se prévaloir pas même de ce soi-disant droit historique.

En effet, l'échafaudage historique élevé à grand'peine par les historiens magyars est vermoulu à sa base ; leur raisonnement est faux, l'une des prémisses de leur syllogisme étant complètement erronée.

Non, la Dacie n'était pas déserte au moment de l'invasion magyare et si l'on peut gratifier du qualificatif d'« *intruse* » l'une des nations vivant actuellement en Panonie, ce n'est certes pas la nation roumaine.

Il est certain que la Dacie fut abandonnée par les légions d'Aurélien, par les fonctionnaires et peut-être même par la classe riche de la colonie qui put emporter avec elle sa fortune mobilière, mais il est amplement démontré, ainsi que nous le verrons plus loin, que l'immense majorité des colons — tous agriculteurs, bergers ou propriétaires de mines, tous attachés à la belle terre dace par cette passion tellurique que l'on constate encore de nos jours tellement vivace chez les paysans roumains — n'ont pas quitté leur glèbe. Ils y sont restés pour la défendre contre les barbares. Ils y sont restés afin d'accomplir aussi leurs hautes destinées de sentinelles latines aux confins du monde oriental²⁹.

DES PREUVES :

1) Le moine historien Nestor du XIe siècle affirme que les Magyars trouvèrent, lors de leur invasion en Panonie, une forte population roumaine. Cette affirmation se trouve corroborée par celle du Hongrois Thomas qui déclare à son tour que la Transylvanie « *dicitur antiquitus fuisse pascua Romanorum* ». L'historien hongrois Kéza affirme de son côté, qu'à l'époque de l'invasion

²⁸ Rössler, *Rumänische Studien*, Leipzig, 1871; Hunvalphy, *Az olabok Toertenete*, Budapest, 1894; De Bertha, *Magyars et Roumains devant l'histoire*, Paris, 1899.

²⁹ Général Niox, *Les pays balkaniques*, Delagrave, Paris, 1915, p. 44 ; cf. aussi les admirables ouvrages du Pr Julius Jung de l'Université de Prague : *Die Romanischen Landschaften des römischen Reiches*, Innsbruck, 1881, p. 314-481 ; *Römer und Romanen in Donauländer*, Innsbruck 1877, etc.

magyare, la Panonie était encore habitée par une population roumaine, formée « d'anciens pasteurs et colons romains ». Leur existence en Transylvanie est signalée vers 1100 également par un grec, Nicétas Choniates.

Le « chroniqueur anonyme » du roi Bella IV, qui fit l'histoire de l'établissement des Magyars en Panonie, raconte avec force détails les luttes des Magyars avec les « ducs roumains » de Transylvanie.

Deux de ces ducs, Lithoun et Senesläü, suivant le chroniqueur magyar, régnaient vers 1247, le premier dans les montagnes de la Petite Valachie, le second dans les montagnes de la Grande Valachie.

L'existence de la principauté de Lythoun, appartenant à la vieille famille des Bassaraba, est confirmée aussi par le chroniqueur persan Fazel-Ulach-Rachid, qui rapporte les luttes que celui-ci eut avec les Tartares vers 1241³⁰.

Le souvenir d'un de ces ducs roumains, Herzog Ramunc, et de ses compagnons Walachen³¹, nous est conservé aussi par le *Niebelungenlied*³². L'importance de ce fait est d'autant plus considérable que ce poème date de l'époque de l'invasion des Huns, antérieure à celle des Magyars de cinq grands siècles³³.

Voilà par conséquent que les Roumains, loin d'avoir quitté la Dacie, petit-à-petit se sont organisés en principautés indépendantes ayant une existence propre, une organisation, leurs princes, et même leurs armées.

³⁰ Voici quelques-uns de ces textes édifiants, exclusivement hongrois : « *Isti enim Zaculi Hunorum residui, qui dum Hungaros in Panoniam literatos cognoverunt, non tamen in piano Panoniae : sed enim Blachis in montibus confiniis sortem habuerunt unde Blachis comixti literis ipsorum uti perhibentur.* » Kézsa, lib. I, cap. V, § 6 ; « *Tunc habitatores (Blachi) terrae (ultra silvanae) videntes mortem domini sui (Blachi Gelu), sua propria voluntate dextram dantes dominum sibi eligenint tubutum, qui a die illo terram illam obtinuit pacifiée et féliciter.* » *Anonimi Belae régis notarii*, p. 27 ; « *...ut nullum tributum debeant persolvere cum transierint per terram siculorum aut Blachorum, homines nunc quoque terram habitantes.* » *Diploma Andraei régis* (1221) ; « *Cum nos universis nobilibus Saxonibus, Siculis et Olachis in partibus transilvanicis Apud Albam Iule pro reformatione status eorundem congregationem cum iisdem fecissemus, ab eisdem nobilibus Saxonibus, Siculis et Olachis diligenter inquiri fecissemus...* » *ibid.* d'Andrée III de 1291.

³¹ *Walach, Wallach* ou *Valaque* : welsch, latin.

³² Texte de Lachmann, n° 1283.

³³ Xenopol, *op. cit.*, 1, p. 50 et s. ; *ibid.*, *Théorie de Rössler*, Iassy, 1884 ; *ibid.*, *Une énigme historique*, Paris, 1885 ; *ibid.*, *Magyars et Roumains devant l'histoire*, Paris, 1900, p. 11 ; N. Iorga, *Geschichte des Rumänischen Volkes*, Gotha, 1905, 1 ; *ibid.*, *Histoire des Roumains de Transylvanie*, Göble, Bucarest, 1916, I ; P. Major, *Istoria pentru începutul Românilor în Dacia*, Budapesth, 1883 ; M. Sirianu, *La question de Transylvanie*, Jouve, Paris, 1916, p. 64 et s. ; Voir aussi tous les nouveaux arguments apportés à notre thèse par N. Jorga dans son ouvrage déjà cité sur les Roumains de Transylvanie, vol. I, p. 12 et s.

Un nombre considérable de chartes royales du douzième et du treizième siècle, des chroniques grecques aussi bien que des textes magyars et allemands confirment irréfutablement notre thèse.

2) La Toponymie de l'ancienne Dacie, conservée presque intacte surtout dans les régions boisées et montagneuses, vient corroborer les arguments de textes que nous avons invoqués plus haut. Des rivières, des montagnes, des villes même ont conservé leur ancien nom romain, dace, voire même scythique tel qu'on le trouve dans Hérodote. Comment dès lors expliquer cette merveilleuse coïncidence, si, suivant la thèse chère aux Magyars, la Dacie avait été complètement désertée par toute population daco-romaine ? A quel phénomène surnaturel doivent-ils, les Hongrois, le miracle d'avoir trouvé tout seuls les noms latins, daces ou scythiques, dont six siècles auparavant les colons romains et les populations autochtones désignaient leurs montagnes, leurs fleuves et leurs castres ? Il y a trente ans que l'on pose sans cesse cette question aux historiens officiels et non officiels du magyarisme et la réponse se fait toujours attendre.

3) Pour expliquer la présence de la population roumaine en Dacie, après la retraite ordonnée en 274 par l'empereur Aurélien, les Magyars supposent une ré-immigration roumaine qui se serait produite, (évidemment !), après leur établissement en Panonie ; or, il est absolument concluant de constater que cette supposition ne se trouve vérifiée par aucun document, aucune chronique, aucun vestige, pas même par les légendes, les coutumes, ou les traditions de ce pays. Cependant il est absolument inadmissible qu'un événement si considérable se soit produit sans en laisser aucune trace, mais absolument aucune trace nulle part.

Au contraire, un nombre infini de documents et d'inscriptions du XIIIe et XIVe siècle nous apportent un nouvel argument à l'appui de notre thèse en nous disant que les principautés roumaines de Moldavie et de Valachie furent créées par des princes venus du Nord et non du Sud, de Transylvanie et de Maramurech et non de Moésie. Leurs capitales furent des villes perdues au fond des montagnes, telles que Campulung, Tergovistea et non pas des villes situées dans la plaine du Danube, comme il serait logique si la thèse hongroise était fondée.

Des arguments d'ordre ethnographique, philologique et historique, sans nombre, viennent réfuter victorieusement la thèse toute politique et guère scientifique inventée par les historiens magyars pour les besoins de la cause.

D'ailleurs la rhétorique des Rössler, des Hunvalfy, des Bértha n'a eu le don de convaincre personne, pas même les hommes de science magyars. En 1910 « *sur l'ordre du Ministre royal hongrois du commerce* », l'institut artistique de la Cour I. et R. de Budapesth, Erdélyi a publié un bel ouvrage intitulé *La Hongrie*, rédigé avec la collaboration des personnalités magyares telles que le Dr Julius Bondar, Etienne Barsony, Dr Samuel Borovszky, Dr Béla Erödi, Béla Gonda, Dr Guillaume Hankô, Dr Louis Loczy, Th. Nôvak, Dr Wilibald Semayer, Charles Siegmeth, Dr Jean Szyklay, Dr Ladislas Toldy, etc. Or, nous trouvons dans cet ouvrage (p. 13) ce précieux aveu :

« *C'É FURENT LES PICS ET LES HACHES DES LEGIONNAIRES ET DES TROUPES AUXILLAIRES DE L'EMPIRE ROMAIN QUI ELEVERENT NOTRE PAYS AU RANG DES ÉTATS CIVILISES, AUSSI NE SAURAIT-ON ADMETTRE QU'APRES LA PERTE DE LA PANNONIE ET L'ABANDON DE LA DACIE, LES GUERRIERS DE RACES DIFFÉRENTES QUI S'Y ÉTAIENT ÉTABLIS ET QUI AVAIENT ACQUIS A LA SUEUR DE LEUR FRONT DES TERRES, DES VIGNES, DES MAISONS AIENT ABANDONNÉ AVEC LEURS FAMILLES TOUT CE QU'ILS POSSEDAIENT AFIN D'ALLER CHERCHER UNE PATRIE NOUVELLE. 'UBI BENE, IBI PATRIA' : CET ADAGE PREND SA VRAIE SIGNIFICATION DANS LA BOUCHE DES PREMIERS HOMMES CIVILISES.* »

Nous sommes tout à fait de l'avis de ces Messieurs.

Voilà, par conséquent, que les Magyars ne peuvent justifier leurs prétentions immorales, pas même à l'aide de ce « *droit historique* » qui sert de fondement à leur triste système politique de violence et d'oppression.

Une fois cette question tranchée, examinons la condition politique des Roumains à travers les âges.

Au moyen-âge nous voyons les Roumains formant trois groupes politiques distincts : en deçà des Carpathes, les principautés de Moldavie³⁴ et de Valachie ; au-delà des Carpathes, le grand-duché de Transylvanie.

Au quinzième siècle, trop faibles pour résister aux appétits violents de leurs voisins, les Roumains de Moldavie et de Valachie sont contraints de se tourner vers Constantinople pour obtenir l'appui alors tout-puissant de la Sublime Porte. De l'avis des Voievodes roumains, c'était la seule manière d'assurer l'autonomie de leur pays. Aussi, sous l'hégémonie musulmane, les principautés roumaines conservent-elles leur autonomie complète. La

³⁴ La Moldavie jusqu'au XVIIIe s. comprenait aussi la Bucovine et la Bessarabie.

principauté transcarpatine seule tombe sous l'hégémonie hongroise ; elle conserve néanmoins, elle aussi, son autonomie politique, son organisation, ses institutions propres, son assemblée (Diète), et ses princes régnants. Elle ne relève de la Couronne de Hongrie que par un très léger lien féodal qui cependant ne tarde pas à disparaître à son tour³⁵.

En effet, après la bataille de Mohacz (1526) la Transylvanie réussit à s'affranchir complètement de l'hégémonie hongroise et à s'affirmer comme principauté indépendante sous des princes souverains élus par sa Diète.

En 1599, les trois principautés roumaines : la Transylvanie, la Moldavie et la Valachie sont réunies sous le sceptre du grand Voievode valaque Michel-le-Brave. Cet événement historique ne dure qu'un instant, mais son souvenir demeura pendant des siècles, profondément gravé dans tout cœur roumain. L'assassinat de ce héros, perpétré par l'Autrichien Basta aux grands applaudissements de la noblesse magyare, mit fin à ce rêve cher aux Roumains. La Transylvanie conserve, cependant, même après l'assassinat de ce prince, son indépendance complète de telle manière que, lors du traité de Westphalie (1648), elle figure parmi les Etats libres de l'Europe³⁶.

Lassée par les luttes qu'elle devait soutenir sans cesse tantôt contre les Turcs, tantôt contre les Hongrois ou les Polonais, la Transylvanie se voit, à son tour, obligée de chercher un appui au dehors.

L'empereur d'Autriche lui fit des ouvertures et elle accepta l'union personnelle avec la maison des Habsbourg en la personne de Léopold Ier.

Cette date (1691) est l'une des plus importantes de l'histoire de ce pays, car c'est alors que les relations entre la Transylvanie et la maison d'Autriche furent définitivement fixées dans un document célèbre, la *Diploma Leopoldinum*. Cette sorte de convention de droit public acceptée par Léopold Ier aussi bien que par la Diète transylvanienne, forme le pacte fondamental de la Transylvanie jusqu'à notre époque, soit jusqu'en 1867. Ce document reconnaît, une fois pour toutes, l'autonomie entière de la Transylvanie avec tous les droits afférents à cette condition, à savoir : droit de se gouverner suivant ses propres lois, droit de voter ses lois uniquement par sa diète, droit de posséder un système financier

³⁵ Brote, *Cestiunea română în Transilvania și Ungaria*, Voința Națională, Bucarest, 1895, p. 14 et s. ; Henry Gaidoz, *Les Roumains de Hongrie*, Chaix, Paris, 1894, p. 11 ; Popovici, *La question roumaine de Transylvanie*, Vienne, 1892, p. 5 et s., ainsi que les ouvrages cités, p. 38.

³⁶ Cf. les ouvrages cités ci-dessus ainsi que Sentupéry, *L'Europe politique, l'Autriche-Hongrie*, Lecène, Paris, 1893, p. 269.

distinct, droit de choisir elle-même ses dignitaires et ses fonctionnaires parmi ses ressortissants, etc.

Ce diplôme est reconnu et confirmé sans aucune discussion par les empereurs qui succèdent à Léopold I.

Sous l'empereur Charles VI, la « *Pragmatic sanction* », modifiant l'ordre de succession au trône d'Autriche, fut librement consentie, en 1722, par la Diète transylvanienne qui ne perd pas l'occasion d'affirmer par là, une fois de plus, l'autonomie de la principauté, et surtout son indépendance complète du royaume de Hongrie.

En 1790, sous le règne de Joseph II, elle affirme une nouvelle fois cette autonomie, dans une manière de remontrance adressée à l'empereur qui avait montré certaines velléités de porter atteinte à son indépendance. Elle se déclare hautement, « *per se subsistens et ab alio regno independens principatus Transylvaniae.* »

Léopold II (1791) ainsi que son successeur Ferdinand Ier (1837) confirment à nouveau l'autonomie de la principauté.

Feu l'empereur François-Joseph suit à son tour l'exemple de ses prédécesseurs et reconnaît cet état de droit et de choses dans un document qu'il adresse à la Diète transylvanienne le 15 juin 1863. Le 21 août de la même année, la Diète qui, apparemment, avait conçu des doutes au sujet de la sincérité des intentions de ce prince, répond à ce message impérial par une adresse éloquente, où elle rappelle au souverain quels sont leurs droits et leurs privilèges réciproques. Elle lui rappelle surtout avec franchise « *...la chère indépendance et intégrité de cette grande principauté, conservée à travers les siècles...* » ; elle lui rappelle aussi que le 4 décembre 1691 « *Sa Majesté le bienheureux Léopold Ier n'a pris la Transylvanie que sous sa protection* », et que le diplôme de 1691 a le caractère « *d'un contrat de droit public, constitué en forme solennelle et qui ne saurait être révoqué* ».

Et l'empereur de répondre à cette adresse (le 5 septembre 1863) pour affirmer ses sentiments de haute loyauté et reconnaître « *...l'importance publico-juridique (sic) de ce diplôme à jamais mémorable* ».

Voilà, par conséquent, l'autonomie de la Transylvanie hautement proclamée une nouvelle fois, par celui-là même qui allait quelques années plus tard, la sacrifier aux appétits magyars.

Ce fait historique incontestable mérite toute notre attention, car c'est lui qui constitue le fondement à la fois moral, juridique et historique de toutes les revendications des peuples opprimés de Transylvanie.

Vaincue en 1866 à Sadowa, l'Autriche se vit obligée de se réconcilier avec les Magyars qu'elle n'avait jusqu'alors pu maintenir sous son joug que par une

condamnable politique d'oppression. La Hongrie demandait pour prix de la réconciliation son entière indépendance, la reconnaissance pour elle de droits égaux à ceux de l'Autriche dans un gouvernement devenu dualiste et la cession pure et simple de la Transylvanie. Alors François-Joseph, « *pour sauver la dynastie* » suivant l'expression du Hongrois Nyary, oubliant la parole donnée quelques années auparavant à la Diète transylvanienne, oubliant la foi jurée par ses ancêtres à la Constitution de la principauté, oubliant les services immenses rendus à sa propre cause précisément contre les Magyars, par ceux qu'il appelait naguère encore « *ses fidèles et braves Roumains*³⁷ » accepta cet acte immoral qui s'appelle « *le compromis (Ausgleich) de 1867* » qui met fin à l'autonomie de la Transylvanie³⁸.

Par cet acte néfaste, la grande principauté, annexée purement et simplement à la Hongrie, perd tous ses droits séculaires, « *et le nom de Transylvanie n'est plus désormais qu'une expression géographique*³⁹ ».

A partir de ce moment, les Hongrois devenus maîtres absolus de la principauté, n'ont plus qu'un seul rêve, une seule politique : la magyarisation de la province.

Nous allons les voir bientôt à l'œuvre.

* * *

L'histoire de la Bucovine est de beaucoup plus simple.

Partie intégrante de la Moldavie, elle fut le berceau du roumanisme moldave et le siège de ses princes et de ses évêques métropolitains depuis la fondation de la Principauté (XV s.). Elle ne cessa jamais d'appartenir à la Moldavie, dont Suczava fut pendant de longs siècles la capitale.

³⁷ En 1848, François-Joseph adressait aux Roumains le message suivant : « *J'accepte avec joie l'hommage de fidélité et d'attachement de la brave nation roumaine et je reconnais avec gratitude les lourds sacrifices qu'elle a faites pour mon trône et pour ma monarchie unitaire contre un parti sans scrupules qui a attisé la guerre civile et par son entêtement la fait durer encore...* » En 1848 les Roumains formaient « *une nation fidèle et brave* » et les Magyars « *un parti* », après 1867 ce sont les Magyars qui deviennent aux yeux de l'Empereur « *une noble nation* » et les Roumains « *un parti sans scrupules !* »

³⁸ Il n'est peut-être pas inutile de dire dans l'intérêt de l'histoire que les Hongrois qui préparaient depuis longtemps « *le coup de l'annexion* » avaient pris le soin de faire voter à la Diète en 1848 aussi bien qu'en 1865 l'union de la Transylvanie à la Hongrie. Mais cette diète d'où les Roumains étaient exclus ne représentait pas la volonté réelle de la population de la Transylvanie, population roumaine dans sa plus grande majorité. (Voir en ce sens Lavissee et Rambaud, XI, p. 121 ; Popovici, *op. cit.*, p. 33 ; B. Auerbach, *op. cit.*, p. 406 ; le journal allemand *Siebenbürgisch-deutsches Tageblatt*, numéro 5368 C., 18, etc.).

³⁹ Lavissee et Rambaud, *op. cit.*, XI, p. 175.

En 1775, la Turquie qui, ainsi que nous l'avons dit plus haut, n'était que la suzeraine de la Moldavie et de la Valachie, se crut autorisée de céder la Bucovine à l'Autriche, malgré l'opposition formelle du prince de Moldavie qui paya de sa vie l'audace d'avoir protesté contre cet acte de violence.

Cette cession est nulle aussi bien en droit qu'au point de vue historique et politique.

La Turquie ne pouvait pas céder à l'Autriche un territoire qui ne lui appartenait pas, car nous ne saurions trop le répéter, la Moldavie et la Valachie ne firent jamais partie de l'empire ottoman. Le Sultan de Constantinople n'était que le suzerain de ces principautés qui, s'administraient par leurs propres princes régnants, possédaient des lois, des institutions, des finances, voire même une armée distincte de celle des Ottomans. Tous les traités passés entre la Porte Ottomane et les principautés garantissent, sans exception, leur intégrité territoriale.

Le principe juridique « *Nemo plus jure transfere potest quam ipse habet* » reçoit par conséquent son entière application.

Cet acte de violence contraire au droit international et aux traités formels, n'est pas nul seulement pour ces raisons d'ordre historique, mais aussi pour le motif politique le plus sérieux, à savoir que la plupart des habitants de ce pays sont Roumains, qu'ils ont conservé complètement leur nationalité et n'ont pas cessé de réclamer la réincorporation de cette province roumaine à la métropole⁴⁰.

Nous croyons qu'il serait fastidieux d'insister davantage sur le bien-fondé des réclamations roumaines au sujet de cette province.

§II. Aperçu ethnographique

La carte ethnographique de la Hongrie, suivant l'expression de M. Auerbach, montre l'image d'un champ de bataille, le groupe central des Magyars étant cerné de toutes parts par des masses compactes de Roumains, de Serbes,

⁴⁰ Il est vrai que les Ruthènes s'y trouvent, suivant les statistiques autrichiennes, aussi en grand nombre ; nous ne devons cependant pas perdre de vue le fait que ces statistiques ne se réfèrent jamais à la nationalité des habitants mais à leur « *langue usuelle* » (*Umgangssprache*) et que les Roumains mieux doués, plus souples, ont adopté facilement dans certaines régions, pour leurs relations journalières avec leurs compatriotes Ruthènes, l'idiome de ces derniers (voir en ce sens Weigand, p. 14-15 ; Simiginovitz, *Die Völkergruppen der Bukowina*, Pardini, Czernovitz, 1885, cités par Auerbach, p. 268).

de Croates, de Wendes, de Slovaques, de Slovènes et de Ruthènes (v. la carte n° 1 à la fin du présent ouvrage).

Le nombre des Magyars est de beaucoup inférieur à celui des Roumains et des Slaves.

Suivant le dernier recensement (1910), les nationalités en Hongrie offrent les proportions suivantes :

	En millions	%o
Magyars	10.050	482
Roumains	2.950	141
Allemands	2.030	98
Slovaques	1.960	94
Croates	1.830	88
Serbes	1.110	53
Ruthènes	470	23
Divers	460	21

Quoique les statistiques du Royaume soient « *cuisinées* » de manière à faire croire que le problème des nationalités en Hongrie est moins important qu'il n'en a l'air, que les Magyars sont presque partout « *en nombre* » et surtout que la magyarisation y est en bonne voie, nous nous servons constamment des données officielles. Nous le faisons d'autant plus volontiers, que même sous la foi des chiffres officiels notre thèse se trouve infaillible.

Il est nécessaire cependant de présenter au lecteur le procédé d'information bizarre et unique en Europe, adopté par les autorités hongroises pour établir les statistiques du Royaume.

Les enquêtes ne portent jamais sur la nationalité des recensés. Dans une opération destinée à établir la nationalité des habitants du Royaume on ne demande jamais à ces habitants quelle est leur nationalité ! Ceux-ci doivent déclarer non pas s'ils sont Roumains, Magyars ou Serbes, mais « *quelle langue emploient-ils de préférence* ». On comprend facilement à quels résultats bâtards peuvent conduire de semblables procédés.

« *Pourquoi*, se demande quelque peu naïvement M. Auerbach, *se dérober à une enquête franche et directe sur la nationalité même ? Pourquoi ne point réserver une colonne*

spéciale à ce vocable qui défraie presque toute la vie politique et sociale de l'Autriche et de la Hongrie⁴¹ ? »

La réponse est simple : parce qu'une statistique honnête prouverait mieux encore combien la politique des Magyars est odieuse et combien leurs prétentions à la suprématie est dépourvue de tout fondement. L'éloquence brutale des chiffres aurait en outre le don d'éveiller la conscience nationale chez les retardataires et démontrer encore mieux aux nationalités qu'elles devraient être tout, alors qu'elles ne sont rien.

A la question : « *Quelle langue employez-vous de préférence ?* » nous dit le Dr Cantacuzène, « *bon nombre de Roumains, ceux surtout, qui de près ou de loin, touchaient à l'administration publique ou privée (employés, prêtres, petits fonctionnaires etc.), sous la pression des intimidations sans nombre exercées sur eux, répondaient que le hongrois était la langue 'préférée'. Dans les statistiques définitives, la langue préférée se transforma en 'langue maternelle' et les auteurs des réponses se trouvèrent de la sorte inscrits comme Magyars. Sous la même rubrique de Magyars furent passés les enfants âgés de moins de deux ans (incapables de parler par conséquent), les muets, enfin les tziganes ou romanichels, si nombreux, comme on sait, en Hongrie. Par ce mécanisme si élémentaire, des centaines de milliers d'habitants se trouvèrent d'une façon absolument injustifiée, désignés comme Magyars⁴².* »

Ce sont ces pratiques que le professeur Julius Jung condamnait en qualifiant vertement les Hongrois de « *fabricants de statistiques⁴³* » et que le député Kramartz dénonçait à la tribune du Reichsrat en qualifiant tout ce système de « *détestable duperie (Schwindel)⁴⁴* ».

Il nous sera facile du reste de démontrer que ces statistiques sont largement truquées. Nous ne citerons que quelques cas concrets :

Suivant les statistiques officielles hongroises de 1890⁴⁵ la population de la Hongrie était à cette époque de 17.349.398 habitants dont 7.426.730 Magyars et 9.922.668 (soit 57.80 %) non-magyars parmi lesquels les Roumains étaient au nombre de 2.591.900. Or, selon ces statistiques, de 1850 à 1890 la population magyare aurait augmenté dans la proportion inconnue encore par la science

⁴¹ B. Auerbach, *Les Races et les nationalités en Autriche-Hongrie*, Alcan, Paris, 1917, p. 22.

⁴² *La Revue hebdomadaire*, n° du 20 mars 1915.

⁴³ *Römer und Romanen in den Donauländern*, Wagner, Innsbruck, 1877, p. 300.

⁴⁴ Séance du 24 novembre 1909, ap. Auerbach, p. 22.

⁴⁵ *A Magyar korona országainak helysegnévtára*, Dr Jekelfalussy Jozsef, *Kiadja a.m.k. statisztikai hivatal*, Budapest, 1892.

statistique, de 35.74 % (!) tandis que la population non-magyare n'aurait augmenté que de 6.23 %. Les Roumains pendant ce laps de temps auraient vu leur nombre diminuer même de 2.648.000 à 2.591.905 !

Ces chiffres paraissent d'autant plus fantastiques que les mêmes statistiques officielles démontrent que la population roumaine est la plus prolifique du royaume⁴⁶ !

Nous citerons encore à titre de curiosité le cas du Comté de Turocz où l'accroissement des Magyars en pourcentage de 1900 à 1910 est de 154 % (!!); celui de Zolyoni de 82 %; celui de Lipto de 60 %, etc.⁴⁷

Malgré tous ces efforts n'ayant pour but que l'altération de la vérité, les Magyars ne parviennent cependant pas à prouver l'impossible.

Ces remarquables « travaux d'art » eux-mêmes ne font que démontrer leur mauvaise foi, leur passion, ainsi que l'inanité de leurs prétentions à la suprématie⁴⁸.

Selon ces statistiques officielles hongroises de 1910,

	Roumains	Hongrois	Allemands	Slovaques	Serbes	Divers
En Transylvanie vivent	1.472.021	918.217	234.085	2.404	421	11.219
Dans le Banat vivent	592.049	242.152	387.545	22.131	284.329	53.927
Dans le Crishana vivent	654.281	581.162	43.416	25.537	2.517	10.000
Dans le Maramurec h vivent	213.863	322.805	66.949	928	34	162.087
Total	2.932.214	2.064.336	731.995	51.000	287.301	277.301
soit	46.2%	32.5%	11%	0.8%	4.5%	4.1%

Ces chiffres, foncièrement faux, nous avons, du moins en partie, la possibilité de les corriger, grâce aux statistiques également officielles relatives aux confessions religieuses.

⁴⁶ *Annuaire statistique*, XIX, 1911, p. 42, tableau 20, ap. Auerbach, p. 344.

⁴⁷ *Ibid.*, p. 344.

⁴⁸ Nous invoquons aussi au sujet de « la valeur scientifique de ces statistiques » le témoignage irrécusable de M. Naumann, *Mitteleuropa*, Berlin, 1915, p. 88 et s.

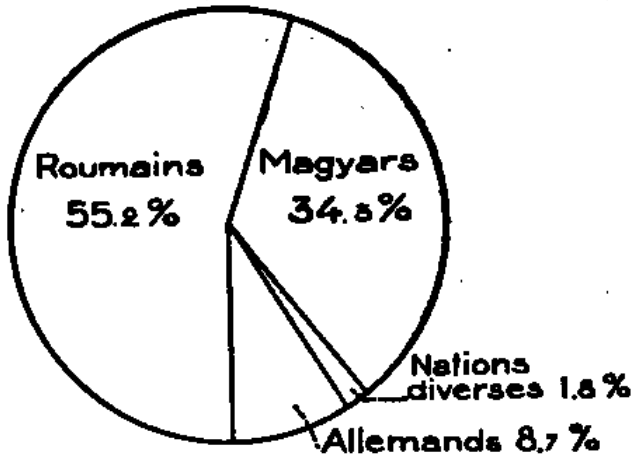
Ces statistiques donnent, entre autres, le nombre des habitants de la Hongrie appartenant aux confessions « uniates » et « gréco-orientale ». Les ressortissants des deux Eglises ne sont que Roumains, Serbes, Ruthènes et certains éléments slovaques. Du nombre global des fidèles, en défalquant celui des nationalités non roumaines on obtient les chiffres suivants⁴⁹:

	DISTRIC TS	NATIONALITÉ						TOTAL
		Roumains	Hongrois	Szeklers	Allemands	Juifs	Autres nationali tés	
	I. Transyl vanie							
1	Alba de Jos	174.974	31.771	-	7.269	3.845	3.759	221.618
2	Bistrița- Năsăud	88.890	2.157	-	25.609	7.254	3.933	127.813
3	Brașov	36.524	-	32.436	29.542	1.503	1.194	101.199
4	Ciuc	23.721	-	117.842	1.080	2.357	720	145.720
5	Făgăraș	85.509	4.488	-	3.236	905	1.036	95.174
6	Trei Scaune	30.971	-	114.288	617	1.222	982	148.080
7	Hune doara	276.703	42.013	-	8.101	5.679	7.639	340.135
8	Târnavele Mici	60.758	27.963	-	20.272	1.766	5.332	116.091
9	Cojocna	167.875	92.262	-	8.386	2.581	5.583	286.687
10	Mureș- Turda	80.978	-	117.547	8.312	7.550	5.202	219.589
11	Târnavele Mari	68.757	9.009	-	62.224	1.089	7.747	148.826
12	Sibiu	115.716	6.550	-	49.757	1.565	3.333	176.921
13	Solnoc- Dăbâca	193.811	35.016	-	6.902	12.797	3.410	251.936
14	Turda- Arieș	219.409	38.241	-	576	2.648	3.501	174.375
15	Odorheiu	5.492	-	114.493	2.202	1.313	673	124.173
	TRANSYL VANIE	1.540.088	289.470	496.606	234.085	64.074	54.044	2.678.367
		57,5 %	10,8 %	18,6 %	8,7 %	2,4 %	2 %	100 %

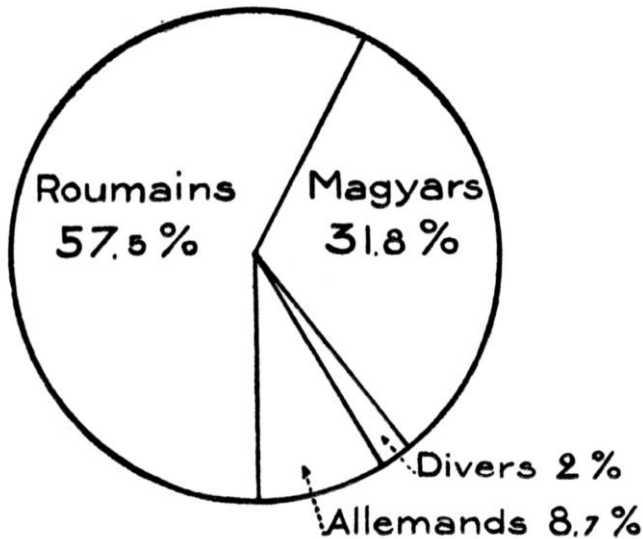
⁴⁹ Cnf. Cantacuzène, *op. cit.*; Auerbach, *op. cit.*, p.414; Sirianu, *op. cit.*; Brote, *op. cit.*; Popovici, *op. cit.* etc.

	DIS TRICTS	NATIONALITÉ								TOTAL
		Roumains	Hongrois	Allemands	Slovaques	Serbes	Ruthéniens	Juifs	Autres nationalités	
	II. Banat									
1.	Torontal	19.699	118.529	165.779	16.143	199.750	11	6.114	18.126	615.151
2.	Timiș	184.503	54.753	165.883	3.080	69.905	30	9.734	12.947	500.835
3.	Caraș-Severin	340.134	24.940	55.883	2.908	14.674	2.351	4.795	20.462	466.147
	BANAT	615.336	198.222	387.545	22.131	284.329	2.392	20.643	51.535	1.582.133
		38,9 %	12,5 %	24,5 %	1,4 %	18 %	0,1 %	1,3 %	8,3 %	100 %
	III. Crișana									
1.	Arad	243.410	110.458	38.695	5.451	2.138	677	10.102	3.457	414.388
2.	Bihor	290.314	307.964	3.599	8.457	122	211	32.462	3.172	646.301
3.	Sălaj	142.484	71.066	816	3.727	6	52	9.849	2.140	230.140
4.	Cenad și Bichiș	14.086	2.892	306	7.902	251	-	356	359	26.152
	CRISĂNA	690.294	492.380	43.416	25.537	2.517	940	52.769	9.128	1.316.981
		52,4 %	37,4 %	3,3 %	1,9 %	0,2 %	0,1 %	4%	0,7 %	100 %
	IV. Mara mureș									
1.	Mara mureș	96.157	20.000	15.175	503	6	159.489	65.694	681	357.705
2.	Satu-Mare	170.931	187.746	6.670	425	27	114	29.468	1.251	396.632
3.	Ugocea	10.529	151	27	-	-	-	1.069	553	12.329
	MARA MUREȘ	277.617	207.897	21.872	928	33	159.603	96.231	2.485	766.666
		36,2 %	27,1 %	2,9 %	0,1 %	0,0 %	20,8 %	12,6 %	0,3 %	100 %
	Récapitulation									
	Transylvanie	1.540.088	786.076	234.085	2.404	421	1.759	640.074	49.460	2.678.367
	Banat	615.336	198.222	387.545	22.131	284.329	2.392	20.643	51.535	1.582.133
	Crișana	690.294	492.380	43.416	25.537	2.517	940	52.769	9.128	1.316.981
	Mara mureș	277.617	207.897	21.872	928	33	159.603	96.231	2.485	766.666
	TOTAL	3.123.335	1.684.575	686.918	51.000	287.300	164.694	233.717	112.608	6.344.147
		49,2 %	26,6 %	10,8 %	0,8 %	4,5 %	2,6 %	3,7 %	1,8 %	100 %

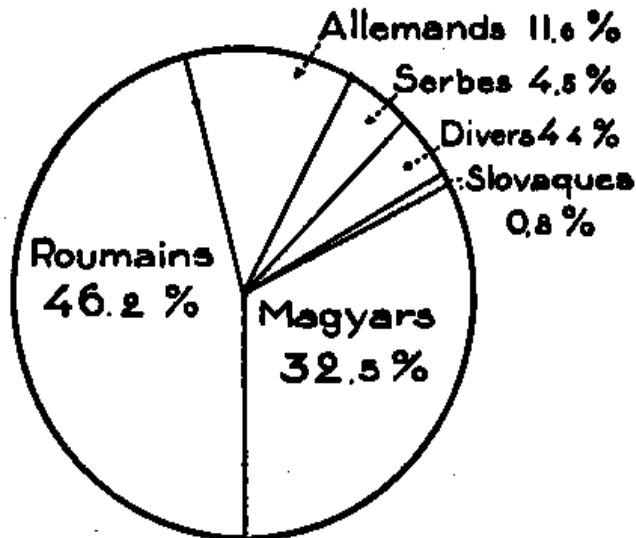
Les nationalités de Transylvanie, d'après les statistiques ci-dessus peuvent être, par conséquent, représentées par le graphique suivant :

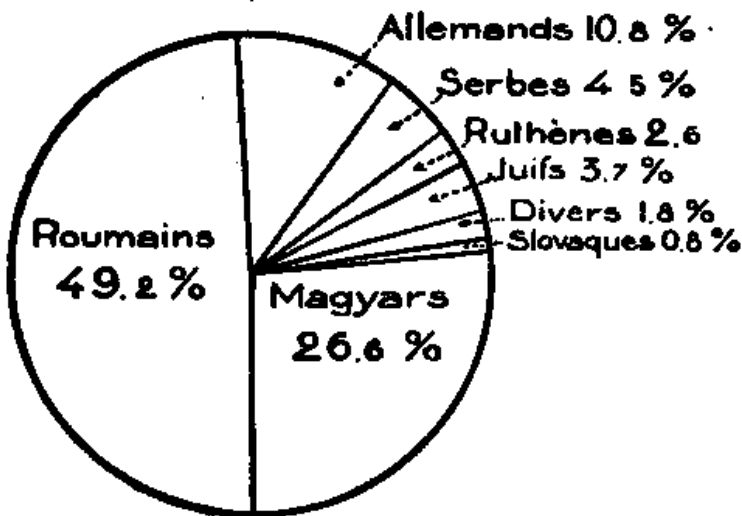
Les mêmes chiffres corrigés sur la base de la statistique religieuse :

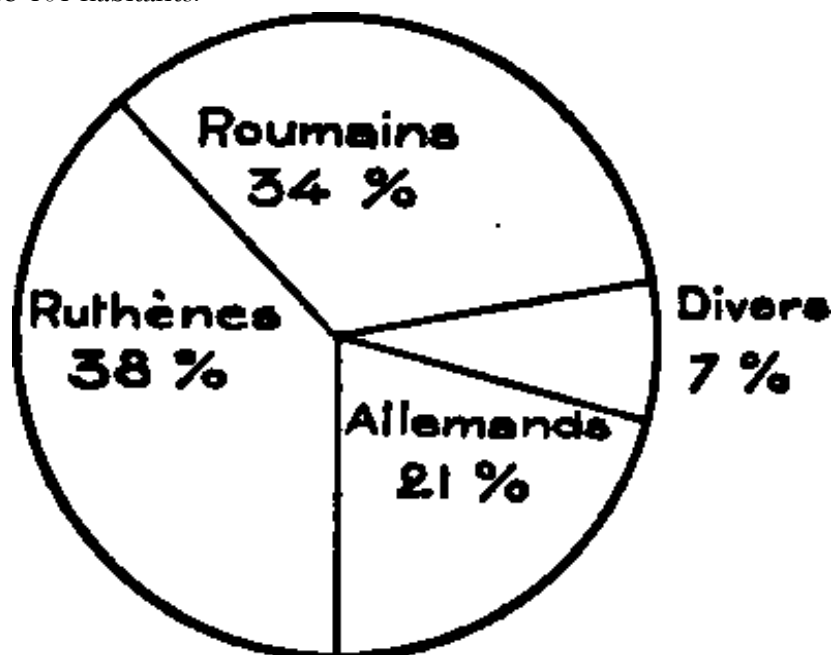
La population de Transylvanie, de Banat, de Crishana et de Maramuresch d'après « la langue maternelle », peut être représentée par le graphique suivant, établi sur la base de la statistique hongroise de 1910 :

Les mêmes chiffres corrigés sur la base de la statistique religieuse :

Quant à la Bucovine, d'après « la langue maternelle » des habitants, le nombre des Roumains serait (toujours en 1910) de 273 254 ; celui des Ruthènes de 305 101 habitants.

Suivant le Dr Weigand, la supériorité du coefficient ruthène sur le coefficient roumain doit être attribuée à la facilité d'adaptation de l'élément roumain « *plus plastique, plus polyglotte* » adoptant avec une singulière facilité la langue ruthène⁵⁰.

L'auteur de cet ouvrage, lors d'un voyage d'étude entrepris en 1906 à travers la Bucovine, a pu constater de son côté aussi, que les statistiques officielles ne correspondent nullement à la réalité, le chiffre réel de la population roumaine étant de beaucoup supérieur à celui mentionné par les dites statistiques. Ces différences nous ont frappés notamment à Suciava, à Sucevitza, à Gura-Humorei, à Voronetz, Redeutzi, Campulung, Vatra-Dornei, Putna, etc. En renversant la proportion des Roumains par rapport aux Ruthènes on sera toujours au-dessous de la réalité, le nombre des Roumains étant positivement de plus de 350 000.

Suivant les statistiques hongroises et autrichiennes, le chiffre total des Roumains des provinces irrédimées serait donc de 3 205 468 âmes.

⁵⁰ *Apud Auerbach, op. cit.*

Ces chiffres corrigés, ainsi qu'il a été fait plus haut, nous donnerait un total de 3 473 335 Roumains. Quand on se souvient cependant de la manière par laquelle les opérations de recensement sont conduites et de l'esprit qui préside à ces opérations, on peut affirmer que le nombre réel des Roumains de ces provinces, suivant leur nationalité, doit être de plus de 4 000 000.

Pour nous rendre compte aussi du groupement de ces éléments roumains nous n'avons qu'à suivre la carte ethnographique et politique annexée à cet ouvrage (carte N° 2), rédigée uniquement suivant les données de la statistique officielle.

Nous voyons, au cœur même du bloc transylvain, un îlot magyar qu'entourent et pénètrent des îlots plus petits de nationalité germanique, le tout noyé dans une masse fort étendue en tous sens de nationalité roumaine. Puis, à mesure que nous nous rapprochons de la périphérie du pays roumain, vers l'ouest ou vers le nord, nous voyons des groupements roumains s'espacer de nouveau ou s'infiltrer d'éléments étrangers. L'ensemble du territoire se trouve de la sorte cerné par une zone mixte dans laquelle, malgré la présence de nombreux roumains, les éléments étrangers finissent par dominer : Serbes et Allemands vers l'extrémité orientale du Banat, dans l'angle formé par le confluent de la Theiss et du Danube ; Magyars dans la zone de la Crishana immédiatement contiguë à la Theiss ; Ruthènes dans les parties septentrionales du Maramurech et de la Bucovine. Dans le Maramurech, le cours supérieur de la Theiss trace une ligne de démarcation tout-à-fait naturelle, entre la zone roumaine et la zone ruthène ; en Bucovine, la capitale Cernowitz (Cernauti) se trouve située à la limite de deux territoires. Ce coup d'œil jeté sur notre carte n'apporte d'ailleurs qu'une impression schématique et nullement adéquate à la réalité ; dans les parties de la Transylvanie, par exemple, désignées comme magyares, la population hongroise est bien loin d'être homogène et se trouve mélangée à de nombreux éléments roumains ; il en est de même des parties allemandes. Le tableau suivant fera voir qu'il n'y a presque pas d'arrondissements, même parmi ceux qui sont les plus infiltrés d'éléments étrangers, qui ne comptent une proportion respectable d'habitants de nationalité roumaine.

C'est ainsi qu'en Transylvanie, sur quatre-vingt-un arrondissements que comporte la province entière, on trouve⁵¹ :

⁵¹ Dr J. Cantacuzène dans la *Revue hebdomadaire*, n° 12 du 20 mars 1915.

Dans 14 arrondissements	90,95 % Roumains
Dans 16 arrondissements	80,90 % Roumains
Dans 8 arrondissements	70,80 % Roumains
Dans 20 arrondissements	50,70 % Roumains
Dans 7 arrondissements	40,50 % Roumains
Dans 3 arrondissements	30,40 % Roumains
Dans 2 arrondissements	15,30 % Roumains
Dans 10 arrondissements	2,15 % Roumains
Dans 1 arrondissement	-, - % Roumains

Les Roumains, par conséquent, ont la majorité absolue dans 71 % des arrondissements et ne manquent que dans un seul. Et ces chiffres OFFICIELS, répétons-le une dernière fois, sont de beaucoup inférieurs à la réalité.

Notre thèse, à ce point de vue du moins, n'est contestée pas même par les Magyars qui reconnaissent la prépondérance, dans ces régions, de l'élément roumain.

Ainsi, dans l'ouvrage officiel *La Hongrie* cité plus haut, nous trouvons (p. 333) cette affirmation : « *La masse principale de la population transylvaine est formée actuellement des Roumains* » ; et p. 11 et suivantes, ces autres constatations précieuses :

« *La partie nord-occidentale de la Haute-Hongrie est habitée par environ deux millions de Slovaques, tandis que 400 000 Ruthènes vivent dans les vallées des Carpathes nord-orientales. LA CONTREE QU'ENTOURENT LES HAUTES MONTAGNES DE TRANSYLVANIE EST OCCUPEE PAR LES ROUMAINS, AU NOMBRE DE PRESQUE TROIS MILLIONS.* »

Si tels sont les aveux de l'officialité hongroise, on s'imagine aisément ce que doit être la réalité.

§III. La politique de magyarisation des provinces roumaines de Hongrie

Maintenant, voyons comment sont traités ces 4.000.000 de Roumains, par la minorité austro-hongroise, quels sont leurs droits et de quelle liberté jouissent-ils dans leur propre patrie sous le régime du compromis de 1867.

Pour ne pas être suspecté de partialité, nous allons nous renseigner de préférence sur ces points, auprès des historiens allemands que nos adversaires ne peuvent certainement pas soupçonner.

Nous nous adresserons ensuite aux écrivains français et anglais qui ont dénoncé au monde civilisé les agissements magyars bien avant 1914, à une époque par conséquent où les Magyars étaient encore considérés aussi bien à Paris qu'à Londres comme « *les amants classiques de la liberté* ». Ces témoignages ne peuvent donc non plus être soupçonnés de partialité.

Commençons par les Allemands.

L'historien Fessier, qui étudia la question sur place, déclare que « *...ces Roumains qui naguère étaient les maîtres de la Transylvanie et qui aujourd'hui encore forment la majorité écrasante de la population, ont été soumis à d'autres peuples et sont de plus en plus en esclavage*⁵². »

La même constatation est faite par un autre historien Léopold von Ronke qui traite la politique magyare à l'égard des Roumains d'« *odieuse et réactionnaire*⁵³ ».

Un Français, M. Leroy Beaulieu, connaisseur remarquable des questions politiques de la Hongrie écrivait, il y a vingt-trois ans⁵⁴, par conséquent à un moment où les Hongrois jouissaient en France de toutes les sympathies, les lignes suivantes :

« *Je suis de ceux qui se sont réjouis avec les Hongrois, de leur victoire sur le centralisme austro-allemand. J'ai d'autant plus de peine à leur pardonner leur peu de générosité vis-à-vis des autres nationalités de la couronne de St-Etienne. Je suis convaincu qu'ils font fausse route, que tôt ou tard, les Magyars expieront leur politique oppressive vis-à-vis des peuples, qui, après tout, valent bien les descendants des compagnons d'Arpad* ».

Henry Rochefort, dénonçant à son tour « *les oppressions, les persécutions, des Magyars envers les Roumains, qui sont traités comme des bêtes fauves en Transylvanie...* » s'écrie : « *Comment à cette heure de pareilles infamies sont elles possibles ? Comment les puissances européennes ne sont-elles pas déjà formées depuis longtemps, en un grand Tribunal arbitral chargé d'empêcher les peuples d'en opprimer d'autres ? On jurerait que nous n'avons pas fait un pas de plus depuis l'âge des cavernes*⁵⁵ ! »

⁵² *Geschichte von Ungarn*, Leipzig, 1885, vol. V, p. 547.

⁵³ *Weltgeschichte*, Drucker und Humboldt, Leipzig, 1883, p.111, 272 ; *Zur rumänisch-magyarischen Streitfrage*, p. 448 et s., Walshauer, Wien, 1891.

⁵⁴ *Voix latines*, Socec, Bucarest, 1894, p. 26.

⁵⁵ *Ibid.*, p. 38.

Monsieur Georges Clemenceau, connaisseur émérite de la question des nationalités de Hongrie, après avoir fait l'histoire des revendications roumaines « *si légitimes* » s'élève également avec énergie contre « *cette souveraineté de la force érigée en principe de droit public en Transylvanie par les Hongrois* » ; puis il ajoute avec esprit : « *...les Roumains n'ont pour eux que le Droit. C'est un bien petit mot, mais les Magyars en ont su faire une grande chose. Que leur propre histoire en soit un enseignement*⁵⁶ ».

Madame Juliette Adam écrivait dans la *Nouvelle Revue* du 15 mai 1894, les lignes suivantes :

« Les libéraux hongrois, lorsqu'on y regarde d'aussi près qu'à Vienne, sont, comme les libéraux autrichiens allemands, des autoritaires : libéraux seulement en ce qui concerne leurs groupes, leur parti, leur politique. Ce sont eux qui, au mépris de leurs traditions égalitaires, car ils sont fils de la révolution de 1848, oppriment les nationalités non-magyars, comme le fut la nationalité magyare par l'empire d'Autriche. On sait ce qui se passe, malgré les promesses d'émancipation de Kossuth, malgré celles même de Deak, pour les petites nationalités slaves du royaume de St-Etienne. Depuis plus de quarante ans, il en est de même pour la Transylvanie, que les continuateurs du germanophile Tisza s'acharnent à magyariser ; mais les Roumains de la Transylvanie et du Banat ont l'esprit de race intangible et ils prétendent rester latins. Les lois d'exception qui régissent la Transylvanie sont une menace perpétuelle de troubles. Quatre millions de Roumains vivent sous le régime du bon plaisir d'un gouvernement, qui n'a de faveurs exceptionnelles que pour ce qui est de race allemande. »

M. Flourens, ancien ministre en France, écrivait, toujours en 1894, les lignes suivantes :

« Il y aurait imprudence, pour nous, à laisser écraser, sous le poids des oppressions finnoises et germaniques, ce groupe de 10 millions de Roumains qui constituent toujours une avant-garde de la civilisation latine vers l'Orient, qui, du jour où les peuples se grouperont scientifiquement, suivant leurs affinités de race, d'origine et de langue, se rapprochera nécessairement des nations latines et leur servira de sentinelle avancée...

Au commencement de ce siècle, les Hongrois avaient su conquérir les sympathies de toute l'Europe libérale par la hardiesse, le courage et la persévérance de leurs revendications nationales. Durant la longue période de leurs luttes contre l'oppression tyrannique et inintelligente de la bureaucratie viennoise, la France ne leur a épargné ni les encouragements ni les applaudissements...

Aujourd'hui, à peine émancipés du despotisme allemand, ils s'appuient sur l'alliance allemande pour faire peser un joug plus lourd encore et plus oppressif sur les peuples qui ont été

⁵⁶ *Ibid.*, p. 105-107.

leurs compagnons de misères, de lutttes et d'infortunes, ils s'aliènent peu à peu les sympathies qui ont fait leur force et leur ont permis de triompher...

Les peuples libres de l'Occident européen ont pris fait et cause pour les Hongrois contre leurs oppresseurs allemands, quand le despotisme tudesque leur refusait l'égalité des droits. Ils ne doivent pas s'étonner si l'opinion de ces mêmes peuples se retourne contre eux quand, dans leur chauvinisme aveugle et tyrannique, ils refusent aux nationalités slaves et roumaines, qui ne leur sont unies que par l'expression géographique, récemment inventée pour les besoins de l'équilibre incertain d'une politique bâtarde, de Transleithanie, non seulement l'égalité des droits civils et politiques, mais le droit même à l'existence...

Les prétentions des Roumains, coexistant en nombre égal sinon supérieur aux Hongrois sur le sol de la Transleithanie, sont des plus justes et des plus modérées et telles, que l'on s'étonne, en les lisant, qu'à la fin du XIXe siècle, un peuple européen soit encore réduit à réclamer l'exercice de droits aussi essentiels et incontestables⁵⁷. »

Un Anglais bien connu, M.R. Seeton Wattson, qui écrit sous le pseudonyme de Scotus Viator, après une longue et patiente étude *sur place* des questions qui nous intéressent, a publié en 1905 et en 1908 deux ouvrages intitulés *The future of Austria-Hungary*⁵⁸ et *La persécution politique en Hongrie*⁵⁹.

Le journal magyar *As Ujsag* de Budapest s'exprime sur cet écrivain en termes extrêmement élogieux : « *Il connaît, dit-il, si bien nos maux les plus grands, il les apprécie si exactement, qu'au lieu d'avoir à instruire cet écrivain étranger, nous aurions à apprendre de lui* ».

Le *Berliner Tageblatt* à son tour déclare que « *Scotus Viator est un homme qui voit la situation de l'Europe d'un œil avisé, avec un jugement clair et voit surtout la situation compliquée de l'Orient.* »

La *Neue Freie Presse* et *Die Zeit* de Vienne, *L'Allgemeine Zeitung* de Munich et la *Kölnische Zeitung* de Cologne ne tarissent pas d'éloges à son sujet.

Eh bien, ses ouvrages sont de vrais réquisitoires contre la « *conduite barbare* » des Hongrois qui, par leurs agissements envers les nationalités « *ont perdu le droit au titre de civilisés* ». Ces ouvrages, d'une impartialité incontestable, nous serviront plus d'une fois au cours de cette rapide étude pour illustrer nos affirmations par des cas concrets.

⁵⁷ *Voix latines*, p. 109.

⁵⁸ Constable & Co., London, 1905.

⁵⁹ Traduction française à Ed. Cornély, Paris, 1908.

Mr. Henry Wickam Steed qui vécut dix ans là bas et témoigne une sympathie indéniable pour la monarchie des Habsbourg est cependant obligé d'écrire ces lignes remarquables.

« Ed. de Laveleye faisait, un mois avant Sadoma et presque une année avant l'arrangement dualiste, cette observation profonde : Les Hongrois n'aperçoivent que ce qui est conforme à leurs désirs ; pour ce qui les contrarie, ils sont aveugles. Les Magyars ont rarement pratiqué la vertu de modération. Oubliant que l'arrangement de 1867 représentait un maximum arraché à la dynastie sous la pression des circonstances, ils cultivèrent assidûment un esprit de chauvinisme magyar d'une extrême violence ; et, sous Koloman Tisza, qui occupa la charge de premier ministre de Hongrie de 1875 à 1890, gouvernant durant la plus grande partie de cette période aux côtés de Taaffe, ils érigèrent le chauvinisme en une politique d'Etat⁶⁰. »

« François-Joseph, au risque d'aliéner d'importantes races comme les Roumains de Transylvanie, toléra la tactique magyarisante de Tisza et des premiers ministres hongrois qui le suivirent et il se montra indifférent à l'emploi de la corruption et de la pression comme moyen de gouvernement⁶¹. »

« Ici, comme dans la question des Slaves du Sud, le chauvinisme à courte vue des Magyars doit encore être blâmé. En essayant vainement de magyariser une race prolifique, bien douée, nullement inférieure à eux-mêmes au point de vue intellectuel, bien que méprisée longtemps, les Magyars ont miné les sentiments de loyauté des Roumains, non seulement vis-à-vis de l'Etat magyar, mais aussi vis-à-vis de la dynastie des Habsbourg et ils ont mis la hache à la racine du système austro-hongrois de résistance à la Russie dans l'Europe sud-orientale⁶². »

Messieurs Lavissee et Rambaud flétrissaient à leur tour, il y a déjà vingt ans dans leur considérable *Histoire générale*, cette politique « de magyarisation déclarée » et s'élevaient indignés contre les mesures appliquées en Transylvanie « avec une rigueur et une mesquinerie inusitées⁶³. »

Il nous tombe par hasard sous la main un article publié dans la *Gazette de Lausanne* du 11 septembre 1914 qui nous paraît intéressant parce qu'il contient le témoignage de choses vues récemment, en Transylvanie, par un Suisse au-dessus de tout soupçon de partialité :

⁶⁰ *La Monarchie des Habsbourg*, A. Colin, Paris, 1916, p. 66.

⁶¹ *Ibid.*, p. 69.

⁶² *Ibid.*, p. 429.

⁶³ Vol. 12, p. 170.

« Ce peuple, écrit-il, en est encore à puiser de l'eau dans ses mains pour arroser ses melons. Melons et pastèques, c'est l'obsession ; ils constituent la base de l'alimentation, avec un peu de maïs. Le Roumain se nourrit presque avec rien, il se contente d'un salaire atteignant à peine un franc par jour. Excellent agriculteur, il ne connaît pourtant que la charrue primitive. C'est que le Magyar a peur qu'il ne devienne riche. Riche, il pourrait s'acheter un lopin de terre et devenir un électeur.

Le régime magyar est exécrable ; *populus et plebs* ; la noblesse et la misera plebs contributeurs ; survivance à travers les âges, de la constitution hongroise du XIIIe siècle. Un anachronisme au XXe.

Tzigane, mendiant, Roumain qui baise les mains, Magyar, en habits collants, chamarré de brandebourgs ; puis, à l'arrière-plan, la surveillance policière et le fusil du percepteur des contributions ; c'est là toute la Transylvanie d'aujourd'hui. Melons et maïs pour le Roumain ; vins et mets au paprika pour le Magyar. Et il ne pousse qu'un épi de blé là où un peuple libre en récolterait dix ! »

Si le cadre de cet ouvrage nous le permettait, nous pourrions citer à l'infini des témoignages dus à maints voyageurs français, anglais, italiens, voire même allemands dont le cœur fut soulevé par le spectacle lamentable de cette malheureuse population.

Pour le Roumain de ces provinces, il n'y a pas de droits, pas de libertés, pas d'honneur. Il est à la merci du « *fo-ispan* » et du gendarme hongrois. On lui défend de quitter sa glèbe, on lui ôte les moyens de tout progrès, on lui défend de s'instruire, on lui défend, d'exprimer sa pensée, on lui défend de se réunir avec ses co-nationaux, on lui défend de parler sa langue et, depuis quelque temps, on lui défend même de prier suivant ses rites.

Une campagne impitoyable de dénationalisation se poursuit depuis 50 ans contre tout ce qui est roumain, avec un esprit sectaire, une violence et une arrogance inconnues chez les autres peuples d'Europe. Ce n'est pas en vain que Bismarck, qui se connaissait en hommes et qui connaissait les Magyars tout particulièrement, les avait définis « *le peuple le plus arrogant d'Europe* ».

* * *

Les persécutions exercées par les Magyars contre les Roumains peuvent être classées en cinq groupes que, pour l'édification complète du lecteur, nous allons examiner chacun séparément.

A) PERSECUTIONS ELECTORALES.

Dans le but de rendre le parlement inaccessible aux Roumains, de les maintenir aussi éloignés que possible de la vie publique et de leur ôter, par conséquent toute possibilité de défendre publiquement leurs droits et leurs intérêts, les Magyars ont adopté depuis 1876 une loi électorale exceptionnelle. Cette loi, applicable dans les seules régions habitées par les Roumains, exige un cens électoral de 4 à 8 fois plus élevé que celui exigé pour les habitants du reste de la Hongrie et cela tout en accordant des exemptions de cens à la plupart des citoyens non roumains.

En 1914, le comte Tisza, alors président du conseil des ministres de Hongrie, convaincu que cette loi, d'une iniquité cependant criante, était insuffisante pour satisfaire le chauvinisme de son parti tout puissant, fit voter une loi nouvelle, d'un esprit plus étroit et plus sectaire encore. Aux termes de cette nouvelle loi d'exception, seuls les citoyens « *lettrés* » ont des droits électoraux. Or, pour obtenir une carte électorale, les citoyens doivent justifier devant une sorte de jury examinateur qu'ils savent lire et écrire. Ce jury, formé exclusivement d'agents dévoués au gouvernement, écarte impitoyablement les Roumains, prétextant qu'ils ne possèdent pas une instruction « *suffisante* », tandis qu'ils témoignent une indulgence des plus significatives à l'égard des Magyars.

« La manière dont les listes électorales sont préparées jette une vive lumière sur l'administration locale de la Hongrie. Des noms d'électeurs sont arbitrairement omis ou mal orthographiés ou inscrits avec des erreurs d'âge ou de profession, et ceux-ci sont de ce fait disqualifiés au moment du vote... Tous les documents et toutes les pièces de procédure de l'élection sont rédigées en magyar, les plus légères fautes en cette langue servent souvent de prétextes d'annulation. Des votes sont quelquefois annulés en masse, sortis les prétextes les plus extravagants... Et même dans des cas extrêmes on fait bénéficier de ces votes le candidat opposé⁶⁴ ! »

Mais tout cela semblait encore au gouvernement de Budapest d'une efficacité douteuse. Il fallait mieux, aussi s'empressa-t-on de changer « *le contour des circonscriptions électorales* » de manière à les rendre extrêmement favorables aux Magyars et à paralyser autant que possible l'élément roumain. De cette manière, malgré la majorité écrasante de la population roumaine des provinces transylvaniennes, sur 370 circonscriptions électorales, la majorité roumaine n'existe plus que dans 50 seulement !

⁶⁴ Scotus Viator, *op. cit.*, p. 26 et 30.

Si les électeurs jouissaient au moins du droit d'exprimer librement leur voix !

« *Mais le comte suprême, nous dit un citoyen de Transylvanie⁶⁵, le vice-comte, les préteurs, les notaires, les maires, les gendarmes sont presque exclusivement des Magyars que le régime actuel a octroyés à notre pays.*

En temps d'élection, tous ces honorables membres de la nation gouvernante rivalisent à l'envi, pour guider la volonté des électeurs.

Tous ces organes publics, qui, d'après la loi, n'ont aucun droit d'influencer les élections, non seulement les influencent, mais ce sont eux qui décrètent et qui mènent à bon port le succès des candidats magyars. »

Ces affirmations sont corroborées par les constatations faites *de visu* par différents écrivains. Nous citerons à titre d'exemple les témoignages d'un Français et d'un Anglais : MM. André Duboscq et Seeton Wattson.

Dans sa remarquable brochure intitulée *La Hongrie d'hier et d'aujourd'hui*⁶⁶ le premier écrit :

« *Le suffrage y est oral, ce qui donne à penser que le vote de tous ceux qui ont besoin de quelque manière du gouvernement ne peut se faire en toute indépendance. En outre, on peut créer aux électeurs des candidats de l'opposition mille difficultés dont la moindre est de ne pas tenir compte de leur suffrage lorsqu'ils prononcent mal le nom du candidat. Quand ils se présentent par groupes, comme c'est l'usage, il arrive que la troupe ou la gendarmerie les cernent en les tenant éloignés des registres ; le nom du candidat est appelé deux fois, les électeurs ne peuvent rompre le cordon et le Bureau déclare le vote terminé. »*

Les constatations faites par M. Seeton Wattson ne sont guère différentes :

« *Non seulement, écrit-il, les commissions électorales ne sont pas toujours au-dessus de tout soupçon, mais les fonctionnaires se mêlent ouvertement à la politique et prennent une part active à la campagne électorale (qui n'est souvent qu'un mot poli pour désigner la corruption), sans être jamais puni pour cette infraction à la loi⁶⁷. »*

Et pour se rendre compte de ce que c'est en réalité que la liberté du vote en Hongrie, on ne doit pas perdre de vue que la loi impose que le vote soit exprimé publiquement sous l'œil inquisiteur et menaçant de l'appareil administratif mobilisé dans le local de vote.

⁶⁵ Popovici, *op. cit.*, p. 38.

⁶⁶ Bloud, Paris, p. 9.

⁶⁷ Scotus Viator, *op. cit.*, p. 31.

M. Seeton Wattson nous fournit encore certains exemples instructifs de l'activité « bienfaisante » de l'administration magyare à l'occasion des « libres élections de Hongrie ». Nous en citerons quelques-uns :

« Des ponts ont été parfois déclarés dangereux pour les voitures le jour de l'élection, de façon à obliger les électeurs de l'opposition à faire à pied des distances énormes ou à renoncer à voter. Des quantités d'électeurs ont été fréquemment empêchés d'arriver au lieu de vote par les gendarmes ou par des cordons de troupes.

Si une bande de paysans venus pour voter a la témérité de résister, les cartouches sont employées et, dans une occasion notoire (heureusement exceptionnelle), plus de vingt personnes furent tuées dans une seule circonscription.

Lors d'une élection, dans un district slovaque ou roumain, il n'est pas rare de voir les autorités envoyer 1000 soldats et 300 gendarmes pour 'maintenir l'ordre', et la presse magyare est remplie de récits d'actes de terrorisme accomplis par les agitateurs non-magyars (!) dans de telles circonstances ! »

La liberté électorale est caractérisée par un récit pris au hasard dans le Pester Lloyd, pendant les élections de 1905 :

« Cséke (Bihar) — Le candidat roumain a soulevé la population à un tel point qu'il a été arrêté par ordre du fősözgabiro (fonctionnaire exécutif local, sorte de sous-préfet)⁶⁸ ! »

« Une élection en Transylvanie, nous dit un autre enfant de ce malheureux pays, est une véritable guerre civile, dans laquelle les électeurs roumains, la plupart paysans désarmés, sont à la merci des gendarmes hongrois armés de fusils, baïonnette au canon, arme qui joue un rôle très actif⁹. »

Dans ses récits, cités plus haut, Mr. Seeton Watson pense que les cas de violence qu'il relève sont « heureusement exceptionnels » ; malheureusement il n'en est pas ainsi !

Les journaux magyars même ont relevé plus d'une fois des cas semblables à ceux cités par Mr. Watson, et malgré leur chauvinisme, plus d'une fois ils ont cru de leur devoir de les dénoncer à l'opinion publique.

Le journal magyar *Egyetertés* pour ne prendre qu'un exemple, montre à ses lecteurs un « spécimen » d'élection « libre » en Transylvanie :

⁶⁸ *Ibid.*, p. 27.

⁶⁹ M. R. Sirianu, *op. cit.* ; cf. aussi : H. Gaidoz, *Les Roumains de Hongrie*, Chaix, Paris, 1894, p. 21 ; L. Saintupery, *L'Europe politique, l'Autriche-Hongrie*, Lecène, Oudin, Paris, 1893, p. 270 ; Pierre de Lannux, dans la *Revue hebdomadaire* du 4 septembre 1915 ; Brote, *op. cit.*, p. 90 et s., etc.

« (à Turda) *Les gendarmes tiraient de force les électeurs de leurs maisons. Les bussards couraient par le district, saisissaient les électeurs et les forçaient d'aller voter*⁷⁰. »

Aurel Popovici rapporte aussi le cas de Chiosti (Transylvanie) qui eut une issue pareille à celle du cas cité par M. Wattson : les Roumains ayant refusé d'aller voter pour le candidat magyar, les gendarmes voulurent les conduire aux urnes de force, devant l'opposition énergique des Roumains, ils firent usage de leurs fusils. Plusieurs morts et blessés jonchèrent les rues du village⁷¹.

M. le Dr Contacuzène nous donne de son côté toute une liste de cas similaires, d'une précision peu ordinaire. La voici :

Le 26 avril 1903, à Serreus — Les gendarmes, sur ordre du préteur venu pour assister aux élections communales, tirent sur les paysans qui ne veulent pas élire son protégé et refusent de se disperser. Cinq morts et plusieurs blessés.

Le 3/16 février 1905, à Cehul de Sylvania — A l'occasion de l'élection d'un député, le président du bureau refuse de veiller à la sûreté des électeurs roumains. Sous les yeux des gendarmes, les Hongrois cassent la tête de Georges Popp de Basesti, président du parti national, âgé alors de 70 ans et blessent 30 autres Roumains ; le président fait arrêter les victimes !

Entre le 25 et le 29 avril 1906 — A Amati, les Hongrois tuent les Roumains G. Coraci, Jon Suta et Josif Dragos, partisans du candidat nationaliste.

Le 17/30 avril, à Bichis — Avant les élections, les gendarmes tirent sur la foule. Un mort et un blessé.

Le 29 avril 1906 — A Cornia, les gendarmes tuent Nicolas Pop, le fils de Costa et Jon Glout, et blessent Zah. Pop, Costa Bert et Jon Costin, qui voulaient se rendre aux élections pour voter le candidat roumain le Docteur Vaïda (Cercle Somcuta Mare).

Le 29 avril 1906, à Cehul de Sylvania — Les Hongrois, sous les yeux des autorités impassibles, frappent à mort le prêtre Demètre Pop de Motz et Jacob Botis de Naprads. L'impunité leur est assurée.

Le 9 mai 1906, à Baia Mare — Les Hongrois attaquent pendant la nuit les électeurs roumains dans leurs maisons afin de les empêcher de participer aux élections. Six Roumains restent morts et trois sont mortellement blessés. Cette fois-ci, enfin, 27 Hongrois sont arrêtés, mais... acquittés.

⁷⁰ N° 30 de 1892.

⁷¹ Popovici, *op. cit.*, p. 41.

Le 7 décembre 1910, à Galatt (Fagaras) — Les paysans ne veulent pas élire maire, une créature du préteur hongrois Distrai ; ils portent leur candidat sur les épaules et demandent que cette élection soit confirmée. Distrai allègue la révolte et ordonne aux gendarmes de tirer. Il y a 3 morts et 9 blessés grièvement dont quelques-uns ont été guéris à l'hôpital Brancovan de Bucarest.

En 1911, à Drama — Les gendarmes battent puis transpercent à coups de baïonnette le notable paysan Gropa.

En 1911, à Chiroc — Ils frappent à mort le prêtre Romul Vasianu, nationaliste.

En 1911, à Faget (Banat) — Ils transpercent à coups de baïonnettes le Roumain Traian Murarescu.

En 1911, à Bomos (Orastie) — Ils tirent sur Mihai Hudita.

En 1912 et 1913, à Jelna (Alba Julia) — A diverses reprises les gendarmes tirent et blessent grièvement plusieurs personnes accusées de démonstrations contre l'unité de l'Etat magyar, parce qu'elles ne veulent pas enlever leurs ceintures tricolores⁷².

Voilà en quelques mots, ce qu'on entend en Hongrie par « régime parlementaire » et « liberté électorale » !

Toutes ces fraudes, toutes ces violences sont constatées et confirmées unanimement par tous ceux qui ont eu l'occasion d'assister à cette triste mascarade qu'on appelle en Hongrie « une élection législative ». Grâce à ces odieux procédés, les Roumains qui devraient occuper au moins 75 sièges à la Chambre des Députés de Budapesth, sur 516 sièges, n'en occupent que 5⁷³.

La condition des Serbes, des Slovaques, des Slovènes, etc., ne diffère guère de celle des Roumains, avec peut-être certaines exceptions à leur avantage.

B) PERSECUTIONS DIRIGÉES CONTRE LA LANGUE ROUMAINE

La langue roumaine est bannie des écoles publiques, des administrations publiques, des Cours et des tribunaux, voire même, depuis quelque temps, des églises roumaines.

Quoique contribuant aux charges de l'Etat dans la même mesure que les Magyars, et partant — suivait des principes modernes du droit public et les textes formels de la loi fondamentale de 1868 dite « la loi des nationalités » —

⁷² Voir l'article du Dr J. Cantacuzène dans la *Revue hebdomadaire*, n° déjà cité.

⁷³ Voir le *Journal de Genève* du 1er juin 1917.

ayant le droit d'exiger un enseignement public et gratuit, les Roumains ne possèdent aucune école publique où l'enseignement soit donné en leur langue nationale.

Malgré les nombreuses protestations, malgré les campagnes ininterrompues entreprises par les nationalistes roumains dans le but d'obtenir l'application de la loi de 1868, cette loi est tombée complètement en désuétude⁷⁴.

Aussi les Roumains se virent-ils forcés de fonder des écoles nationales entretenues de leurs propres deniers où l'enseignement est donné en langue roumaine.

Jusqu'en 1905, les Roumains avaient créé à leurs frais, plus de 3500 écoles primaires. Furieux, les Hongrois décidèrent de sévir. Nous avons dit plus haut que l'enseignement était donné dans ces écoles en langue roumaine, il faut ajouter cependant que le magyar n'était pas oublié. Chaque semaine, un nombre suffisant d'heures était consacré à l'étude de cette langue.

Eh bien, le Comte Appony, ministre de l'instruction publique, fit adopter en 1907 une série de lois et de décrets en vertu desquels on donnait aux autorités hongroises le droit de fermer les écoles roumaines « où l'enseignement du magyar serait jugé insuffisant. » A la suite de ces mesures odieuses on ferma depuis cette époque, presque tous les ans, systématiquement, un nombre considérable d'écoles roumaines.

Et l'on raconte que l'Empereur François-Joseph en promulguant ces décrets, ne manquait pas de dire à M. Appony avec un sourire entendu : « *j'espère que désormais la magyarisation ira mieux*⁷⁵. »

⁷⁴ Aux termes de l'article 44 de cette loi, les plaideurs ont la faculté de présenter leurs causes, dans la plupart des cas, en leur langue maternelle (§3 et §7). Les fonctionnaires des juridictions sont obligés d'employer la langue des nationalités (§6) ; les communautés religieuses ont le droit de choisir la langue dans laquelle elles tiendront leurs registres organiseront leurs écoles et accompliront leurs devoirs du culte (§14 et s.). Même dans les écoles de l'Etat, le ministre de l'instruction publique est obligé de veiller à ce que l'enseignement soit donné dans la langue maternelle de la nationalité des citoyens se trouvant en nombre assez important dans chaque région, et cela jusqu'au point où commence l'instruction académique (§17). Le §18 prévoit dans les régions où l'on parle différentes langues, la création d'une chaire pour la langue et la littérature de chacune de ces langues. Les fonctionnaires des communes sont obligés d'employer dans leurs rapports avec les habitants de leurs communes, la langue nationale (§21). Enfin le §27 pose le principe que la nationalité des citoyens ne crée pas un empêchement à leur nomination dans les emplois et les charges publics. Nous aurons bientôt l'occasion de nous rendre compte de la façon dont cette loi fut appliquée.

⁷⁵ C'était cependant le même empereur qui, en juin 1848 avait écrit : « *Je promets aux Roumains des constitutions organiques correspondant aux vrais besoins de ce peuple et en consonance avec l'avenir de la*

Nous devons rapprocher de ces lois et décrets une autre loi plus ancienne, plus odieuse aussi, celle de 1875 modifiée le 5 mai 1891, aux termes de laquelle tous les enfants de 3 ans sont arrachés à la tendre sollicitude de leur mère pour être envoyés dans les écoles enfantines du gouvernement, pour y apprendre le magyar. Inutile d'ajouter que des sanctions pécuniaires sévères assurent l'application de cette loi.

Quant aux écoles supérieures, en 1915 pour 4.000.000 d'habitants, les Roumains ne possédaient que 5 lycées. C'est en vain que la population roumaine demanda de créer à ses frais de nouveaux collèges, à Arad, à Caransébes, etc., les autorités hongroises se montrèrent intraitables ; de plus, elles n'hésitèrent pas à magyariser même d'anciennes écoles roumaines⁷⁶.

L'enseignement universitaire y est plus insuffisant encore : dans toute la Transylvanie, il n'existe qu'une seule université, franchement hongroise celle-là aussi.

Le roumain n'est pas seulement exclu de l'enseignement, il est exclu aussi de toute administration publique. Ainsi, la justice est rendue en magyar par des magistrats hongrois. De cette manière, les cas ne sont pas rares où les juges rendent des jugements incompréhensibles pour les parties, après avoir entendu leurs doléances dans une langue qu'ils n'ont eux-mêmes pas comprise. Plus d'une fois des magistrats plus chauvins ont débouté les demandeurs de leur plainte, purement et simplement, parce que celle-ci n'avait pas été formulée en magyar. La justice distribuée de cette manière constitue une formalité dérisoire, quand elle n'est pas un déni de justice qualifié. Et cela, répétons-le toujours, contrairement aux textes formels de la loi de 1868.

Le professeur H. Gaidoz, ancien directeur de l'école des hautes études de Paris, un excellent connaisseur des affaires de Hongrie, écrit à ce sujet les lignes suivantes :

monarchie... » et qui un mois plus tard avait déclaré : « Vous pouvez être certains que les désirs raisonnables et justes des Roumains seront accomplis ».

⁷⁶ Un évêque roumain, Vulcan, pour ne citer qu'un exemple, avait fait donation à la communauté roumaine de Beius, des fonds nécessaires pour la création d'une école. Après avoir vaincu la résistance magyare, grâce à de hautes interventions, l'école put enfin commencer à fonctionner. Evidemment les cours y étaient donnés en roumain. Les autorités magyares voyaient d'un fort mauvais œil cette nouvelle école « *valaque* » ; aussi, au mépris de la loi de 1868, au mépris de l'acte de fondation de l'école de 1851 qui exigeait de manière expresse que l'enseignement fut donné en roumain, ne tardèrent-elles pas à obtenir du gouvernement de

« *L'imposition de la langue magyare est un grief d'un autre ordre, mais un grief plus grave encore, car la langue n'est pas seulement le symbole, elle est aussi l'expression de la nationalité, et c'est pour cette raison que les Magyars veulent imposer leur langue à toutes les nationalités de la Hongrie. Il ne faut pas juger de la Hongrie, Etat mixte et bigarré, par un pays comme la France, Etat unitaire, où depuis des siècles une nationalité et une langue se sont imposées aux provinces d'origines diverses. S'il est un Etat en Europe auquel on puisse à cet égard comparer la Hongrie, ce serait la Suisse avec ses 4 nationalités et ses 4 langues, mais il y a cette différence qu'en Suisse aucune nationalité (même l'allemande qui l'emporte de beaucoup comme nombre) ne prétend opprimer les autres. L'imposition de la langue magyare n'est pas seulement une mesure oppressive à l'égard des nations non-magyares de la Hongrie, c'est aussi une nouveauté et elle ne peut invoquer 'ce droit historique' si cher aux Magyars quand il vient en aide à leurs prétentions. Si l'Etat hongrois a pu, pendant des siècles, subsister sans que la jalousie en troublât les diverses races, c'est que les langues de ces races étaient toutes ce que notre moyen-âge appelait langues 'vulgaires', par opposition à la langue des hommes cultivés, le latin. Le latin était la langue politique, parlementaire administrative, judiciaire de la Hongrie ; c'était une langue accessible à tous et en même temps une langue neutre. Il resta la langue officielle de la Hongrie jusqu'en 1840 : on parla même le latin dans le parlement de Pest jusqu'en 1848. La langue magyare imposée comme langue officielle dans toutes les branches, non seulement dans la politique générale, mais aussi dans l'administration de la justice et dans les plus petits détails de l'administration locale, devient une vexation permanente pour les nations non-magyares de la Hongrie. Les doléances des Roumains ne diffèrent pas ici de celles des autres sujets des Magyars, mais ils se plaignent en outre d'être exclus de tous les emplois administratifs dans les Comitats où ils ont la majorité, de se voir presque fermer l'accès aux carrières libérales ; ils se voient traités en étrangers sur le sol où ils sont nés⁷⁷. »*

C) PERSECUTIONS DIRIGÉES CONTRE LA LIBERTÉ DE LA PRESSE

Quoiqu'en principe la liberté de la presse soit garantie en Hongrie par les lois et les constitutions en vigueur, pour les Roumains, depuis environ trente ans, cette liberté n'existe plus. Le code pénal, art. 171 (§4), une vieille loi jadis tombée en désuétude, « *la patente impériale du 27 mai 1852* » et l'article 13 de la loi de 1893 (XXVI) assurent aux Magyars des armes suffisantes pour paralyser tout mouvement intellectuel roumain et réduire au silence la nation roumaine.

Budapest une ordonnance interdisant que l'enseignement fut à l'avenir donné en roumain, sous peine de fermeture définitive de l'école.

⁷⁷ Gaidoz, *Revue de Paris*, n° du 15 mai 1894.

La loi de 1893 est particulièrement efficace, elle réprime sévèrement « toute action dirigée contre la constitution, l'état de chose actuel, l'unité, l'indépendance et l'intégrité territoriale de l'Etat ou contre l'usage des langues officielles, conformément aux prescriptions légales. » « C'est à la fois — dit Scotus Viator — si précis et si évasif que cela laisse toute latitude aux sentences arbitraires contre tous ceux qui refusent de renoncer à leur race⁷⁸... »

En Transylvanie, le métier de journaliste n'est pas une sinécure ! On y risque à chaque moment sa liberté et sa fortune. Pour éditer un journal on doit fournir avant tout un cautionnement considérable destiné à couvrir les frais de justice et les condamnations qui ne tardent pas à venir. Pour tout article considéré comme tombant sous le coup de la loi de 1893 susmentionnée, les Procureurs du Roi ont le droit d'ouvrir une action publique contre l'auteur de l'article incriminé et contre l'administration du journal. Le procès peut être jugé par tout autre jury que celui du domicile des prévenus et les membres de ce jury sont soigneusement triés parmi les éléments les plus orthodoxes du magyarisisme militant. Les résultats de ces procédés sont faciles à deviner.

De 1886 à 1896, les jurys hongrois eurent à juger 36 procès de presse intentés à des Roumains (les autres procès strictement politiques ne sont pas compris dans ce chiffre). Sur 87 accusés, 66 furent condamnés à des peines variant de 15 jours à 5 années d'emprisonnement et à des amendes de plusieurs milliers de francs.

Dans les vingt dernières années, les choses allèrent encore mieux ; les journalistes roumains furent condamnés à plus de cent ans de prison et 250.000 couronnes d'amendes ! Et pour se rendre compte du sérieux des accusations portées contre ces journalistes, il n'est pas inutile de savoir qu'avant 1885 la plupart des procès de presse étaient portés devant la Cour d'assises de Sibiu et que la Cour, quoique composée exclusivement d'Allemands, acquittait infailliblement les journalistes roumains, ce qui amena la suppression de la Cour de Sibiu et l'attribution de sa juridiction à la Cour magyare de Cluj (Ordre ministériel N° 31482 du 27 juin 1885). Or, les journalistes roumains furent à même de constater dès les premiers procès « *les effets salutaires* » de ce changement.

Nous allons relever dans la longue liste des condamnations des journalistes roumains, quelques « *espèces* » qui en disent plus long par elles-mêmes que le plaidoyer le plus éloquent en faveur de la cause que nous

⁷⁸ *Op. cit.*, p. 14.

défendons. Parlons d'abord du fameux procès du « *Mémorandum* » qui passionna à son époque l'opinion publique européenne.

En 1887, les Roumains exaspérés par les persécutions dirigées contre eux, organisent un meeting de protestation à Sibiu à la suite duquel l'assemblée donne le mandat, au Comité exécutif du parti national, de rédiger un « aide-mémoire » (*mémorandum*) où les revendications de la nation roumaine de Hongrie seraient exposées et leurs droits défendus.

Ce document rédigé en hongrois, en allemand et en roumain, conçu en des termes extrêmement respectueux, devait être présenté à l'Empereur-Roi François-Joseph.

Une délégation formée de 300 notables roumains se rendit à Vienne dans ce but, le 28 mai 1892. La délégation, en agissant ainsi, ne faisait qu'user d'un des droits qui lui appartenaient de par les lois du pays. Sur les instances du Cabinet de Budapest, l'Empereur refusa de recevoir la délégation ainsi que l'aide-mémoire que la délégation voulait lui faire parvenir.

Pendant que ces délégués se trouvaient à Vienne, leurs maisons furent saccagées, leurs femmes et leurs enfants insultés, molestés, et une fois de retour, ils furent, eux-mêmes, l'objet des pires violences de la part des Magyars, sous le regard bienveillant des autorités. Le chef du parti national roumain, le Dr Ratziu, fut sur le point d'être lynché et dut abandonner sa ville de Turda, pour s'établir à Sibiu. Une action publique ne tarda pas à être ouverte contre 25 des membres du Comité roumain devant la Cour de Cluj, où les Magyars comptent une forte population « *bien pensante* ». Le jury évidemment avait été trié sur le volet.

« On vit alors — rapporte un journaliste étranger ayant assisté aux débats — des débats comme il ne s'en produit dans aucun pays civilisé : les avocats empêchés de défendre les accusés, que les jurés se plaisaient à insulter, les témoignages favorables traduits ou plutôt trahis du roumain en hongrois par des interprètes de mauvaise foi, la partialité des juges s'affirmant constamment avec un cynisme sans pareil⁷⁹... »

Presque tous les accusés furent condamnés : le Dr Lucaci à 5 ans de prison d'Etat, le Dr Ratziu à 2 ans, le Pr Comsa à 3 ans, le Dr Coroianu, Barcianu, Mihail, Patitza et Domide à 2 ans et 1/2, Messieurs Pop de Bassesti et Velcico à 2 ans, M. Suciù à 1 an et 1/2, M. Cristea à 8 mois, M. Patriciu à 2 mois.

⁷⁹ Voir *Le Phare d'Alexandre*, du 6 juin 1894, le *Journal des Débats*, *L'Aurore*, le *Temps*, la *Revue de Paris*, la *Revue des deux Mondes*, la *Nouvelle Revue*, etc., de l'époque.

Devant cette injustice, la conscience universelle se souleva d'indignation. « *Ce procès*, écrivait le 12 mai 1914, M. Georges Clemenceau, *est vraiment une honte pour la libre nation magyare.* »

Les hommes les plus illustres d'Europe condamnèrent publiquement « *la politique moyenâgeuse des Magyars* ». Des protestations éloquents furent signées en faveur des condamnés par Jules Simon, César Cantu, Björnsten Bjornson, Pugliese, Vte. E.-M. de Vogüe, A. Naquet, Lavisse, Rambaud, Giosue Carducci, Macias y Rodriguez, Leroy-Beaulieu Vandal, Frédéric Mistral, Flourens, Clemenceau, Rochefort, Accolas, Lecomte de Lisle, Levasseur, François Coppée, Emile et Paul Deschanel, Emile Zola, T. Leveillé, Sully Prud'homme, Arthur Meyer, Georges Fazy, Hugo Lavenga, Général Parmentier, la Jeunesse universitaire de Paris, de Genève, de Rome⁸⁰...

Des mémoires furent adressés aux hommes politiques de Vienne et de Budapest, une démarche discrète fut risquée au Ballplatz par les représentants des nations amies de la Roumanie aussi bien que de l'Autriche, tout fut inutile, les condamnés durent purger leurs peines dans les prisons de l'Etat hongrois.

L'émotion causée par cette douloureuse affaire, s'était à peine calmée qu'un autre écrivain roumain Aurel-C. Popovici fut à son tour arrêté et condamné à 4 ans de prison pour avoir publié une brochure dans laquelle il traçait l'histoire de la Transylvanie et protestait contre la politique magyare de dénationalisation. Les journalistes roumains outrés de semblables procédés, ayant élevé la voix pour défendre la cause de leur confrère, se virent impitoyablement traduits en justice et condamnés : M. Slavici fut condamné à 1 an de prison, M. Jean Russu Sirianu à 11 mois de prison, MM. Roman, Baltesch, n'eurent pas un meilleur sort⁸¹.

⁸⁰ Les autographes de ces personnalités furent reproduites en fac-similé par le pr V.A. Uréchia, ancien ministre, dans un album intitulé *Voix latines*, Socec, Bucarest, 1894.

⁸¹ La *Revue Hebdomadaire* de Paris, ayant entrepris une enquête sur les revendications grecques, roumaines, bulgares et serbes, nous lui empruntons la liste suivante des amendes et condamnations pour délits politiques de presse, agitations et port de couleurs roumaines, prononcées par la justice hongroise de 1901 à 1912 seulement :

20 mai 1901, Andrei Baltés, rédacteur responsable du journal *Tribuna* (Sibiu), est condamné par le tribunal de Cluj à 15 mois de prison et 1100 couronnes d'amende ;

10 septembre 1901, Andrei Baltés est condamné à 24 mois de prison et 1000 couronnes d'amende ;

25 septembre 1901, Andrei Baltés est condamné à 18 mois de prison et 4200 couronnes d'amende pour avoir publié des articles prenant la défense de la mémoire du héros national roumain, Avram Iancu ;

26 septembre 1901, procès intenté aux étudiants I. Scurtu et G. Novacovici pour agitation sur la tombe de Iancu. Scurtu se trouvant à l'étranger, Novacovici est condamné à 10 jours de prison et 10 couronnes d'amende. La Cour élève la peine à 2 mois de prison ;

été 1902, A. Balint, poursuite du drapeau roumain. Les gendarmes arrêtent les cavaliers qui étaient allés à la rencontre de l'archiprêtre. Le drapeau est recherché jusque dans l'autel de l'église ;

10 mai 1902, Andrei Baltes condamné à 24 mois d'emprisonnement ;

28 mai 1902, le ministre Vladisios ordonne une enquête contre les professeurs de Blaj, parce que à une fête, quelques élèves du lycée avaient osé chanter l'hymne populaire roumain « Deșteaptă-te Române ». Trois autres élèves de la 8e classe sont mis en jugement pour agitation : ils avaient porté à la boutonnière de petits drapeaux aux couleurs roumaines ;

25 janvier 1903, le jury de Targul-Mures condamne à 2 mois de prison les notables saxons : Lutz Korodi, Crendi et Lien, pour articles publiés dans la *Kronstadter-Zeitung* en faveur des Roumains ;

13 mars 1903, G. Mohan, rédacteur responsable de la *Tribuna* (Sibiu), est condamné à un mois et 500 couronnes ;

19 mars 1903, G. Mohan est condamné à 8 mois et 1600 couronnes ;

9 avril 1903, la *Tribuna* établit son bilan : de 1893 jusqu'à ce jour soit en dix ans, elle a payé, en amendes et frais, 56.918 couronnes et a encouru des condamnations de 207 mois de prison ;

2 mai 1903, la *Tribuna* de Sibiu et la *Libertatea* de Orastie sont condamnées à diverses amendes ;

16 mars 1904, V. B. Moldovanu est arrêté, escorté à Cluj puis à Segedin, pour purger la peine de 4 mois de prison, qui lui avait été infligée à la suite d'un article paru dans la *Foaia Poporului* de Sibiu ;

5/16 février 1905, le tribunal de Cluj condamne à un an de prison et 1000 couronnes d'amende le rédacteur de la *Libertatea*, I. Ioanovici ;

5 décembre 1905, les journaux hongrois publient des nouvelles sensationnelles sur une prétendue révolte des Roumains. Les villages roumains sont remplis de gendarmes et de hussards. Les coups sévissent. Les rédacteurs du *Drapelul* de Lugoj sont condamnés à 2 ans et 1000 couronnes, le *Poporul Român* de Budapest à 500 couronnes, la *Foaia Poporului* à 370 couronnes ;

2 novembre 1906, treize paysans de Migherat (Arad) sont mis en jugement pour avoir chanté le « Deșteaptă-te Române » ;

14 novembre 1906, D. Donga, du journal *Unirea* (Blaj) est condamné à 8 mois et 1200 couronnes, M. Gaspar, du *Drapelul* (Lugoj), à 10 jours ;

14 décembre 1906, des poursuites sont entamées contre les professeurs de Beius, pour avoir pris part aux fêtes de l'Exposition roumaine de Bucarest à laquelle avait participé l'Autriche, la Hongrie, l'Allemagne, la France, etc. ;

25 janvier 1907, le tribunal de Cluj condamne V.G. Moldovanu à 18 mois pour agitation ; 12 juin 1907, la dame Ana Vlad est condamnée à 1 mois et 200 couronnes pour agitations ; 12 juin 1907, Voicu Nitescu est condamné à 2 mois pour un article publié dans la *Tribuna* de Arad ;

3 octobre 1907, Vasile Macre, rédacteur à la *Lupta*, est condamné à 8 mois et 800 couronnes ;

13 octobre 1907, le tribunal de Oradia-Mare condamne les paysans : Moise Cos à 2 ans, Georges Cos à 8 mois et Ion Bordea à 3 mois de prison, pour résistance aux autorités lors de l'élection de Tinca, où les gendarmes tuèrent G. Marcas. Le citoyen G. Cos avait prouvé cependant avec 36 témoins qu'il ne s'était pas même trouvé dans le village le jour des élections ;

5/18 novembre 1907, quatre paysans de Nicalaca sont condamnés pour avoir chanté la « Hora Unirii » (chant populaire roumain accompagné de danses) et le « Deșteaptă-te Române » ;

7/20 novembre 1907, I. N. Ioja, rédacteur à la *Tribuna* est condamné à 6 ans et 500 couronnes ;
10/25 novembre 1907, le Dr I. Lupas, professeur, est condamné à 2 mois et 200 couronnes pour un article écrit dans la *Tara Noastra* (Sibiu) ;
11 novembre 1907, le Dr Dem. Lascu est condamné à 6 mois et 500 couronnes pour un article paru dans la *Tribuna* ;
3/16 décembre 1907, V. Macre de la *Lupta* est condamné à 6 mois et 1200 couronnes ;
29 juin 1907, A. Petrumani, les gendarmes bousculent et déchirent les robes des demoiselles Sofia Cercel, Octavia Micu et Viorica Gora parce qu'elles portaient les couleurs roumaines. Elles furent en outre, punies chacune d'un jour de prison et 5 couronnes d'amende ;
20 août 1907, l'archiprêtre Ierna du cercle de Szatmar est condamné à 100 couronnes pour avoir encouragé le peuple à être fidèle à la langue roumaine ;
24 mars 1908, le ministre Appony ordonne une enquête contre 40 professeurs roumains de Caransebes accusés d'agitations ;
20 juin 1908, les autorités de Oradia Mare ouvrent une enquête contre cinquante-quatre instituteurs roumains accusés « d'esprit antipatriotique dans l'école » ;
12 novembre 1908, V. Macre de la *Lupta* est condamné pour agitation à 28 mois et 5200 couronnes ;
17 septembre 1908, I. Spuderea, rédacteur de la *Gazeta Transilvaniei* est condamné à 300 couronnes et 3 mois de prison pour avoir reproduit une lettre de Björnson ;
24 septembre 1908, S. Moldovanu de la *Foaia Poporului* est condamné à 4 mois et 400 couronnes ;
20 octobre 1908, N. Juganaru du *Drapelul* est condamné à 3 mois et 400 couronnes pour avoir publié un extrait de la lettre de Björnson ;
1908, G. Stoica de la *Lupta* est condamné à 18 mois, le Dr D. Lascu, pour un article publié dans la *Tribuna* à 6 mois, S. Moldovanu de la *Foaia Poporului* à 4 mois, N. Juganaru du *Drapelul* à 4 mois, N. A. Tulca, instituteur, à 6 mois et Cornel Popovici, instituteur, à 4 mois ;
8 février 1909, Victor Braniste de la *Gazeta Transilvaniei*, est condamné à 3 mois de prison et 240 couronnes d'amende, puis à 6 mois de prison, le même jour ;
8 février 1909, Casiu Maniu est condamné à un an et 4000 couronnes pour un article publié dans la *Gazeta Transilvaniei* ;
11 mars 1909, le juge d'instruction entend les sieurs Parteniu Cosma, Hossu Longin, G. Pop de Basesti, Casiu Maniu, Caius Brediceanu, au sujet du procès qui leur est intenté à cause d'un numéro jubilaire de la *Gazeta Transilvaniei* ;
1er mars 1909, la Cour confirme la condamnation de S. Moldovanu à 4 mois et 400 couronnes pour agitation ;
Mai 1909, N. Juganaru du *Drapelul* est condamné à 4 mois et 400 couronnes, et C. Savu de la *Tribuna* à 6 mois et 400 couronnes ;
2 mai 1909, Victor Braniste de la *Gazeta Transilvaniei* est condamné par le jury de Targul Mures à 6 mois et 1000 couronnes pour agitations ;
Septembre 1910, Ana Strajan et Ana Câmpeanu sont arrêtées à Blaj et mises sous jugement pour avoir porté des ceintures tricolores roumaines ;
1910, le Dr Lucaci est condamné à un mois de prison pour agitation pendant les élections ;
8 février 1911, le poète Oct. Goga à 8 mois pour des poésies parues dans la *Tara Noastra* ;
1911, le prêtre Aurel Popovici de Ticvanul Mic (Banat) à 1 mois et 200 couronnes pour agitation. Le paysan Gruia Buna de Ticvanul Mic à 2 mois et 600 couronnes pour avoir invectivé ceux qui ont voté pour un renégat roumain, Seghercea ;

12 mai 1911, A Hodak (Mures-Turda), quatre paysannes sont condamnées à 4 jours de prison et 10 couronnes chacune, parce qu'elles portaient des ceintures aux couleurs roumaines.

A Ocna-Sibiului les gendarmes enlèvent la ceinture tricolore de la fillette Paraschiva I. Baltas, qui revenait du travail des champs avec sa mère. Elle est livrée à la police qui lui octroie un jour de prison et 5 couronnes d'amende.

A Lugoj, Achim Cioca est arrêté pour port de la ceinture tricolore roumaine.

A Savaghela (Turda Aries) le jour du marché, les gendarmes livrent aux juges tous les porteurs de ceintures tricolores. De même, à Tisa (Arad), au moment où les habitants allaient à la rencontre de l'évêque roumain I. I. Pop d'Arad. Est traité de la même manière le paysan Toader Ureche de Morcovetz.

A Moneasa, pendant une noce, les vêtements d'une demoiselle sont déchirés parce qu'elle portait des rubans rouges, jaunes et bleus.

A Nasaud, le 31 janvier, les gendarmes frappent les gens réunis à une noce et leur déchirent les drapeaux parce qu'ils étaient faits de voiles rouges, jaunes et bleus. Tout le monde est condamné pour agitations.

A Bucium, Ion Iancu, directeur de banque, est traduit en justice et puni de 200 couronnes pour avoir orné les chevaux de sa voiture de rubans rouges, jaunes et bleus.

A Hanarade, la femme du prêtre Handrea est punie de prison et d'amende pour avoir offert au Dr Iuliu Maniu un bouquet de fleurs attachées par un ruban tricolore.

A Aiud, un jour de marché, les gendarmes armés se précipitent sur les paysans et paysannes rassemblés, leur arrachent les couleurs roumaines et leur déchirent les vêtements. Dans la poursuite, à travers les rues, plusieurs femmes sont presque dépouillées de leurs robes. Même scène au marché à Lupsa.

A Campeni, du 10 au 14 mai, plusieurs femmes et filles sont battues et leurs vêtements déchirés pour les mêmes motifs. Les couleurs roumaines sont recherchées jusque dans les coffres et les lits des Roumains. Sont envoyés en justice tous ceux chez lesquels on en trouve. Il y a plusieurs blessés à la baïonnette. Les actes de sauvagerie des gendarmes ont été constatés même par l'enquête du ministère de l'intérieur, qui a assuré le journal *Tribuna* que les coupables seront sévèrement punis. Cette « *punitio* » on l'attend encore...

29 janvier 1912, seize élèves roumains sont expulsés du séminaire théologique d'Oradia-Mare pour avoir parlé entre eux le roumain.

A Ciuci (près Mioara) les paysans Isidor Ilea, Ion Nan, Martin Popa, I. German et Andronic Popa sont condamnés à 15 jours de prison pour avoir chanté le chant populaire « Sus române sus ».

A Dob (sur le Sames), le vieil archiprêtre P. Ciurdariu est condamné à 3 mois de prison pour agitation contre « *Idee d'Etat magyare* ».

A Temisoara, le tribunal condamne G. Tintariu à un mois et D. Codreanu à 8 jours de prison pour « *calomnies* » envers les gendarmes assassins de Galati.

A Fagaras, le Dr M. Serban, député du district, est condamné à 3 mois de prison et 9000 couronnes d'amende pour agitations.

A Fagaras, le Dr M. Serban est condamné derechef à 2 mois et 200 couronnes, le Dr T. Popescu, le prêtre Alb. Serban, Moïse Brunoïu, G. Vasu et I. Publicea, à un mois de prison et 100 couronnes d'amende chacun, pour avoir chanté « *Deșteaptă-te Române* ».

Ceci jusqu'en 1912 seulement ; nous verrons plus loin ce que fut le sort des Roumains à partir de 1913 et surtout depuis le commencement de la guerre européenne.

Voilà ce qu'on entend en Hongrie par liberté des nationalités et par liberté de la presse. On ne peut pas lire cette longue liste de condamnations, de vexations, de persécutions morales que nous donnons dans la note, sans avoir le cœur soulevé d'indignation et sans être étonné de la longue patience de ces martyrs et de la « *complicité* », pour employer l'expression de Seeton Watson, de toute l'Europe qui a toléré, en pleins XIXe et XXe siècles, de pareils attentats.

D) *ABOLITION DU DROIT DE REUNION ET D'ASSOCIATION*

Ces droits, dont les nations libres de l'Occident se montrent si fières et si jalouses, ces droits, pour lesquels l'humanité a lutté pendant des siècles, qui sont à la base de toute société démocratique et sans lesquels on ne peut plus concevoir de régime libéral, n'existe pas pour les non-magyars et plus spécialement pour les Roumains de Hongrie.

Toute association, de quelle nature qu'elle soit, fut-elle professionnelle, artistique ou d'assistance mutuelle, leur est généralement interdite ; c'est ainsi que maintes innocentes associations philharmoniques ou littéraires ne purent jamais s'organiser à Lugoj, à Caransébes, à Cluj, à Brasov, etc., faute d'obtenir des autorités l'autorisation nécessaire. Nous citerons, entre mille, à titre d'exemple, les cas de la société littéraire « *Opinca Română* », de la société littéraire des étudiants de Cluj « *Minerva* », de la société d'Arad, « *Progresul* », des sociétés des femmes roumaines de Cluj et de Szatmar, de la société culturelle des instituteurs roumains du Comté de Szatmar, du Casino roumain de Faget, des Sociétés des artisans d'Alba-Julia et de Blaj, etc.

De même, on peut affirmer, sans crainte d'être démenti, que le droit de réunion a été également aboli pour les Roumains de Hongrie ; ainsi, pour organiser une réunion, les Roumains sont obligés d'adresser préalablement une demande d'autorisation aux autorités hongroises. Si on a la chance inespérée d'obtenir l'autorisation nécessaire, l'officier de police et les gendarmes, qui assistent toujours à ces réunions, ont le droit de retirer la parole à l'orateur et de dissoudre purement et simplement la réunion. Scotus Viator cite le cas où un meeting organisé en faveur du « *Suffrage Universel* », fut interdit parce que les organisateurs avaient omis d'indiquer quelle sorte de « *Suffrage Universel* » ils se proposaient de discuter, « *pour le Conseil de Paroisse, ou bien, pour le Parlement, pour la Hongrie, ou bien pour un autre pays* ». Un autre meeting en plein air fut un jour interdit « *faute de place* ».

En 1914, à la veille même de la guerre européenne, le meeting de Alba-Julia, auquel participaient 8000 personnes, fut dissous au beau milieu de la réunion, par le préfet de police de la ville, après avis conforme des gendarmes délégués à la réunion qui n'entendaient pas le roumain convenablement, mais qui avaient opiné que « *MM. les Roumains font des discours qui excitent le peuple*⁸² ».

Parfois les choses se passèrent plus tragiquement, ainsi en octobre 1901, à Comanova, les habitants du village s'étant présentés à la mairie, pour demander des éclaircissements au sujet des pâturages communaux, ils furent invités à se retirer, sans avoir obtenu les explications qu'ils étaient en droit de réclamer ; sur leur refus d'obtempérer aux injonctions des pandores magyars, les gendarmes tirent sur la foule ; 3 morts et la condamnation de tous les Roumains ayant participé à cette humble démarche, fut le bilan tragique de l'affaire.

Le 25 octobre 1901, à Voieslova (Banat), pendant un office religieux, malgré le caractère purement confessionnel de la fête, les gendarmes veulent à tout prix disperser la foule, et faisant inconsidérément usage des armes, le Roumain Stephan Baba est tué.

Le 11/24 avril 1904, à Lendi (Bihor), à 2 heures et demi de l'après-midi, les gendarmes et hussards chargent et tirent sur les Roumains, parce que, venus avec les socialistes de diverses nationalités à une réunion, ils refusèrent d'entendre les orateurs kossuthistes et, après la retraite de ceux-ci, refusèrent de se disperser. 56 coups de fusils furent tirés et la foule fut chargée à la baïonnette. 23 citoyens succombent sur le coup et 7 peu de temps après (soit trente morts), trente autres sont grièvement blessés et plus de 100 autres blessés légèrement⁸³.

Nous arrêtons là nos citations, sans les commenter. Tout commentaire enlèverait aux faits leur sanglante éloquence.

E) PERSECUTIONS DIRIGÉES CONTRE L'ÉGLISE ROUMAINE

Malgré la politique de magyarisation déchaînée depuis 40 ans contre le peuple roumain, une seule institution avait été plus ou moins respectée par les autorités hongroises : l'Église de leur adversaire. Cela ne pouvait pas durer. Ainsi, 2 ans avant la guerre européenne, une loi spéciale enlevait une partie des circonscriptions de l'Église roumaine de Transylvanie et, sans distinction de confession, malgré les protestations désespérées de toute la nation roumaine,

⁸² M.R. Sirianu, *op. cit.*, p. 354.

⁸³ *Revue hebdomadaire*, n° déjà cité.

elle fut rattachée au nouvel évêché hongrois, créé *ad hoc* à Hajdu Dorog où le magyar sert désormais de langue rituelle, et les desservants ne sont plus choisis que parmi les Hongrois. Les Roumains dorénavant, n'ont plus même le droit de prier dans la langue de leurs pères⁸⁴.

* * *

Nous ne pouvons pas terminer ce sombre tableau qui ne représente, hélas, qu'un faible aspect de la réalité, sans indiquer encore quelques « cas » suggestifs de nature à édifier le lecteur sur le régime auquel est soumis le peuple roumain de Hongrie depuis de si longues années, dans son propre pays.

En 1886, on constate aux mines de Buciumeni un important détournement d'or. Pour découvrir la vérité et punir le coupable qu'on croyait être Roumain, les personnes soupçonnées sont pendues au plafond par les pieds et sont battues avec des cordes trempées dans du vinaigre salé⁸⁵.

Le journal hongrois de Cluj *Elenzék*, n° 146 de 1887, publie la correspondance suivante de Caransébes : « *Le 23 juin, tout le long de la rue d'Orsova, passait au galop une voiture, dans laquelle étaient installés deux gendarmes.*

Derrière cette voiture était attaché un paysan roumain ; il avait été obligé de courir derrière la voiture, 5 kilomètres durant, et ne pouvant plus se tenir sur ses jambes il était tombé et néanmoins traîné, dans cet état⁸⁶. »

A l'occasion des fêtes de Pâques, des militaires hongrois tuent à coups de fusils des paysans roumains qui avaient protesté contre les insultes proférées par les Magyars au sujet de leurs rites et coutumes « *sauvages* ». Au lieu de punir les assassins, on intente un procès aux Roumains qui sont détenus en prévention pendant plusieurs mois et finalement déclarés innocents. (Décision n° 3561 de 1889 du Tribunal d'Alba-Julia).

23 avril 1907, à Berechuiu, le maire, Petru Pecsta, est transpercé à coups de baïonnette par les gendarmes, en présence du Préteur hongrois, pour avoir protesté contre l'acte illégal de celui-ci qui voulait forcer les enfants de l'école à parler hongrois.

9 mai 1907. Les gendarmes tuent G. Marcas de Tinca et arrêtent plusieurs individus accusés d'agitations.

⁸⁴ Sirianu, *op. cit.*, p. 346.

⁸⁵ *Les Roumains de Transylvanie*, par P.C. Pelluard, Paris, 1894, p. 5.

⁸⁶ *Ibid.*

9/22 août 1907. Pendant des élections législatives, les gendarmes blessent le paysan Dragoiu de Beius et le portent sanglant à travers le village pour épouvanter les Roumains qui auraient voulu voter pour le Dr Lucaci.

Le 12/27 août 1907, à Panade, près Blaj, a lieu un effroyable massacre de la population roumaine. Le 4e bataillon du 24e régiment de honveds saxons était logé dans le village. Après une journée de bombance à l'école roumaine, le capitaine Iacob, ivre, se lève et frappe du sabre le professeur Ion Borcea, qui tombe aussitôt, puis blesse grièvement le paysan Léon Cipariu. Devant l'école, un rassemblement s'étant formé, l'officier ivre ordonne à ses soldats de prendre les armes et de disperser la foule. L'ordre est exécuté et la foule poursuivie à travers les rues et maltraitée. Pendant cette course folle à travers le village, Ion Borcea Sorica est transpercé d'un coup de baïonnette, deux femmes sont éventrées et abandonnées les entrailles pendantes, les soldats devenus féroces, pénètrent dans les maisons et y massacrent les habitants jusque dans leurs lits. Voici le bilan de cette « *journée de bravoure* » : grièvement blessés dix personnes, Ion Borcea, professeur, père de cinq enfants ; Ion Borcea Sorica, célibataire ; G. Zorios et sa femme Marie (cinq enfants) ; Léon Cipariu ; la veuve de Dumitru Campeanu (cinq enfants) ; Ion Brassoveanu et sa mère (trois enfants) ; Marie Cipariu ; Marie Z. Ciugudeanu (quatre enfants). Environ quarante autres personnes furent moins grièvement blessées : Anton Irimie, Léon Cipariu, le fils de Iacob, Ana Boldis, Maria Dicoiu, Irimie Loghin, Vasile Bouar, Petre Brad, Nicolae Brad, Teodor Cipariu et sa femme Ana, la veuve de Nic. Barbat, Pavel Lupeanu, Valer Borcea, Vasile Salea, Ion Campeanu, le fils d'Augustin, Traian Luceanu, G. Ciuguldeanu, Al. Posa, maire, Dumitru Aldea et encore dix autres. Le nombre des hommes dans ce village n'était que de 200 (deux cents). Or, l'enquête officielle a « *constaté* » que les soldats avaient été en état de légitime défense, les quelques hommes cités ci-dessus ayant attaqué le bataillon, « *armés de fusils Manlicher et de baïonnettes (!?)* ». Il est cependant facile de constater que parmi les dix personnes grièvement blessées se trouvaient cinq femmes et parmi les quarante autres blessés dix autres femmes, et que, de plus aucun soldat n'a eu à subir même une égratignure pendant cet « *attentat organisé par les Roumains* ».

En septembre 1907, à Christian (Brasov). Des jeunes gens se moquent d'un hussard ; celui-ci appelle ses camarades de la caserne. Ceux-ci arrivent armés, se précipitent sur les Roumains et en blessent plusieurs.

Le 6 octobre 1907, à Pecica-Romana. Un gendarme se dispute avec un jeune homme, tire l'épée et se précipite sur lui et sur ses compagnons. D'autres

gendarmes arrivent baïonnette au canon. La main gauche d'Ion Siclovanu est coupée ; Ion Trif a la tête fendue, un autre est grièvement blessé à la gorge. Il y a dix autres blessés.

* * *

Il n'est pas inutile peut-être de reproduire aussi certains articles de la presse hongroise, intéressants au plus haut degré par leur ton.

Le journal hongrois *Koloswar* du 3 août 1891, écrit : « *La force brutale peut seule faire impression sur ces masses incultes (il s'agit des Roumains) »* ; et le journal pose la conclusion : « *Nous devons gagner ! l'autorité du pouvoir pour l'imposer à la Roumanie elle-même* ». Et n'oublions pas, c'est un peuple ami et allié qui parle de la sorte.

Le journal hongrois *Szatmár*, à la date du 28 février 1891, écrit ce qui suit : « *Cette bête féroce (le Roumain), cruelle et sauvage est assoiffée de sang magyar et grince, au point qu'elle en est horrible à voir. Nous te balayerons hors du pays, peuple ingrat et perfide. Si notre langue ne vous plaît point, sortez d'ici. Nous n'avons pas besoin de traîtres. Allez au diable, car quantité de vieux arbres des forêts de nos collines et la foule nombreuse des corbeaux attendent vos corps.* »

Le *Magyar Hirlap* du 22 septembre 1894 imprimait les lignes suivantes : « *Domage à tout jamais que l'institution salulaire du pal soit tombée en désuétude. Comment on pourrait résoudre, et radicalement, la question valaque ! et quel spectacle réjouissant ce serait de voir les têtes des fameux agitateurs (Ratziu, Lucaci, etc.) sur les bouts pointus des pals affublés de leurs couleurs nationales⁸⁷ !* »

Nous pensons inutile de continuer ce genre de littérature, plus riche cependant qu'on ne le pense. C'est elle qui faisait dire jadis à Henri Rochefort : « *...nous allons chez Bébanzin sous prétexte de mettre fin aux sacrifices humains, quand des horreurs de ce calibre se passent quotidiennement à quelques kilomètres de chez nous⁸⁸ !* »

On serait tenté de croire, qu'au moins depuis le commencement de cette épouvantable crise qui fut déchaînée sur l'Europe par la coalition magyaro-prussienne, le sort des nationalités a été meilleur⁸⁹. Hélas, cette guerre ne fut

⁸⁷ Brote, *op. cit.*, p. 113.

⁸⁸ 13 mai 1894.

⁸⁹ Il serait peut-être intéressant d'entendre raconter un des officiers roumains de l'armée hongroise la manière dont les officiers magyars traitent le soldat roumain même en pleine guerre : « *...Les officiers d'activé, chargés d'organiser le bataillon, étaient trois. Nous autres réservistes les regardions*

qu'un excellent prétexte pour la suppression pure et simple des éléments bien en vue des peuples roumain et slave. Des prêtres, des instituteurs, des notables, des gens de lettres croates, tchèques, serbes, slovaques, roumains, etc. furent par milliers arrêtés, passés en conseil de guerre pour des crimes imaginaires, jugés sommairement et condamnés à des peines dont les plus fréquentes furent la peine capitale et la réclusion⁹⁰. De l'aveu même des journaux autrichiens, jusqu'à la fin de l'année 1915, 3.873 condamnations à mort de Roumains et Slaves furent prononcées par les Conseils de guerre d'Autriche seulement⁹¹.

Les Magyars plus prudents se gardent de fournir des renseignements à ce sujet ; mais un notable roumain, digne de toute confiance, déclarait à un général roumain qui commandait un élément militaire, lors de l'occupation roumaine de Transylvanie (1916), que jusqu'au moment de l'entrée en action de la Roumanie,

*faire. Ils ne manquèrent pas de se heurter à des difficultés. Deux d'entre eux, Hongrois, ne savaient pas le roumain, le troisième, qui me parut roumain, avait rarement la parole. Le capitaine Pataksfalvi parlait hongrois et quand il voulait donner des ordres en roumain, personne ne le comprenait ; il s'énervait, perdait patience et ne tardait pas à bourrer les pauvres diables de coups de poing, de coups de pied et des injures à la hongroise : 'Diszno olah, büdös olah — porc de Valaque, pourriture de Valaque', les aménités habituelles dont les Magyars nous comblent. [...] Les officiers étrangers molestent les soldats roumains, les traitent avec brutalité et se montrent même barbares. Passe encore pour les injures ; mais il n'y a pas jour du bon Dieu qu'ils ne trouvent moyen de les attraper. Une fois, pour être entré dans les latrines des officiers, un homme a reçu 25 coups de bâton au derrière ; un autre qui a refusé de donner de l'eau au sergent, a reçu un coup de botte en pleine poitrine : un tel, qui a été pris volant des pommes de terre crues, a été arrêté et battu ; il était de ma compagnie ; on m'a enjoint de lui faire donner aussi 25 coups, mais il s'en est tiré avec deux nuits de garde et une paire de gisles que je lui ai administrées pour la forme, pour faire voir aux autres qu'il a été puni. Je remarque que les officiers ont une vraie haine contre notre peuple. [...] Entre les officiers et les soldats un abîme se creuse. C'est une haine à mort. Les officiers hongrois, irrités de savoir que la Roumanie ne se déclare pas pour eux, font retomber leur colère sur nos paysans ; ils les battent souvent avec des nerfs de bœufs et le soir, ils se vantent des supplices qu'ils savent infliger ; la faim, le service permanent de sentinelle, le poteau (auquel on les attache), sont les peines les plus légères. [...] Les soldats qui se présentent au rapport soit comme nouveaux-venus, soit pour une demande quelconque, doivent s'exprimer entièrement en hongrois. Avant la guerre, il suffisait que les hommes sachent dire en hongrois la formule de début : 'Monsieur le capitaine, je vous informe avec soumission...' après quoi ils continuaient en roumain. Maintenant, en pleine guerre, les voilà obligés, de but en blanc de savoir le hongrois. Et ceux qui ne sont pas en état d'apprendre les phrases magyares du rapport, sont liés deux heures au poteau, en plein hiver. J'en connais deux qui sont morts lorsqu'on les a détachés ; je regrette de ne pas avoir noté leurs noms. J'ai vu des officiers battre des Roumains jusqu'au sang, parce qu'ils ne parlaient pas le hongrois. Un jour, un officier hongrois a arrêté dans la rue Cîsnădie, un soldat qui avait la cocarde tricolore transylvaine à son képi ; il a arraché le képi, a déchiré la cocarde, l'a jetée à terre, piétinée et gislé le soldat. » in Oct. Taslaoganu, *Trois mois de campagne en Galicie*, Attinger frères, Paris et Neuchâtel, 1916.*

⁹⁰ Voir à ce sujet les précieuses déclarations rapportées par le professeur G. Beck de Berne, dans son ouvrage, *La responsabilité de la Hongrie*, Payot, Paris, 1917, p. 71.

⁹¹ M. Sirianu, *op. cit.*, p. 420.

le nombre des Roumains condamnés à mort par les Conseils de guerre hongrois, avait dépassé 12.000.

Quant au reste des citoyens roumains, leur affaire fut simple : tous les hommes de 16 à 50 ans furent appelés sous les drapeaux et envoyés de prédilection à la mort en toute première ligne, dans les actions les plus risquées, là où le feu des Russes, des Italiens ou des Français était le plus meurtrier et où on n'osait pas lancer les troupes hongroises. 9/10 des effectifs roumains ont été ainsi sacrifiés depuis le début de cette guerre.

Monsieur Léonte Moldoveanu, avocat et professeur, originaire de Transylvanie, actuellement député au parlement roumain, dénonçait à la Tribune de la Chambre des Députés de Bucarest, cette tendance d'extermination de la race roumaine :

« Les chefs de la politique austro-hongroise, disait-il dernièrement, cherchent à faire disparaître la nationalité roumaine de Transylvanie. C'est ainsi que la 23e brigade a toujours été envoyée au feu en première ligne. Elle a pris part à un nombre si grand d'assauts qu'on appelle par dérision 'la brigade Vorwaerts (en avant)'. Elle était composée exclusivement de Roumains. Aujourd'hui, elle n'existe plus, elle a été complètement anéantie dans les innombrables attaques dans lesquelles elle s'est d'ailleurs couverte d'une gloire, oh, combien triste⁹² ! »

Cela ne pouvait durer !

⁹² Voici encore quelques pages édifiantes écrites par le même M. Taslaouanu, ancien lieutenant hongrois, cité plus haut : *« Devant Staremiasto, on s'arrête. Nous sommes rejoints par le 5e territorial de Seghedin, rubans tricolores aux képis et sur la poitrine : ce sont des Hongrois pur sang. Ils n'ont encore pris part à aucun combat. Depuis Halitsch jusqu'ici, c'est la première troupe hongroise que nous voyons et elle est intacte ; autrement, nous n'avons rencontré que des Roumains : l'Ardéal avait démenagé en Galicie. On voit que Tisza et le haut commandement des armées austro-hongroises poursuivent jusque sur les champs de bataille leur politique d'extermination des nationalités. Ce n'est pas un hasard, cette Galicie bondée de Roumains, que nous venons de traverser. [...] Les cas de choléra augmentent de façon inquiétante. On nous prévient de nous garer spécialement du 24e territorial ; les malades s'y comptent par centaines chaque jour. Mais nos quatre régiments de territoriaux d'Ardéal vont de conserve. On ne prend aucune précaution préventive, on n'isole pas même les malades ; pas question non plus de vaccination. Les docteurs sont indignés contre le commandement militaire. Ils vont en corps réclamer au chef de brigade. Le capitaine d'état-major Homolya, un Hongrois prétentieux et bête, leur répond que 'cela revient au même, que les régiments d'Ardéal meurent sous les balles russes ou du choléra.' Notre brigade 103 est commandée par le général Henner, un homme faible, vraie poupée entre les mains de son aide-de-camp, le capitaine Homolya, médiocrité ambitieuse et méchante. Il est clair que cet homme tient à nous exterminer à tout prix, car on ne peut s'expliquer autrement les ordres qu'il donne. De notre régiment de plus de 3500 hommes, j'en ai laissé à Havay 170. De la 2e compagnie qui comptait au départ de Fagaras 267 soldats, il en reste aujourd'hui 5, avec moi 6. »*

Toute patience désormais, pouvait ressembler à de la complicité et le gouvernement roumain pouvait être soupçonné, suivant une formule devenue célèbre, de convoiter une Transylvanie « *déserte de Transylvaniens* ».

Certes, ce n'est pas les Roumains qu'on peut accuser d'avoir jamais nourri des rêves de conquêtes ou d'avoir été impatients ! On ne peut nier que cette merveilleuse conscience nationale, restée intacte dans le cœur de cette race à travers les vicissitudes de son histoire, n'ait pas déterminé chez maints patriotes roumains l'idée d'une lointaine reconstitution de l'ancienne Dacie. Les gouvernements successifs du royaume cependant, aussi bien que les leaders roumains de Transylvanie, désireux de conserver avant tout la paix en Europe, se sont bien gardés d'encourager ces sentiments. Au contraire, de part et d'autre, franchement et loyalement, on s'appliquait à calmer les esprits, à tempérer les indignations ; on espérait ramener un jour les Magyars, par cette inébranlable loyauté et par ce grand esprit de prudence, au sens des réalités, au respect du droit et de la liberté des diverses nationalités de la Hongrie.

Au plus fort de la mêlée, en 1893, le professeur Urechia, ancien ministre d'Etat, président de la « *ligue pour l'unité culturelle de tous les Roumains* » déclarait du haut de la tribune du Sénat roumain, que les Roumains du Royaume ne demandaient pour leurs frères, que de pouvoir développer librement leur langue et leur nationalité. « *...notre idée, disait-il, n'est pas l'irréductibilité..., que les Hongrois s'appliquent à se réconcilier avec le Comité roumain de Sibiu, en reconnaissant aux Roumains le droit de conserver leur grande individualité nationale, sacrée et pleinement d'accord avec leur situation de sujets fidèles de la Hongrie.* »

Telles étaient d'ailleurs les idées de tous les hommes politiques de Roumanie sans exception. Les discours prononcés le 27 novembre 1893 au Sénat de Roumanie par le chef du parti libéral Dem. A. Stourdza, alors leader de l'opposition, donne la note exacte de la politique faite toute de sagesse et de prudence de la Roumanie. Le Comte Kalnoky, du reste, alors ministre des affaires étrangères de la Monarchie, devant les délégations autrichiennes et hongroises, à deux reprises, les 18 et 19 septembre 1894, rend justice à ce sujet au gouvernement de Bucarest⁹³.

⁹³ Voir Jehan de Witte, *15 ans d'histoire. 1866-1881*, Pion, Paris. Voir aussi le discours prononcé par M. V.A. Urechia, traduction par L. Lévêque, Göble, Bucarest, 1894, ainsi que les discours et documents de la plus haute importance, recueillis par E. Brote à la fin de son ouvrage déjà cité, édité à Voința națională, Bucarest, 1895.

De leur côté, les Transylvaniens ne pensaient pas différemment que leurs conationaux de Bucarest.

Eugène Brote, ancien vice-président du parti national roumain de Hongrie, dans son remarquable ouvrage sur la question des Roumains de Transylvanie et de Hongrie, le dit clairement : « *...tous ces maux, tous ces dangers, n'ont leur source que dans la politique agressive de magyarisation... Si l'on se décidait à appliquer en Hongrie aussi le principe de l'égalité pour tous, tout mécontentement disparaîtrait, ainsi que les motifs qui ont empêché, jusqu'à présent, un rapprochement sincère entre le Royaume de Roumanie et l'Autriche-Hongrie ; les dangers aujourd'hui si imminents pour la paix européenne disparaîtraient par là aussi...* »

On ne peut vraiment pas tenir un langage plus calme et plus pondéré.

Ces idées, communes chez tous les Transylvaniens furent amplement développées par Aurèle Popovici, l'un des chefs du parti roumain de Transylvanie, dans son admirable ouvrage *La question roumaine de Transylvanie et de Hongrie*, publié en français, en allemand, en roumain et en magyar, en 1892.

« *Que demandons-nous donc, aujourd'hui ? se demande Popovici. Demandons-nous que les Magyars nous abandonnent quelque chose de ce qui leur appartient ? Demandons-nous des privilèges ? Depuis 1848 et jusqu'à aujourd'hui, nous, Roumains, nous n'avons réclamé et nous ne réclamons que ce qui est à nous ; nous demandons des droits nationaux, en vertu de ce fait que nous vivons dans ce pays, et que nous voulons y vivre, nous le demandons en vertu du principe juridique de suum cuique ; nous voulons être administrés et jugés par les nôtres dans notre langue nationale, élire nos députés et nous choisir des fonctionnaires que nous n'ayons pas à soupçonner, établir autant d'institutions de culture nationale roumaine que nous le voudrions, autant que nous en aurons besoin, ce que nul ne peut savoir mieux que nous ; nous demandons et nous le demandons avec toute l'énergie possible, qu'il soit reconnu que nous sommes les seuls maîtres de notre sort et à aucun prix, tant que nous vivrons, nous n'admettrons pas que les Magyars s'arrogent le droit de nous dicter de quelle manière nous devons penser, sentir et parler, que les Magyars nous donnent des leçons de patriotisme ou qu'ils fassent notre bonheur.*

En un mot, nous voulons avoir, nous aussi, en ce monde et en réalité, une patrie ; nous voulons être, nous aussi, maîtres du sol habité depuis des siècles par nos pères et nos aïeux ; nous voulons, nous aussi, être éclairés par ce soleil que l'on appelle la liberté nationale ! Voilà pourquoi la nation roumaine tout entière, du petit au grand, vieux et jeunes, nous réclamons le droit de vivre en tant que nation sur notre propre terre.

Nous sommes les membres d'un peuple qui a une vive conscience de sa valeur et de sa dignité nationale ; nous sommes frères par le sang et la langue des Roumains du royaume libre

de Roumanie, et nous prenons Dieu à témoin que la nationalité de nos pères, la mort seule peut nous l'enlever ! »

Et plus loin : « *Les Roumains demandent à être en Hongrie une nation libre, possédant des droits au même titre que la nation magyare...*

Par conséquent, tant que la nation roumaine ne sera pas reconnue comme nation libre et jouissant d'une complète autonomie pour ses affaires administratives, judiciaires et intellectuelles, il ne peut être question de paix entre Roumains et Hongrois.

Dans un moment de lucidité, la jeunesse magyare exprima jadis le vœu de voir ces deux nations vivre sur un pied d'amitié.

Cela est fort bien et nous le désirons aussi, mais entre des opprimés et leurs oppresseurs, entre des esclaves et leurs maîtres, l'on n'a jamais vu et l'on ne verra jamais d'amitié !

La jeunesse magyare admettra avec nous que la paix, la communauté d'intérêts, l'amitié même entre deux nations tels que les Magyars et les Roumains, on ne peut se l'imaginer élevée que sur une seule assise large et durable, et cette assise s'appelle : la liberté nationale⁹⁴ ! »

A ces paroles d'une insigne loyauté et d'une belle franchise, les Magyars répondirent par des outrages, des coups, des assassinats, des condamnations en masse.

Pour avoir écrit les lignes qu'on a lues plus haut, Popovici fut condamné à 4 ans de prison !

Cette condamnation, cependant, n'ébranla pas ce cœur loyal dans ses croyances. En vrai apôtre, convaincu que la politique menée envers les Roumains et les Slaves d'Autriche-Hongrie, mettait sérieusement en danger la paix du monde ainsi que l'existence même de la monarchie autrichienne, il s'appliqua à trouver une nouvelle solution au grave problème auquel il avait consacré sa vie.

Dans un livre étonnant de logique et de clarté, *Die Vereinigten Staaten Oesterreichs*, il proposa d'organiser les « Etats-Unis d'Autriche » en reconnaissant l'autonomie aux nationalités qui composent l'Empire des Habsbourg. Son système s'inspirait, oh! combien modestement, de la Constitution la moins libérale d'Europe, nous avons nommé celle de l'Empire allemand. Il préconisait la création d'un parlement librement élu dans chaque Etat confédéré, une constitution spéciale à chacun de ces Etats, suivant les institutions, les coutumes et les besoins de chacun, des finances fédérales, au centre un Reichstag et une

⁹⁴ Popovici, *op. cit.*, p. 7 et 147.

Chambre haute et dans chaque Etat un pouvoir exécutif, dirigé par un gouvernement responsable...

Si on l'avait écouté, François-Joseph aurait pu être le plus grand empereur d'Autriche et le plus sage souverain de son temps. Il aurait pu grouper autour de son trône toutes les nationalités et peut-être attirer aussi dans son orbite les autres peuples qui entouraient sa monarchie⁹⁵. Il aurait sauvé la paix de l'Europe, il aurait sauvé son Empire vermoulu, il aurait mis aussi, peut-être, les assises d'un nouveau monde.

« *Si on l'avait écouté*, écrit M. Charles Andler, *les chances de paix auraient pu être infiniment augmentées, sans qu'il en coûtât aux ambitions austro-hongroises*⁹⁶. »

Non seulement, il ne fut pas écouté, mais son livre fut interdit en Hongrie et Popovici dut s'expatrier.

Non, on n'a pas écouté Popovici, comme on n'a pas écouté des Magyars illustres, tels que Deack, que Stephan Zeckeni, que Ludovic Mocsary, qui, plus clairvoyante que la plupart de leurs compatriotes s'étaient justement révoltés contre cette magyarisation violente qu'ils qualifiaient eux-mêmes d'« *incorrecte et utopique* ». Ils avaient bien pressenti que cette politique devait fatalement provoquer la catastrophe à laquelle nous assistons depuis trois ans.

Le loyalisme des féaux sujets de feu François-Joseph était tel, et tel était leur désir de se réconcilier avec leurs oppresseurs, qu'en 1914 encore, ils tendaient une suprême fois la branche d'olivier au gouvernement hongrois et demandaient un minimum de droits et de garanties, qu'ils avaient la vanité d'espérer que le comte Tisza, alors président au Conseil des ministres, ne leur refuserait plus. Ils ne demandaient en effet, que :

- 1) l'application de la loi des nationalités, restée lettre morte depuis 1868 ;
- 2) la révision loyale des circonscriptions électorales de manière à donner à la population roumaine un nombre de représentants dans le Parlement, en rapport avec son nombre ;
- 3) la modification des lois du comte Appony relatives aux écoles roumaines ;
- 4) la nomination de fonctionnaires roumains dans les régions roumaines.

C'était là, il nous semble, un programme dont la modération et la légitimité ne seraient même plus discutées par une toute autre nation que celle

⁹⁵ Voir en ce sens, au sujet des Serbes et Yougoslaves, G. Beck, *op. cit.*, p. 105.

⁹⁶ *Le pangermanisme*, Collin, Paris, 1915, p. 76.

des maîtres de la Hongrie. Le chauvinisme magyar repoussa cependant les propositions roumaines, signant par là, l'arrêt de mort de la monarchie hybride des Habsbourg.

* * *

Après avoir lu tout ce qui vient d'être dit plus haut, après avoir assisté à cette lutte odieuse menée par une race égoïste et passionnée contre une race qui ne demande qu'une seule chose à ses oppresseurs, le droit de vivre en tant que race libre, peut-on accuser encore les Roumains d'ambitions démesurées ? Peut-on accuser encore le gouvernement roumain d'avoir mené une politique de conquêtes ou d'avoir nourri, je ne sais quelles folles visées impérialistes, à l'instar, précisément de tous ses ennemis ?

Etait-ce plus moral de sa part d'assister indifférent à ces assassinats, à ces condamnations, à la ruine, à la magyarisation de la moitié presque de la race roumaine sans protester et en fin de compte sans tirer l'épée et voler à son secours ? Demandons un peu aux Allemands, aux Magyars, aux Bulgares, quelle aurait été leur attitude, si la moitié de leurs conationaux avaient subi en pays étranger tout ce que subissent depuis de longues années les Roumains en leur propre pays.

Voilà pourquoi le gouvernement roumain ne pouvait pas se tenir à l'écart de cet immense conflit international, voilà l'une des causes qui l'obligea à se ranger aux côtés des alliés, et voilà pourquoi le roi Ferdinand de Roumanie, même après les tristes événements auxquels il dut les revers passagers de ses armées, eut le magnifique courage de lancer en plein visage à ses ennemis et détracteurs cette parole qui appartient désormais à l'histoire : « ...et s'il fallait refaire tout ce que j'ai fait, je le ferais encore⁹⁷ ».

⁹⁷ Interview accordée au correspondant du *Figaro* et publié dans le n° du 20 avril 1917 de ce journal.

II.
DEUXIÈME CAUSE DE L'INTERVENTION
ROUMAINE

II. La menace allemande

Nous avons dit plus haut quelles sont les souffrances des Roumains de Hongrie, nous avons dit quels furent les multiples et infructueux essais de ramener les Magyars à de meilleurs sentiments, nous avons dit aussi qu'aujourd'hui la pensée des Roumains ainsi que celle des Slaves est unanime, qu'ils ne peuvent trouver leur salut que dans l'issue heureuse de cette guerre, pour les armées alliées. Eh bien, nous osons affirmer ici, pour le grand honneur de la Roumanie, que ce pays aurait peut-être encore hésité à intervenir dans cette épouvantable mêlée, s'il n'avait pas compris qu'un devoir moins égoïste, plus impérieux encore, l'appelait aux côtés de la France, de l'Italie et de l'Angleterre : le devoir de combattre le danger allemand.

Jamais cependant, la situation politique et économique de la Roumanie ne fut plus favorable que pendant ces dernières années.

La plupart de ses aspirations nationales semblaient devoir se réaliser sans aucun sacrifice pour elle, sans même qu'une seule goutte de sang ne soit répandue sur son sol et cela tout en réalisant d'énormes bénéfices d'argent, en offrant son blé, son pétrole et sa benzine (à l'instar de maints autres pays d'Europe) au plus haut offrant.

Il semblait qu'elle n'avait qu'à suivre les conseils que le vieux Chancelier de fer lui donnait en 1868 *« d'entretenir des relations aussi bonnes que possibles avec tous ses voisins et attendre avec patience, que les fruits mûrs de l'arbre européen tombent d'eux-mêmes dans son tablier... d'être en aussi bons rapports avec l'une qu'avec l'autre et, à la dernière heure, si tout s'écroule, s'associer à celle des puissances dont la victoire paraîtra certaine. »*

Si elle avait écouté d'une oreille complaisante les invitations, oh, combien réitérées, des puissances centrales, sa seule neutralité *usque ad finem* lui aurait valu la Bucovine, des libertés inespérées pour les Transylvaniens, de nombreuses et heureuses rectifications de frontières sur différents points et, en cas de victoire des Puissances centrales cette magnifique terre de Bessarabie jadis roumaine,

roumaine encore aujourd'hui, la terre la plus riche d'Europe, plus grande que la moitié de la Roumanie.

La Roumanie dédaigna cependant ces propositions, elle préféra la guerre avec les risques énormes qu'elle comportait et qu'elle savait qu'elle comporterait.

Peu importe le moment où elle devait entrer en guerre, ce qui importe, et ce que le monde ne doit pas ignorer, c'est que malgré ses apparentes hésitations, dès qu'elle se rendit compte de la réalité du danger allemand, la Roumanie dédaignant les conquêtes faciles, opta délibérément, pour la lutte, avec ses risques innombrables et tout son long cortège de souffrances.

* * *

Ce n'est pas sans intérêt, qu'on pourrait suivre l'évolution des sentiments de ce pays, pendant les premiers mois de la guerre européenne.

Ne parlons plus de la France. Ceux qui connaissent la Roumanie, savent quelle admiration de vieille date et sans bornes a voué cette nation latine à sa grande sœur gauloise.

Depuis le premier moment de la guerre, la Roumanie fut entièrement, de tout son cœur, de toute son âme, aux côtés des soldats du maréchal Joffre. Les succès de la France furent ses succès, les revers de la France furent ses revers, car nulle part la France n'est aimée autant qu'elle l'est en Roumanie, qui, ainsi qu'un homme d'esprit le disait dernièrement, dans une conférence publique « *la colonie française la plus rattachée à la métropole et qui a coûté à la France le moins de sang, d'argent et de peines* ».

Nous ne nous occuperons par conséquent plus de la question des sympathies roumaines pour la France, nous examinerons uniquement les sentiments de la Roumanie à l'égard de l'Allemagne.

Malgré sa lourdeur et son esprit étroit, l'Allemand était avant cette guerre, sinon pas aimé, du moins très estimé, et jusqu'à un certain point fort admiré en Roumanie. On admirait chez lui ce grand esprit entreprenant — que malheureusement on n'avait pas eu l'occasion de constater ni chez les Français, ni chez les Anglais — ; on admirait chez lui ce merveilleux esprit d'organisation que l'Europe a été à même d'apprécier à sa juste valeur pendant cette guerre ; on admirait en lui surtout, le compatriote de Beethoven, de Bach, de Goethe, de Schiller... Malgré 1870, l'Allemand était resté pour le Roumain, l'habitant des bords du Rhin héroïque, du beau Rhin qui commence à Coblenz et finit à Rudesheim, du Rhin des « Rheinsage » et de Henri Heine.

Cette guerre apprit aux Roumains, comme elle apprit à l'univers tout entier, que cet Allemand-là, hélas, n'existe plus ; que les générations des beaux rêveurs aux yeux bleus et des philosophes aspirant à la conquête de la raison pure fussent défuntes, qu'à leur place s'était substituée une race presque nouvelle, âpre, féroce, ivre d'un rêve fou de conquête universelle. Cette guerre apprit aux Roumains à lire plus attentivement des ouvrages, des discours, des chansons, qu'auparavant ils avaient considéré comme radotages de vieux philistins, à scruter plus attentivement la nouvelle mentalité allemande, et à se rendre compte que le bon vieux Dieu, fait d'amour et de pitié, le Dieu des humbles et des malheureux a été banni des temples allemands et remplacé sur son stèle par Thor, le dieu farouche des barbares germaniques, fait de haine et de mépris ; que toute cette génération de philosophes, d'historiens, de prêtres, sacrifient à l'unisson sur l'autel de « *la Force* », érigée en nouvelle idole ; que cette fraternité universelle à laquelle aspiraient hier encore ces bons idéologues « *welsches* » est l'objet de la risée de toute la nation allemande qui, par ses professeurs, ses poètes, ses politiciens, crache, pleine de mépris, à la face du monde, sa parole de haine et annonce l'avènement de la *Kultur* par le moyen de la guerre, cet unique instrument de progrès, ce régulateur de la vie de l'humanité, ce facteur indispensable de la civilisation⁹⁸.

⁹⁸ Voici quelques-unes des paroles allemandes qui, reproduites et commentées par les journaux et revues de Bucarest, déterminèrent un énorme revirement de l'opinion publique.

De Nietzsche : « *Sois dur, sois impitoyable. [...] Vous devez aimer la paix comme un moyen de guerre nouvelle et la courte paix plus que la longue. Vous dites que c'est la bonne cause qui sanctifie toute guerre ? Je vous dis : C'est la bonne guerre qui sanctifie toute cause* » (*Also sprach Zarathustra*) ;

De Treitschke : « *Dieu ne parle plus aux princes par des prophètes et des songes, mais il y a invocation divine, partout où se présente une occasion d'attaquer ses voisins et d'étendre ses propres frontières* » (*10 ans de combat allemand*) ;

Du professeur Lasson : « *Entre Etats, il ne peut régner que la guerre. Le conflit est l'essence même et la règle des relations entre Etats; l'amitié n'est qu'un hasard, une exception.* » (*La guerre et l'idéal de la Kultur*, 1868, p. 11) ; « *L'Etat national qui réalise la plus haute forme de Kultur de la race, ne peut se constituer que par la destruction des autres Etats, qui ne peut logiquement s'effectuer que par la violence.* » (*ibid.* p. 66) ; « *Le droit à l'indépendance n'est pas un droit inné chez un peuple, il doit être acquis à grand-peine [...] Un peuple de haute culture, mais de culture peu favorable à la concentration et à l'action militaire de l'Etat, doit en toute justice obéir au barbare dont l'organisation politique et militaire est supérieure.* » (p. 71) ; « *Cela n'a rien d'illogique. La valeur morale d'une forme de culture est dans sa force. La culture existe pour se manifester sous forme de force.* » (p. 72) ; « *Personne n'est forcé d'accepter l'esclavage. Si la force ne suffit pas à assurer la liberté, il reste, comme ressource la mort.* » (p. 75) ; « *La civilisation mène à la concorde. Mais la civilisation n'est pas la culture. Entre formes de culture, il ne peut y avoir que conflits et haine.* » (p. 79) ; « *Demander un développement paisible des diverses formes de culture, c'est demander l'impossible, renverser l'ordre de la nature, mettre une fausse idole, à la place de la véritable moralité... Cet état paradisiaque... n'est qu'une phrase dans la bouche des simples ou un*

mensonge hypocrite et conscient. » (p. 79) ; « *Le faible se flatte volontiers de l'inviolabilité des traités qui lui assurent sa misérable existence. Mais la guerre est justement là, pour lui montrer qu'un Traité a pu être mauvais, que les circonstances ont changé. Il n'y a qu'une garantie : une force militaire suffisante.* » (p. 98) ; « *C'est une folie de parler de ce soi-disant droit des peuples de disposer d'eux-mêmes... Laisser un peuple décider de questions internationales, par exemple son attribution à tel ou tel Etat, équivaudrait à faire voter les enfants d'une maison sur le choix de leur père... C'est le mensonge le plus frivole que jamais 'tête welsche' ait inventé.* » (p. 100) ;

Du professeur von Seyden : « *L'Allemagne doit et veut rester seule. Les Allemands sont le peuple élu de la terre. Ils accompliront leur destinée qui est de gouverner le monde.* » ;

Du général von Clausewitz : « *Quiconque se sert de la force, sans égard aucun et sans épargner le sang, a tôt ou tard la prépondérance si l'ennemi ne procède pas comme lui-même. On ne saurait introduire dans la philosophie de la guerre un principe de modération sans commettre une absurdité... Ce droit des gens dont tous les avocats ont la bouche pleine, il n'impose au but et au droit de la guerre que des restrictions insignifiantes autant dire nulles.* » ;

Du général Bronsart von Schellendorf : « *Le style du vieux von Clausewitz est bien mou, c'était un poète qui mettait dans son encrier de l'eau de rose. [...] Nous annexerons le Danemark, la Hollande, la Belgique, la Suisse, la Livonie, Trieste et Venise et le Nord de la France, la Somme à la Loire. Ce programme que nous exposons sans peur, n'est pas l'œuvre d'un fou ; cet empire que nous voulons fonder n'est pas une utopie. Nous avons maintenant en mains les moyens de réalisation.* » ;

Du général von Blume : « *Les traités que les belligérants ont conclu entre eux perdent leur valeur juridiquement astreignante dès que la guerre a éclaté.* » ;

Du général von Hartmann : « *La détresse, la misère profonde de la guerre ne doivent pas être épargnées à l'Etat ennemi. Il faut que le fardeau soit et demeure écrasant, la nécessité de l'imposer résulte de l'idée même de la guerre nationale. [...] Le réalisme militaire exige absolument, dans son intérêt exclusif qu'on lui donne le pas sur toutes les exigences qu'un droit international scientifiquement constitué pourrait désirer faire valoir. [...] La guerre du temps présent devra être conduite avec une rigueur plus dénuée de scrupules, avec plus de violence et une violence plus générale que jamais dans le passé.* » ;

Du général von Bernhardt : « *Le maintien de la paix ne peut, ni ne doit jamais être le but d'une politique. La guerre ne doit pas être saluée comme une barbarie, mais comme la plus haute expression de vraie culture et comme une nécessité politique dans l'intérêt du progrès biologique, social et moral !* » ;

Du Kronprinz : « *Il faut veiller à ce que le vieil esprit militaire ne soit pas contaminé par la pâleur de la pensée.* » ;

Du Kaiser : « *Ne faites pas de quartier. Soyez aussi terribles que les Huns d'Attila... ! Rappelez-vous que vous êtes le peuple élu ! L'esprit du Seigneur est descendu sur moi, parce que je suis l'empereur des Germains. Je suis l'instrument du Très-Haut ! Je suis son glaive, son représentant ! Malheur et mort à tous ceux qui résistent à ma volonté ! Malheur et mort à ceux qui ne croient pas à ma mission ! Malheur et mort aux lâches ! Qu'ils périssent, tous les ennemis du peuple allemand ! Dieu exige leur destruction. Dieu qui par ma bouche, vous commande d'exercer sa volonté !* » ;

De l'aumônier Hoefler : « *Cette guerre est sainte, Dieu lui-même nous a mis l'épée dans la main.* » ;

De Deismann : « *Il est facile d'extraire des lignes divines du nouveau testament un mot d'ordre et un cri de guerre à l'usage de ceux qui combattent.* » ;

Du cardinal-évêque de Cologne : « *Dieu a été et il est avec nos héroïques soldats, à l'Est et à l'Ouest, sur mer et dans l'air, il est et il sera avec notre peuple allemand qu'embrase la détermination de tenir jusqu'au bout et la confiance dans la victoire finale [...] c'est avec Dieu que nos soldats sont partis pour cette guerre, qui nous a été imposée et dans laquelle nous combattons pour l'existence et la liberté de notre patrie bien-aimée, ainsi que pour les trésors sacrés du Christianisme et de son bienfait : la Kultur.* » ;

La Roumanie comprit alors qu'un grand changement s'était opéré en Allemagne, elle comprit que cette Allemagne toute affectueuse, faite de rêves et de poésie était morte, bien morte.

Elle comprit le sens des paroles de Nietzsche, de Nietzsche lui-même qui, retrouvant parfois son âme d'Allemand d'une autre époque, s'écriait tristement : *« il me semble que je suis un Allemand d'une espèce qui s'éteint. »*

La Roumanie comprit que cette nouvelle Allemagne, qui par la voix des Lamprecht, des Ostwald, des Haeckel, des Bernhardt, met *« l'épée au-dessus de l'esprit »* et ne voit que dans la guerre toute source de bonheur, de progrès, de beauté même ; qui trouve que l'humanité sans guerre est destinée à la putréfaction (Lamprecht) ; qui méprise et qui hait la foi jurée, la paix, la charité, tout ce qui est beau, tout ce qui est bon ; qui proclame l'avènement de la Kultur, de la Realpolitik et de la Real-Wissenschaft... était une Allemagne qu'elle ne connaissait pas. Elle comprit aussi que cette Allemagne nouvelle dont l'idéal n'est plus qu'un idéal d'orgueil et de violence, était un danger pour l'avenir du monde. Elle comprit enfin, suivant l'expression de Lloyd George, que *« si l'Allemagne sortait triomphante de cette guerre, ce serait elle qui, en fait, dicterait ses lois à la politique internationale. Ce serait son esprit qui aurait l'ascendant ; ce seraient ses doctrines qui prévaudraient. Par le simple jeu de sa volonté, elle ferait plier les esprits suivant sa fantaisie. Le germanisme sous sa forme la plus récente et la plus rude, inspirerait alors la pensée et la philosophie du monde... ; que si l'Allemagne triomphe, ce sont les mauvais esprits qui sortiront vainqueurs de cette guerre, et nous serons alors les vassaux non de la meilleure Allemagne, de l'Allemagne des douces chansons, et de la pensée noble et inspiratrice, de l'Allemagne consacrant la science au service de l'homme, de l'Allemagne à la philosophie virile qui aida l'Europe à briser les fers de la superstition, non, pas de cette Allemagne là, mais d'une Allemagne qui a pris pour organe la voix rauque des canons Krupp, d'une Allemagne qui a attelé la science au char de la destruction et de la mort ; d'une Allemagne pratiquant la philosophie de la force, de la violence et de la brutalité, d'une Allemagne qui, dans son*

Du poète Henrich Vierordt : *« O Allemagne, hais ! égorge des millions d'adversaires et édifie un monument de cadavres fumants qui monte jusqu'aux nuages. / O, Allemagne, hais maintenant ! Cuirasse-toi d'airain, et perce de ta baïonnette le cœur de chaque ennemi. Pas de prisonniers, rends-les tous muets, transforme en désert les pays voisins. / O, Allemagne, hais ! Le salut viendra de ta colère ; enfonce leur crâne à coups de crosse ou de hache ; ces brigands sont des bêtes fauves, ce ne sont pas des hommes ; que ton poing exécute le jugement de Dieu. / O, Allemagne, le moment est venu de hâir ! Et frappe, et pousse ferme ! Bataillons, batteries, escadres, tous en avant ! Après, tu te dresseras sur les ruines du monde, guérie pour toujours de ton ancienne folie : de ton autour pour l'étranger. »*

territoire comme dans les autres pays, voudrait éteindre, dans des fleuves de sang, la plus petite étincelle de liberté. »

Au surplus, n'est-ce pas l'Allemagne qui, par la voix de ses hommes politiques, de ses historiens et de ses philosophes a proclamé la fin des petits Etats ?

N'est-ce pas un Allemand, le professeur Lasson, qui a proclamé que : « ...un petit Etat n'a droit à l'existence qu'en proportion de sa force de résistance... » et « qu'entre Etats, il n'y a qu'une forme de droits : le droit du plus fort » (*op. cit.*, p. 14) ?

N'est-ce pas un autre Allemand, Daniel Freymann, qui dans un livre fameux *Si j'étais Kaiser* avait écrit que : « ...les petits Etats ont perdu, par leur petitesse même, leur droit à l'existence, qu'un Etat ne saurait faire valoir ses droits à l'indépendance que s'il peut la défendre le glaive à la main... ? »

N'est-ce pas toujours un Allemand, et l'un des plus illustres, Treitschke, qui a déclaré que les petits Etats étaient « des phénomènes contre nature, des anomalies ridicules ? » et que « l'Etat est puissance, et l'impuissance est en contradiction avec elle-même, dès qu'elle veut se manifester comme puissance ? »

Quelle était dès lors, la seule attitude qui s'imposait à la Roumanie, en tant que membre conscient de la collectivité universelle et surtout en tant que petit Etat ?

La victoire de l'Allemagne n'aurait-elle pas assuré le triomphe de l'idée allemande, des principes que nous venons d'examiner ? La victoire de l'Allemagne ne signifiait-elle pas la faillite du principe des nationalités et la dispartition des petits Etats⁹⁹ ?

Le rôle joué en 1913 par ses « *fidèles alliés* » — lors de ses difficultés avec la Bulgarie — l'avait édifiée, en outre, sur les vrais sentiments qu'on nourrissait à

⁹⁹ En décembre 1914, Monsieur Take Jonsco, l'un des plus ardents partisans de l'intervention de la Roumanie aux côtés des Alliés, faisait cette remarquable déclaration : « Cette guerre est la lutte de deux idéals : d'un côté, l'idéal allemand qui peut se résumer dans le culte de la force, non embarrassée de considérations sentimentales ou de justice ; c'est la condamnation des petites nations et la négation pure et simple du droit des nationalités et dans un langage plus terre à terre, le vasselage politique et économique des petits ; de l'autre côté des circonstances inattendues ont fait que les deux républiques d'Occident — puisque, au point de vue élevé du mot, l'Angleterre est aussi une république — et l'autocratie de l'Orient luttent ensemble pour la liberté européenne dans laquelle les petites nations trouveront la garantie de leur propre liberté et la possibilité de leur agrandissement selon le principe des nationalités. [...] Je n'ai personnellement rien contre l'Allemagne dont j'admire le patriotisme, la force, le travail et la solidarité nationale, mais je ne peux pas penser à l'envahissement de la Belgique et à l'ultimatum adressé aux Serbes, sans ressentir une révolte presque physique de tout mon être ! Je ne conçois pas que le citoyen d'un petit Etat ne sente pas que les auteurs de ces deux actions sont ses ennemis irréductibles, irréconciliables. », apud. Mavrodin, *op. cit.*

son égard, aussi bien à Berlin qu'à Vienne. Cette guerre acheva de renseigner complètement le peuple roumain sur les visées allemandes en Orient, qui devaient aboutir à la conquête des Balkans, de la Turquie et des Indes.

Le choix de la Roumanie, dès lors n'était pas difficile.

Les ennemis de ce pays se sont appliqués cependant, avec acharnement, à démontrer « l'immoralité » de la politique roumaine qui n'aurait été faite que d'opportunisme. Les Roumains, suivant les Hongrois et les Allemands avaient hésité pendant longtemps, avant d'entrer en lice, parce qu'ils avaient eu aussi l'intention de se ranger aux côtés des Puissances Centrales, au moment où les dites puissances auraient attaché la victoire aux plis de leurs drapeaux.

Il nous sera facile de démontrer l'inanité de ces allégations en invoquant des documents émanant de l'ennemi même.

Ainsi, nous citerons d'abord le télégramme du 18 juillet 1914 du ministre d'Autriche à Bucarest, le comte Ottocar Czernin au comte Berchthold :

« Le roi me dit qu'au cas où la Russie serait contre nous, nous ne pourrions malheureusement pas trop compter sur l'appui militaire de la Roumanie. Le Roi en faisant cette déclaration était ému comme jamais auparavant, il m'assurait que s'il pouvait suivre le mouvement de son cœur, ses hommes combattraient sûrement aux côtés de la Triple Alliance, mais qu'il ne le pouvait pas. »

Ce document de la plus haute importance a été publié dans le livre rouge autrichien paru à Vienne, en 1916, page 2, doc. n° 3.

Nous citerons enfin un second document, tout aussi édifiant ; c'est un passage du grand discours prononcé le 9 novembre 1916, par le chancelier de l'empire allemand à la commission du Reichstag, où il affirme que dès le 29 juillet 1914, il avait télégraphié à Vienne, qu'il avait « la certitude » qu'au cas d'une conflagration « la Roumanie ne marcherait pas avec l'Allemagne et l'Autriche ».

Si la Roumanie n'est pas intervenue dès les premiers jours de la grande guerre, c'est parce que malheureusement, comme nous le verrons plus tard, elle manquait du matériel technique nécessaire à la guerre moderne et que ceux qui devaient devenir plus tard ses alliés, n'étaient pas à même de les lui fournir.

Ce qui est certain cependant et ce que nous ne saurions trop le répéter, c'est que la Roumanie avait depuis longtemps fait son choix, ayant écouté, non pas seulement ses intérêts, mais aussi cette volonté ancestrale, que le Dr Gustave Lebon appelle « l'âme de la race » et qui la conduisait avec toute l'énergie aux côtés de ses sœurs latines.

Nous ne pouvons clore ce chapitre sans nous arrêter devant l'un des plus beaux gestes que l'histoire ait connu : celui de Sa Majesté le Roi Ferdinand Ier de Roumanie.

Allemand de naissance, de tradition, d'éducation, il n'hésita pas entre son cœur et son devoir : « *Lorsque j'eus pris possession du trône — déclarait-il, il y a quelques mois — la pensée du rôle que devrait jouer la Roumanie dans le grand conflit absorba toutes les minutes de ma vie. Cela, c'était le grand devoir auquel je ne pouvais, ni ne devais me dérober. Que de luttes ! Que de débats intérieurs ! Dès le début, je m'étais imposé cette règle de conscience : faire abstraction de moi-même, ne tenir compte ni de mes origines, ni de ma famille, ni de mes sentiments personnels, ne voir que la Roumanie, ne penser qu'à elle, que pour elle. On ne règne pas sur un peuple pour soi-même, mais pour ce peuple ! Cela, c'est, me semble-t-il, l'honnêteté d'un roi. Je me suis efforcé de lui rester fidèle. Lorsque peu à peu, à force de méditations, de réflexions, j'eus acquis la conviction que la place de la Roumanie était avec les peuples de l'Entente, qu'elle était de race et de vocation latines ; que son intérêt, non pas son intérêt provisoire, mais son intérêt permanent, historique, devait la ranger aux côtés de la France, de la Russie, de l'Angleterre et de l'Italie ; qu'en négligeant cette mission, elle devenait ce qu'elle avait été si longtemps, la vassale d'une autre puissance et qu'elle anéantissait tout ce qui fait la grandeur et la noblesse d'un pays : l'unité nationale, la liberté d'action, l'indépendance..., alors j'éprouvai un grand réconfort parce que je voyais avec certitude la route à suivre. Mais en même temps, je ressentais une grande tristesse, parce que je comprenais tout ce dont cette route allait m'éloigner à jamais: ma famille, mes amis d'autrefois, mes affections d'enfance... Ce fut en moi-même, pardonnez-moi ces grands mots, je ne les aime pas à l'ordinaire, mais je ne puis m'en passer ici — ce fut alors, la lutte de ma conscience et de mon cœur.*

Ma conscience l'a emporté, j'ai exigé qu'il en fut ainsi. Mon cœur est resté un peu triste... Il ne faut pas lui en vouloir¹⁰⁰... »

Certes, il n'a plus d'affections, il n'a plus de parents, il n'a plus de famille en Allemagne, mais ce Roi qui sacrifia tout au bien de son peuple a gagné une telle place dans l'histoire, dans le cœur de son peuple, dans les cœurs des braves gens du monde entier, que les plus illustres de ses ancêtres en seraient jaloux.

Alors que le nom de maints souverains de notre époque sera voué à l'éternel mépris. Son nom sera prononcé par les générations à venir avec admiration et reconnaissance.

¹⁰⁰ *Le Figaro* du 20 avril 1917.

* * *

Il nous est particulièrement agréable de constater que les esprits les plus élevés de France, d'Angleterre et d'Italie, reconnaissant toute la beauté éthique du geste roumain, se sont empressés de rendre hommage à ce peuple, à son roi et à son gouvernement.

Ainsi M. Henry Béranger écrivait le 10 février 1917 dans *Paris-Midi* les lignes suivantes :

« Il n'était pas nécessaire aux Roumains d'entrer en guerre pour en retirer des avantages. Leur neutralité ne leur eût pas seulement garanti la vie sauve et tranquille, elle leur eût infailliblement apporté des profits à l'heure de la paix. Riche en subsistances et approvisionnements, libre d'elle-même, la Roumanie a cependant préféré l'honneur à la sécurité et le devoir au gain. Elle a compris que sa descendance romaine et son ascension civilisatrice l'obligeaient à prendre part au terrible combat pour le droit que menaient côte à côte la France, l'Angleterre, la Belgique, la Russie et l'Italie. Et sans reculer devant les menaces d'un féroce adversaire, elle a fièrement associé ses drapeaux et ses légions à nos drapeaux et à nos légions. »

M. René Pinon écrivait à son tour dans *L'Opinion* du 17 Février 1917 :

« Avant la grande crise, la Roumanie vivait tranquille et laborieuse ; elle développait en paix ses institutions, organisait sa vie économique, créait sa richesse. Elle prospérait ; ses lois appelaient des paysans de plus en plus nombreux à la propriété ; par Constantza ses bateaux exportaient ses blés et ses pétroles. Survint la grande guerre provoquée par la soif allemande de domination : la Roumanie aurait pu se tenir à l'écart, se confiner dans ce que le président Roosevelt appelait 'Paise ignoble', mais elle comprit que ses affinités et son honneur ne lui permettraient pas de rester spectatrice dans un conflit où est en jeu, plus encore que les intérêts matériels des nations, le patrimoine moral de l'humanité. »

Et M. Stéphen Pichon, ancien ministre des affaires étrangères, écrivait dans le *Petit Journal* du 17 février 1917 :

« Avec les Belges et les Serbes, les Roumains sont en tête des peuples auxquels nous devons les plus hauts témoignages de notre dévouement. Ils n'ont pas hésité devant les pires souffrances et les plus cruelles épreuves pour associer leur sort au nôtre et combattre à nos côtés. »

Ces paroles nous sont particulièrement consolantes par ces temps de lourds sacrifices et de souffrances sans nom.

III.
LA PARTICIPATION DE LA ROUMANIE À LA GUERRE
EUROPÉENNE

III. La participation de la Roumanie à la guerre européenne

L'entrée en lice de la Roumanie fut l'un des événements les plus gros de l'année 1916. Elle jeta la joie dans les rangs des Alliés et le désarroi le plus complet parmi les ennemis. A Paris, à Rome, à Londres, à Moscou, ce furent des pavoisements, des réjouissances sans fin ; à Berlin, à Vienne, à Pesth surtout et à Sofia ce fut presque la terreur.

Il suffit de lire les télégrammes de l'époque pour s'en faire une idée. J'en cite à titre documentaire le suivant :

« Copenhague, 30 août. Le Politiken publie dès détails très intéressants sur l'impression produite à Berlin par la déclaration de guerre de la Roumanie. La déclaration écrite fut remise à 1h30 du matin, alors que tous les journaux étaient sous presse ; ceux-ci durent donc se contenter de tirer à la hâte des éditions supplémentaires sur des feuilles volantes annonçant simplement le fait accompli sans commentaires.

La nouvelle se répandit rapidement pendant la nuit dans la cité et les faubourgs les plus éloignés. Au contraire de la déclaration de guerre de l'Italie, celle de la Roumanie tomba comme un véritable coup de foudre au milieu de la population de Berlin, car bien qu'on y eût envisagé vaguement depuis longtemps la possibilité d'une telle éventualité, l'idée du fait accompli traduite de façon implacable à tous les coins de rues en capitales énormes, semblait clouer les gens devant les affiches avec un sentiment de stupeur. Partout dans les rues, les tramways, les omnibus, une consternation indescriptible se lisait sur tous les visages. La confusion était grande parmi les personnes revenant d'un théâtre, et les habitués des cafés discouraient d'une façon insensée sur le nouvel état de choses créé par l'événement. Les principales personnalités politiques n'essaient même pas de cacher l'extrême gravité de la situation. »

Le 3 septembre, le polémiste Maximilien Harden écrivait dans la *Zukunft* ce qui suit :

« Il ne sert à rien de dissimuler la gravité de la situation pour les Allemands, les Autrichiens, les Hongrois, les Bulgares et les Turcs. C'est notre existence qui se joue et la pièce se terminera en tragédie. Si l'ennemi impose sa volonté, la Bulgarie sera écrasée, la Grèce

entraînée, la Turquie cernée, la Hongrie démembrée et l'Allemagne traquée comme une bête malfaisante. »

A Budapest surtout ce n'était que cris et lamentations.

La joie des Alliés aussi bien que les alarmes des puissances centrales étaient, du reste, pleinement justifiées.

La Roumanie pouvait, en effet, mettre en ligne plus de 500.000 hommes de première ligne et quelque 200 à 250.000 hommes de seconde ligne, de plus, en toute logique, son entrée en action signifiait le déclenchement de l'offensive générale sur tous les fronts, l'impossibilité pour les Allemands de secourir les Hongrois, l'anéantissement des Bulgares par les armées du général Sarrail jointe à celles du général Iwanoff qui devaient traverser vertigineusement (!) la Dobroudja... la fin, en un mot.

Cette impression fut produite également chez les neutres. M. Serge Basset nous dit dans le *Petit Parisien* du 11 février 1917 l'émotion soulevée en Suisse par l'entrée en guerre de la Roumanie : « *L'émotion dans les divers milieux fut si grande qu'un des maîtres de la jeunesse universitaire, là-bas, me déclara textuellement : C'est un événement qui marquera sa date dans l'histoire de l'affranchissement des peuples. C'est la fin de la guerre avant trois mois. »*

Malheureusement cette intervention avait été trop précipitée.

La Roumanie, dès le début de la guerre, de même que la France, l'Italie et l'Angleterre, ayant été surprise par les événements, ne possédait ni de gros canons, ni suffisamment de munitions, ni ce matériel énorme, divers et compliqué, exigé par la technique de la guerre moderne. L'Allemagne savait cela. Elle savait aussi, nous l'avons démontré plus haut, que la Roumanie était pour elle nécessairement une ennemie, qu'elle se préparait à la lutte et qu'elle devait fondre sur elle et ses alliés, aussitôt reçus les avions, les canons, les munitions commandés en France, en Angleterre, au Japon et en Amérique. Il importait dès lors que cette intervention se produisit avec le moins de chances de réussite pour les Alliés et avec le plus d'avantages pour l'Allemagne.

Vers la fin du printemps dernier, Hongrois et Bulgares avaient témoigné quelque lassitude et accusé des vellétés d'indépendance dangereuses pour l'intérêt de l'Allemagne.

Il était urgent de calmer les « *transports* » des Ungaro-Bulgares. Il importait de placer ces « *fidèles alliés* » devenus exigeants, devant un nouveau danger, de les « *sauver* » une nouvelle fois et d'obtenir, pour prix du secours apporté à leur

cause, une soumission définitive et inconditionnée. Le « *péril roumain* » était tout trouvé.

D'une pierre le gouvernement allemand entendait faire deux coups : écarter le danger roumain, en précipitant son intervention avant l'achèvement de ses préparatifs, mâter la « *mégélanie magyare* » (*des madjarischen Grössenwahns*) et s'assurer, les, oh combien douteux, Bulgares¹⁰¹.

L'Allemagne, malheureusement avait conservé des amitiés à la cour de Pétrograde. On usa donc de ces amitiés pour déclencher avant l'heure l'intervention roumaine. Les Alliés ne pouvant pas soupçonner que M. Stürmer et ses collaborateurs puissent jouer un rôle aussi infâme, s'associèrent à la démarche faite en termes comminatoires par la Russie au gouvernement de Bucarest.

Nous pouvons affirmer que la plupart des diplomates et attachés militaires des Alliés à Bucarest, au courant de la situation réelle de l'armée roumaine, n'approuvaient guère la décision soudaine prise par le gouvernement russe.

On raconte que l'un des attachés militaires d'une puissance amie pleura sur le sort de la Roumanie, au moment où il exécutait certain mandat que son gouvernement lui avait donné.

On peut donc affirmer que l'heure de la Roumanie fut choisie par le gouvernement de Berlin et non par celui de Bucarest¹⁰².

¹⁰¹ Nous avons exposé cette thèse dans un long article paru dans la *Gazette de Lausanne* du 6 avril 1917. Nous sommes heureux de voir nos dires confirmés aussi par un écrivain qui se cache sous le pseudonyme de Capitaine Ordon, dans un excellent ouvrage *L'Allemagne et la Russie*, publié récemment à Genève par la maison Atar (p. 17). Notre opinion semble être aussi celle de M. le Professeur G. Beck de Berne (*La responsabilité de la Hongrie*, Payot, Paris, 1917, p. 240).

¹⁰² Il n'est pas inutile de reproduire ici la déclaration faite aux représentants de la presse, en avril 1917, par le général Iliesco, ancien chef de l'Etat-major de l'armée roumaine, à ce sujet : « *Dès le début de la grande guerre, dit-il, la Roumanie était sûre qu'il lui faudrait entrer en ligne à côté des Alliés. Déjà, au mois d'août 1914, nous avons commencé à préparer et à réorganiser notre armée. C'était une tâche ardue et longue. De 180.000 hommes, il nous fallait porter notre armée à 820.000 hommes dont 560.000 combattants. Nos cadres d'officiers demandaient à être triplés. Nous n'avions ni munitions ni mitrailleuses. Donc, que cette affirmation ne vous surprenne pas : en juillet 1916, étant donné les immenses difficultés de transport et de communications avec nos alliés occidentaux, la Roumanie, qui pourtant avait travaillé sans arrêt, n'était pas prête'. C'est cependant vers cette époque que de Russie nous arriva une sorte de mise en demeure. 'Maintenant ou jamais' disait ce document dont je tiens le texte à votre disposition. Le gouvernement russe nous soumit un plan de campagne tout élaboré ; il n'y était pas tenu compte du rôle probable de la Bulgarie. A notre objection, M. Boris Stürmer, alors président du conseil, répondit que jamais la Bulgarie ne voudrait combattre contre la Russie. Nous avons demandé alors deux cent mille hommes de troupes russes pour le front de Dobroudja. Il nous fut répondu que vingt mille hommes suffiraient amplement pour une démonstration d'un caractère purement politique. Par deux fois, notre état-major demanda au gouvernement russe de commencer par une opération contre*

On peut donc aussi affirmer hautement que si l'intervention roumaine ne fut pas ce qu'elle devait être, c'est aux manœuvres du ci-devant gouvernement russe qu'on le doit en toute première ligne.

Il fut démontré par la suite que ces manœuvres ne s'étaient pas bornées à la précipitation insolite de l'intervention roumaine, la campagne roumaine fut littéralement « sabotée » par le Gouvernement de Pétrograde.

On avait assuré au Gouvernement roumain que les Bulgares n'attaqueraient pas les Roumains. Les Bulgares attaquèrent la Roumanie.

On avait assuré au Gouvernement roumain un concours efficace de l'année russe — on sait aujourd'hui avec précision que le gouvernement russe contrecarra toute initiative prise en ce sens même par le Tsar.

On avait enfin assuré au gouvernement roumain qu'il recevrait tout le matériel de guerre nécessaire dès son entrée en action... au mois de décembre

la Bulgarie, qui se serait traduite par l'occupation d'une bande de terrain sur la rive droite du Danube. La prise de Roustchouk aurait été une sécurité pour notre capitale. L'état-major français partageait entièrement notre avis, mais de Russie nous est venu un veto absolu. » Le général Iliesco donna en détail et avec toutes les précisions possibles l'histoire de la campagne de Transylvanie. La première armée devait faire pivot sur le Jiul, dans la région d'Orsova. La seconde, débouchant des passes centrales, devait envahir la Transylvanie, tandis que la troisième devait avancer en liaison avec les troupes russes de Dornavatra. « Hélas ! dit le général Iliesco aux journalistes, les troupes russes de Dornavatra n'ont jamais avancé d'un seul mètre. Elles se trouvent encore aujourd'hui à l'endroit où elles étaient au moment où nous sommes entrés en guerre. Cette inertie compromettait le plan ordonné par les Russes eux-mêmes. Car, pour réussir, il nous fallait aller vite et raccourcir le plus tôt possible l'immense front transylvanien de 800 kilomètres en occupant l'hypoténuse du triangle allant de Dornavatra à Orsova. [...] La défaite de la Roumanie était prévue et organisée par M. Stürmer qui voulait terminer la guerre par ce fait éclatant. Ainsi, dès le mois de septembre, les armées russes organisaient la ligne du Sereth en pleine connaissance du développement des événements. Voilà quel était, à mon avis, le plan de M. Sturmer quand il nous a forcé la main, quand il a organisé notre campagne. Laisser envahir la Roumanie jusqu'à Sereth, faire valoir la puissance militaire des pays centraux, conclure la paix séparée à la suite d'une défaite qui ne serait pas une défaite 'russe' et qui, par conséquent, n'ébranlerait en rien ni son pouvoir ni celui du tsar. [...] Je conclus. Nous avons été battus parce que nous étions moins bien armés que l'ennemi, parce que son commandement était nettement supérieur au nôtre, mais la cause initiale de notre défaite fut le plan déloyal du gouvernement germanophile de Pétrograd qui a joué le sort de la Roumanie pour faciliter une trahison préméditée. C'est là un 'impondérable' qu'aucun diplomate roumain, français ou anglais n'aurait su prévoir, ce fut pourtant notre perte. » Et sur une question qu'on lui posa, le général Iliesco se hâta d'ajouter : « Ne croyez pas un instant qu'il y ait eu insuffisance de la part des chefs ou des troupes russes, celles qui enfin nous ont été envoyées étaient excellentes. Les officiers d'état-major russes sont des hommes éminents. Nous les admirons et ce qui plus est, nos camarades français, venus en Roumanie pour nous aider, les admirent aussi. Malgré notre infortune, une entente parfaite a toujours existé entre nous et les Russes. Elle nous est un gage de la victoire. »

1916 il moisissait encore dans les gares de Kisinef, de Razdelnia et de Kieff, leur transport ayant été interdit par les autorités de Pétrograde¹⁰³.

Ce sabotage s'affirma, enfin, jusqu'à la fin de l'ancien régime russe sous un aspect plus grave encore : on acquit plus tard la certitude que toute décision militaire de quelque importance transmise à Pétrograde était communiquée aussitôt à Berlin.

Aussi, sachant exactement ce qui se passait dans le camp roumain, quelles étaient les formations roumaines, leurs mouvements, leur armement, etc., le succès des troupes allemandes fut-il facilité considérablement.

Leur tâche fut facilitée encore par une supériorité écrasante d'effectifs et de matériel de guerre. Le 27 octobre 1916, le maréchal Mackensen l'affirmait loyalement aux correspondants des journaux berlinois : « *Nos succès répétés, disait-il, sont dus avant tout à la concentration d'une forte artillerie lourde...* »

Le général Fouville dans *La France militaire*, n'en pense pas autrement :

« L'armée novice de Roumanie a été surprise comme précédemment celle de ses alliés, par la puissance des canons allemands. Soit faute de temps, soit faute de moyens, pour s'en procurer chez elle ou à l'étranger, elle n'avait, en entrant en lice, qu'un nombre insuffisant de bouches à feu de gros calibres. Les succès de Falkenhayn en Transylvanie et de Mackensen en Dobroudja sont des succès d'artillerie. L'expectative que ce dernier a gardée pendant un mois dans une position fortifiée à vingt kilomètres au sud de la ligne Constantza-Cernavoda n'avait

¹⁰³ M. Stéphen Pichon, ancien Ministre des affaires étrangères de France, écrivait dans le *Petit Journal* du 26 juin 1917 les lignes suivantes : « *Ce n'est pas le moment d'insister sur les conditions désastreuses dans lesquelles s'est effectuée l'intervention de la Roumanie, compromise dès la première heure par des fautes imputables à d'autres qu'au gouvernement de Bucarest et livrée par la trahison de Sturmer aux armées austro-allemandes...* ». Ces lignes, écrites par un personnage tel que M. Pichon et publiées au moment de la réunion de la « Conférence balkanique » de Paris, prennent une haute signification historique et politique. L'écrivain anglais bien connu, M. Arthur Evans, écrivait aussi dans le *Manchester Guardian* du 17 juin dernier : « *...on sait maintenant que les sources externes sur lesquelles comptait le gouvernement roumain ne sont pas arrivées, à cause des intrigues qui ont eu lieu à Pétrograd* ». Enfin, le 28 juillet 1917, lors de l'émouvante cérémonie qui eut lieu à Paris, à la Sorbonne, à l'occasion de la remise à l'armée roumaine du drapeau d'Etienne-le-Grand, le Général Malterre fit publiquement, en présence de M. le Président de la République Française, des membres du Gouvernement français et des représentants de toutes les Puissances alliées, la déclaration suivante : « *Nous savons aujourd'hui ce qui s'est passé. Et il nous est permis, même dans cette enceinte, sans manquer à l'hommage que nous devons à la République Russe et au magnifique réveil de son armée, de dire que la Roumanie ne pouvait prévoir en août 1916 l'effroyable intrigue qui se machinait à Pétrograde. Les Alliés en savaient-ils davantage ?* » Cette trahison, que l'auteur de cet ouvrage fut le premier à dénoncer au monde, grâce à l'hospitalité de la presse suisse, aujourd'hui ne fait plus, par conséquent l'ombre d'un doute. »

d'autre but que de lui permettre d'amener à pied d'œuvre le nombre de pièces qu'il jugeait nécessaire ; dès qu'il les a eues, il a bousculé les troupes qui le tenaient en respect...

Le jour où nos cousins latins auront de quoi faire taire les obusiers et les mortiers assortis des usines Krupp et Skoda, l'équilibre sera plus que rétabli. C'est en leur envoyant les moyens que l'assistance de leurs grands alliés peut être le plus efficace. C'est une question de matériel à résoudre.

En Angleterre, en Russie, en Italie, en France, les voix les plus autorisées s'élèvent à l'envi pour affirmer que les Roumains seront secourus à temps. La lourde faute commise l'an dernier à l'égard de la Serbie a eu des effets trop graves et est trop présente à tous les esprits pour que l'impossible ne soit pas tenté en vue d'en éviter la répétition.

Les intentions des alliés ne sont donc pas douteuses.

Mais par quoi se traduisent-elles ? Qu'on renforce la Roumanie en hommes, c'est bien. Qu'on la renforce en artillerie, c'est mieux. Des canons lourds, des canons lourds, encore des canons lourds ! »

Le général italien d'Ail Ollio déclarait également :

« La guerre moderne exige un matériel énorme. Des canons, des canons de moyen et de gros calibre surtout, voilà ce que réclament tous ceux qui ont acquis l'expérience de la guerre d'aujourd'hui, voilà ce que nous devons leur donner sans cesse. »

Et le correspondant du *Times* à Bucarest écrivait à son tour dans une de ses correspondances du mois d'octobre dernier :

« La Roumanie a non seulement besoin de renforts en hommes, mais elle a besoin aussi de matériel moderne, d'artillerie lourde, d'aéroplanes, d'automobiles blindées qu'il faudra lui fournir pour lui permettre de continuer la lutte à conditions égales. »

Mais, n'est-ce pas là un manque de prévision, une de ces « fautes » qui engage la responsabilité du gouvernement roumain ? Nous ne le pensons pas. Il n'est pas un mystère aujourd'hui pour personne que la guerre actuelle a bouleversé tous les principes qui avaient présidé à l'armement des nations de toute l'Europe, à l'exception de l'Allemagne.

Hier, encore, le général Percin écrivait dans son livre *Le combat* publié en 1914 (Félix Alcan, éditeur), en résumant ses propres déclarations faites devant la commission de l'armée (p. 252) :

« ...s'il plaisait aux Allemands d'augmenter encore le nombre des canons de leurs corps d'armées, il faudrait s'en réjouir et non les imiter ; ce serait folie d'encombrer les colonnes et les champs de bataille d'une quantité d'artillerie telle qu'il n'y restât plus de place pour l'infanterie. »

P. 255, il écrivait encore :

« On a vu plus haut le cas qu'il faut faire de ces canons longs, portant à 7 ou 8 kilomètres et dont il suffira de se rapprocher la nuit, comme on l'a fait à Viatressa, ou de se rapprocher le jour par des cheminements défilés pour se trouver vis-à-vis d'eux à deux de jeu. »

Au sujet de l'artillerie lourde, le général Percin écrit encore (p. 257) :

« Il ne reste à l'artillerie lourde, des qualités que lui attribuent les règlements de 1910, que l'aptitude à exécuter du tir courbe. »

Et plus loin (page 258) :

« Quel mobile a donc poussé les peuples balkaniques à encombrer leurs équipages de campagne d'une pareille artillerie ? Ces peuples ont voulu faire comme les Allemands, sans se demander si cela était utile ou non. Ferions-nous comme les peuples balkaniques ? Il ne faut pas que l'imitation de l'Allemagne soit la règle de nos gouvernants. »

Au début de la guerre européenne, ainsi que nous le disions plus haut, la Roumanie donc, comme l'immense majorité des pays d'Europe, ne possédait qu'une artillerie légère, une artillerie de campagne. Les canons lourds n'étant destinés qu'à une besogne d'ordre tout-à-fait secondaire, ne figuraient dans son armée que pour une très faible proportion. Dès l'automne de 1914 cependant le gouvernement roumain, se rendant compte de l'importance tout-à-fait inattendue des canons de gros calibres, s'adressa à l'industrie française, anglaise, américaine et japonaise, afin de suppléer à ce manque. Les arsenaux de ces pays, malheureusement, pendant plus de trois ans se trouvèrent dans l'impossibilité presque absolue d'envoyer quoi que ce soit à la Roumanie, à la France, à l'Angleterre et à l'Italie, n'ayant elles-mêmes pas ce matériel de guerre en quantité suffisante, et l'Amérique et le Japon ayant passé de forts contrats de fournitures préalablement avec l'Angleterre et la France. Ce n'est que quelques semaines avant l'entrée de la Roumanie en guerre qu'une quantité un peu plus importante de matériel de guerre put être expédiée à la Roumanie. Une grande partie de ce matériel ne toucha cependant jamais la Roumanie, quelques-uns des navires effrétés à son transport ayant été torpillés par l'ennemi, tandis qu'un nombre considérable de trains chargés d'aéroplanes, de canons, de munitions, étaient arrêtés sur leur parcours par Monsieur Stürmer et ses collaborateurs. Il serait donc injuste de faire de ce chef un grief au gouvernement roumain.

Les puissances centrales avaient, par conséquent, de leur côté le secret des opérations roumaines, une supériorité écrasante en canons, munitions et aéroplanes, l'avantage d'un réseau de voies ferrées admirables, ainsi qu'une unité parfaite de commandement. Leurs troupes étaient en outre commandées par les

meilleurs chefs allemands, par Hindenbourg, par Falkenhayn, par Mackensen, pour ne nommer que les plus illustres.

Aussitôt la guerre déclarée, le Kaiser congédia son ancien chef d'Etat-major et le remplaça par Hindenbourg.

A la stratégie hésitante de son prédécesseur, Hindenbourg, nommé chef de l'état-major allemand substitua sa stratégie coutumière ; il adopta la défensive sur les fronts moins menacés et entreprit une offensive des plus violentes sur le point où le péril lui semblait imminent.

Cette formule était si élémentaire, je dirais si classique, que le colonel Repington prévoyait cette manœuvre au début même de la guerre roumaine avec une précision étonnante :

« Il décidera, écrit-il, de maintenir la simple défensive sur tout le front occidental et sur le front russe au nord et de concentrer toute sa capacité offensive sur le front sud-oriental, c'est-à-dire contre la Roumanie.

Pour une nouvelle offensive de ce genre, le commandant suprême allemand dispose aujourd'hui encore des forces nécessaires : en renonçant définitivement à Verdun, il pourrait soustraire au front ouest 20 divisions sur les 122 qui, au 1er juillet, étaient concentrées entre la mer du Nord et la frontière suisse ; il pourrait enlever 4 divisions sur les forces concentrées à Vilna et 4 au front italien, de manière à grouper une trentaine de divisions.

En suivant la ligne de la moindre résistance, les Allemands tenteraient de porter un coup décisif à la Roumanie, pour l'envahir et l'écraser, ainsi qu'ils l'ont fait pour la Serbie. »

Ce pronostic ne se réalisa, hélas, que trop !

Hindenbourg profita de l'erreur, plus ou moins consciente, commise par la Russie, de croire une fois de plus aux promesses fallacieuses du gouvernement bulgare et frappa un premier coup dans la Dobroudja. La tâche lui fut facile, son armée de plus de 100.000 hommes, pourvue d'un matériel de guerre formidable n'y rencontrant qu'environ 30.000 hommes qui formaient les troupes de couverture. Aussitôt après ce succès, ayant soustrait sur tous les autres fronts des forces qu'il serait malaisé de préciser pour le moment, mais qui, suivant certaines informations, formaient douze corps d'armée pourvus d'une artillerie énorme, il se porta avec une violence inouïe contre le nouvel adversaire afin de le terrasser.

Ce ne fut pas chose aisée, il trouva à qui causer. Malgré sa supériorité écrasante aussi bien en hommes qu'en matériel de guerre, il ne put gagner du terrain que petit-à-petit, en payant cher, fort cher, le moindre succès. C'est à force de frapper à coups redoublés avec de nouvelles masses, sur le même point,

qu'il est parvenu, au prix d'énormes sacrifices, à vaincre la résistance qui lui était opposée¹⁰⁴. Plus d'une fois, il fut obligé de changer de plan, tâtonner, reculer, recommencer ; plus d'une fois, il fut obligé de se reconnaître battu (au Jiu, à Oitouz, à Prédéal, par exemple). Les défilés des Carpathes et la plaine de Valachie sont arrosés du sang de ses régiments !

Il faut avoir assisté, ne fut-ce que comme spectateur aux luttes qui se déroulèrent sans trêve ni répit, pendant 4 mois sur le Danube, dans les Carpathes, dans la Dobroudja, pour se rendre compte de l'héroïsme du soldat roumain ! Il faut avoir vu la vaillance avec laquelle il résista aux chocs incessants de l'ennemi, la souplesse de ses manœuvres, sa remarquable agilité et surtout sa sobriété incomparable pour apprécier ses merveilleuses qualités.

Monsieur Stanley Waseheburn, qui a assisté à ces luttes, ne tarit point d'éloges. Dans le *Times* du 7 novembre 1916 entre autres, il exalte les vertus du soldat roumain, son endurance, ce qu'il appelle « *son acharnement dans la résistance* » et son superbe moral, même aux heures les plus tragiques.

Monsieur Lacour-Gayet, membre de l'Institut, a tracé dans le *Journal* du 9 mars 1917 un tableau émouvant de la vaillance des Roumains.

« Depuis le 27 août 1916, écrivait-il, l'armée roumaine a soutenu dix mois de luttes héroïques. Elle comprenait 450.000 hommes combattants, excellents soldats, incomparables à la baïonnette, très endurants en rudes paysans qu'ils sont tous. Ils avaient à défendre un front de treize cents cinquante kilomètres, qui sauf du côté de la frontière russe était menacé de toutes parts. Savons-nous bien ce que représente un front de treize cents cinquante kilomètres ? C'est la longueur du front occidental de la Russie ; mais les Russes y disposent d'un million et demi de combattants. Notre front anglo-français, de la mer du Nord aux Vosges, n'en mesure que huit cents, et sur cette étendue relativement petite, combien de fois avons-nous 450 000 hommes ?...

Cette armée roumaine trop faible pour un front si étendu, a fait merveille. Pendant près de 4 mois sans être renouvelée, elle a tenu tête à des forces triples au moins, alimentées tout le temps et disposant d'un matériel formidable de grosse artillerie. Elle n'a cédé le terrain qu'en le disputant pas à pas ; elle a obligé l'ennemi à l'acheter par les pertes les plus cruelles.

Falkenbayn avait décidé de faire la trouée par la passe du Vulcan. Dragalina garda cette position maîtresse. Les Allemands engagent une première division: elle est broyée. Une deuxième a en partie le même sort. Une troisième finit par passer, mais ce n'est pas fini ; en arrière, au pied du col, une petite ville Targu-Jiu, improvisa une défense héroïque ; là, il s'est

¹⁰⁴ Général de Lacroix, *L'effort de la Roumanie*, Alcan, Paris, 1917, p. 19.

*passé des scènes qui resteront la fierté de la Roumanie*¹⁰⁵. Et que de Targu-Jiu tout le long des routes suivies par l'armée en retraite ! »

« La Roumanie, écrit le général de Lacroix, a été à la hauteur de sa grande Alliée. Il n'est pas de sacrifice qu'elle n'ait vaillamment consenti pour remplir intégralement le rôle qui lui était assigné. Elle a mis ses armées, ses enfants, ses biens et son avenir entre les mains de la Russie. Elle a longtemps tenu tête, seule avec ses propres moyens, à des adversaires plus nombreux et mieux armés ; elle les a étonnés par la vigueur et la durée de sa résistance... ; elle s'est montrée digne de son passé et de ses nobles traditions de bravoure chevaleresque... ; elle a déjà mérité de voir la réalisation prochaine de ses légitimes aspirations nationales¹⁰⁶. »

* * *

En dehors de sa valeur morale incontestable, l'intervention de la Roumanie aux côtés des puissances de l'Entente eut pour effets positifs des pertes considérables infligées à l'ennemi commun. Environ 40.000 prisonniers de guerre restèrent entre les mains des Roumains. Plus de 150.000 soldats furent mis hors de combat.

Au surplus, il est certain que les forces considérables concentrées par Mackensen au sud du Danube et que les Alliés semblent avoir ignorées, sans l'intervention roumaine, se seraient ruées sur les armées du général Sarrail dont on devine facilement le sort. « *Quand on a vu, écrit judicieusement, M. H. Beranger, en quelques semaines la double et formidable concentration des armées Falkenhayn et Mackensen s'opérer des Carpathes au Danube et étreindre la Roumanie dans une tenaille d'acier, l'on a pu se rendre compte que ces armées, dès longtemps préparées, avaient une autre destination préalable que celle de Tutrakan, de Constantza et de Bucarest. Et quels que fussent la science du général Sarrail et l'héroïsme de nos troupes, on ne peut s'empêcher de frémir à la pensée du choc que notre armée d'Orient aurait dû recevoir sous les yeux du Constantin d'Athènes, si la campagne roumaine ne s'était pas déclenchée à ce moment précis de l'automne dernier.* » (On trouvera à la fin de cet ouvrage, planche n° 3, un tableau des plus suggestifs composé à ce sujet par la *Revue hebdomadaire* du 11 novembre 1916).

En même temps, il est hors de doute que l'action roumaine a largement contribué à faciliter la tâche des Alliés sur les autres fronts. Les Allemands

¹⁰⁵ Une seule division roumaine résista sans jamais être relevée pendant 80 jours (!) à 3 divisions allemandes dont l'une, la 11e bavaroise, fut complètement anéantie (note de l'auteur).

¹⁰⁶ *Op. cit.*, p. 20.

avaient compté sur un succès trop facile. La « *Strafexpedition* » ordonnée par le Kaiser devait être menée rondement. Les Roumains cependant se battirent si brillamment, que le commandement des puissances centrales fut obligé de prendre sur les autres fronts un nombre de divisions de beaucoup supérieur à celui qui avait été prévu. Le correspondant de guerre de *L'Illustration* rapporte dans le numéro du 6 janvier 1917 de cette excellente publication, qu'il a eu l'occasion de constater *de visu* la présence sur le front roumain de troupes allemandes et autrichiennes, venues de Verdun, de Riga, de la Somme et du Carso. Le *Times* du 26 octobre 1916, rapportait la même chose. L'auteur de ces notes eut également l'occasion de s'entretenir dans les ambulances roumaines avec des blessés allemands venus de Verdun et de Goritzia.

On peut par conséquent affirmer que les victoires anglaises de la Somme et de l'Ancre, les merveilleuses victoires françaises de Verdun, la prise de Goritzia, ainsi que celle de Monastir sont dues, pour une certaine part aussi à l'intervention roumaine.

Au sujet de la participation indirecte de la Roumanie à la prise de Bagdad, le *Genevois* du 18 mars 1917 nous donne de précieux renseignements :

« On se rappelle que c'est le 27 août dernier que la Roumanie a déclaré la guerre à l'Autriche-Hongrie ; le 28 août l'Allemagne déclara la guerre à la Roumanie, et le 1er septembre la Bulgarie, à son tour, déclara la guerre à la Roumanie ; enfin, peu après, la Turquie suivit la Bulgarie... »

Mais ce que l'on ne sait généralement pas et ce que la presse russe nous apprend, c'est que le 7 septembre intervint une convention entre l'Allemagne, la Turquie et la Bulgarie, stipulant les conditions suivantes :

La déclaration de guerre de la Roumanie avait irrité au plus haut point le Kaiser qui brûlait du désir de se venger du roi Ferdinand de Roumanie qu'il considérait comme un traître. Aussi fit-il adopter par le Conseil de guerre allemand la proposition de demander au gouvernement turc d'envoyer une forte armée sur les fronts des Balkans et de Galicie.

Les négociations furent rapidement menées et, le 7 septembre, la convention fut conclue entre l'Allemagne, la Turquie et la Bulgarie, aux termes de laquelle la Turquie s'engageait à envoyer dix nouvelles divisions en Europe, soit trois à quatre en Galicie et en Bukovine, et de six à sept en Roumanie. »

Les Alliés, loyalement et unanimement, reconnurent, du reste, la part qui revient aux Roumains de toutes ces victoires.

Quant à la vaillance des troupes roumaines, le plus précieux hommage qu'on pouvait leur rendre est celui que leur rendit l'ennemi lui-même, le

maréchal von Falkenhayn, qui, interviewé à Berlin, déclara le 28 novembre au correspondant de l'Associated Press de New York, en faisant à plusieurs reprises les plus grands éloges des soldats roumains, que « *la bravoure désespérée, dont ils (les Roumains) ont fait preuve dans leurs assauts répétés, sans cesse, est reconnue par toutes les troupes allemandes* ».

La carrière de l'armée roumaine n'est pas finie. Les restes de l'armée roumaine, joints aux nouveaux contingents de troupes, pourvus cette fois-ci du matériel de guerre nécessaire, ont formé une nouvelle armée de plus de 400.000 soldats qui auront bientôt l'occasion de faire valoir toutes leurs vertus. De Jassy nous parviennent déjà les meilleures nouvelles.

M. Albert Thomas rentrant de son voyage de Russie et de Moldavie, déclarait le 20 juin dernier à l'envoyé du *Petit Journal* à Londres « *que l'armée roumaine fera un miracle lorsque la Russie lui donnera le signal de s'ébranler* ».

« *Ah ! si à Berlin — écrivait aussi dernièrement de Jassy le correspondant du Temps — on croit que les Alliés ont assez de la guerre, que l'Etat-major du Kaiser s'informe, par ses innombrables espions, de la mentalité des soldats roumains ! Leur pays fut cependant l'un des plus éprouvés et, après l'invasion, ils souffrent de l'attente. Ils suivent avec passion les communiqués du front de France et quand on avance, là-bas, ils disent 'nous avançons'* ».

Plusieurs régions de la frontière moldave sont à nouveau défendues par les troupes roumaines et il n'est pas éloigné le jour où le « *dorobantz* » roumain, marchant en avant, le front dans la lumière, ajoutera une nouvelle page à la glorieuse histoire de son pays¹⁰⁷.

¹⁰⁷ Nous sommes heureux de voir que nous ne nous trompions pas en écrivant, au mois de mai dernier, les lignes qu'on vient de lire plus haut. En effet, au milieu de la déroute russe, causée par les adeptes de Lénine et des autres éléments dissolvants à la solde de l'Allemagne, les troupes du général Averesco opérant en Moldavie entre les vallées du Casinu et de la Putna, prenant l'offensive, fit une brèche dans le front ennemi de 60 km de largeur sur une profondeur de 18 km et, dans la seule période du 24 au 28 juillet 1917 prit à l'ennemi 98 canons et environ 5000 prisonniers. Ce bel exploit valut à l'armée roumaine les félicitations des gouvernements alliés. Ah, si la Roumanie avait été moins éloignée de la France et de l'Angleterre... !

IV.
LE SACRIFICE ROUMAIN

IV. Le sacrifice roumain

Jamais on ne dira toute l'étendue du sacrifice roumain pour la cause du droit et de la liberté, sacrifice d'autant plus beau parce que librement consenti.

Les pertes et les souffrances de la Roumanie dépassent de beaucoup tout ce qu'on a écrit et tout ce qu'on a imaginé jusqu'à l'heure présente à ce sujet... et elles ne sont pas près de finir. A notre avis, elles peuvent se comparer à celles de la Serbie et dépassent, positivement, de beaucoup celles de la Belgique.

Les pertes roumaines en hommes pouvaient se chiffrer jusqu'au mois de mai dernier, à plus de 150.000 hommes, morts et blessés. De plus, au mois de décembre dernier, le nombre des prisonniers roumains, déclaré par l'Etat-major allemand et annoncé officiellement par les télégrammes du Wolffbureau du 13 décembre 1916, atteignait le chiffre de 145.000 hommes. Le 10 mai 1917, « la correspondance de guerre » de Vienne (l'agence officielle autrichienne : « Corr.-Bureau ») annonçait que ce nombre n'était plus que de 79.033 hommes dont 1536 officiers, ce qui nous porte à croire qu'environ 70.000 autres prisonniers sont morts en captivité à la suite des mauvais traitements, des blessures et des épidémies. Les pertes en hommes seraient par conséquent jusqu'à l'heure actuelle d'environ 220.000 hommes¹⁰⁸ !

Mais telles ne sont pas, hélas, toutes les pertes de ce pays ! Ce n'est qu'après la guerre, qu'on saura l'étendue réelle de ses pertes. Nous pouvons cependant, dès à présent, dire que la plupart des villes et des villages situés sur l'ancien front des Carpathes, du Danube et de la Dobroudja ont été presque complètement anéantis par le feu de l'artillerie ennemie et par la fureur des envahisseurs. Les localités situées sur le parcours des hordes bulgares, notamment, ont été dévastées avec une brutalité, une sauvagerie, dignes du triste renom acquis depuis 1912 par ces vandales. Le lieutenant C. du service de l'automobilisme roumain, ayant eu l'occasion de traverser une partie de ces territoires, nous traça le plus horrible tableau des forfaits accomplis par les

¹⁰⁸ Un télégramme *Wolff* du 4 juillet chiffre les pertes roumaines à 300 000 hommes.

troupes bulgares sur leur passage. Après avoir tout pillé dans les villages, les hameaux et les fermes, après avoir violé les femmes, éventré les enfants et massacré toute la population mâle, ces sauvages ont mis le feu partout.

Les théories les plus odieuses des Clausewitz et des Bernhardt ont été appliquées en Roumanie par ses ennemis avec une violence inconnue ailleurs, si ce n'est peut-être en Serbie.

Pendant les luttes qui précédèrent la prise de Turtucaia, les troupes du maréchal Mackensen, en majorité bulgares, se livrèrent sur les prisonniers et les blessés roumains à des actes de cruauté qui défient toute imagination humaine. Des soldats et des officiers tels que le lieutenant D. du 75e régiment d'infanterie, et le capitaine C. du 80e régiment d'infanterie, échappés miraculeusement à cette boucherie, nous ont rapporté des scènes qui dépassent en horreur les plus atroces spectacles, décrits par les chroniqueurs du moyen-âge. Les blessés eurent les yeux crevés, la langue arrachée, les dents brisées, les crânes scalpés ; ceux qui se rendaient à merci avaient les oreilles coupées, les organes génitaux arrachés, les ventres ouverts et remplis de terre avec des cris : « *Voici chiens, de la terre*¹⁰⁹ » !

Voilà un faible tableau du spectacle terrifiant auquel assistèrent, impassibles et approbateurs, Mackensen et son état-major. Loin de réprimer ces excès, le haut-commandement a eu le cynisme inouï d'exalter publiquement les instincts sauvages de ses troupes. Par un ordre du jour du 14 septembre 1916, publié aussi par les journaux suisses du 15 septembre, le généralissime Jekoff exhorte ses troupes « *...de montrer aux misérables ennemis que le Bulgare sait être cruel...* » Et comme mot d'ordre, il leur dit : « *pas de pitié, ni de pardon*¹¹⁰ ».

¹⁰⁹ Cependant l'art. 4 du règlement de la Convention de la Haye porte que : « *Les prisonniers de guerre sont au pouvoir du Gouvernement ennemi, mais non des individus ou des corps qui les ont capturés. Ils doivent être traités avec humanité. Tout ce qui leur appartient personnellement, excepté les armes, les chevaux et les papiers militaires, reste leur propriété.* » Et l'art. 23 de préciser : « *Outre les prohibitions établies par des conventions spéciales, il est notamment interdit : c) de tuer ou de blesser un ennemi qui, ayant mis bas les armes ou n'ayant plus les moyens de se défendre, s'est rendu à discrétion ; d) de déclarer qu'il ne sera pas fait de quartier ; e) d'employer des armes, des projectiles ou des matières propres à causer des maux superflus ; f) d'user indûment du pavillon parlementaire, du pavillon national ou des insignes militaires et de l'uniforme de l'ennemi, ainsi que des signes distinctifs de la Convention de Genève ; g) de détruire ou de saisir des propriétés ennemies, sauf les cas où ces destructions ou ces saisies seraient impérieusement commandées par les nécessités de la guerre...* ». On verra au cours de cet ouvrage, que cette convention était destinée, en Roumanie aussi, à n'avoir que la valeur désormais historique du « *chiffon de papier* » du Chancelier prussien.

¹¹⁰ Pour se rendre compte des sentiments qui animèrent le peuple bulgare à regard des Roumains, pendant toute cette guerre, il convient de reproduire quelques « *paroles bulgares* » édifiantes au plus haut degré. Le « grand » poète (!) bulgare Vazoff, décoré par le Tsar Ferdinand à la suite d'une ignoble parodie qu'il fit de « la Marseillaise », écrivait dans le *Mir*

Ces forfaits terniront à jamais l'honneur de ces généraux et le souvenir de ces crimes restera à jamais attaché aux plis du drapeau qu'ils servent.

Si les soldats eurent à subir de pareilles atrocités, les civils, les femmes et les enfants, n'eurent pas un sort meilleur.

Malgré le texte formel de l'article 25 du règlement de la convention de la Haye — signé au nom de Sa Majesté l'empereur Guillaume II, par le Baron Marshall von Biberstein — qui prévoit « *qu'il est interdit d'attaquer ou de bombarder par quelque moyen que ce soit, des villes, des villages, des habitations ou des bâtiments qui ne sont pas défendus* » le lendemain même du jour de l'entrée en action de la Roumanie, un zeppelin survola la ville non défendue de Bucarest ; un nombre important d'obus y fut jeté, causant des dégâts matériels aux non-combattants et tuant des femmes et des enfants.

Semblables incursions nocturnes furent répétées sans interruption avec les mêmes effets, presque toutes les nuits, jusqu'au moment de l'entrée des Allemands dans la ville.

Le 26 septembre 1916 l'auteur de ces pages a été témoin d'une scène plus abominable encore que celles dont nous venons de parler qui témoigne que Heine avait raison quand il disait que la baïonnette prussienne a détruit dans les cœurs allemands tout sentiment humain.

(organe du parti national, dont le chef est M. Guéschoff) du 1er novembre 1916 un article intitulé *Pogrom*, où le subtil auteur demande aux armées de son pays « *d'exterminer* » la Roumanie : « *Faisons le 'pogrom'* — écrit-il —, *contre l'empire de la débauche, de l'envie et de la haine, contre le foyer du vice et de la morale monstrueuse... Pogrom ! et qu'on assène un coup terrible à l'hyène répugnante !* » Et pour prouver que ces élucubrations ne sont pas l'œuvre isolée de quelque exalté et qu'elles représentent bien les sentiments unanimes de tout le peuple bulgare, nous reproduirons aussi un article paru dans la *Kambana* du 12 novembre 1916 : « *Extermination ! extermination radicale ! Ce peuple poltron ne mérite pas la vengeance mais l'anéantissement. Non pas à cause de ses péchés dans le passé et le présent, mais afin d'assurer l'avenir prospère de l'humanité, le développement normal de l'histoire. Ce peuple doit disparaître de la surface terrestre, comme la gangrène disparaît du corps. Il faut de nouveau brandir le glaive d'Attila et de Tamerlan pour épurer la plaine du Danube de ces héritiers des Catulle romains devenus des crapules. Extermination ! Christ lui-même n'a-t-il pas dit qu'on doit brûler au moment opportun les mauvaises herbes d'un champ pour que plus tard elles n'étouffent pas et n'anéantissent pas les bons épis.* » Et les hordes du Tsar Ferdinand ne se le firent pas dire deux fois ! (Voir Kühne, *Les Bulgares peints par eux-mêmes*, Payot, Lausanne, 1917, p. 283 et s.). Il n'est pas inutile d'entendre aussi le récit du correspondant de guerre de l'*Illustration* : « *Dans un des hôpitaux, on nous a montré deux soldats roumains, Marin Gianu et Badea Andrei, appartenant au 41e régiment d'infanterie qui eurent la langue coupée, l'un à l'aide d'un rasoir, l'autre à l'aide d'une baïonnette-scie, pour avoir refusé tous deux de donner des indications sur la composition et la disposition des troupes roumaines de la région... On ne manque pas de preuves de ce genre, touchant la férocité des barbares.* » (*Illustration*, numéro du 6 janvier 1917).

Il était midi, l'heure de la sortie des magasins, des écoles, des bureaux et des autorités. C'était une magnifique journée de commencement d'automne, toute ensoleillée.

La foule se pressait sur les trottoirs de la rue principale de Bucarest, Calea Victoriei et des rues adjacentes où se trouvent les grands magasins, les banques et les autorités publiques.

Soudain, on entendit au milieu de la foule un bruit formidable d'explosion, suivi bientôt d'un autre, et puis d'un autre et puis de deux autres. La foule resta d'abord interdite ; puis, comprenant, se rua, affolée, dans les maisons, dans les cours, dans les caves... Ce fut un sauve-qui-peut effrayant, plein de cris d'épouvante, de hurlements de douleur, de piétinements... A l'endroit où s'étaient produites les explosions, dans des flaques de sang, gisaient inanimés des dizaines et des dizaines de passants, vieillards, femmes, enfants, pêle-mêle, formant des masses informes de crânes fendus, de poitrines ouvertes, de bras détachés, de jambes broyées... Les avions allemands avaient choisi, pour bombarder cette ville — répétons-le, ouverte — les rues les plus fréquentées, à l'heure où elles sont bondées d'ouvriers, d'enfants revenant de l'école et d'employés n'ayant plus l'âge du service... ! Semblables scènes se répétèrent pendant trois mois presque tous les jours et des fois à quatre, cinq et six reprises par jour. Et cela se répéta aussi sur des villes de moindre importance, sur des villages, dans les champs même, inutilement, sans aucun but militaire, rien que pour le plaisir de tuer, rien que pour la joie de faire le mal.

Ce sont là des choses, que les Roumains ne pourront pas oublier.

Oui, M. Maurice Muret avait raison quand il écrivait : « *Hier encore, objet d'admiration, sinon de sympathie l'Allemagne n'excite plus aujourd'hui qu'une sorte d'épouvante faite de déceptions accumulées et de dégoût mal contenu*¹¹¹. »

Mais les bombes ne faisaient pas assez de victimes. Il fallait mieux.

On s'était aperçu, depuis quelque temps, que les rues des villages, voire même les routes en pleine campagne, étaient jonchées de toutes sortes « *d'objets perdus* ». Tantôt c'étaient des paquets de chocolat, des boîtes de bonbons, des gâteaux, etc., tantôt c'étaient des crayons, des porte-plumes, des mouchoirs, des costumes même d'hommes, de femmes et d'enfants... un bazar, en un mot, que les passants s'empressaient d'emporter. Quelques-uns, plus scrupuleux, les grandes personnes notamment, portaient ces objets chez le commissaire de

¹¹¹ *L'Orgueil allemand*, Payot, Lausanne, 1915, p. 344.

police ou chez le maire de leurs villages, qui les classaient parmi les objets perdus, en attendant les réclamations ; d'autres, en grande majorité des enfants, s'empressaient de dévorer les bonbons, le chocolat, les gâteaux... et de porter chez eux les crayons, les mouchoirs, etc. Or, au bout de quelques jours, on constata, avec stupéfaction, d'abord des cas d'empoisonnement violent parmi les personnes ayant touché à ces gâteaux, à ces bonbons trouvés, plus tard, des épidémies parmi les familles où semblables objets avaient été introduits. Les autorités alarmées, d'une part, redoublèrent de vigilance afin de découvrir les personnes qui « *perdaient* » ces objets pernicieux, d'autre part envoyèrent, pour être examinés, différents échantillons de semblables objets, au laboratoire chimique et bactériologique du gouvernement. Et l'on constata que ces objets étaient semés sur les voies publiques, tantôt par des aéroplanes volant à de très hautes distances, tantôt par les Allemandes et les Hongroises que le gouvernement roumain, dans sa mansuétude, n'avait pas cru devoir mettre sous un régime spécial de surveillance. L'enquête scientifique fut plus concluante encore. Elle révéla, dans les comestibles de vraies cultures de microbes du tétanos, de l'anthrax, du choléra et de la fièvre typhoïde¹¹².

Quant aux crayons et aux porte-plumes, ils contenaient invariablement des quantités considérables d'explosif capable, sinon de tuer les personnes les ayant maniés imprudemment, du moins de les blesser grièvement. Et qu'on n'ose pas crier encore à la calomnie. L'auteur de ces pages a eu l'occasion de voir toute une collection de semblables « *objets perdus* », au mois d'octobre, à la Préfecture de police de Bucarest.

Des personnes de l'entourage du Roi de Roumanie assurent que la mort du Prince Mircea, le cadet des fils du Roi, survenue en novembre dernier à la suite d'une fièvre typhoïde, aurait été provoqué aussi par « les bonbons » des aviateurs prussiens. Le *New-York Herald* donne au sujet de la mort du Prince les détails suivants :

« Quelques-uns de ces bonbons tombèrent dans le jardin du Palais, l'enfant en mangea tant qu'il put en trouver et tomba immédiatement malade. On fit des recherches, on trouva

¹¹² Des tubes contenant de semblables cultures de microbes avaient été découverts, du reste, cachés dans les immeubles occupés par la légation d'Allemagne à Bucarest. A cette enquête avaient participé le représentant du gouvernement des Etats-Unis à Bucarest, ainsi que différents journalistes, parmi lesquels M. Robert de Lezeau, le correspondant du *Figaro* en Roumanie. L'article que celui-ci publia dans le *Figaro*, à la suite de cette découverte, est des plus édifiants.

d'autres bonbons et l'analyse démontra qu'ils étaient infectés de germes typhiques. C'est ainsi que lutte la Kultur ! »

Au sujet de la manière dont les Puissances centrales firent la guerre à la Roumanie, le Roi Ferdinand fit au mois d'octobre dernier, au correspondant du *Times* à Bucarest, la déclaration suivante :

« Dans une grande guerre qui promet de durer au moins une année encore, un petit pays est certain d'avoir à supporter de très grands sacrifices et de consommer ses ressources. Mais, telle a été et telle est sa foi en ses alliés qu'il lie son sort au leur.

La Serbie et la Belgique sont entrées dans la guerre sans savoir comment les puissances centrales se comporteraient vis-à-vis d'elles. La Roumanie ne se fait point d'illusions, car elle sait que l'ennemi fera tous les sacrifices pour l'effacer de la carte de l'Europe, comme il a effacé la Serbie et la Belgique. L'ennemi a soif de vengeance contre la Roumanie qui a osé épouser la cause de la justice et combattre pour affranchir les Roumains de Transylvanie ; cela est devenu clair dès les premiers mois de la guerre. Bucarest a été bombardée continuellement par les zeppelins et les avions ; des centaines de femmes et d'enfants ont été tués ou mutilés, tandis qu'ils parcouraient paisiblement les rues de nos cités, sans défense. L'ennemi s'est vengé ainsi sur des innocents de la juste décision du gouvernement roumain. L'effet de ces actes a été grand : l'ennemi a créé un ressentiment qui a uni contre lui la nation entière et qui rend impossible à la Roumanie l'acceptation d'une paix sans victoire. Il en a été ainsi dans tous les pays qui sont entrés en guerre contre les puissances centrales. »

Dès que la Roumanie fut occupée, les Allemands, oubliant une fois de plus les traités et les conventions, procédèrent à l'arrestation et à la déportation des notables Roumains restés en Roumanie. Un nombre considérable de grands industriels, de commerçants, d'avocats, d'ingénieurs, de grands propriétaires, voire même de femmes, furent arrêtés sans aucun motif, sans aucun prétexte. Une partie de ces prisonniers furent déportés en Bulgarie, en Hongrie et en Allemagne, une autre se trouve encore privée de toute liberté, subissant, sans raison, le traitement le plus détestable. La population est en butte à des vexations sans nom. Les Bulgares notamment s'adonnent, à leur égard, à des atrocités inqualifiables.

Pour ce qui est de la propriété privée, parce que les articles 28 et 47 du même règlement de la Convention de la Haye, cité plus haut, porte qu'« *il est interdit de livrer au pillage une ville ou localité, même prise d'assaut...* », les envahisseurs se livrèrent à des actes de pillage individuels et collectifs tels que l'état actuel des malheureux habitants de ces régions est des plus lamentables.

Cet état de choses n'est pas pour nous étonner. Un télégramme officiel du 3 décembre 1916, daté de Berlin et publié par les journaux suisses des 4 et 5 décembre, avait prévenu l'opinion publique que : « *l'exploitation du pays a commence d'après les principes arrêtés exactement d'avance* », c'est-à-dire les principes inspirés par les écrits de von Hartmann et von Bernhardt.

Le général bulgare *Tantiloff*, délégué du gouvernement bulgare auprès du gouvernement militaire allemand de Bucarest, avouait dernièrement au rédacteur du journal *Onevnic* de Sofia que : « *le gouvernement militaire a ordonné la réquisition de tous les produits agricoles, de toutes les matières brutes ou fabriquées et de tous les produits en général de la terre roumaine.* »

Le *Figaro* du 28 janvier décrit la situation des régions occupées par l'ennemi dans les termes suivants : « *Les Allemands procèdent actuellement à une mise au pillage systématique de toutes les régions roumaines occupées par eux ou par leurs alliés, en particulier la Valachie.*

Les récoltes, demeurées en silos, ont été, naturellement, expédiées en Allemagne ou en Autriche-Hongrie, mais les magasins ont été eux-mêmes dévalisés de fond en comble, et les Allemands ont été jusqu'à obliger les particuliers à remettre toutes leurs provisions. Dans bien des cas, ils ont pénétré de force dans les habitations particulières et ont tout emporté : meubles, linge, provisions, etc., sans payer un centime d'indemnité.

La plus atroce famine règne actuellement dans ces régions qui furent parmi les plus riches et les plus abondamment approvisionnées du monde. Les habitants errent par les campagnes, se nourrissant de débris et d'herbes cuites. La mortalité est terrible.

Des centaines de maisons ont été brûlées, des milliers démolies par le tir de l'artillerie ou pour le simple plaisir de mal faire ou de faire souffrir. Le pays est désert et il semble qu'une horde de sauvages aurait passé. »

Nous-mêmes, depuis que nous sommes en Suisse, nous avons pu avoir, par voie détournée, des nouvelles de Bucarest, confirmant les renseignements parvenus au *Figaro* : « *Famine, massacres, pillage, déportations — nous écrit-on — rien ne nous a été épargné. Avec la fin de l'hiver, les épidémies commencent aussi à désoler notre pauvre pays. Ah ! notre malheureux pays n'est plus qu'un cimetière...* »

Une honorable dame R., établie depuis longtemps à Genève, a reçu, au mois d'avril dernier de la part de sa mère demeurée à Bucarest, une vénérable personne appartenant à la meilleure société bucarestoise, des nouvelles confirmant en tous points ces renseignements.

Monsieur l'ingénieur A., de Bucarest, demeurant actuellement à Berne, qui a pu avoir des nouvelles récentes de Roumanie, nous annonce que ses

établissements industriels ont été tous démontés et emportés par l'envahisseur, ainsi que les meubles, objets d'art, toilettes, fourrures, etc., qui se trouvaient dans sa maison privée.

L'état de ces provinces envahies est tel que M. de Batocki lui-même déclarait, le 10 mai dernier, au Reichstag de Berlin, que : « ...ce pays a été complètement ruiné et ce qu'on peut y recueillir est bien moindre qu'en temps de paix. »

Le journal *Le Temps*, dans son numéro du 13 juin 1917, nous donne les informations suivantes : « *Les Allemands et les Bulgares traitent les habitants de Bucarest en véritables esclaves. Les récoltes, le bétail, les vivres de toutes sortes ont été confisqués et emportés en Allemagne. La population est dans une misère complète. Des centaines de paysans meurent chaque jour de faim. Ils succombent de misère et d'inanition. Le choléra et le typhus exanthématique ajoutent encore à ces ravages...*

Au début du mois d'avril, on ne trouvait plus, à Bucarest, qu'avec de très grandes difficultés, les denrées les plus ordinaires. C'est ainsi que le kilogramme de pommes de terre valait 2 fr au lieu de 10 centimes en temps normal ; le kilogramme d'oignons ou de haricots valait également 2 fr. La graisse se payait 20 fr le kg, au lieu de 1.50 fr avant la guerre. Les citrons sont payés par les malades 3 fr la pièce et sont introuvables. Une paire de poulets, valant habituellement 2 ou 3 fr, trouvait acquéreur à 40 fr. Le kg de viande de mauvaise qualité était coté 7 fr le 7 avril dernier. Le kilogramme de beurre a atteint le cours de 23 fr et le litre de lait dépasse 3 fr.

Des officiers de la Kommandantur, accompagnés de fonctionnaires de la Mairie, ont réquisitionné, dans presque toutes les maisons particulières, les matelas, oreillers, couvertures, essuie-mains, chemises, chaussures, vêtements de toutes sortes, soi-disant pour les blessés ; en réalité tous ces effets d'habillement ont été transportés en Allemagne.

Le Directeur des entreprises d'huiles et matières grasses de l'Allemagne, un certain Küner, qui habitait Bucarest avant la guerre, a choisi, comme domicile, l'hôtel de M. Bratiano, ministre de la guerre. Le Club militaire allemand s'est installé dans la maison de l'ancien ministre des finances, M. Costinesco. Le Club militaire bulgare tient ses réunions à l'Hôtel Capsa¹¹³. »

Et pour que leur « activité » ne puisse pas être contrôlée, et pour que cette malheureuse population ne puisse pas se plaindre et ne trouve pas de défenseurs, les autorités allemandes, après avoir interdit tout trafic postal ou télégraphique avec les provinces envahies, ont demandé aux représentants des

¹¹³ Un neutre, M. Georges Oltramare de Genève, revenu récemment de Bucarest, dans un article très « neutre » publié dans le *Journal de Genève* du 8 juillet 1917 dit qu'« on n'a guère à leur reprocher que (?) le pillage de maisons abandonnées et certains crimes isolés ». Presque rien !

Etats-Unis et des Pays-Bas, restés à Bucarest après l'invasion, de vouloir bien quitter la ville, leur place étant à Jassy où se trouve le gouvernement auprès duquel ils avaient été accrédités. Evidemment, c'étaient des témoins gênants.

Les sacrifices roumains sont plus grands encore. Outre deux récoltes abondantes, entièrement détruites ou confisquées par l'ennemi et dont la valeur se monte à plus d'un milliard, une autre grande richesse du pays, les mines de pétrole de la Valachie ont été complètement détruites. Cette œuvre de destruction a coûté plus d'un milliard de francs à la Roumanie. Plus de 80.000 wagons de pétrole lampant et de benzine ont été incendiés dans les réservoirs et les raffineries. Des milliers de sondes ont été détruites. Plus de 70 raffineries, dont celles de la « Steaua » et de l'« Astra », les plus importantes d'Europe ont été incendiées. Le bilan des ravageurs peut être approximativement établi de la manière suivante :

Pétrole lampant, benzines, huiles etc.	Fr 75.000.000
Raffineries	Fr 80.000.000
Réservoirs et citernes	Fr 25.000.000
Stocks de matériel pour sondes, derricks, etc.	Fr 100.000.000
Installations et sondes	Fr 800.000.000
Total ¹¹⁴	Fr 1.080.000.000

Au moment de mettre sous presse cet ouvrage, *Le Temps* du 2 août 1917 annonce que les troupes allemandes, hongroises et bulgares, en reculant devant les troupes roumaines, se comportent en Roumanie de la même manière qu'en France, lors de la retraite du mois de mars dernier.

« En reculant, l'ennemi dévaste le pays. Tous les villages sont en flammes à l'horizon, et les récoltes, les arbres, jusqu'aux arbustes et aux haies, sont coupés ou brûlés. Le spectacle de cette désolation enflamme les troupes roumaines d'une volonté de vaincre encore plus grande.

»

Voilà, par conséquent que nous n'exagérons guère lorsque nous écrivons plus haut que le sort de la Roumanie est au moins aussi tragique que celui de la Serbie !

Pour se rendre compte de toute l'étendue des souffrances roumaines, il nous faut dire aussi ce que fut l'évacuation des régions envahies, et notamment

¹¹⁴ *Illustration*, numéro du 10 février 1917.

celle de Bucarest, et quelle est l'existence actuelle des Roumains dans les régions non envahies de la Moldavie.

Pour ne pas être soupçonné de partialité et d'exagération, nous préférons emprunter au correspondant du *Journal* en Roumanie le récit de ce que fut cette évacuation (article du 27 janvier 1917) :

« Bien que la capitale roumaine, de par sa situation géographique, fût en péril constant depuis le commencement de la guerre, elle avait fait preuve, je l'ai dit, d'une belle vaillance.

La ville vivait cependant dans une atmosphère de perpétuelle alarme. Sa défense aérienne, en effet, était inexistante, et, presque quotidiennement, elle subissait des bombardements, soit pendant le jour par des avions, soit pendant la nuit par des zeppelins. Les dégâts matériels étaient importants et les victimes très nombreuses. Mais les habitantes s'étaient si bien accoutumés au danger que, malgré les ordonnances de police, à chaque visite des appareils ennemis, une foule compacte, attirée par la curiosité, encombrait les rues.

Aucune mauvaise nouvelle ne put ébranler la confiance, jusqu'au jour où la déception amère causée par la fausse annonce d'une grande victoire vint bouleverser profondément l'opinion.

Nous voici au samedi 25 novembre. Ce jour-là, le bruit se répand soudain, comme une traînée de poudre, que la nuit précédente une division ennemie a passé le Danube à Zimnicea et à Islaz.

On apprend que le gouvernement vient de donner brusquement l'ordre aux administrations publiques et aux différents ministères de partir le soir même pour Jassy avec le corps diplomatique et le personnel des légations. A travers la ville commence le mouvement ininterrompu des charrettes et des camions automobiles qui, chargés de bagages, vont vers la gare du Nord.

A six heures, j'assiste, à la gare, au départ des légations et des ministères. C'est une confusion folle !

Toute le monde a, semble-t-il, perdu la tête. Les uns sont abattus et léthargiques, les autres surexcités et gesticulant. On se presse et on se bouscule, comme si l'ennemi était déjà aux portes. Les trains spéciaux, enfin, successivement s'ébranlent et s'éloignent dans la nuit.

Pendant ce temps, l'affolement a gagné une partie de la population de Bucarest. Déjà commence le lamentable et tragique exode des gens apeurés qui, abandonnent leurs demeures et leurs biens, se battent à la gare pour prendre d'assaut les rares trains qu'on y forme, ou bien

fuient par la route en automobile, en voiture, en chars à bœufs, à pied même, n'emportant que quelques minces ballots, quelques souvenirs qui leur sont chers. »

Ah ! ceux qui ont eu la douleur d'assister à cet exode, auront à jamais devant leurs yeux la vision tragique de cette cohue affolée formée surtout de femmes, d'enfants, de vieillards, de blessés... s'en allant par les champs et par les routes déjà toutes blanches de neige, sans savoir où, droit devant eux. De temps en temps on voyait des gens découragés abandonnant cette course folle, s'asseyant dans la boue, au bord de la route, affamés, grelottants, anéantis, regardant droit devant eux d'un regard vide... Qui dira les souffrances des milliers de malheureux ayant succombé aux fatigues, à la faim et au froid, pendant cette fuite tragique ?! Qui dira les angoisses de ces obscurs martyrs, fuyant devant cet ennemi qu'on savait inaccessible à la pitié ?

Et, une fois en Moldavie, cette foule envahit les villes et les villages, s'établissant au petit bonheur dans les chambres, dans les granges, dans les greniers et dans les caves. Riches et pauvres, boyards et mendiants, dans cette commune misère, ils erraient de porte en porte, demandant un asile où reposer leur tête et un peu de nourriture. Des villes qui, en temps ordinaire, comptaient 10 à 15 mille habitants, ont doublé, ont triplé, ont décuplé de population. Jassy qui, avant la guerre, ne comptait que 50 000 âmes, au mois de décembre dernier, abritait plus de 150 000 réfugiés. Petit à petit les vivres vinrent à manquer, le bois de chauffage devint de plus en plus rare, et, pour comble de malheur, des épidémies épouvantables commencèrent à sévir... À l'heure où nous écrivons ces pages, nous recevons de Jassy les nouvelles les plus alarmantes : le typhus exanthématique, la fièvre récurrente et la fièvre typhoïde sévissent, faisant d'innombrables victimes, parmi les soldats et la population civile.

Et, pendant ce temps-là, en Valachie, l'envahisseur travaille. Après avoir tout pillé, tout volé, tout transporté en Allemagne, en Hongrie ou en Bulgarie, après avoir imposé à chaque ville séparément des impôts de guerre de plusieurs millions de francs, après avoir réduit les provinces occupées à la plus profonde misère, il vient d'imposer ces provinces d'une nouvelle contribution de guerre,

faite en violation du droit des gens et de la convention de La Haye, de 250 millions de francs ! Et la fête continue¹¹⁵ ...

¹¹⁵ Pour répondre à certains bruits malveillants mis en circulation par les Allemands au sujet de « la réception » faite aux Allemands à Bucarest, il convient de reproduire ici le témoignage apporté à ce sujet dans le *Journal de Genève* du 8 juillet 1917, par le très « neutral » M. Georges Oltramare qui vient de rentrer à peine de Bucarest : « Puis-je tout d'abord discréditer à vos yeux telle légende qui voudrait que la population roumaine eût couvert de fleurs les troupes ennemies à leur entrée dans la capitale. C'est assez faux et c'est injuste tout à fait. Je me trouve à même d'apporter quelques précisions à l'histoire de cette journée. Vers deux heures de l'après-midi, le 10 novembre 1916, alors que pas un soldat ne s'est encore montré, trois automobiles traversent Bucarest. Mackensen se trouve dans l'une d'elles. Le vaillant maréchal veut s'assurer de ses propres yeux que l'ordre règne et que nul danger ne menace ses hommes. Peu après, les premières patrouilles arrivent. En tenue de campagne, l'uniforme boueux, la figure morne, des fantassins, des uhlands défilent sous le ciel gris et lourd. Les uns font balte dans la cour du palais, d'autres parcourent les différents quartiers de la ville, en chantant quelque glorieux refrain d'une voix lasse de noctambules. Aucune parade, aucun triomphe. Cependant les rues se couvrent de monde ; aux grilles du palais les curieux se pressent ; on interroge les soldats, on les entoure. Il y a bien, oui, quelques femmes qui jettent des bouquets, mais ce sont des Allemandes, il y a bien aussi dans le public quelques personnes qui parlent roumain, mais un roumain douteux qui est le roumain des Juifs. Les vrais Bucarestois sont restés chez eux. » Il n'est pas jusqu'à l'attitude des grands germanophiles qui ne fût très digne en ces tristes événements. Le vieux Carp, à une délégation d'officiers qui étaient venus rendre hommage à son activité politique, répondit : « Nul plus que moi n'aurait désiré vous recevoir en amis à Bucarest. Les destins de ma patrie malheureuse ne l'ont pas permis. Aujourd'hui, messieurs, tout nous sépare. Je ne veux plus être qu'un vaincu. » Tito Majorescu, qui justement vient de mourir, ne fut pas moins fier. Mackensen lui envoya un jour son aide de camp : « S. E. désirant s'entretenir avec vous, vous accorde une audience », dit l'officier. Majorescu répliqua vertement : « Est-ce que S. E. ne sait pas mon adresse? ».

V.
L'AVENIR DE LA ROUMANIE

V. L'avenir de la Roumanie

Après avoir examiné les souffrances de la nation roumaine, ses efforts et ses sacrifices, il nous reste à examiner, dans ce dernier chapitre, quel est, suivant toutes les probabilités, l'avenir réservé à la race roumaine.

Nous croyons avoir démontré que la cause de ce peuple est la cause même du droit. La Roumanie ne demande que l'affranchissement de ses frères de Hongrie et le droit de vivre et de se développer librement. Son idéal c'est celui-là même que les Alliés ont inscrit sur leur bannière et que le premier magistrat de l'Union américaine proclama encore dernièrement.

Mais il est évident que la réalisation des légitimes aspirations de la Roumanie, aussi bien que celles des Italiens et des Slaves assujettis à la monarchie des Habsbourg, portera un coup formidable à « *cette vieille carcasse* » pour employer l'expression d'un parlementaire autrichien.

Or, l'Autriche-Hongrie semble compter malheureusement encore maintes sympathies, aussi bien en France qu'en Angleterre. A Londres, aussi bien qu'à Paris, il y a des gens qui croient encore à la légende d'une Hongrie chevaleresque et libérale, d'une Hongrie « *à la Kossuth* », étroitement attachée à la civilisation française et capable, le moment venu, de jeter ses alliés du Nord par-dessus bord. Récemment encore, M. Maurice Barres s'élevait, avec véhémence contre « *leurs avocats prêts à les présenter comme des agneaux menés par un loup que l'on sacrifierait.* »

C'est, il nous semble, faire de la bonne besogne d'ami et d'allié sincère et dévoué que de dénoncer à notre tour ces sympathies dangereuses et d'en démontrer l'absurdité.

Les gens bien renseignés sur les affaires d'Autriche-Hongrie sont malheureusement plus rares qu'on ne serait tenté de le croire. En France, en Angleterre et peut-être même en Italie, il y a des personnes, voire même des personnages, qui pensent encore pouvoir détacher un jour, la monarchie autrichienne de l'influence malfaisante de l'Empire allemand. C'est une grave

erreur qui explique suffisamment les sentiments auxquels nous faisons ci-dessus allusion. Qu'on se détrompe. La monarchie dualiste est bel et bien inféodée à la politique allemande. Elle l'est, comme dirait Anatole France, « *autant que possible et tout à fait* ». Aucune puissance du monde ne pourrait la soustraire à cette influence.

La lecture des livres et des discours prononcés à ce sujet, depuis environ une quinzaine d'années, par les plus éminents hommes d'Etat d'Autriche et de Hongrie, serait extrêmement profitable aux retardataires.

Julius Andrassy, le célèbre homme d'Etat hongrois, déclare nettement, dans son livre fameux sur le *Compromis austro-hongrois* que la monarchie doit se rapprocher de plus en plus de l'Allemagne qui, seule, peut lui assurer un avenir brillant. « *Nous n'avons plus de raisons, écrit-il, de craindre ni l'absorption sociale par le germanisme, ni la germanisation par la puissance de l'Etat...* » (p. 401, 54).

Au mois de décembre dernier, se faisant l'écho du pangermanisme prussien, le même comte Andrassy écrivait dans le *Pesti-Hirlap* : « *La situation militaire actuelle correspond à nos desseins politiques.* »

Le 15 mai 1906, le député Franko Stein, plus catégorique encore, déclara en plein Reichsrat de Vienne : « *La dynastie et l'Etat autrichien nous sont complètement indifférents. Au contraire, nous n'avons qu'un espoir et qu'un vœu : c'est que se produise enfin ce qui, fatalement, doit se produire, la désagrégation de cet état, afin que le peuple allemand d'Autriche puisse, en dehors de cet état, mener une existence glorieuse sous la protection des Hohenzollern.* »

La même idée est soutenue, avec moins d'élégance mais avec plus d'énergie encore, par le socialiste Dazinski qui, le 25 septembre 1903, déclarait que « *lorsque cette vieille Autriche crèverait, nous ne verserions pas une larme sur le cadavre du monstre*¹¹⁶. »

Dernièrement encore, tout un parti politique, celui de Schönerer, déclarait également que le seul salut de l'Autriche était « *son entrée dans la Confédération germanique* ». L'un des membres les plus notoires de l'actuel cabinet de Budapest, le comte Appony — le chef du parti historique de l'indépendance, célèbre pour son chauvinisme farouche — développait, à son tour, dans le numéro du mois de décembre dernier de la revue *Das neue Europa* les mêmes idées politiques.

Enfin, il y a à peine quelques mois, le jeune Empereur d'Autriche a cru devoir nous fournir de son côté un nouvel argument. Avant de partir pour la

¹¹⁶ Voir Charles Andler, *Le Pangermanisme*, Colin, Paris, 1915, p. 70.

Bavière au mois de juin dernier il reçut en audience les chefs des partis politiques de la monarchie et leur intima l'ordre de ne jamais porter atteinte de quelle manière que ce soit à la « Grande Alliée. Cette alliance, leur dit-il, est et restera la base fondamentale de notre politique étrangère, la sécurité de l'Autriche y est liée et quiconque attaque notre alliance avec l'Allemagne cause un grave préjudice à l'Autriche elle-même¹¹⁷. »

Il faut être vraiment aveugle pour persister dans les espoirs chimériques des personnes auxquelles nous faisons allusion plus haut.

Un journaliste français, M. André Dubosq, qui a vécu pendant longtemps à Budapest, et partant, à même de connaître les Magyars mieux que tous les magyarophiles de Londres ou de Paris qui n'ont jamais traversé le « détroit » ou

¹¹⁷ Voir *Le Temps* du 4 juillet 1917. Le Comte Czernin à son tour fit au commencement du mois d'août 1917 aux représentants de la presse une déclaration identique. Le grand quotidien magyar *Az Ujsag* commente les déclarations du Chancelier autrichien en ces termes : « Le comte Czernin est le premier ministre des affaires étrangères qui ait fait aux journalistes une déclaration officielle de la plus haute importance. Il a reçu 15 journalistes magyars et 90 journalistes autrichiens dans son palais privé, assis à la table de Metternich, qui est sienne maintenant. Dès le commencement il a déclaré qu'il attache une grande importance à être constamment en contact avec la presse magyare. Son discours n'a été ni pour la paix ni pour la guerre. Son but unique a été de protester contre le discours de Lloyd George, contre toute tendance voulant mettre un clou entre la Monarchie et l'Allemagne. Plus d'une fois et très énergiquement il a souligné que l'alliance avec l'Allemagne est absolument ferme et inébranlable. » Un autre journal de Budapest, et non des moindres, le *Pesti Hirlap*, n'en pense pas autrement : « Lloyd George doit comprendre que les buts de guerre de l'Allemagne, de la Turquie et de la Bulgarie sont aussi nos buts de guerre et qu'il est impossible de mettre le clou entre l'Allemagne et la Double Monarchie. Il y a un échange d'opinions entre le Chancelier allemand, le président du Conseil anglais et notre ministre des Affaires étrangères. Cet échange d'idées sera continué, mais il ne sera couronné de succès que lorsque le cabinet de Londres renoncera à chercher derrière le discours de Michaelis des tendances annexionnistes, et lorsque son opinion ne sera plus basée sur la possibilité irréaliste et irréalisable d'une divergence d'opinions entre l'Allemagne et l'Autriche-Hongrie. La Monarchie n'est pas l'Italie : nous sommes loin de toute pensée de trahison et d'hypocrisie. Nous n'abandonnerons pas notre allié et nous tiendrons jusqu'au bout, tant que l'acceptation des conditions de paix arrêtées d'un commun accord ne sera assurée. » Le *Pester Lloyd* déclare à son tour : « Si, dans certains milieux de l'Entente, on espère toujours, par des paroles doucereuses, faire une différence entre la Monarchie et l'Allemagne et pousser ainsi la Monarchie à l'infidélité, le discours du comte Czernin aux journalistes austro-hongrois coupera court à cette folie trompeuse. » Et cette attitude fut celle de toute la presse austro-hongroise sans aucune exception. A titre de curiosité nous reproduisons encore d'après *Le Genevois*, quelques lignes extraites d'un article du *Magyar Hirlap* publié vers la même époque. La dite feuille s'attaque violemment aux Français et à M. Clemenceau qui a déposé une interpellation concernant une demoiselle magyare, Kovacs, qui jouit de la liberté à Paris. Ce journal rappelle que le fils de M. Clemenceau est marié à une magyare et ajoute avec élégance : « Si Clemenceau est tombé si bas, que pouvons-nous attendre de Joffre, de Gallieni, de Viviani, de Delcassé et de Pétain ? Nous, pauvre peuple barbare, nous devons être d'autant plus civilisés que les Clemenceau sont plus fous et plus malhonnêtes, que le peuple de Voltaire et de Renan tombe plus profondément dans la boue et que les fils dégénérés du peuple de Rousseau chancellent intellectuellement et moralement. »

dépassé les « *fortifs* », décrivait dernièrement, dans une excellente brochure intitulée *La Hongrie d'hier et de demain*¹¹⁸ les vrais sentiments du Hongrois. Cette brochure contient des informations tellement précieuses, tellement édifiantes, que nous ne saurions trop en recommander la lecture aux derniers amis du « *monstre bicéphale* ».

A ceux qui pensent que la Hongrie est un pays de « *culture française* » constamment à la veille de s'arracher des bras de l'Allemagne, pour tomber dans ceux de la France, il rappelle d'abord les propos d'un des membres actuels du gouvernement, le comte Apponyi, qui passe à Budapest comme « *le grand ami de la France* » (!) et qui, en qualité de Ministre de l'Instruction publique, en octobre 1908, au Congrès interparlementaire de Berlin, disait aux Allemands — aux Allemands, qu'on le retienne, pas aux Français ni aux Anglais : « *Nous vous étudions, nous croyons vous connaître et nous sommes persuadés que vous n'êtes nulle part mieux compris que chez nous. Le génie allemand est tel qu'il est le plus universel de tous les génies qui ont été donnés aux peuples. Si un jour un homme tombait de Mars et me demandait quelle langue il devrait étudier pour saisir la vie intellectuelle de l'humanité sur notre planète, je lui conseillerais absolument l'étude de la langue allemande. Seule la possession de cette langue pourrait lui assurer la connaissance de la culture universelle, de la culture de tous les peuples vivants.* » Aussi bien, la langue allemande est-elle devenue en Hongrie, depuis quelques années, l'unique langue étrangère obligatoire dans les Ecoles normales d'instituteurs.

M. Dubosq se fait en même temps un devoir de rappeler à ses compatriotes que c'est toujours un Magyar, le comte Andrassy, père de Jules Andrassy, dont il est question plus haut, qui, en 1870, empêcha le gouvernement autrichien de secourir la France ; il rappelle aussi que c'est un autre Magyar, Coloman Tisza, le père de l'actuel comte Tisza, qui déclarait en 1888 dans ses discours, demeurés célèbres, que Paris n'était que la capitale pourrie d'un pays pourri, avec lequel la monarchie devrait avoir le moins de relations possible.

Le *Corriere della Sera* merveilleusement renseigné, s'élève, à son tour, contre ces sympathies insolites et ne manque pas de mettre en garde les Alliés contre le danger de semblables sentiments : « *Les Magyars, écrit-il, après avoir contribué à déchaîner le conflit, s'y sont jetés à corps perdu, avec toutes leurs forces, satisfaits de jouer, en Orient, le rôle d'avant-garde de la Mittel-Europa. Ils tiendront ferme jusqu'au bout. Ils savent que, de l'issue de la lutte, dépend la continuation de leur domination oppressive sur les*

¹¹⁸ Bloud, Paris, 1916.

Roumains et les Slaves, ainsi que le maintien de la prédominance effective, présentement conquise, dans la politique intérieure de la monarchie. »

Cet autre excellent connaisseur de l'âme et de la politique magyaro-prussiennes M. Maurice Muret, un suisse, écrit, de son côté, dans la *Gazette de Lausanne*, ces lignes qui témoignent de sa haute perspicacité : « *Attribuer aux Magyars l'intention de rabattre quoi que ce soit de leurs prétentions pour assurer une paix durable, c'est méconnaître l'esprit de ce peuple qui passe pour généreux, mais qui excelle surtout à bien calculer. Il aspire à la paix, certes, parce qu'il souffre de la dépression économique à laquelle sont en proie les Empires centraux ; mais la paix qu'il recherche, c'est une paix magyare, aussi mortelle à la liberté, aussi contraire à la justice que la paix allemande*¹¹⁹. »

Les derniers amis de l'Autriche-Hongrie, de France, d'Angleterre et d'ailleurs, devraient savoir encore que la monarchie est à la veille de contracter une union douanière (*Zollverein*) avec l'Allemagne, union qui n'est que le commencement d'une autre union plus importante, plus menaçante aussi pour la paix du monde. Cette union est réclamée avec une telle insistance par les hommes politiques les plus considérables et les gros financiers allemands et hongrois qu'elle ne tardera pas à devenir une réalité si au moment de l'apparition de ce livre, ce n'est pas une chose déjà faite¹²⁰. Il est suffisant, croyons-nous, de dire que le vrai dictateur de la Monarchie, le Comte Tisza, en est le champion, pour démontrer que l'union économique des deux pays peut être considérée comme un fait déjà acquis.

Pour nous rendre compte de la portée exacte de cet événement, nous reproduirons un article du sociologue magyar Oscar Jaszi, un des chefs de l'opposition, publié il y a à peine quelques mois dans *La Gazette économique des Empires centraux* : « *La discussion sur l'union douanière, dit-il, ne forme qu'une partie d'un problème beaucoup plus vaste et beaucoup plus important qui consiste à transformer l'alliance*

¹¹⁹ Nous conseillons, en outre la lecture de l'ouvrage de M. Dubosq, celui de M. Cauvin sur la même question, deux admirables articles parus dans le *Manchester Guardian* des 16 et 17 juin 1917, signés Arthur Ewans, le livre de R. Seton Watson's, intitulé : *New Europa*, les livres signés Scotus Viator, déjà cités au cours de cet ouvrage et, sur les idées politiques dominantes en Autriche, l'ouvrage du député autrichien Alexandre von Pecz, intitulé : *Zur neuesten Handels-politik*, Vienne, 1898, ainsi que celui de Jozsef Freiherr von Eötvös : *Die Nationalitätenfrage*, M. Roth, Pesth, 1865.

¹²⁰ M. Dubosq croit savoir que cet accord a été déjà conclu le 26 juillet 1916. Nous avons des motifs de penser que cet accord n'a pas été signé, mais qu'il ne tardera pas à l'être. Il ne sera cependant pas rendu public avant la fin de la guerre... et pour cause !

*diplomatique et militaires des principaux Etats de l'Europe centrale en une unité politique, solide et organique*¹²¹. »

Il est, par conséquent, démontré que tôt ou tard cet événement politique se produira infailliblement, et nous assisterons alors à l'éclosion d'une nouvelle fédération allemande, non plus de 80 millions mais de 135 000 000 de sujets, qui permettrait aux hobereaux prussiens, aux magnats magyars, aux pangermanistes et aux banquiers de Budapest et de Berlin de réaliser leur idéal de hégémonie universelle.

Si l'Autriche-Hongrie est maintenue dans sa condition actuelle, la clique magyaro-prussienne au lieu de recevoir une juste punition pour ses crimes et être mise à l'avenir dans l'impossibilité de nuire au monde, sortira plus agrandie, plus arrogante, plus menaçante encore. Les morts sacrés de tous les alliés auraient alors le droit de dire aux diplomates et aux hommes d'Etat : « *Vous nous avez trahis!* »

Mais admettons l'impossible, disons que les Hongrois, saisis d'un renouveau subit de reconnaissance à l'égard de la France de 1848 et de 1856, ou bien plus pratiquement convaincus que l'heure du châtement ne peut pas tarder, veuillent « *causer* » afin de sauver ce qui peut encore être sauvé. Semblable causerie est-elle possible ? L'Autriche-Hongrie peut-elle, même au prix d'une paix séparée, être maintenue dans le *statu quo ante* ?

Faisons abstraction, pour le moment, du danger pangermaniste, dont l'Autriche-Hongrie n'est que l'avant-garde, le pion avancé en Orient ; oublions, pour le moment, les complicités hongroises et les responsabilités écrasantes qui pèsent sur toute la nation magyare ; oublions aussi tous les engagements pris par les Alliés et n'envisageons que la question de la paix du monde ; et alors, demandons-nous : le maintien du *statu quo* est-il capable de garantir cette paix durable pour laquelle le monde a fait des sacrifices sans précédent dans l'histoire, pour laquelle le sang le plus noble des nations alliées a été répandu depuis trois ans, dans les Flandres, à Verdun, en Champagne, dans le Trentin, en Pologne, dans les Carpathes, sur le Danube... ?

Non, car la Monarchie des Habsbourg recèle un vice constitutif incompatible avec la liberté et son corrélatif, la paix.

Sur le fronton du « Hofbourg » de Vienne on peut encore lire cette belle devise : *justitia fundamentum regnorum* qui indiquait à l'Autriche quel était son

¹²¹ *Apud* Duboscq, *op. cit.*, p. 43.

devoir historique. Elle ne pouvait justifier son existence que par l'application loyale de ce principe de droit et de justice à l'égard des diverses nations dont elle est constituée. Elle aurait dû se montrer, à l'instar de la Suisse, pleine d'affection et de sollicitude pour tous ses peuples. Elle devait être une mère, et ne fut qu'une marâtre. Pour n'avoir pas compris quel était son rôle ainsi que son unique mission dans le monde, elle doit disparaître, et c'est aux Magyars que revient « l'honneur » d'avoir précipité sa ruine.

C'est fini. Désormais toute paix est impossible ! Le sort en est jeté ! Il y a trop de sang versé entre les nations d'Autriche-Hongrie, trop de larmes, trop d'injures, pour qu'une conciliation soit encore possible. Une expérience plusieurs fois séculaire a appris aux nationalités, trop confiantes et trop naïves, qu'il n'y a rien à espérer de la part de leurs oppresseurs actuels.

Trop de paroles royales ont été mensongères, trop d'engagements ont été violés, trop de lois ont été foulées aux pieds pour qu'un seul cœur roumain, italien ou slave ait gardé encore un grain de confiance en leurs maîtres de Vienne et de Budapest.

Et pour démontrer que même les paroles conciliantes proférés ces temps derniers *in articulo mortis* par le jeune empereur d'Autriche, ne sont pas sincères et que sa subite passion pour « ses peuples » s'éteindra comme plusieurs autres se sont éteintes jadis, nous citerons la vraie parole du magyarisme, la voix du cœur, celle qui ne ment pas, le cri qui échappa il y a à peine quelques jours, au factotum de l'empire austro-hongrois, à l'ancien président du conseil, le Comte Tisza qui, dans une grande réunion où il exposa clairement son programme politique, déclara sans ambages, qu'il se proposait de renforcer l'Etat hongrois, non pas, par des concessions, non pas, par les nouvelles libertés promises au peuple par son jeune empereur ni même, par l'application de la vieille loi des nationalités, mais bien « *par la modification du code pénal, dont les articles concernant les infidélités et l'incitation doivent être rendus plus sévères, par le renforcement du contrôle de l'Etat, et, pour aller plus loin, par l'influence directe de l'Etat sur les écoles des peuples non-magyars, surtout sur les écoles normales et les séminaires*¹²². »

Nous citerons encore la déclaration, faite, le 15 juin dernier en plein Reichsrath de Vienne, par le député allemand Heine qui se montrait peu satisfait

¹²² Discours rapporté dans tous les journaux suisses du 6 juin, voir notamment le *Genevois* de cette date.

du fait « *qu'on pendait beaucoup trop peu* » de représentants des nationalités en Galicie.

Et ces paroles qui ne respirent que haine et mépris pour tout ce qui n'est pas allemand ou magyar, représentent la pensée unanime des Allemands et des Magyars de la Couronne des Habsbourg¹²³.

Ces paroles montrent aussi ce que sera pour les nationalités le lendemain de la guerre. Une fois la paix signée, les persécutions, déjà annoncées par le comte Tisza contre les nationalités ne feront que recommencer de plus belle. La condition des Italiens, des Roumains, des Croates, des Tchèques, des Serbes ne fera qu'empirer. La fermentation que l'Europe connut avant 1914 recommencera, avec plus d'intensité, en rapport avec les persécutions poussées à l'excès par les rancunes et le chauvinisme exaspéré des Magyars.

Non, répétons-le, si l'Autriche-Hongrie reste ce qu'elle fut avant la guerre et ce qu'elle est maintenant encore, le monde ne connaîtra plus la paix¹²⁴ !

¹²³ Le *Temps* du 5 juillet 1917 publie le télégramme suivant qui vient confirmer notre thèse : « *Zurich 4 juillet. On sait qu'à la Chambre hongroise le comte Karolyi a fait un violent réquisitoire contre le régime Tisza, l'accusant d'être l'auteur de la guerre mondiale mais les députés magyars ont retrouvé toute leur unanimité chauvine lorsque les Roumains Serban et Stefan Popp ont protesté contre les injustices et les persécutions politiques exercées contre le peuple roumain. Tisza a apostrophé violemment les députés roumains en leur disant qu'ils devaient s'estimer heureux de parler encore dans le Parlement et même d'être en vie. Il a ajouté que les calomnies débitées par les Roumains prouvent que la politique de conciliation qu'il avait essayée n'a pas réussi et qu'il faut en revenir au système de renforcement de l'Etat magyar contre les nationalités. Le comte Apponyi, ministre de l'instruction publique et des cultes, a ensuite déclaré, aux applaudissements de la Chambre, qu'il prendra des mesures pour défendre l'Etat contre la menace des nationalités et qu'avant tout il contrôlera sévèrement les séminaires de prêtres et les écoles normales d'instituteurs, pour en faire des foyers de patriotisme magyar ou pour les supprimer. Le Président du Conseil actuel, le comte Esterhazy, s'est vu à son tour obligé de déclarer franchement que « aucun gouvernement autrichien ou magyar n'admettra jamais la conception des nationalités telle qu'elle est soutenue par l'Entente. Jamais ils n'admettront que des citoyens hongrois déterminent eux-mêmes leur nationalité et tranchent les liens qui assurent la cohésion de l'Etat hongrois... »* (Voir le compte rendu des débats dans les journaux suisses du 6, 7 et 8 juillet 1917). Et pour qu'il n'y ait pas d'erreur, le comte Tisza constitua une sorte de tutelle du gouvernement actuel en la personne de M. Charles Szasz, homme de confiance de l'ancien président du Conseil hongrois, qu'il fit élire Président de la Chambre hongroise.

¹²⁴ Nous écrivions ces lignes au mois de juin 1917. Nous ne savions pas dire aussi vrai ! MM. les Magyars n'ont pas même attendu la fin de la guerre pour donner libre carrière à leur activité magyarisante. Un télégramme de Budapest à la *Gazette de Francfort* du 19 août (midi) résume une circulaire que le ministre des cultes hongrois, comte Apponyi, vient d'adresser aux Consistoires de Transylvanie de rite orthodoxe et de rite uniata. Le ministre déclare qu'il a décidé, dans l'intérêt public, de placer les écoles primaires de langue roumaine sous le contrôle de l'Etat. La mesure sera d'abord appliquée dans les comitats de Transylvanie afin d'empêcher la propagande anti-hongroise de se développer. Cette mesure a été provoquée par l'attitude « *antipatriotique* » prise par de nombreux instituteurs lors de l'invasion des troupes roumaines. Dans les écoles

Cet amas informe de territoires, cette agglomération amorphe d'éléments ethniques différents assemblés artificiellement par la force ou l'imprévoyance des hommes d'Etat du passé cet Etat bigarré qui n'a été de tout temps qu'un foyer de perpétuelle agitation, qui ne représente pas une race, qui ne représente pas même une idée doit disparaître du centre de l'Europe.

MM. Lavisse et Rambaud écrivaient, il y a vingt ans, ces lignes réellement prophétiques : « *Une idée, voilà ce qui manque à la monarchie austro-hongroise. L'empire des Habsbourg a trop souvent méconnu et méprisé les forces morales, mis sa confiance dans les moyens matériels et fondé sa force sur le gendarme ecclésiastique et le gendarme laïque. Aujourd'hui, les idées se vengent*¹²⁵. »

L'un des meilleurs rédacteurs du *Journal de Genève*, M. William Martin, qui a témoigné une sympathie toute particulière à la monarchie, pendant toute la durée de cette guerre, était amené à écrire dans son éditorial du 3 août 1917 les paroles suivantes :

« *Le temps n'est pas si éloigné où les gouvernements austro-hongrois auraient pu, par des concessions intelligentes, étouffer dans la monarchie toute velléité panserbe. Ils ont préféré laisser les problèmes devenir insolubles. Devant cette mer de sang répandue tout autour de la question serbe, on ne peut s'empêcher de penser que, pour le repos de l'Europe et pour le bonheur de la monarchie, François-Joseph a vécu trop longtemps.* »

Et le 25 août il ajoutait : « *Ni l'Autriche ni la Hongrie ne pourront se sauver elles-mêmes. Elles ont perdu le secret de leur bonheur.* »

Les politiciens et les diplomates alliés ne doivent plus se ménager les facultés cérébrales ou se bercer d'illusions falotes. Ils ne doivent plus, comme par le passé, chercher dans une paix facile une solution trop rapide des graves problèmes qui se poseront lors de la conclusion de la paix. L'Europe est payée pour savoir aujourd'hui qu'il n'y a rien de plus pernicieux pour l'avenir que ces paix hybrides, bâclées à la hâte par les diplomates nobiliaires d'antan, pressés de signer « *le protocole final* » et de recommencer les cures d'eaux ou les parties fines interrompues. Assez de ces paix qui ne contentent personne et qui laissent toujours la porte ouverte aux conflits et aux controverses !

placées sous le contrôle de l'Etat seront nommés, des instituteurs connaissant le roumain, mais la langue de renseignement sera le hongrois. L'enseignement religieux restera confié à l'église roumaine. Le comte Apponyi a omis de dire comment cette mesure se conciliera avec les déclarations que l'on prodigue à Vienne sur le respect du droit des nationalités dans la monarchie danubienne (*La Gazette de Lausanne*).

¹²⁵ *Op.cit.*, vol. XII, p. 212.

Si l'on veut assurer au monde une paix durable — espérons même qu'elle devienne définitive —, si l'on veut réaliser une association européenne solide, fondée, comme on disait au commencement du siècle dernier, sur des nationalités complètes et des intérêts généraux satisfaits, il faut user de moyens radicaux, parmi lesquels il faut considérer comme essentiel la liquidation de l'Autriche-Hongrie¹²⁶.

« *Quant au mode de liquidation, écrit M. Louis Léger, de l'Institut de France, il est des plus simples : il suffit de restituer, à chacune des nationalités de l'Empire, le sol sur lequel elle vit depuis ses origines et qui a été, sans pudeur, exploité par des allogènes.* »

La Bohême, la Moravie et la Silésie doivent retrouver leur indépendance dans la résurrection de l'ancien Royaume de Bohême.

Les provinces dalmates, Slovènes et croates doivent revenir à leurs frères serbes et monténégrins, réunis suivant leur volonté, dans une monarchie ou dans une confédération, après entente préalable avec l'Italie.

La Galicie doit revenir au Royaume de Pologne qui reverra, nous l'espérons et le souhaitons, ses jours de splendeur de jadis.

Le Trentin, avec Trieste, doivent être adjugés à l'Italie, ainsi que certains points de la côte dalmate à fixer d'accord avec la Serbie.

Les deux Autriche, le Tyrol, Salzbourg formeraient un royaume unitaire purement autrichien, tandis que la Hongrie indépendante garderait ses provinces purement magyares, comprises entre les frontières actuelles du côté de l'Autriche et la Theiss.

¹²⁶ *Le Temps* du 10 juillet 1917 publiait les lignes suivantes : « *Du moment que le problème autrichien reste une lutte entre l'autorité centrale, qui est allemande et les nationalités non allemandes qui réclament leur autonomie, il ne peut se résoudre que d'une seule manière : par la dissolution de l'Autriche. Pour conserver la monarchie des Habsbourg, il aurait fallu lui conserver une raison de vivre, et cette raison de vivre ne pouvait consister qu'à faire équilibre à la Prusse. Charles Ier aurait pu être solidement assis sur son trône, s'il avait été le rival de Guillaume II. Etant son vassal, il s'effondre.* » Commentant la déclaration de la conférence interalliée de Paris, sur le but essentiel de guerre, les journaux italiens du 27 juillet 1917 affirment que ce but ne pourra pas être atteint sans le démembrement de l'Autriche-Hongrie. « *On ne peut pas éviter, dit le Corriere della Sera, la répétition de la criminelle agression dont l'impérialisme des empires centraux porte la responsabilité sans enlever aux complices la possibilité de conjurer de nouveau contre l'Europe et le monde ; or, la meilleure manière de paralyser, d'isoler le complice plus fort et indomptable consiste à réduire à l'impuissance l'autre complice non moins chargé de crimes, en accomplissant en même temps l'œuvre de rédemption des peuples opprimés, laquelle doit à travers les siècles constituer le plus beau titre de gloire de l'Entente.* »

La Transylvanie, la Bukovine, le Banat, la Crishana, le Maramuresch, pays foncièrement roumains, ainsi que nous l'avons démontré plus haut, reviendraient à la Roumanie¹²⁷.

Ce n'est qu'en procédant de cette manière radicale que l'Europe pourra recouvrer une paix durable, tout en se garantissant contre les menées des Allemands et de leurs complices magyars et bulgares.

Et qu'on ne crie pas à la conquête et à l'impérialisme. « *Restitution* » ne veut pas dire « *conquête* ». « *Conquérir* » signifie acquérir par la force un bien qui ne vous appartient pas, non pas récupérer un bien qui vous a été enlevé par la force. Or, la France, l'Italie, la Pologne, la Roumanie, la Serbie ne demandent que la restitution de ce qui leur fut ravi et conservé uniquement par la force, malgré la volonté des peuples asservis.

¹²⁷ Au sujet des revendications roumaines, l'écrivain anglais bien connu, M. Arthur Ewans, écrivait au mois de juin dernier dans le *Manchester Guardian* les considérations suivantes : « *Il faut bien comprendre que la libération (le choix libre de leur futur gouvernement) pour les Roumains de la Monarchie ne peut signifier que l'union avec leurs frères libres du royaume roumain* » et après avoir décrit le calvaire de ces Roumains, il écrit : « *Peut-on obliger les Roumains de Hongrie à renier leur roi national et être fidèles à la Couronne de la Hongrie qu'ils abhorrent ? Attend-on de leur part qu'ils renoncent à l'union avec leurs frères pour accepter en échange une union encore plus étroite avec leurs tyrans ?* » Pour savoir d'ailleurs, quelles sont les aspirations des Roumains irrédimés on n'a qu'à lire les livres des Transylvaniens Sirianu, Taslaoanu, etc., cités dans le présent ouvrage, ou bien l'émouvant appel adressé récemment par les Transylvaniens et les Bukoviniens qui luttent dans les rangs de l'armée roumaine en qualité d'engagés volontaires. Cet appel demande qu'il ne soit pas conclue une paix sans la réalisation des aspirations si justes des nationalités. Quand à leur condition future, ils demandent l'incorporation dans la nation roumaine de tous les territoires appartenant actuellement à l'Autriche-Hongrie et qui sont habités par des Roumains. L'autonomie, disent-ils, au sein de l'Autriche-Hongrie ne peut être qu'illusoire. « *Le démembrement de l'Autriche-Hongrie, dit cet appel, ne constitue que la réparation au point de vue démocratique, d'une cruelle injustice historique. Si l'on maintenait cette injustice, cela signifierait que la démocratie, qui prétend professer les principes de la liberté, reconnaît les droits de la force brutale et sanctionne tout le passé féodal, absolutiste et impérialiste qui a rendu impossible la formation d'un Etat qui n'est pas autre chose qu'une agglomération de pays arrachés par la force à des patries qui n'ont rien de commun avec leurs oppresseurs. De plus, si les frontières politiques actuelles, les mêmes qu'avant la guerre, devaient être respectées, il serait impossible de décider du sort futur des Roumains de l'Autriche-Hongrie par un plébiscite. Un plébiscite, en effet, organisé chez des peuples sujets par des races dominantes disposant de tous les moyens que procure le pouvoir politique ne serait pas un plébiscite, mais un régime de terreur. Nous avons eu dernièrement tant de preuves de la manière dont on comprend, en Autriche-Hongrie, l'expression libre des opinions. Sans compter les condamnations prononcées cette année, plus de 14.000 de nos notables ont été exécutés ou emprisonnés, et leurs propriétés confisquées. Tout ceci parce qu'ils étaient simplement suspects et parce qu'ils n'ont pas voulu signer une déclaration de loyauté envers les Habsbourg. Notre sang ne doit pas couler en vain. Nous sommes convaincus qu'au nombre des nations libres dans l'avenir comptera une Roumanie qui comprendra tous les Roumains. Nous avons expliqué pourquoi nous considérons qu'il est du devoir de toutes les vraies démocraties de nous aider, nous et tous les autres peuples asservis, dans l'intérêt de la démocratie elle-même.* »

Lors de la belle cérémonie franco-roumaine qui eut lieu le 28 juillet 1917 à la Sorbonne, M. Alex. Em. Lahovary, l'actif représentant du Gouvernement roumain à Paris, dans un discours d'une haute envolée prononça ces belles paroles :

« La paix que nous voulons, la seule qui soit possible, la seule qui mérite l'épouvantable accumulation des sacrifices que nous avons faits, c'est celle qui ne permettra pas que le monde revoie de pareilles catastrophes. »

‘Pas d'annexions ! Pas de conquêtes !’ a-t-on dit. Et nous le disons aussi. Il ne faut plus d'annexions. Il ne faut plus que l'Alsace-Lorraine soit annexée à l'Empire allemand. Il ne faut plus que 4 millions de Roumains soient annexés à l'Autriche-Hongrie. Ce n'est ni vous ni nous qui demandons des annexions quand nous demandons le retour à la mère-patrie des Roumains qui gémissent sous un joug impitoyable des Alsaciens et des Lorrains qui ont crié leurs protestations contre leur arrachement à la Patrie française. Ce n'est ni vous ni nous, qui rêvons de conquêtes. Est-ce une conquête que de rentrer dans le plus légitime des héritages ? Et s'annexe-t-on des frères et des fils ? »

La création d'une Serbie et d'une Roumanie fortes, sur le Danube, signifiera l'enterrement du rêve pangermaniste, représenté par la formule célèbre : *« Drang nach Osten »*.

L'existence d'une Roumanie forte de 14 millions d'habitants, aux bouches du Danube, d'une Roumanie régénérée par ses merveilleux éléments transylvaniens, rendue meilleure encore par les épreuves qu'elle vient de traverser, est une nouvelle garantie pour la paix du monde et pour le libre développement des intérêts des Alliés en Orient.

La question du Danube est encore ouverte. L'importance de ce fleuve international devient de plus en plus considérable et on sait maintenant quelle place capitale prenait cette merveilleuse voie de communication dans les projets d'expansion germanique en Orient. Les pays de l'Europe occidentale ont malheureusement trop négligé la politique danubienne. Réveillés, après cette effroyable crise, de leur indifférence, ils ne persévéreront plus, nous en avons la certitude, dans leurs erreurs antérieures, dans leurs méthodes vétustes et leurs doctrines désuètes. Ils doivent apprendre à mener, en Orient, une politique plus réelle, en s'appuyant sur des amitiés éprouvées¹²⁸.

¹²⁸ Nous savons que les Bulgares, de même que les Hongrois, jouissent encore de quelques sympathie — rares, mais persistantes —, à Londres aussi bien qu'à Paris. Nous nous permettons de conseiller aux derniers Français et Anglais atteints encore par ce qu'on nomme à Paris *« le virus bulgare »*, la lecture d'un livre intitulé *Les Bulgares peints par eux-mêmes* (Payot & Co, Paris et

Une sentinelle latine puissante et consciente de sa force, aux bouches du Danube, est une nécessité tellement urgente que nous pouvons affirmer que

Lausanne, 1917), où un Suisse, le Dr Victor Kühne, a recueilli un nombre considérable de documents bulgares, dont la lecture les guérira définitivement. Malgré la profonde aversion que nous inspire semblable littérature, nous pensons devoir à nos lecteurs quelques échantillons de ce genre « *neo-touranien* », de nature à les édifier sur les sentiments, l'éducation et l'état d'âme en général du peuple bulgare. De la *Kambana* (journal inspiré par le gouvernement bulgare, paraissant à Sophia) du 5 septembre 1916. « *A la tête des puissances de l'Entente ne se trouvent que des parvenus sans aucune élévation d'âme. Les affaires publiques sont confiées en France, en Italie, en Angleterre, en Russie, en Roumanie, à des hommes sortis de la boue des rues, privés de tout talent, ne possédant point de scrupules moraux, prononçant de belles paroles humanitaires tandis que dans leurs âmes bouillonne une aversion infernale pour l'humanité. [...] Les actes des hommes d'Etat de l'Entente correspondent à leurs qualités morales. Mensonges brutaux, intrigues, achat de conscience, infamies, voilà les procédés que l'Entente emploie envers les neutres...* ». Du même journal du 10 octobre 1916 : « *...on est devenu inconscient à Paris, cette ville s'est transformée en une maison de fous où chaque Français se sent plus glacé que les glaces du Pôle Nord. Une fièvre terrible secoue les Français. Oui, la France des sans-culottes et des démagogues : la France des hommes politiques haïssables qui marchandent avec l'indépendance et la liberté des peuples ; la France des hypocrites, des parjures, des escrocs, la France esclave du despotisme sibérien — cette France a reçu la punition que ses actes lui ont méritée. Les dirigeants parisiens sont devenus des bêtes féroces, leurs lois de tuer et de partager les pays démontrent l'impuissance de ces types inhumains enfermés dans une ménagerie aux barreaux de fer. En Bulgarie, on croit que les lois de la logique sont identiques aux lois universelles et qu'ainsi les méchants recevront ce qu'ils méritent. Devant nous gisent les cadavres enterrés de la Serbie et du Monténégro ; on creuse actuellement la tombe des Roumains, tandis que le Français porte dans sa poitrine une âme morte. Cela nous suffit.* » L'organe du président du Conseil (*Narodni Prava*) du 7 février 1917, dit entre autres : « *La situation est illustrée ainsi : d'un côté se trouvent des géants généreux agitant le poing, et de l'autre des individus sales, ensanglantés, mutilés, la mâchoire brisée, qui, dans un sentiment d'emportement, rugissent comme des bêtes et crient aux géants 'Frappez donc !' Les géants leur répondent : 'Nous vous avons brisé les mâchoires, nous vous avons cassé les dents ; vous baignez dans votre sang ; vous puez : vous nous répugnez. Ne nous forcez pas à tremper encore nos mains et nos pieds dans votre sang fétide. Votre bave nous repousse.' ; 'Non', continuent-ils à s'écrier, et, soutenus les uns par les autres, ces bandits déçus par la misère disent : 'Frappez donc !' Voilà la réalité effroyable de la situation actuelle. Dans cette guerre il n'existe qu'un salut, et ce salut repose dans notre force. Ne nous trompons pas, les lords de Londres ne deviendront pas plus raisonnables. Lorsque les chiens deviennent enragés, il n'y a qu'un seul moyen contre eux : les lords connaissent ce moyen et le désirent... Les personnes qui pensent, qui ont encore un idéal, savent qu'il ne reste qu'un geste louable aux dirigeants de l'Entente, celui de braquer un revolver contre leur temple et de se brûler la cervelle. Les Anglais ne peuvent pas maintenant se servir de leur raison... S'ils étaient capables de raisonner selon leur conscience, ils comprendraient que, si la guerre continuait encore deux ans, les monstres aériens et sous-marins allemands réduiraient les lords de la Grande-Bretagne à la mendicité... La destinée des talmudistes parjures des crèches londoniennes est terrible, mais ils ne la voient pas. Ils sont aveugles. Aveugles... En ce moment tous les peuples qu'ils ont ruinés s'écrient unanimement et d'une seule voix : 'Qu'ils soient maudits !' Et l'écho continue encore longtemps à répéter : 'maudits ! maudits !' C'était le même journal qui, le 7 juin 1916 s'écriait avec une joie sauvage en parlant de Lord Kitchener : 'Cet homme doit servir actuellement de bonne pâture aux poissons de la Mer du Nord !' » Le cadre de cet ouvrage nous interdit de continuer ces citations, mais, nous répétons, que les derniers amis de la Bulgarie aillent se renseigner auprès de M. Kühne. Ils lui seront infiniment redevables !*

toute influence des Alliés en Orient est désormais en fonction de l'avenir de la race roumaine.

Une Roumanie vaincue, affaiblie, méprisée par ses voisins, serait la faillite de toute politique française, anglaise, russe et italienne dans les Balkans et le couronnement de la politique de trahison du tsar bulgare et de Constantin, « le Beau-frère ». Il ne s'agit plus ici ni de sentiments, ni même d'honneur, il s'agit d'intérêts vitaux et ceux-ci n'indiquent aux Alliés qu'une seule formule, celle que nous venons d'exposer.

APPENDICE

Tandis que cet ouvrage est en impression, les événements ont suivi leur cours. Nous tâcherons, dans les quelques pages qui vont suivre, de préciser les plus importants de ceux qui intéressent tout particulièrement la Roumanie.

A la veille de la conférence de Stockholm, à la veille de souffleter la conscience du monde par une nouvelle proposition de paix, à la veille du lancement de son nouvel emprunt de guerre, l'Allemagne a besoin d'un nouveau succès.

Incapable désormais de cueillir les moindres palmes sur le front d'Occident, Hindenburg — aidé dans son entreprise par les Lénine et les Zinovief — s'applique à cueillir de tristes lauriers sur le front oriental.

Il avait à choisir entre deux objectifs : Péetrograd ou Odessa.

Le premier offrait un triple inconvénient : son éloignement, son climat et la crainte de réveiller chez les Russes l'instinct de conservation en menaçant leur capitale.

Il préféra Odessa qui lui assurait un succès capable de frapper l'imagination : la conquête complète de la Roumanie, qui assurait à l'Allemagne, en même temps qu'une merveilleuse issue à la mer, la belle terre de Moldavie et surtout de Bessarabie, la plus riche, la plus fertile terre d'Europe et peut-être du monde.

Après une minutieuse préparation, vers la fin du mois de juillet dernier, l'ordre d'attaquer sur tout le front de Moldavie fut donné.

Les armées de Mackensen et de l'archiduc Joseph attaquèrent les positions russo-roumaines avec une impétuosité peu coutumière. Seulement, cette fois-ci les troupes austro-allemandes trouvèrent devant elles des troupes autrement équipées qu'en 1916. De plus, elles n'eurent plus à compter sur le concours criminel des Stürmer et des Protopopoff, et les Roumains eurent l'occasion de prouver au monde qu'on ne descend pas en vain de Rome.

La bataille fut générale sur presque tout le front, de Bucovine à la mer, et fit rage, sans interruption, pendant plus d'un mois ; au moment où nous écrivons ces lignes, elle n'est pas complètement finie. Les Allemands et leurs alliés jetèrent dans la fournaise plus de vingt divisions, dont six furent complètement anéanties et huit autres tellement usées que le Haut commandement fut obligé de les retirer en arrière.

Mackensen s'était proposé, pendant que les troupes de l'Archiduc livraient bataille sur tout le reste du front, de s'emparer du pont de Cosmesti, de passer le Sereth et, après avoir coupé l'armée russo-roumaine en deux, de battre ces fractions l'une après l'autre et de poursuivre, avant l'automne, sa marche vers l'Orient jusqu'à Odessa. Les ordres trouvés sur les officiers prussiens faits prisonniers ne laissent subsister aucun doute sur les intentions du maréchal.

La bataille entra dans la phase décisive le 8 août. Comme à Targul-Jiu, une seule division roumaine défit à Marasesti, au bout de trois jours et trois nuits de lutte, trois divisions allemandes.

Le 12 août, le maréchal, surpris par la résistance des Roumains, engagea dans la lutte des troupes fraîches, portant tous ces efforts sur un point situé un peu plus à l'ouest. Toutes les attaques furent derechef repoussées avec des pertes effroyables. Le correspondant de guerre du *Times* nous dit : « ...des *Alpins* faits prisonniers ont confessé que depuis Verdun ils n'avaient jamais vu une bataille aussi sérieuse et que la 12e division bavaroise a été presque complètement exterminée... ».

Le lendemain, la lutte prit le même caractère de violence sur tout le front. Les Allemands disposaient sur le front de Marasesti de douze divisions, les Roumains n'en disposaient que de — — —. Les troupes de Mackensen subirent un nouvel échec, tous leurs efforts s'étant brisés contre le mur roumain. Les pertes, de part et d'autre furent énormes. Les Allemands perdirent plus de deux divisions, les Roumains une division presque entière.

Le 14 août, après une forte préparation d'artillerie et émission de gaz asphyxiants, l'ennemi reprit ses attaques. Il fut à nouveau repoussé avec des pertes considérables. La 89e division prussienne fut à son tour complètement décimée.

En même temps que ces luttes épiques se poursuivaient sans trêve sur le front de Marasesti, des luttes non moins importantes étaient livrées à Focsani, sur la Susitza, au Cassinu, à Oituz, à Okna... sur tout le front moldave en un mot. Partout les troupes roumaines tantôt seules, tantôt appuyées par les braves troupes russes — qui n'avaient pas été contaminées encore par la propagande

allemande — firent des prodiges de vaillance. Les efforts de l'adversaire demeurèrent partout sans résultat.

Le 19 août, trois nouvelles divisions austro-allemandes, munies d'une artillerie formidable, attaquèrent en masses au nord-est du village de Panciu. Les vagues d'assaut de l'ennemi parvinrent jusqu'aux fils de fer des Roumains. Ceux-ci, sous l'œil même de leur Roi, contre-attaquèrent alors avec une telle impétuosité, que les Allemands culbutés prirent la fuite. « *Le sol, nous dit le correspondant du Times, était jonché d'un tel nombre de cadavres, que l'air était devenu irrespirable.* » Plusieurs centaines de prisonniers furent ramenées par les troupes roumaines.

Cette formidable bataille se poursuivit avec le même acharnement et le même résultat sur tout le front, pendant vingt autres jours.

Les faits de courage et d'héroïsme accomplis par les troupes roumaines, dans ses divers combats, dépassent toute imagination. « *Elles ont subi, sans hésitation, les plus terribles bombardements d'artillerie effectués jusqu'à ce jour. Les attaques en masse, faites avec une violence extrême par les soldats bavarois et allemands, ont été brisées par la résistance et la bravoure des soldats roumains, qui, bien qu'inférieurs en nombre, ont lutté avec une attitude incomparable. On peut citer le cas de l'héroïque 32e régiment, dont les officiers et les soldats, abandonnant tout équipement et vêtements, sont partis en chemise à l'attaque et ont mis en fuite l'ennemi.*

Les chasseurs de montagne, qui allaient au feu pour la première fois, ont fait à eux seuls plus de 400 prisonniers.

Le 11e bataillon de chasseurs roumains, au prix des plus hauts sacrifices, luttant contre un adversaire quatre fois plus nombreux, sauva, sur le front de Marasesti, la hauteur 334 d'une grande valeur stratégique. »

Sur le front d'Oituz, huit divisions austro-allemandes luttèrent pendant dix jours et dix nuits contre — — — divisions sans parvenir à briser la résistance roumaine¹²⁹.

Nous ne savons pas quelle sera l'issue de cet effrayant duel, il est certain cependant, que le sort de l'armée roumaine, malgré toute sa vaillance, dépend de l'attitude de l'armée russe. Quoiqu'il advienne, l'honneur de l'armée roumaine est désormais hors de cause. Grâce au puissant et inoubliable appui de la France, les Roumains ont démontré amplement au monde qu'ils ne sont pas

¹²⁹ Nous avons tracé ce compte rendu d'après les bulletins officiels de l'époque, les notes publiées par le *Temps*, *Le Figaro*, *Le Petit Journal*, le *Corriere della Sera* et notamment les notes envoyés au *Times* par son correspondant de guerre de Jassy.

responsables des revers de l'automne dernier et qu'ils méritent, suivant l'expression de Polybe, « *les plus belles revanches de l'avenir* ».

Des témoignages d'admiration parvinrent de toutes parts à l'armée roumaine ; elle fut cependant particulièrement touchée par l'importante déclaration faite dernièrement par l'un des représentants de la démocratie russe. Nous reproduisons intégralement le télégramme publié à ce sujet par le *Temps* du 20 septembre dernier :

« M. Jablanofsky, haut-commissaire du gouvernement provisoire sur le front sud-ouest, vient de passer quelques jours à Odessa où il avait été appelé pour régler diverses questions de ravitaillement. Interrogé sur les événements du front roumain, le haut-commissaire a déclaré que la Crimée et Odessa devaient uniquement à la vaillance et à la ténacité des armées roumaines 'qui se sont sacrifiées avec une grandeur héroïque à la cause commune' de n'être pas tombées au pouvoir des Allemands. »

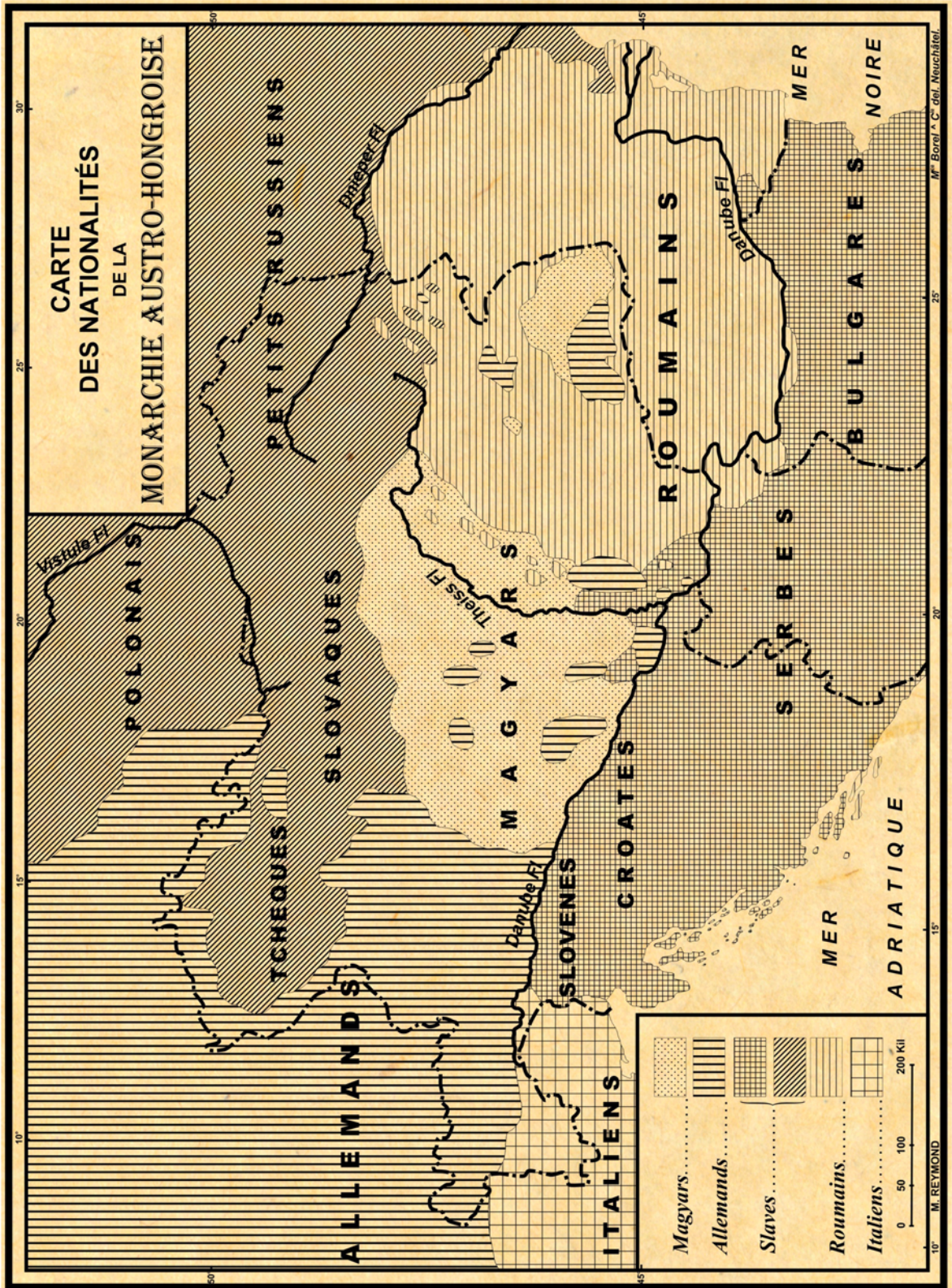
« L'Histoire, a déclaré M. Jablanofsky, mettra sur le même pied les vainqueurs immortels de la Marne et de Verdun et les soldats-paysans qui ont lutté à un contre cinq, sous l'écrasement des obus de gros calibre, et sans une heure de repos, pour sauver de l'invasion ce qui reste encore libre du territoire de notre alliée roumaine. »

Quel autre hommage pouvait-on apporter de plus à une armée¹³⁰ ?

¹³⁰ Voici, d'un autre côté, le beau compte rendu de ces batailles envoyé le 23 août par le correspondant à Jassy du *Times* et publié, dans le n° du 30 août dernier, par ce journal : « *La grande bataille qui dure depuis trois semaines aux fronts sud et sud-ouest de la Moldavie est une des plus sanguinaires de cette guerre. Les troupes de la première et seconde armée roumaine ont montré une capacité guerrière qui a fait l'admiration de tous les officiers étrangers. La plupart des prisonniers crurent combattre contre des Français. Les communiqués allemands parlent de 14 contre-attaques roumaines au même point en un jour. Il est évident que l'armée roumaine paye cher ses succès, mais les pertes allemandes sont beaucoup plus lourdes que les pertes russo-roumaines. Les Allemands attaquent en masses compactes, comme à la bataille de l'Yser. Dans un village où les Roumains contre-attaquèrent, on trouva 2500 corps allemands. Les premières divisions employées par les Allemands ont été tellement maltraitées qu'il fallut les retirer. D'un autre côté, quelques-unes des troupes roumaines n'ont pas été relevées depuis 14 jours ! Les jeunes officiers roumains, à peine sortis de l'école, se distinguent par leur courage indompté. Les hommes d'un régiment attaquèrent en manches de chemise, à cause de la chaleur, et enlevèrent aussi leurs casques pour être plus légers. L'esprit des troupes est au-dessus de toute louange. Les blessés n'ont qu'un cri : se guérir vite pour retourner au front. Aujourd'hui, ils détestent les Allemands autant que les Bulgares et les Autrichiens. La frénésie du front a élevé aussi davantage le moral de la population civile. Ils s'attendent à tout avec calme et une confiance absolue. Aussi bien chez les soldats que parmi les civils, l'esprit de sacrifice et de dévouement à la cause nationale est des plus intenses. Ce qui est remarquable, c'est le bon sens de ces soldats-paysans qui expliquent dans des phrases simples et belles la nécessité absolue de l'entrée en guerre de la Roumanie et la nécessité de combattre jusqu'au dernier homme pour émanciper leurs frères captifs. L'obstination des Allemands au front moldave s'explique par leur but politique. Ils veulent occuper toute la Roumanie, pour pouvoir en disposer comme de la Pologne et pour y installer un gouvernement composé de traîtres. Ainsi la Roumanie ferait partie de la 'Mittel-Europa'. Leur calcul est faux, car même si tout leur territoire serait envahi, l'âme de la nation resterait indomptée, de cela il n'y a pas de doute.* »

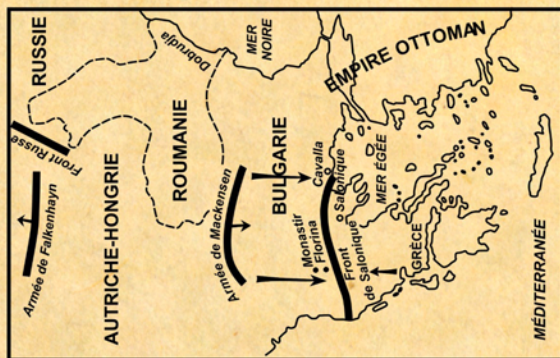
CARTES

Carte no. 1

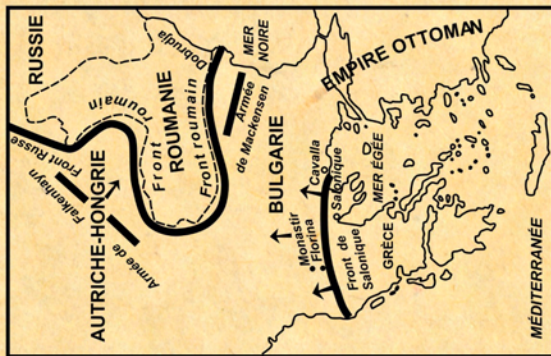
EFFETS DE L'INTERVENTION DE LA ROUMANIE

Si la Roumanie n'était pas intervenue ...

Les deux armées Mackensen et Falkenhayn, concentrées dès juillet en Macédoine et en Russie, devaient frapper l'une Salonique, et l'autre le front russe.

La Roumanie est intervenue ...

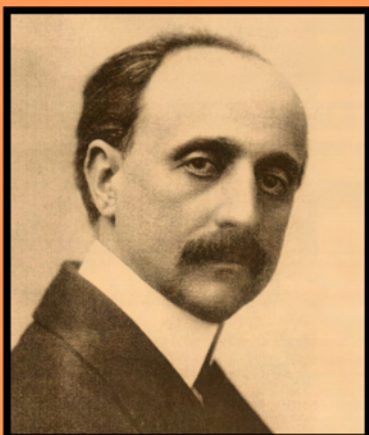
L'intervention roumaine oblige l'armée Mackensen à se retourner pour faire front en Dobruja et l'armée Falkenhayn, à défendre la Transylvanie.

LA LUTTE SUR LE FRONT UNIQUE

I. Détourner et diriger sur la Roumanie l'offensive destinée au front de Salonique et au Centre russe.

II. Affaiblir la défensive austro-allemande à Verdun et sur le Carso.

LUCRĂRI ALE LUI NICOLAE PETRESCU-COMNEN

- ▶ Études sur les origins de la Magistrature Roumaine, 1902
- ▶ Il était une fois. Poème (1902-1903), 1904
- ▶ Étude sur la condition des Israelites en Roumanie, 1905
- ▶ Ziua de opt ore de muncă, 1906
- ▶ Accidente profesionale, 1907
- ▶ Câteva considerațiuni asupra socialismului, 1909
- ▶ Studiu asupra intervențiunii statului între capital și muncă, 1910
- ▶ Proiect de cod al Muncei, 1912
- ▶ Notes sur la guerre roumaine (1916-1917) précédées d'une lettre de M. Albert Thomas et d'une préface de Maurice Muret, 1917
- ▶ La Dobrogea (Dobroudja); essai historique, économique, ethnographique, et politique, 1918
- ▶ Les revendications de la nationalité roumaine. Avec une carte ethnographique, 1918
- ▶ Roumania through the ages; an historical, political and ethnographical atlas, 1919
- ▶ Das internationale Statut Rumäniens und seine geschichtlichen Voraussetzungen, 1933
- ▶ Considerations sur le droit à la vie des petits états, 1944
- ▶ Pour éviter un troisieme Grand Guerre, în «Revista di Studi Politici Internazionali», 1944
- ▶ Firenze «città aperta», contributo storico, 1945
- ▶ Sugerimenti per la pace, 1945
- ▶ Anarchie, dictature ou organization international?, 1946
- ▶ Preludi del grande dramma (Ricordi e documenti di un diplomatico), 1947, 1949
- ▶ Luci e ombre sull'Europa (1914-1950), 1957
- ▶ O prima experiență comunistă în Ungaria. Amintiri și documente inedite, 1957
- ▶ Un secol de politică externă a României, (nefinalizată), 1958

ISBN 978-606-8769-08-0

9 786068 769080

www.tipografieopanis.ro